

4

WYCHOWANIE

DO WARTOŚCI

Podręcznik
dla liceów i techników

WYCHOWANIE 4 DO WARTOŚCI

Podręcznik
dla liceów i techników

Ks. Zdzisław Struzik

Podręcznik
dla liceów i techników

4

WYCHOWANIE

DO WARTOŚCI

Instytut Papieża Jana Pawła II
Warszawa 2022

REDAKTOR NACZELNY
ks. dr hab. Zdzisław Struzik

RECENZENCI
ks. prof. dr hab. Zbigniew Marek SJ
dr hab. Agnieszka Regulska, prof. UKSW

REDAKTOR PROWADZĄCY, OPRACOWANIE REDAKCYJNE
dr Aneta Buczyńska
Michalina Poźniak

KOREKTA
Elżbieta Salwocka

ZDJĘCIA
Archiwum Instytutu Papieża Jana Pawła II
<https://pixabay.com>
<https://unsplash.com>

KONCEPCJA GRAFICZNA SERII, PROJEKT OKŁADKI
Julia Wiśniewska
Andrzej Winiarek

SKŁAD I ŁAMANIE
Andrzej Winiarek

DRUK
Drukarnia Wydawnictwa Arka
© Copyright by Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2022

ISBN Instytutu Papieża Jana Pawła II · 978-83-67056-17-5
ISBN Wydawnictwa Naukowego UKSW · 978-83-8281-074-5

Instytut Papieża Jana Pawła II
ul. Księdza Prymasa Augusta Hlonda 1 · 02-972 Warszawa
tel. 22 213 11 90 · instytut@ipjp2.pl · www.ipjp2.pl

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ul. Dewajtis 5, domek nr 2 · 01-815 Warszawa · tel. 22 561 89 23
wydawnictwo@uksw.edu.pl · wydawnictwo.uksw.edu.pl

Instytut Papieża Jana Pawła II jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Wydawnictwo Naukowe
UKSW

SPIS TREŚCI

8	WYKAZ SKRÓTÓW	
10	WSTĘP DO PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO DLA LICEÓW I TECHNIKÓW	
40	WARTOŚĆ 1 Autentyczność w relacjach międzyludzkich	
52	WARTOŚĆ 2 Radość z codziennych doświadczeń życiowych	
64	WARTOŚĆ 3 Budowanie wspólnoty rodzinnej	
76	WARTOŚĆ 4 Wartość języka ojczystego	
86	WARTOŚĆ 5 Siła przyjaźni w życiu człowieka	
96	WARTOŚĆ 6 Wzorzec miłości matczynej	
106	WARTOŚĆ 7 Miłość w relacji z drugim człowiekiem	
118	WARTOŚĆ 8 Czyn heroiczny	
128	WARTOŚĆ 9 Sprawiedliwa postawa człowieka	

138	WARTOŚĆ 10 Człowiek wobec natury i jej piękna
148	WARTOŚĆ 11 Rola poezji w życiu człowieka
158	WARTOŚĆ 12 Znaczenie prawdy w życiu człowieka
170	WARTOŚĆ 13 Film jako forma edukacji
182	WARTOŚĆ 14 Malarstwo - piękno w dziełach sztuki
196	WARTOŚĆ 15 Architektura wyrazem dążenia człowieka do sacrum
208	WARTOŚĆ 16 Odpowiedzialność wobec drugiego człowieka
218	WARTOŚĆ 17 Dobro. Wartość czynu ludzkiego
228	WARTOŚĆ 18 Piękno. Wartość estetyczna dzieła sztuki
238	WARTOŚĆ 19 Sztuka nowoczesna
250	WARTOŚĆ 20 Praca. Potrzeba ludzkiej pracy

260	WARTOŚĆ 21 Wykonywany zawód. Powołanie	
270	WARTOŚĆ 22 Umiejętność współpracy z drugim człowiekiem	
280	WARTOŚĆ 23 Wychowanie. Wartość autorytetów	
292	WARTOŚĆ 24 Samowychowanie. Dojrzałe sumienie	
304	WARTOŚĆ 25 Świadomość i dojrzałość seksualna	
316	WARTOŚĆ 26 Przekazywanie życia	
328	WARTOŚĆ 27 Światopogląd a postawa życiowa	
340	WARTOŚĆ 28 Wartość religii. Człowiek – istota religijna	
350	WARTOŚĆ 29 Nauka. Wartość poszczególnych nauk	
360	WARTOŚĆ 30 Nauka i mądrość	
370	BIBLIOGRAFIA	

WYKAZ SKRÓTÓW

- AL Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostolska Amoris laetitia* (19.03.2016)
- CA Jan Paweł II, *Encyklika Centesimus annus* (1.09.1991)
- CV Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate* (7.07.2009)
- DCE Benedykt XVI, *Encyklika Deus Caritas est* (25.12.2005)
- DD Jan Paweł II, *List apostolski Dies Domini* (31.05.1998)
- DiM Jan Paweł II, *Encyklika Dives in misericordia* (30.11.1980)
- DWCH Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim Gravissimum educationis* (28.10.1965)
- EdE Jan Paweł II, *Encyklika Ecclesia de Eucharistia* (17.04.2003)
- EiE Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Ecclesia in Europa* (28.06.2003)
- EV Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae* (25.03.1995)
- FC Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Familiaris consortio* (22.11.1981)
- FR Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio* (14.09.1998)
- FT Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti* (3.10.2020)
- JP Jan Paweł II, *List apostolski Juvenum Patris* (31.01.1988)
- KDK Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes* (7.12.1965)
- KKK Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego* (2002)

- KL Sobór Watykański II, *Konstytucja o Liturgii świętej Sacrosanctum concilium* (4.12.1963)
- LA Jan Paweł II, *List do artystów* (4.04.1999)
- LdR Jan Paweł II, *List do rodzin Gratissimam sane* (2.02.1994)
- LE Jan Paweł II, *Encyklika Laborem exercens* (14.09.1981)
- LF Franciszek, *Encyklika Lumen fidei* (29.06.2013)
- LS Franciszek, *Encyklika Laudato si'* (24.05.2015)
- MD Jan Paweł II, *List apostolski Mulieris dignitatem* (15.10.1988)
- NMI Jan Paweł II, *List apostolski Novo millennio ineunte* (6.01.2001)
- PS Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper* (31.03.1985)
- RH Jan Paweł II, *Encyklika Redemptor hominis* (4.03.1979)
- SpS Benedykt XVI, *Encyklika Spe salvi* (30.11.2007)
- SRS Jan Paweł II, *Encyklika Sollicitudo rei socialis* (30.12.1987)
- VD Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska Verbum Domini*
(30.09.2010)
- VS Jan Paweł II, *Encyklika Veritatis splendor* (6.08.1993)
- wyd. wydawnictwo

Skróty ksiąg biblijnych oraz wszystkie cytaty zostały zaczerpnięte z: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Fragmenty z Katechizmu Kościoła Katolickiego pochodzą z: Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

WSTĘP DO PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO DLA LICEÓW I TECHNIKÓW¹

I. WARTOŚCI OGNIWEM INTEGRUJĄCYM

1.1. EDUKACJA AKSJOLOGICZNA WYZWANIEM DLA SZKOŁY

Czynniki polityczne, gospodarcze i ideowe spowodowały, że w Europie zaczęły pojawiać się plany zinstytucjonalizowania współpracy między państwami. Było to możliwe dzięki podobnej strukturze kulturowej, filozoficznej i politycznej, opartej na zbliżonych systemach wartości. Dziedzictwo duchowe i moralne kultury europejskiej opiera się przecież na niepodzielnych i uniwersalnych wartościach: godności, wolności, równości i solidarności². Wspólnotę państwową buduje się na zasadach demokracji oraz praworządności. I choć obserwujemy dziś tendencję do redukcji religii w życiu społecznym, która w cień usuwa religijne źródła historii Europy, nadal sięga się po jej spuściznę kulturową i humanistyczną. Poszczególne systemy wartości, które kształtowały się w danych epokach historycznych, wskazują na jedność kultury, która jest podstawą formowania się tożsamości europejskiej³.

Elementem scalającym i jednoczącym państwa Europy jest przynależność do europejskiej kultury prawnej, a więc pewien stały stosunek społeczeństwa do prawa, które podobnie rozpoznaje normy i zasady postępowania⁴. Przez wieki powstawania państw europejskich ich indywidualne prawa formowały się, powiedzielibyśmy „nasycali się”, określonymi wartościami, budowały się na religii i kulturze chrześcijańskiej. W Europie podobnie rozumiano tzw. „rządy prawa”, których zadaniem była służba człowiekowi i ochrona jego godności.

Błędem byłoby utożsamienie prawa z porządkiem religijnym, systemem norm moralnych czy obyczajowością. A jednak wychowanie w określonej kulturze, tu kulturze europejskiej, „ustawia” wartości niejako w pewnej hierarchii.

1 Niniejsze wprowadzenie jest poszerzoną wersją *Wprowadzenia do Programu wychowawczego opartego na wartościach według nauczania Jana Pawła II*. Por. Z. Struzik, *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

2 Por. EiE 108-112.

3 Por. F. Gołębski, *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

4 Por. R. Tokarczyk, *Współczesne kultury prawne*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012.

Dzisiejszy obraz Europy jest wynikiem kilku etapów formowania się prawa. Pierwszym z nich była recepcja prawa rzymskiego, która wprowadziła autonomię reguł prawnych wobec innych systemów regulujących stosunki między ludźmi. Jednocześnie w Europie postawa wobec świata, poczucie dobra i zła, poczucie sprawiedliwości, stosunek do życia etc. (a więc czynniki kształtujące świadomość prawną) były silnie zdeterminowane przez chrześcijaństwo⁵. Do XVIII wieku rozwijające się różnorodne nurty teorii prawa nie kwestionowały norm prawa pozytywnego. Raczej, mając zaplecze w postaci nakreślonych przez chrześcijaństwo wartości: sprawiedliwości, wolności, odpowiedzialności za życie, próbowały odpowiedzieć na pytanie: jak formułować ustawodawstwo prawne, aby najlepiej oddawało powszechnie przyjmowane wartości.

Revolucja francuska (1789–1799) dokonała zmian w kwestii prawa, zdecydowanie odrzuciwszy w sferze funkcjonowania państwa wymiar religijny; choć wyrosła na mocnym fundamencie kultury chrześcijańskiej, pozbawiła płaszczyzny sacrum dotychczasowe definicje wartości: wolności, sprawiedliwości i braterstwa⁶. Francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela, mimo iż odrzuciła Boga i religię z życia publicznego, nadal sytuowała człowieka w centrum relacji pomiędzy państwem a społeczeństwem. W swoich założeniach broniła praw człowieka, które określała jako naturalne i nieprzedawnione.

W ostatnich kilkudziesięciu latach kultura prawna Europy krytykowana jest za swój nadmierny liberalizm i aksjologiczny indyferentyzm, czyli obojętność i niestałość wobec wartości uniwersalnych. Jednak z drugiej strony u podstaw zmian prawa, dokonywanych w obrębie państw Europy, leży poszanowanie wartości związanych z godnością osoby, z przestrzeganiem praw człowieka, z wprowadzaniem międzynarodowych mechanizmów, które zapewniłyby bezpieczeństwo i podniosłyby standard życia.

Funkcjonowanie państw europejskich opiera się na pewnym określonym modelu instytucji, której główną normą, jak się wydaje, jest „jedność w różnorodności”. Realizuje się ją w oparciu o zasady solidarności i pomocniczości. W obliczu głębokich przemian, jakie dotyczą cywilizację europejską, konieczny jest powrót do edukacji aksjologicznej. Wychowanie do wartości będzie odzwierciedleniem aksjologii, jeśli będzie przebiegać we wszystkich środowiskach, w których funkcjonuje człowiek, począwszy od rodziny, przez szkołę, miejsce pracy i Kościół.

5 Por. M. Safjan, *Prawo, wartości i demokracja*, „Chrześcijaństwo – Świat – Polityka. Zeszyty Społecznej Myśli Kościoła” 2008, nr 1(5), s. 5–23.

6 Por. tamże, s. 9.

Będzie to możliwe, jeżeli wykształcenie i wychowanie człowieka oprze się na jednakowym rozumieniu wartości: życia, solidarności, wolności, prawdy, miłości, braterstwa i pokoju.

1.2. CZYM SĄ WARTOŚCI?

Podstawowa sprawność, w jaką powinien być „wyposażony” człowiek, to umiejętność wartościowania, poznawania siebie, swoich emocji i reakcji oraz odpowiedzialność za siebie i innych.

Zanim zadamy sobie pytanie, jakimi wartościami kieruje się w życiu Europejczyk i jakie wartości są konieczne w procesie integracji europejskiej, należałoby zapytać, czym jest wartość?

Najbardziej ogólna i dość powszechnie funkcjonująca definicja, określa wartość jako to, co jest cenne i ważne dla jednostki i społeczeństwa, a co prowadzi do jej integralnego rozwoju, dzięki czemu osiąga się pełnię człowieczeństwa. Najkrótsza, a zarazem najgłębsza definicja „wychowania do wartości”, którą podaje Jan Paweł II to kształtowanie własnego człowieczeństwa. „W wychowaniu bowiem chodzi o to, ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem – o to, ażeby coraz bardziej «był», a nie tylko więcej «miał» – aby więc poprzez wszystko, co «ma», co «posiada», umiał bardziej i pełniej być człowiekiem – to znaczy, ażeby również umiał bardziej «być» nie tylko «z drugim», ale także i «dla drugich»”⁷.

Powstanie aksjologii – nauki o wartościach zawdzięczamy filozofii XX wieku. Nie oznacza to jednocześnie, że filozofowie nie interesowali się tą problematyką dużo wcześniej. Wśród wartości estetycznych najbardziej interesowano się muzyką, rzeźbą, architekturą czy malarstwem. Filozofia XIX wieku, podążając za myślą Dawida Hume’a i Augusta Comte’a, sprowadziła wartości wyłącznie do sfery wyrażania uczuć spowodowanych kontaktem z rzeczą i wynikających stąd stopni zadowolenia bądź rozczarowania i zawodu. Konsekwentnie uważano, że wartości należą do sfery przeżyć psychicznych, co uzewnętrznia się w postaci uczuciowego stosunku do konkretnych przedmiotów⁸. Zaszeregowanie wartości do sfery przeżyć subiektywnych automatycznie wykluczało aksjologię z obszaru nauki obiektywnej, doświadczalnie sprawdzalnej.

Nowe spojrzenie na wartości, jako nie subiektywne, ale obiektywne doświadczenie, przyniosła dopiero w XX wieku szkoła fenomenologiczna. Oka-

7 Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury. Przemówienie w UNESCO, Paryż, 2.06.1980*, w: tegoż, *Wiara i kultura*, oprac. red. M. Radwan, S. Wylęzek, T. Gorzkula, wyd. RW KUL, Rzym-Lublin 1988, s. 58.

8 Por. A. Siemianowski, *Szkice z etyki wartości*, wyd. Gaudentinum, Gniezno 2006.

zało się, że błędne poglądy i teorie zniekształcają sposób pojmowania wartości w procesie wychowania człowieka. I tak na przykład racjoniści, ponieważ nie przyjmują istnienia sfery ducha, niewłaściwie interpretują emocjonalne odczuwanie wartości. Dla naturalistów wartości są wyłącznie subiektywnym, a przez to fałszywym dodatkiem do obiektywnego świata natury. Nihilisci z kolei twierdzą, że wartości nie istnieją w ogóle, ponieważ obiektywne są jedynie ludzkie potrzeby i dążenia.

Jednak bardziej niebezpieczne od błędnych pojęć i teorii uniemożliwiających prawidłowe rozumienie wartości są niewłaściwe postawy i zachowania. Brak zdefiniowanej obiektywnej hierarchii wartości prowadzi do kierowania się w życiu własnymi, subiektywnymi normami postępowania i zasadami działania, które odczytują dobro, sprawiedliwość, wolność, prawdę wyłącznie w sferze własnych potrzeb i korzyści. Wartości rozpoznajemy w kontekście doświadczenia, które często nazywa się przeżywaniem. Nietypowość tego doświadczenia polega na tym, że podczas poznania każdej obiektywnej wartości człowiekowi towarzyszy uczucie wzruszenia. Doświadczenie to jest spotęgowane osobistym przeżywaniem i całym spektrum odczuć i skojarzeń, które w tej samej chwili się ujawniają. Warto przywołać tu refleksję fenomenologów, którzy mówią o emocjonalnej intuicji wartości, o emocjonalnej percepcji⁹. Nie oznacza to, że poprzez odczuwanie wartości zaprzeczamy ich obiektywności i powszechności.

Jeżeli zatem przyjmimy papieskie personalistyczne spojrzenie na człowieka, wówczas samo doświadczenie aksjologiczne również musi zostać zdefiniowane całościowo z rozumową, emocjonalną i duchową sferą poznawczą człowieka. Samo poznanie racjonalne czy też samo tylko przeżycie emocjonalne pozbawia właściwego spojrzenia na wartości. Wartości muszą zostać rozpoznane w kontekście całej psychofizycznej sfery człowieka. Rozpoznanie wartości, doświadczanie wartości i wychowywanie do wartości są przeżyciami złożonymi i zróżnicowanymi w zależności od typu wartości. Dlatego inaczej określamy wartości estetyczne, utylitarne, moralne, materialne czy też wartość przeżyć duchowych i konkretnych czynów.

Z uwagi na różnorodność wartości, nasuwa się kolejna klasyfikacja – ze względu na sam przedmiot, który staje się nosicielem wartości. Jak zauważamy, mogą to być przedmioty indywidualne, żywe lub martwe, osobowe lub nieosobowe, wytworzone przez człowieka, przez naturę, nawet przez konkretne wydarzenia. Możemy więc mówić o wartości życia, o wartości relacji z rodzicami,

9 Por. tamże, s. 57.

o wartości kontaktów z przyrodą nieożywioną, o wartości kultury, o wartości poematu literackiego czy wartości heroicznych czynów bohaterów wojennych.

1.3. PERSONALISTYCZNE UJĘCIE JANA PAWŁA II

Personalistyczne ujęcie Jana Pawła II przypomina, że pośród tej różnorodności to człowiek jest wartością samą w sobie. Dodatkowo, sam jest ich nosicielem i twórcą. Wartość osoby nie ulega zmianie w zależności od jej postępowania. Oszust, złodziej czy morderca nadal zachowuje swoją wartość, pomimo negatywnej oceny jego czynów. Człowiek jako wartość ontyczna nie ma nigdy swego negatywnego bieguna. Inaczej jest z wartościami kwalitatywnymi, które charakteryzują się dwubiegunowością: sprawiedliwość – niesprawiedliwość; uczciwość – nieuczciwość; pokora – pycha.

Współczesnym problemem w procesach wychowania jest odejście od wartości uniwersalnych, które kształtują osobowość człowieka oraz jego relacje z innymi ludźmi. Coraz trudniejsze staje się urzeczywistnienie wartości obiektywnych, które nie zależą od preferencji i subiektywizmu. Fundamentem papieskiego spojrzenia na wychowanie jest godność człowieka. Człowiek jest zawsze podmiotem, jest takim dobrem, które nie może być traktowane jak przedmiot użycia czy zaspokajania przyjemności. Ta integralna wizja człowieka jest podstawą wychowania aksjologicznego. Mamy żyć i wzrastać w człowieczeństwie poprzez niekończące się uświadamianie sobie, kim jesteśmy i kim być powinniśmy? Papieska koncepcja wychowania z góry zakłada, że proces wychowawczy rozpoczyna się już w momencie poczęcia i ukierunkowany jest na cel nadrzędny, celem tym jest – w wymiarze religijnym – odnajdywanie i rozwijanie w sobie obrazu i podobieństwa do Boga.

Wychowanie jest więc zadziwiającym procesem, który nieodłącznie wiąże się z rozpoznawaniem i kierowaniem się w codziennym życiu wartościami. Pięć podstawowych wartości, jakie wyróżnia Jan Paweł II to: życie, prawda, miłość, wolność, sprawiedliwość. Można przyjąć, że na ich podstawie mówi się o innych, bardziej szczegółowych wartościach. Sama aksjologia, jako proces wychowania do wartości, wymaga zaangażowania osoby – samowychowania oraz zaangażowania wspólnoty, która prowadzi i porządkuje proces wychowawczy dzieci, młodzieży, jak również dorosłych.

1.4. NORMY W WYCHOWANIU

Według Karola Wojtyły istnieją pewne stałe normy, które pozwalają na sformułowanie zasad wychowawczych. Jedną z nich jest wartość wolności, która w zależności od procesów wychowawczych czy samowychowania pozwala

na wypowiedzanie siebie poprzez swój czyn – w sposób wolny¹⁰. Wychowanie do wolności to kształtowanie umiejętności bycia wolnym dla wartości. Drogą wychowania do wolności będzie właśnie rozwijanie systemu motywacyjnego oraz kształtowanie umiejętności dokonywania wyborów. Właściwą normą będzie takie wychowanie, które rozwija poczucie odpowiedzialności i umożliwia odpowiedzialne działania. Według Karola Wojtyły odpowiedzialność za siebie przenosi się na odpowiedzialność wobec drugiego i odwrotnie. „Człowiek dlatego bywa odpowiedzialny za swe czyny i dlatego przeżywa odpowiedzialność, ponieważ posiada zdolność odpowiadania wolą na wartość. Zachodzi powinność odniesienia się do przedmiotu wedle jego prawdziwej wartości, a w parze z nią rodzi się odpowiedzialność za przedmiot pod kątem jego wartości – czyli krótko mówiąc: odpowiedzialność za wartość”¹¹. Jan Paweł II w nauczaniu o wychowaniu opiera się na sumieniu ludzkim, które zawsze przypomina człowiekowi, że istnieją prawdy i wartości moralne najwyższej rangi¹².

Te wartości są niejako zdeponowane w naturze człowieka, w jego człowieczeństwie. Dzięki temu sumienie podpowiada, co jest najważniejsze, najgodniejsze i najwartościowsze. Wyższość i dominacja sfery duchowej w człowieku sprawiają, że jest on w stanie poświęcić nawet swoje życie dla wyższych wartości.

Niezmiennie normy moralne, możliwe do rozpoznania przez sumienie człowieka, w niczym nie ograniczają wolności. Wręcz przeciwnie, normy te stanowią o jego godności. Kiedy człowiek je zna, przestrzega ich i broni, wtedy staje w prawdzie i wyraża przez tę prawdę swoją wolność¹³. Więcej, można powiedzieć, że normy uniwersalne wpływają na osobowość i są drogą do wolności, a nawet są warunkiem istnienia wolności. Bez nich człowiek nie może być wolny. Bez norm następuje w ludzkim sumieniu zamieszanie moralne, czyli brak hierarchii wartości, brak ideałów, co prowadzi do utrwalenia się sumienia błędnego (bardziej lub mniej zawinionego). Dzieje się tak, dlatego że w życiu moralnym nie ma pustych przestrzeni. Jan Paweł II uważał,

10 Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, wyd. TN KUL, Lublin 2000, s. 201.

11 Tamże, s. 207.

12 „Stanowczy głos sumienia zawsze przypomina człowiekowi, że istnieją prawdy i wartości moralne, dla których musi być gotów nawet oddać życie. W wyznawaniu, a nade wszystko w ofierze życia oddanego za wartości moralne, Kościół dostrzega to samo świadectwo o tej prawdzie, która jest już obecna w stworzeniu, a w pełni jaśnieje na obliczu Chrystusa [...]”.

13 „[...] obrona absolutnie niezbywalnych wymogów, jakie wypływają z osobowej godności człowieka, jest drogą do wolności i warunkiem samego jej istnienia”. Tamże, 96.

że „[...] trzeba pilnie odkryć na nowo istnienie wartości ludzkich i moralnych, należących do samej istoty i natury człowieka, które wynikają z prawdy o człowieku oraz wyrażają i chronią godność osoby: wartości zatem, których żadna jednostka, żadna większość ani żadne państwo nie mogą tworzyć, zmieniać, ani niszczyć, ale które winny uznać, szanować i umacniać”¹⁴.

Istniejące wartości ludzkie i moralne mają charakter uniwersalny, powinny być przyjęte i stosowane w każdej społeczności, która pragnie swojego ustawicznego rozwoju. W wolnych społeczeństwach muszą istnieć wartości, które zabezpieczają najwyższe dobro każdego człowieka, a wszelkie przemiany ekonomiczne powinny służyć kształtowaniu świata bardziej ludzkiego i sprawiedliwego¹⁵.

Sprawiedliwy i ludzki świat to najbardziej upragnione i nieustannie poszukiwane środowisko życia ludzkiego. Człowiek zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym instynktownie do niego dąży. Świat, ludzki i sprawiedliwy, jest zaplanowany przez Boga Stwórcę. W tym planie wszyscy pełnią określone role, funkcje; wypełniają określone obowiązki, zadania¹⁶; a relacje międzyludzkie są prawidłowe.

1.5. PODMIOTY W WYCHOWANIU

Wychowanie jest dynamicznym procesem, na który składa się wiele czynników wzajemnie siebie warunkujących, a szczególne znaczenie mają najważniejsze podmioty: wychowanek i wychowujący. Można też uwzględnić znaczenie środowiska, w jakim dokonuje się proces wychowawczy. Są nimi: rodzice, szkoła, ojczyzna – naród – państwo, Kościół oraz wspólnoty parafialne, a także środki społecznego przekazu. Każda z tych grup dodaje swoją część do kompleksowej formacji osobowej. Skoro więc wychowanie do wartości kształtuje relacje człowieka wychowywanego z innymi ludźmi, to w szerszej perspektywie tą samą zasadą objęte zostaną nie tylko szkoła, miejsce pracy i wszystkie grupy społeczne, ale naród, państwo, a jeszcze szerzej relacje i stosunki między państwami.

Aby budować społeczeństwo sprawiedliwe, moralne, zintegrowane konieczny jest powrót do wartości uniwersalnych, które porządkują funkcjo-

¹⁴ EV 71.

¹⁵ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w Parlamencie*, Warszawa, 11.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 1085.

¹⁶ Por. Hi 7,1; 1 Kor 9,7; 2 Tm 2,3n.

nowanie człowieka w społeczeństwie, jego relacje z innymi, a ostatecznie jego szczęście i poczucie spełnienia.

1.6. WARTOŚĆ ŻYCIA

Wartość życia i godność człowieka stanowią fundamentalne dobro. Życie jest wartością, którą zawsze należy afirmować i chronić od początku do naturalnej śmierci, ponieważ jest darem.

Objawienie chrześcijańskie rzuca nowe światło na tożsamość człowieka, którego godność wypływa z racji stworzenia go na obraz i podobieństwo Boga¹⁷. Kresem życia człowieka nie jest wędrówka tu, na ziemi, ale wezwanie do wspólnoty z Bogiem w wieczności. Stąd konieczna jest wdzięczność za wartość życia, poprzez którą nawiązuje się relacje: miłości, sprawiedliwości i solidarności z innymi osobami.

Wychowanie powinno pogłębiać przyrodzoną człowiekowi wrażliwość na wyjątkowość życia. Nie powstało ono bowiem z racji naukowych eksperymentów, ale decyzji miłującego Boga, która we wszystkich wymiarach przekracza człowieka. „Człowiek jest powołany do pełni życia, które przekracza znacznie wymiary jego ziemskiego bytowania, ponieważ polega na uczestnictwie w życiu samego Boga. Wzniosłość tego nadprzyrodzonego powołania ukazuje wielkość i ogromną wartość ludzkiego życia w jego fazie doczesnej. Życie w czasie jest bowiem podstawowym warunkiem, początkowym etapem i integralną częścią całego i niepodzielnego procesu ludzkiej egzystencji”¹⁸. Zasadami postępowania wynikającymi ze zrozumienia wartości życia będą konkretne działania realizowane we wszystkich grupach społecznych, w których funkcjonuje człowiek¹⁹.

Normą dla wartości życia jest szacunek dla życia we wszystkich jego wymiarach, szacunek dla każdego człowieka: rozmówcy, wychowawcy, ucznia, podwładnego, sąsiada, chorego i upośledzonego, nieznanego, wyznawcy innej religii, członka innej społeczności. Ochrona życia to również sprzeciw wobec wszelkich używek, które pozornie miałyby służyć zadowoleniu i poprawie ludzkiej egzystencji, a które docelowo niszczą organizm. Troska o życie to również takie postępowanie, które nie naraża siebie i innych na niepotrzebne niebezpieczeństwo: lekkomyślne uprawianie sportów ekstremalnych, prowadzenie auta pod wpływem alkoholu, brak kompetencji specjalistów z różnych

17 „A wreszcie rzekł Bóg: Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam” (Rdz 1,26).

18 EV 2.

19 Por. VS 50.

dziedzin, zaciąganie kredytów obciążających całą rodzinę jedynie na zaspokojenie własnych zachcianek.

Wartość życia, która u młodego człowieka zacznie realizować się w drobnych przejawach szacunku i miłości bliźniego, takich jak ustąpienie miejsca w autobusie czy bezinteresowna pomoc, niewątpliwie w życiu dorosłym objawi się jako dojrzała i zdecydowana postawa walki o godność człowieka.

1.7. WARTOŚĆ SOLIDARNOŚCI

Człowiek jest istotą społeczną, co oznacza, że do realizacji własnego powołania i poczucia spełnienia potrzebuje drugiej osoby, wspólnoty, społeczeństwa, w którym mógłby się rozwijać i realizować siebie. Osoba nigdy nie egzystuje poza społeczeństwem. Takie życie jest niejako wymogiem jej natury. Solidarność²⁰ to znaczy jeden za drugiego, silniejszy za słabszego, mądrzejszy za „mniej mądrego”, ale każdy z tą samą mocą wykorzystuje talenty, zdolności i sprawności, którymi obdarzył go Bóg (natura), a które ma obowiązek rozwijać ze względu na innych. Fundamentem solidarności jest współpraca, zarówno w odniesieniu do relacji między jednostkami, jak i narodami.

Wartość ta pozwala przekroczyć indywidualizm, wzajemną nieufność czy przedmiotowe traktowanie człowieka jako taniej siły roboczej. Kluczowe dla zasady solidarności jest przekroczenie bariery „moje – twoje”, „nasze – obce” oraz poszukiwanie punktów możliwego porozumienia. Solidarność zmusza niejako do odkrywania wartości człowieka i zastanowienia, co nas łączy, aby móc dążyć do wspólnego dobra. Zaangażowanie w działalność na rzecz doczesnego świata oznacza zawsze służbę konkretnemu człowiekowi, a nie bezimiennej masie, którą zwykło się nazywać „zasobami ludzkimi”. Zasada solidarności staje się równocześnie gwarantem dobra wszystkich i dobra jednostki. „Potrzebna jest dziś nowa wyobraźnia miłosierdzia, której przejawem będzie nie tyle, i nie tylko skuteczność pomocy, ale zdolność bycia bliźnim dla cierpiącego człowieka, solidaryzowania się z nim, tak aby gest pomocy nie był odczuwany jako poniżająca jałmużna, ale jako świadectwo braterskiej wspólnoty dóbr”²¹.

Wartość solidarności uczy odpowiedzialności, powszechnego braterstwa oraz umiejętności rezygnacji z osobistych celów. Solidarność jest właściwym odczytaniem sprawiedliwości i miłości.

20 Por. SRS 39.

21 NMI 50.

„Miłość we wzajemnych stosunkach między ludźmi nie jest czymś gotowym. Jest ona naprzód zasadą czy też ideą, do której ludzie muszą niejako podciągnąć swe postępowanie, jeżeli chcą – czego chcieć powinni – uwolnić je od nastawienia użytkowego, czyli konsumpcyjnego względem innych osób”²².

1.8. WARTOŚĆ PRAWDY I WOLNOŚCI

„Wiara w możliwość poznania prawdy mającej wartość uniwersalną nie jest bynajmniej źródłem nietolerancji; przeciwnie, stanowi nieodzowny warunek szczerego i autentycznego dialogu między ludźmi”²³.

Poznanie ludzkie ze swej natury dąży do prawdy, czyli do uzyskania rzetelnej, obiektywnej, informacji o swoim przedmiocie. Według definicji wywodzącej się od Arystotelesa, a znanej ze sformułowań św. Tomasza z Akwinu, prawda to intencjonalna zgodność rozumu (intelektu) z rzeczą. Prawda i wolność są to dwie wartości, które nawzajem się warunkują i przenikają, a miejscem ich spotkania jest osoba. Do takiego stwierdzenia upoważnia przede wszystkim relacyjny charakter prawdy i wolności.

Wolność spełnia się wtedy, gdy kieruje się na zewnątrz samej siebie, ku jakiejś wartości, jakiemuś dobru, gdy je wybiera i urzeczywistnia. Pierwszym dobrem wolności jest prawda. Wierność wobec prawdy oznacza wierność „przede wszystkim dla prawdy o ludzkiej wolności, o jej naturze, o warunkach spełnienia wolności. [...] Żadna prawda nie może stać się prawdą dla człowieka i prawdą człowieka, jeśli za taką nie uzna jej jego wolność. [...] Tak więc to, że ja wierzę w posiadaną przeze mnie prawdę, wcale nie upoważnia mnie do przekreślania cudzej wolności. Aby wolność spełniła się w akcie uznania prawdy, drugi musi sam być przekonany, że to, co mu podaję, jest prawdą. [...] Im więcej jest między nami prawdy, tym więcej jest między nami wolności”²⁴.

Na poziomie rodziny rozpoznawanie prawdy i wolności ujawnia się poprzez poczucie własnej wartości. Na poziomie szkoły wspólne uczenie się i zdobywanie wiedzy pomaga w urzeczywistnianiu prawdy.

Na poziomie działań państwowych i międzynarodowych jest to umiejętność tworzenia prawa, które w służbie wolności człowieka będzie realizowało zasadę miłości bliźniego i sprawiedliwości.

22 K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, red. T. Styczeń, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, wyd. TN KUL, Lublin 2015, s. 31–32.

23 FR 92.

24 J. Tischner, *Myślenie według wartości*, wyd. Znak, Kraków 2011, s. 200–201.

1.9. WARTOŚĆ KULTURY OJCZYSTEJ I EUROPEJSKIEJ

Dziedzictwo kultury narodowej stanowi część tożsamości człowieka. Rozwija poczucie przynależności do Ojczyzny i jej kultury. Daje to możliwość odnalezienia swojego miejsca we wspólnocie, za czym idzie poczucie spełnienia i własnej wartości. „Nie można zaprzeczyć, że człowiek istnieje zawsze w ramach określonej kultury, ale prawdą jest też, że nie wyraża się on cały w tej kulturze. Zresztą sam fakt rozwoju kultur dowodzi, że w człowieku jest coś, co wykracza poza kulturę. To «coś» to właśnie ludzka natura: to ona jest miarą kultury i to dzięki niej człowiek nie staje się więźniem żadnej ze swych kultur, ale umacnia swoją osobową godność, żyjąc zgodnie z głęboką prawdą swego bytu”²⁵.

Chrześcijaństwo nadało kształt Europie, zaszczipiając w niej pewne podstawowe wartości. Europa, która dała światu ideał demokracji i praw człowieka, czerpie swe wartości z kultur poszczególnych państw europejskich wyrosłych z chrześcijaństwa. O prawdziwości i obiektywności tych wartości świadczy fakt, że tak różne kulturowo narody zdołały się zintegrować i potrafią wspólnie pracować z myślą o dobru człowieka²⁶.

1.10. WYCHOWANIE DO WARTOŚCI PRZEZ DIALOG

Z wychowaniem wiążą się prawda i wolność. Działania wychowawcze, jakie należy podejmować, inspirowane są szacunkiem dla życia ludzkiego. W tym celu papież Jan Paweł II wzywał do dialogu. Jest on trudny, ale możliwy. Ludzie są zdolni do tego, aby przetrwać podziały, konflikty interesów, nawet sprzeczności, zwłaszcza wtedy, gdy każda ze stron jest przekonana, że broni słusznej sprawy. Dialog wymaga otwartości i uznania różnic, tego, co dzieli bez rezygnacji z tego, o czym się wie, że jest dobre i słuszne. Z tego bowiem rezygnować nie wolno. Fałszywy i nietrwały byłby pokój oparty na kłamstwie, nawet w imię pozornego dobra. Tym bardziej, że sumienie człowieka bywa zniekształcone przez różne systemy społeczno-polityczne i ideologiczne. Budowanie pokoju oznacza również uznanie społecznej solidarności oraz propagowanie równej godności każdego człowieka.

Podstawowym podmiotem wychowującym jest Bóg. Tę prawdę przekazuje nam papież Jan Paweł II. Poszukując źródła prawa wychowawczego, sięga do Księgi Rodzaju. Bóg stworzył człowieka, „ulepił” go z nicości i przeznaczył do życia. Bóg jako wychowawca przejawia się więc w życiu człowieka poprzez akt stwórczy. Na tym poziomie wychowanie człowieka realizuje się również po-

25 VS 53.

26 Por. EiE 108.

przez autorytet Boga i Jego Świętość. Człowiek ma być święty tak, jak święty jest Bóg. To On przekazał człowiekowi jasny i trwały nakaz: „Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną” (Rdz 1,28).

To polecenie kierowane jest przez Boga do wszystkich ludzi i przyjmuje charakter przekazywania autorytetu i władzy oraz mocy stwarzającej i prawa do wychowania. Rodzice otrzymują od Boga mandat wychowawczy i na tej podstawie mają niezbywalne prawo do wychowywania dzieci. Rodzice stają się więc współuczestnikami mocy stwórczej Boga, a przez to biorą na siebie odpowiedzialność za wychowanie. W dziele stworzenia mają swój udział nie tylko rodzice, ale i inne podmioty wychowujące. Są więc nimi: szkoła, Kościół i inne instytucje. Zadaniem podmiotów wychowujących jest prowadzenie młodego człowieka ku głębszemu człowieczeństwu.

Praca wychowawcza, mimo iż rozpoczyna się w domu rodzinnym, znajduje swoje uzupełnienie w szeroko rozumianym pojęciu kultury. W jego ramach mieści się również szeroki dostęp do wiedzy i nauki. Wiedza jest związana z moralnością, powinna być tworzona i przekazywana ze względu na dobro człowieka. Trzeba więc zabiegać o edukację dziecka i tak nią kierować, aby w przyszłości mogła pozostawać w służbie życia.

Zdaniem Jana Pawła II dzieci i młodzież to grupa, która szczególnie szuka powiązania swojego życia z prawdą. Z chrześcijańskim ideałem życia należałoby więc trafiać szczególnie do młodzieży. Wydaje się, że młodzież jest dzisiaj bardzo wrażliwa na wszystkie naturalne, przyrodzone, humanistyczne właściwości osoby ludzkiej. Jan Paweł II postuluje więc pedagogikę personalistyczną, chrześcijańską. Papież przejmuje ideę wychowania od kard. Stefana Wyszyńskiego²⁷, kiedy zwraca się do wychowawców i opiekunów z przesłaniem o tym, że ideałem nowoczesnego wychowania powinno być odważne przyznanie się do Ewangelii Chrystusowej, wyznawanie jej przed ludźmi, w szkole, przed kolegami; uruchomienie własnego serca, aby „nabrzmiało” miłością społeczną i służbą, aby w życiu kierować się wartościami: miłości, sprawiedliwości, pokoju i wolności.

Chcąc mieć wpływ na młodzież, zdaniem Ojca Świętego, należałoby zaapelować do niej na wstępie, nie tyle nawet wartościami narodowymi, socjologicznymi, pedagogicznymi czy nawet tradycjami, prawdami nieomylnymi podanymi przez Chrystusa, ale trzeba apelować do człowieczeństwa, do osobowości. W wychowaniu chrześcijańskim należy jak najmocniej podkreślić to: „Ecce homo [Oto człowiek]” (J 19,5), aż Chrystus Człowiek ukształtuje się w mło-

27 Por. Z. Struzik, *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918–2018*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018.

dych. Owocne więc będzie przypomnienie im, że są ludźmi i ukazanie wszystkich naturalnych, ale wielkich właściwości człowieczeństwa.

Współczesne problemy, na jakie napotyka się, pracując z dziećmi i młodzieżą, to przede wszystkim ucieczka od autorytetów i brak dyscypliny. Niektórzy wychowawcy twierdzą, że wśród współczesnej młodzieży zanika rozumienie, co to jest praca nad sobą, przewyciężanie siebie, samoograniczenie, wyrzeczenie, ofiara; zanika postawa służby, pomocy, uczynności, koleżeńskości. I jest w tym cząstka prawdy. Młodzież jednak nie jest i nigdy nie była zła. Jest tylko zagubiona i czasem rozpaczliwie szuka autorytetu, poprzez różne formy buntu (wzywane ubranie, farbowanie włosów, lekceważące zachowanie). Swoim postępowaniem upomina się o osobę, która ją poprowadzi, wskaże drogę, zainspiruje. Nie w każdej dziedzinie i nie zawsze rolę tę mogą spełnić rodzice. Wychowawcy i nauczyciele powinni wpisać się w tę właśnie lukę wychowawczą. Aby wychowanie odniosło skutek, musi się zawsze łączyć z cierpliwą nadzieją. Nadzieja wydłuża perspektywę procesu wychowawczego. Wszystkiego sami nie zrobimy – ani przez szepcanie do ucha, ani w najlepszej rodzinie, ani też w szkole najbardziej oddanej młodzieży. Nadzieja w wychowaniu otwiera oczy wszystkim – rodzinie, narodowi i państwu – na dalekie cele, o których zawsze trzeba pamiętać. Wychowujemy przecież dla przyszłości, również dla własnej przyszłości. To oni, wkraczając w dorosłe życie, pragną wnieść swój wkład w budowanie cywilizacji pokoju. To młodzi dostarczają nowych rozwiązań starych problemów.

Jan Paweł II świadomy potencjału, jakim dysponują ludzie młodzi, kieruje do nich wezwanie: „Nie lękajcie się. [...] Przyszłość znajduje się w waszych sercach. [...] Musicie być ludźmi, którzy głęboko zaufali człowiekowi i którzy głęboko zaufali wielkości ludzkiego powołania: powołania, które ma być wypełniane w duchu poszanowania prawdy, godności i nienaruszalności praw osoby ludzkiej”²⁸. Kto inny, jak nie nauczyciele mogą nauczyć młodzież ufności człowiekowi. Formacja młodzieży jest więc ściśle powiązana z formacją własną. Mądrzy i roztropni wychowawcy muszą odwołać się nie tylko do miłości zawodu i pracy, ale do miłości Boga. Jeśli te trzy prawdy: wiara, nadzieja, miłość są zharmonizowane, wtedy wychowanie jest możliwe i skuteczne. Słowo nauczyciela, wychowawcy, zwłaszcza gdy jest poparte przykładem, zaczyna wiele znaczyć.

Wydaje się więc, pisze papież, że zadaniem nauczyciela musi być przewyciężenie w sobie autokratyzmu, który jest największą przeszkodą w dotarciu do młodzieży. Należy tworzyć atmosferę przyjaźni dla młodych serc, atmos-

28 Jan Paweł II, *Pokój i młodzi idą razem. Orędzie na XVIII ŚDP – 1985 r.*, Watykan, 1.01.1985, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 4, *Konstytucje apostolskie. Listy motu proprio i bulle. Orędzia na światowe dni*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 716–717.

ferę współpracy. „Idźmy do młodzieży: oto pierwszy i podstawowy wymóg wychowawczy”²⁹. Oznacza to uczestniczenie w jej życiu, sprawach, problemach, a przede wszystkim rozumienie. Proces wychowania należy rozpocząć od zrozumienia młodych. Zrozumieć i kochać to niezrównana formuła pedagogiczna. Miłość domaga się, aby w procesie wychowania rozwijać człowieczeństwo, przekazywać życiowe mądrości, umiejętności.

Podsumowując powyższe wskazania, można stwierdzić, że wartości są niewątpliwie elementem konstytuującym osobowość człowieka. Równocześnie, ponieważ naturą osoby jest życie i działanie w społeczeństwie i dla społeczeństwa, wyznawane wartości stanowią trwały fundament dla wszelkich wspólnot, również dla kultury prawa każdej społeczności państwowej.

II. ZAŁOŻENIA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

2.1. CEL PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Celem Programu wychowawczego³⁰ jest przygotowanie materiału dydaktycznego do procesu formacyjnego i wychowawczego uczniów wszystkich klas szkoły średniej.

Naturalnym obowiązkiem człowieka jest przekazywanie formacji z jednego pokolenia – starszego, na drugie – młodsze. Obowiązek ten wynika niejako z natury ludzkiej i zostaje rozpoznany przez społeczeństwo oraz jest wypełniany sukcesywnie, stosownie do etapu rozwoju człowieka. Na przestrzeni tysięcy lat kształtowania się różnych kultur i przekazywania ich swoim sukcesywnie następującym pokoleniom, można zaobserwować tendencje do odkrywania naturalnych wartości potrzebnych do ciągłości życia, do poczucia bezpieczeństwa i możliwości rozwoju. Odkrywane w ten sposób podstawowe wartości: wolność, sprawiedliwość, pokój, bezpieczeństwo, prawda i solidarność – powoli, ale systematycznie wpływały na umacnianie się określonych społeczności. Człowiek na przestrzeni tysięcy lat starał się budować zorganizowane struktury rodzinne, plemienne i narodowe. Niektórym społecznościom udało się dojść do utworzenia narodu charakteryzującego się jednym językiem, jedną historią, religią i świadomością wspólnoty. Spojrzenie na historię świata pozwala zyskać przeświadczenie, że u podstaw antropologicznych człowieka leży umiejętność odkrywania wartości oraz zdolność kierowania się nimi. Do odkrywania wartości, podtrzymywania ich w świadomości i kultywowania, niejako naturalną formą

29 JP 14.

30 Por. Z. Struzik, *Program wychowawczy...*, dz. cyt., s. 914.

przekazu stawało się wychowanie. Z czasem wychowanie stało się kształceniem, przekazywanym i zdobywanym dzięki zorganizowanym formom szkolnictwa.

Można zauważyć, że fundamentem formacji, edukacji i kształcenia, we wszystkich zakresach, jest postawa życzliwości, jako przejaw miłości i poszanowania drugiego człowieka. Każda cywilizacja, czyli zorganizowana społeczność ludzka, wymaga kształtowania należących do niej przedstawicieli – jednostek ludzkich tak, by kierowali się zasadą czynienia dobra. Dobro to – przekazywane dzieciom i młodzieży – jest podstawą egzystencji, rozwoju, postępu i wzajemnego doskonalenia. Kształtuje ono i utrwała świadomość indywidualną i społeczną oraz świadczy o pięknie ludzkiego życia i działania.

Człowiek dobry, szlachetny, wychowany i wykształcony dąży do osiągnięcia szczęścia i pragnie tym szczęściem podzielić się z innymi ludźmi, a nawet dzielić swoją radość z otaczającym go światem, z całą przyrodą ożywioną i nieożywioną.

Proces wychowania i kształcenia przyspiesza rozwój osobowości, pozwala na przyswojenie podstawowych wartości: prawdy, dobra, piękna, sprawiedliwości, miłości i solidarności oraz stwarza możliwość racjonalnego i harmonijnego rozwoju. Wszystkie wielkie cywilizacje powstawały i rozwijały się dzięki niestrudzonemu wysiłkowi wychowawczemu i formacyjnemu. Współczesny świat, ze względu na intensywny rozwój kultury, środków przekazu oraz narastającą globalizację, wymaga coraz lepszych programów wychowawczych uwzględniających wszystkie podstawowe wartości życia ludzkiego.

2.2. PODMIOTOWOŚĆ W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Program wychowawczy oparty na koncepcji, która angażuje dogłębnie dobrą wolę, może być realizowany tylko przy świadomym i wolnym udziale tych wszystkich, którzy w nim uczestniczą. Nie może być nikomu narzucony, na zasadzie celów i zadań pomijających dobro człowieka. Dla urzeczywistnienia go z całą wiernością, szkoła powinna móc liczyć na jedność intencji i stałość w przekonaniu do tegoż programu, który będzie realizowany przez wszystkich członków wspólnoty szkolnej³¹.

W sensie ogólnym podmiotem Programu wychowawczego jest człowiek jako taki, ponieważ wymaga on nieustannego samowychowania i samokształcenia w każdym momencie swego życia. Wychowanie nigdy się nie kończy, ponieważ stale pytamy o sens naszego istnienia i działania. Z chwilą wyznaczenia sobie określonych działań następuje konieczność poszukiwania adekwatnych środ-

31 Por. Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej*, w: *Służyć wzrastaniu w prawdzie i miłości. Wybór dokumentów Kościoła na temat szkoły katolickiej i wychowania*, wyd. AA, Kraków 2009, s. 431-476.

ków do realizacji zamierzonych celów. Aby osiągnąć cele ogólne, społeczne oraz indywidualne, osobowe, musimy wejść na drogę poszukiwania właściwych metod i programów wychowawczych.

Podstawowym zadaniem w metodologii wychowania jest poznawanie własnego „ja” i poznawanie drugiego człowieka, rozumianego jako „dar” dany dla nas i dla drugich³².

Wzajemne poznawanie się człowieka z człowiekiem, a także porozumiewanie się jednostki ze społeczeństwem rozpoczyna nieustanny dialog. Obie strony muszą realizować się wzajemnie, personalnie na siebie oddziaływać, wzajemnie się kształcić i odnosić obopólne korzyści moralne. Nie ma w tym dialogu żadnej dominacji, wyniosłości jednego podmiotu nad drugim. Wychowywany i wychowujący mają tę samą godność, wartość indywidualną. Ich wzajemne relacje charakteryzują się poszanowaniem, brakiem jakiegokolwiek agresji, zmuszania czy poniżania. Jedynym motywem wychowującego jest miłość do wychowanka oraz pragnienie dobra, poparte autorytetem, ale nigdy nienadużywanym.

W sensie szczegółowym podmiotem Programu wychowawczego i całego procesu wychowawczego jest uczeń szkoły średniej.

Wszechstronny rozwój ucznia powinien znajdować się w centralnym punkcie pracy edukacyjnej. Uczeń jest podmiotem, który podlega procesowi wychowania, a jednocześnie, jako byt rozumny, sam siebie wychowuje poprzez samokształcenie. Wszystkie inne podmioty wychowujące pełnią wobec niego funkcje pomocnicze, wspierające, dostarczając odpowiednich treści wychowawczych oraz przykładów procesów wychowawczych, poddanych kryterium prawdy.

Szczególną rolę w wychowaniu pełni środowisko rodzinne, z którego uczeń pochodzi. Rodzice mają pierwsze i podstawowe prawo do wychowywania swoich dzieci³³. Otrzymują to prawo poprzez fakt zrodzenia. Jest ono niepowtarzalne, jedyne, pełne i autonomiczne.

W sensie specjalnym podmiotem Programu wychowawczego jest pedagog, wychowawca klasy, moralnie i zawodowo odpowiedzialny za swoich uczniów. Każdy wychowawca kształtuje swoich podopiecznych zgodnie z własnym sumieniem, uformowanym wcześniej i zweryfikowanym przez własne doświad-

32 „[...] każdy urzeczywistnia siebie przez bezinteresowny dar z siebie samego”. LdR 16.

33 „Zadanie wychowania wypływa z najbardziej pierwotnego powołania małżonków do uczestnictwa w stwórczym dziele Boga: rodząc w miłości i dla miłości nową osobę, która sama w sobie jest powołana do wzrostu i rozwoju, rodzice tym samym podejmują zadanie umożliwienia jej życia w pełni ludzkiego. Przypomniał o tym II Sobór Watykański”. FC 36; por. DWCH 3.

czenie życiowe. Dzieje się tak dlatego, że to człowiek wychowuje człowieka, w atmosferze miłości i zgodnie z prawdą.

W procesie wychowawczym mamy do czynienia ze zjawiskiem psychologicznym, w którym wzajemnie oddziałują na siebie ludzie o różnych osobowościach. Wyszczególnione podmioty: uczeń, wychowawca oraz rodzice ucznia, tworzą środowisko przyjazne i dobre dla kształtowania nowej, młodej indywidualności i osobowości. W procesie oddziaływania należy uwzględnić także inne środowiska i zbiorowości: dalszą rodzinę, społeczność szkolną, grupę podwórkową, miejscowość, region z własną kulturą, państwo oraz część świata, w której młody człowiek żyje.

2.3. PRZEDMIOTOWOŚĆ W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Program opiera się na założeniach filozoficznych, psychologicznych (psychologia rozwojowa dziecka) i dydaktycznych, zawartych między innymi w *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*³⁴, dokumentach Kościoła Katolickiego³⁵, *Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*³⁶, *Konwencji o prawach dziecka*³⁷.

Wszystkie wyżej wyszczególnione źródła są zbiorem autorytatywnym, który powstał na podstawie doświadczeń oraz został sformułowany normatywnie, dla dobra jakie ma przynosić proces wychowawczy. Dobro procesu wychowawczego jest najważniejszym czynnikiem ukierunkowanym na człowieka. Powszechność źródeł – osiągnięcia naukowe pedagogiki i dydaktyki, państwowe akty prawne, nauczanie Kościoła, literatura fachowa oraz praktyka pedagogiczna – mogą i powinny gwarantować właściwą przedmiotowość procesu wychowawczego. One są gwarantem poprawności, celowości i skuteczności.

Przedmiotowość procesu wychowawczego nie może pod żadnym pozorem wprowadzać w błąd, nie może mieć także charakteru eksperymentalnego. Tylko nauka pewna (dydaktyka i pedagogika), moralnie słuszna, sprawdzona i oparta na wartościach może być zaproponowana wychowywanemu człowiekowi. Ze względu na godność, osobowość, niepowtarzalność i unikalność życia ludzkiego proponowane wychowanie realizuje się tylko raz i pozostawia niezatarty ślad w człowieku.

34 *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, ze zm.

35 *Pismo Święte, Katechizm Kościoła Katolickiego, Kodeks Prawa Kanonicznego*, dokumenty nauczania papieskiego.

36 *Ustawa z dnia 25.02.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, tekst jedn. Dz.U. 2020, poz. 1359.

37 *Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.*, Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526, ze zm.

Z tego też powodu do proponowanych programów wychowawczych należy podchodzić z wielką ostrożnością, kierując się wiedzą i doświadczeniem, a przede wszystkim dobrem wychowanka.

W Programie wychowawczym, wychodząc od aksjologii (wartości) – wyszczególniono w prospektach części z wybraną literaturą, wskazaną w podstawie programowej jako lektury szkolne dla poszczególnych poziomów nauczania³⁸. Wybrano jedynie fragmenty z obowiązujących lektur, aby pedagogom wskazać ścieżkę poszukiwania wartości zawartych w literaturze szkolnej, ale także w innych utworach literackich i dziełach sztuki.

2.4. TREŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Treścią opracowanego Programu wychowawczego są wartości ogólnoludzkie: filozoficzne, intelektualne, moralne i informacyjne, które są niezbędne do odkrywania sensu życia ludzkiego i postępowania zgodnie z normami moralnymi przyjętymi w naszej kulturze narodowej i chrześcijańskiej³⁹.

Program zakłada budowanie relacji, dostosowanej do wieku ucznia. Zaproponowany podział uwzględnia systematyczny rozwój osobowości ucznia (od poziomu nauczania 1 do 4), jego wzrastanie, dojrzewanie fizyczne i psychiczne oraz postępowanie w rozumieniu otaczającego świata i siebie samego.

Wartości omówione w części relacja „ja – społeczność” mają za zadanie pomóc ukształtować postawę życzliwości względem innych ludzi. Człowiek z natury jest bytem społecznym, jest częścią społeczności, w której żyje, w niej się rodzi, rozwija, dorasta, uczy się i kształtuje oraz buduje krąg relacji społecznych, takich jak: nauka, praca, pełnienie określonych ról społecznych, wypełnianie zadań zgodnych z wykształceniem i powołaniem. Od społeczności człowiek otrzymuje poczucie bezpieczeństwa, gwarancje bytowe i ekonomiczne, zabezpieczenie społeczne i zdrowotne. Relacja „ja – społeczność”

38 *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14.02.2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej*, Dz.U. poz. 356.

39 „Kształtowanie się jest procesem duchowym wywołanym przez rozbudzony głos wartości urzeczywistnionych w wysoce wartościowych i przy tym różnorodnych dobrach kulturalnych: poznawczych, religijnych, moralnych i estetycznych, a nawet użytecznościowych i hedonistycznych”. M. Boczar, *Wartości w kulturze czynnikami ukierunkowującymi edukację (w kontekście pedagogiki B. Nawroczyńskiego)*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukołowicz, M. Nowak, Redakcja Wydawnictwa KUL, Lublin 1997, s. 157-158; por. B. Nawroczyński, *Zasady nauczania*, wyd. WSiP, Warszawa 1987, s. 90.

nieustannie trwa, powoduje wzajemny rozwój, wspólne doskonalenie się, a celem tej relacji są osiągnięte i wprowadzane w życie wartości.

W części relacja „ja – ty” Program kształtuje poprawne i moralnie dobre postawy wobec drugiego człowieka spotykanego w rodzinie, w szkole, w grupach rówieśniczych, podczas wypoczynku. Poziom, zakres, intensywność i celowość relacji „ja – ty”, świadczą o sposobie realizacji własnego życia. Ta relacja wpływa na uspołecznienie się, zbudowanie środowiska opartego na akceptacji, zaufaniu i pozytywnych związkach uczuciowych.

Relacja „ja – wobec samego siebie” pomaga w poprawnym poznawaniu swoich zalet, a także słabości charakteru, ukazuje możliwości samodoskonalenia się i budowania osobowości nakierowanej na dobro, sprawiedliwość, prawdę, piękno i miłość⁴⁰. W procesie wychowania te podstawowe wartości powinny być przez ucznia (wychowanka) rozpoznane, wewnętrznym zaakceptowane, a następnie podtrzymywane przez całe życie.

2.5. FORMA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Program wychowawczy zbudowany jest w sposób logiczny, z zastosowaniem zasad ogólnie przyjętych w literaturze popularnonaukowej. Specyfika przedmiotu wymaga wykorzystania wiedzy oraz doświadczenia, które są stosowane w programach nauczania obowiązujących w szkolnictwie polskim. Formę zastosowaną w niniejszym programie, w pewnym sensie, można uważać za rodzaj konspektów skoncentrowanych wokół danych wartości. Na każdy poziom edukacji zaproponowano 30 tematów, dotyczących konkretnych wartości. Niektóre wartości są tematycznie bardzo zbliżone do siebie i tworzą bloki, które grupują się wokół jakiegoś szerszego zagadnienia, np. światopoglądu, relacji międzyludzkich, pracy, zabawy czy sportu.

Każda z opracowanych wartości zawiera stałe elementy:

- I. Prospekt wartości;
- 1.1. Cel ogólny;
- 1.2. Cel szczegółowy;
- 1.3. Cel wychowawczy;
- 1.4. Proponowane tematy;
- 1.5. Zadania dla ucznia, samowychowanie;
- 1.6. Zadania dla rodziców;
- 1.7. Zadania dla szkoły, wychowawcy;

⁴⁰ Por. H. Słotwińska, *Samokształcenie i samowychowanie elementami autoformacji*, „Paedagogia Christiana” 2007, nr 1(19), s. 65–81.

- 1.8. Sposób realizacji;
- 1.9. Osiągnięcia, efekty;
- 1.10. Zagrożenia;
- II. Wybrana literatura z komentarzem;
- III. Nauczanie;
 - 3.1. Nauczanie filozoficzne;
 - 3.2. Nauczanie dydaktyczne i pedagogiczne;
 - 3.3. Nauczanie psychologiczne;
- IV. Nauczanie religijne;
 - 4.1. Teolog;
 - 4.2. Nauczanie papieskie;
 - 4.3. Pismo Świąte;
 - 4.4. Katechizm Kościoła Katolickiego;
- V. Literatura.

Każdy z tematów stanowi konspekt lekcji, według którego nauczyciel może przeprowadzić zajęcia o wybranej wartości. Punkt „Wybrana literatura z komentarzem” prezentuje fragment lektury szkolnej z danej klasy z komentarzem. Następnie podano komentarze do tematu z perspektywy filozoficznej, dydaktycznej, pedagogicznej i psychologicznej. Nauczanie religijne zawiera krótkie wprowadzenie teologiczne, cytaty z Pisma Świętego oraz z nauczania Kościoła, dotyczące prezentowanej wartości. Ostatni punkt każdej wartości stanowi Literatura.

2.6. MIEJSCE REALIZACJI PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Wychowanie obejmuje całe – bliższe i dalsze – środowisko, w którym żyje uczeń: dom rodzinny, szkołę, pracę, miejsca rozrywki, środki masowego przekazu itd. Każde z tych środowisk intensywnie oddziałuje na wychowanka i stwarza możliwość dynamicznego współdziałania, a to współdziałanie jest jednocześnie wychowaniem.

Ze względu na dydaktyczno-wychowawczy charakter Programu szkoła jest miejscem jego realizacji, natomiast przestrzeń oddziaływania będzie rozciągnięta na wszystkie wspomniane sfery życia i działalności ucznia.

Szkoła jako jeden z głównych „wychowawców” powinna organizować, we współpracy z innymi podmiotami wychowującymi, odpowiednie pola oddziaływania, zachowując swoje kompetencje i odpowiedzialność. Szczególnym polem współpracy dla szkoły powinna być rodzina ucznia, ponieważ w rodzi-

nie dokonuje się podstawowe wychowanie, i to właśnie na rodzinie spoczywają główne i zasadnicze prawa wychowawcze⁴¹.

III. METODOLOGIA

3.1. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Ogólnym metodologicznym założeniem Programu wychowawczego jest spójny projekt pracy wychowawczo-dydaktycznej z młodzieżą każdej klasy szkoły średniej. Program przewidziany jest do realizacji na lekcjach. W tym celu przygotowano 30 tematów (wartości). Do poszczególnych zagadnień podawane są lektury dla każdej klasy oraz literatura przedmiotu (m.in. dokumenty nauczania papierkiego, publikacje fachowe, prasa).

Pedagog realizujący Program wychowawczy może dowolnie wybrać zaproponowane tematy, zredukować je lub zmienić, uwzględniając możliwości czasowe, percepcję uczniów, sugestie rodziców oraz materiały dydaktyczne, jakimi dysponuje. Uczniowie mogą wprowadzać do Programu wychowawczego swoje sugestie, pomysły i innowacje w zależności od aktualnych zainteresowań i potrzeb. Dynamiczna współpraca pomiędzy nauczycielem a uczniem ma uczynić z Programu wychowawczego skuteczne narzędzie formacji moralnej i intelektualnej, realizowanej na terenie szkoły oraz w środowisku rodzinnym i społecznym.

Rodzice powinni włączyć się w realizację Programu wychowawczego, aby proces wychowawczy następował w sposób integralny. Na początku roku szkolnego pedagog dostarczy rodzicom ogólne założenia i treść Programu ze szczególnym uwzględnieniem tych części, które dotyczą praktycznej jego realizacji w domu rodzinnym.

W ramach omawiania poszczególnych wartości, Program wychowawczy proponuje odrębne zadania dla każdej z grup, do której jest adresowany:

- Zadania dla ucznia, samowychowanie;
- Zadania dla rodziców;
- Zadania dla szkoły, wychowawcy.

Zadania dla ucznia polegają na zapoznaniu się z odpowiednimi dla omawianej wartości normami i zasadami postępowania. Uczeń stara się je usystematyzować i realizować w życiu codziennym.

Zadania dla rodziców polegają na wspólnej z dzieckiem realizacji założeń Programu wychowawczego w środowisku domowym, przy wsparciu na-

41 „Bezpośrednimi wychowawcami w stosunku do swoich dzieci pozostają zawsze na pierwszym miejscu rodzice”. LdR 16.

uczycieli, podejmujących tę pracę na terenie szkoły. Rodzice bądź opiekunowie czynnie uczestniczą w całym procesie wychowawczym. Powinni oni ze szczególnym zaangażowaniem i poświęceniem pracować wychowawczo ze swoim wychowankiem.

Zadania dla nauczycieli i wychowawców obejmują również dyrekcję szkoły, dydaktyka, pedagoga, psychologa, opiekuna na wycieczce lub wypoczynku wakacyjnym, czyli tych wszystkich, którzy mają przygotować, zaproponować i realizować Program wychowawczy w trakcie nauki ucznia w szkole.

3.2. SPÓJNOŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Przy omawianiu kolejnych wartości można zaproponować jeden lub więcej tematów do realizowania w ramach jednostki lekcyjnej.

W każdym temacie wyróżniamy normy⁴², które potwierdzają rozpoznaną wartość lub wartości, ich akceptację, czyli przyjęcie za swoje oraz ich praktyczne zastosowanie. Sposób postępowania ma charakter normatywny i autorytatywny i jego źródłem jest prawodawca pozytywny lub prawo naturalne, które człowiek rozpoznaje jako podstawę swojego życia indywidualnego i społecznego. Bez stosowania tych norm trudno sobie wyobrazić jakiegokolwiek współistnienie i współdziałanie ludzi. Bez stosowania ogólnie przyjętych norm dochodzi najczęściej do patologii zachowań, do powstawania negatywnych subkultur, do walki społecznej, a niekiedy do konfliktu zbrojnego. W zorganizowanych społecznościach źródłem norm jest władza ustawodawcza, która, respektując prawo naturalne, swoim autorytetem ustanawia normy (konstytucja, prawo cywilne) i zobowiązuje do ich stosowania.

Do norm, wynikających z wartości, należy dostosować odpowiednie zasady postępowania⁴³, dzięki którym czyny ludzkie – formalne (wewnętrzne) i materialne (zewnętrzne) – otrzymują hierarchię wartości, zostają poddane

42 „Teza, w której treści zawarte jest prawo rządzące jakimiś procesami; podstawa, na której coś się opiera, reguła [...]. Normy postępowania, uznane przez kogoś za obowiązujące”. Hasło *Zasada*, w: *Słownik języka polskiego*, t. 3, red. M. Szymczak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 995; por. także: „Norma moralna, norma etyczna, ogólna reguła postępowania, obowiązująca w społeczeństwie – we wzajemnych stosunkach między ludźmi. Norma moralna może mieć charakter ogólnoludzki [...] może też być normą obowiązującą tylko w danym społeczeństwie [...]. Normy moralne, podobnie jak normy prawne, są przykładem norm aksjologicznych, uzasadnia się je za pomocą odpowiednich ocen”. Hasło *Norma moralna*, w: W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, wyd. Żak, Warszawa 2007, s. 264–265.

43 „Ustalona, ogólnie przyjęta zasada; reguła, przepis, wzór; w etyce: zasada postępowania, dyrektywa wyznaczająca obowiązek określonego zachowania się w danej sytuacji przez odwołanie się do odpowiednich ocen i wartości moralnych”. Hasło *Norma*, w: *Słownik języka polskiego...*, dz. cyt., s. 389–390.

moralnej ocenie oraz skutecznie oddziałują. W procesie wychowania człowiek uczy się zasad, przyjmuje je za swoje i wprowadza w życie. Im więcej tych zasad będzie funkcjonowało, tym społeczeństwo będzie reprezentować wyższą kulturę, łatwiej się będzie wszystkim żyło i pracowało. Powiększać się będzie także zakres poczucia bezpieczeństwa, a norma sprawiedliwości będzie powszechnie stosowana.

Zarówno normy, jak i zasady postępowania (działania) wzajemnie się przenikają i uzupełniają w procesie realizacji odpowiednich wartości. Wartości, normy oraz zasady postępowania tworzą zwarty, wewnętrznie spójny system.

3.3. CEL WYCHOWANIA W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Realizując proces wychowawczy, należy precyzyjnie określić cele podejmowanych działań, aby osiągnąć zamierzony skutek. W procesie wychowawczym, na szczególnych zasadach, dokonuje się wymiana idei i wartości. Młody człowiek – wychowywany przez rodziców, przy pomocy szkoły, wychowawcy, środowiska – ma odkrywać, poznawać i realizować wartości ludzkie. Ma rozpoznawać, kim jest i do czego dąży.

3.4. WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

W procesie wychowawczym podjętym świadomie i przyjętym dobrowolnie⁴⁴, zawsze występują określone cele. Dąży się do osiągnięcia postulowanych wyników, określonego ideału wychowawczego, którym jest „dobrze wychowany człowiek”. Treść wychowania zamyka się w sferze życia psychicznego i duchowego człowieka, dlatego przy formułowaniu celów wychowywania konieczne jest posługiwanie się pojęciami abstrakcyjnymi. Nie zawsze możliwe jest zweryfikowanie tych pojęć w praktyce, w doświadczeniu wychowawcy, wychowanka oraz obserwatora. Weryfikacja może następować w dużym odstępie czasu. Człowiek wychowywany może nosić w sobie wpojone i zaakceptowane ideały, ale z różnych powodów na co dzień ich nie ujawniać. Duże znaczenie mogą mieć zewnętrzne okoliczności, wszelkiego rodzaju przymus. Często dochodzi do ujawnienia się ideałów dopiero w ekstremalnych warunkach, np. miłość do ojczyzny ujawnia się w czasie wojny obronnej danego kraju.

⁴⁴ W przypadku dziecka i młodzieży zakładamy, że jego akceptacja procesu wychowawczego i zawartych w tym procesie ideałów, dokonuje się w oparciu o domniemanie zgody. Dziecko ufa rodzicom, najpierw potencjalnie, a kiedy dorasta, uznaje autorytet swoich rodziców potwierdzony ich miłością.

Cele wychowania bywają przedmiotem kontrowersji o charakterze ideologicznym i politycznym. Rodzice czy dziadkowie mają tendencje do przekazywania treści wychowawczych w sposób uznany tylko przez siebie, nie uwzględniając rozwoju psychicznego i socjologicznego dziecka, który następuje w nim z biegiem lat.

W celach wychowawczych zawsze są zawarte jakieś określone założenia światopoglądowe, ideowo-moralne i społeczno-polityczne. Każda religia wychowuje swoich wyznawców na podstawie własnej tradycji i własnych treści. Nie zawsze wyznawcy danego światopoglądu reprezentują postawy tolerancji i pluralizmu wyznaniowego.

Z kolei założenia ideowo-moralne zakładają osiągnięcie wpływów w wychowaniu danej grupy ludzi i rozwój określonej ideologii, która ma służyć umocnieniu i zdobyciu władzy jednego człowieka nad drugim. Ideologia nie kieruje się prawdą czy dobrem powszechnym, ale dąży do stworzenia takiego kodeksu moralnego, który ubezwłasnowolnia jednostkę i każe jej służyć z bezgranicznym zaufaniem. Tak powstają wszelkiego rodzaju subkultury, niekiedy przeciwne zorganizowanym społecznościom, sprzeczne z podstawowymi prawami moralnymi, agresywne w swoim działaniu, niekiedy samoniszczące się.

Cele społeczno-polityczne zmieniają się i w każdym systemie politycznym są inne. Partie i ugrupowania społeczne walczą o zdobycie władzy, która pozwala rządzić, sterować gospodarką, wpływać na bogacenie się określonej grupy społecznej, organizują struktury życia społecznego i politycznego, aby zdobytą władzę za wszelką cenę utrzymać.

Cele i założenia niniejszego Programu są ściśle skorelowane z założeniami programu wychowawczego szkoły opracowanego przez MEiN⁴⁵:

45 „Od roku szkolnego 2017/2018 w przedszkolach i szkołach realizowana jest nowa podstawa programowa. Począwszy od wychowania przedszkolnego, celem kształcenia jest rozwijanie u młodych ludzi świadomości i postaw społecznych oraz obywatelskich. Uczniowie uczą się, że wszyscy ludzie mają równe prawa, niezależnie od tego, gdzie się urodzili, jak wyglądają, jaką religię wyznają, jaki mają status materialny. Poznają także metody i sposoby postępowania w sytuacji zagrożenia zdrowia i życia [...]. Warto również wspomnieć, że od roku szkolnego 2017/2018 nastąpiło połączenie programu wychowawczego i programu profilaktyki w jeden dokument – program wychowawczo-profilaktyczny szkoły, uchwalany przez radę rodziców w porozumieniu z radą pedagogiczną. Jego celem jest wspieranie wychowanków we wszechstronnym rozwoju ukierunkowanym na osiągnięcie pełni dojrzałości fizycznej, emocjonalnej, intelektualnej, duchowej i społecznej”. Ministerstwo Edukacji i Nauki, *Działania edukacyjno-wychowawcze w szkołach*, 17.01.2019, „Serwis Rzeczypospolitej Polskiej”, [online:] <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/dzialania-edukacyjno-wychowawcze-w-szkolach> [dostęp: 30.03.2022].

„U podstaw programu wychowawczego leży również określona filozofia, lecz tym razem jest to filozofia człowieka, czyli antropologia. Oznacza to, że nauczyciele, autorzy programu, tworzą swoje dzieło, nie tylko wykorzystując rozeznanie, kim są konkretne dzieci – uczniowie ich szkoły i jakie są ich potrzeby. Pisząc swój program wychowawczy, nauczyciele muszą mieć także rozeznanie, kim jest człowiek i ku czemu powinien zmierzać jego rozwój”⁴⁶.

Antropologia zaproponowana w Programie wychowawczym opiera się na współpracy wszystkich podmiotów (ucznia, wychowawcy, rodziny, środowiska), działających w ramach określonej filozofii. W tym wypadku proponuje się filozofię chrześcijańską.

3.5. CEL NADRZĘDNY

Celem nadrzędnym Programu wychowawczego jest „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegającego w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym”⁴⁷.

Mówiąc o celu nadrzędnym, należy wskazywać na wartości z zachowaniem ich hierarchii: miłość, dobro, sprawiedliwość, piękno, pokój. Wartości te są osiągnięte w trakcie całego życia człowieka – od urodzenia aż do śmierci. Konieczne jest spojrzenie na człowieka, uwzględniające wszystkie etapy jego rozwoju: dzieciństwo, wiek młodzieńczy, dojrzałość oraz wiek starczy. Na każdym z tych etapów życie człowieka ma określoną wartość, godność. Należy mówić o osiągnięciach, celach, czyli wartościach rozpoznanych, zaakceptowanych i wprowadzanych w życie na określonym jego etapie. W tym przypadku – w wieku młodzieńczym, szkolnym.

3.6. CELE OGÓLNE

Dla ułatwienia procesu wychowawczego można rozróżnić w osobowości ucznia wielorakie sfery: sferę fizyczną, uczuciowo-emocjonalną, intelektualną, sferę woli i sferę duchową. W odniesieniu do każdej z tych sfer wyznaczamy cele

46 *Ministerstwo Edukacji Narodowej o programie wychowawczym szkoły*, red. J. Dobrzyńska, „Biblioteczka Reformy” nr 37, wyd. MEN. Biuro Administracyjne, s. 28.

47 Dokument MEiN mówi o celu jako procesie: „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegające w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym. Na rozumienie tego celu wpływają osobiste poglądy i filozofia życiowa człowieka”. Niewątpliwie, wychowywanie jest procesem rozciągniętym w czasie. Zakładamy tutaj czas określony trwaniem nauki w szkole podstawowej i średniej. Proces ten jest dynamiczny, rozwijający się poprzez wzajemne przenikanie się relacji międzyludzkich pomiędzy podmiotami. Niemniej jednak mówiąc o celu, powinniśmy założyć etap zakończony, a w tym wypadku – „osiągnięcie rozwoju osobowego” na etapie szkolnym. Por. tamże, s. 31.

ogólne, czyli: rozwój fizyczny⁴⁸; rozwój zdolności postrzegania i kojarzenia⁴⁹; rozwój emocjonalny⁵⁰; rozwój intelektualny⁵¹; rozwój moralny⁵²; rozwój woli⁵³; rozwój duchowy⁵⁴; rozwój społeczny⁵⁵.

- 48 „Proces zachodzenia zmian we wzroście i ciężarze ciała oraz w różnicowaniu się i funkcjonowaniu tkanek i organów ustroju; poziom rozwoju fizycznego określa się przez pomiar wagi i wzrostu ciała, a także na podstawie kostnienia nasad kości długich nadgarstka lub mutacji głosu, wyrzynania się zębów i in.” Hasło *Rozwój fizyczny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 343.
- 49 „Zdolność, możliwość uzyskania spodziewanych wyników przy wykonywaniu danych czynności w określonych warunkach zewnętrznych [...], zdolności mają charakter ogólny [...]. Do zdolności ogólnych zalicza się: spostrzegawczość, sprawność myślenia, wyobraźnię, pamięć, uwagę oraz sprawność motoryczną. Rozwój zdolności zależy od wrodzonych właściwości układu nerwowego, od wpływu kształcenia i wychowania, m.in. od rozwoju pozytywnej motywacji, zainteresowań i postaw oraz od własnej aktywności jednostki”. Hasło *Zdolność*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 463.
- 50 „Środowisko wychowawcze stymuluje rozwój dziecka, dostarczając mu odpowiedniej wiedzy emocjonalnej i umożliwiając trening odpowiednich umiejętności emocjonalnych. Może to robić, organizując jego doświadczenia i dostarczając mu wzorców reagowania emocjonalnego oraz za pośrednictwem przekazu werbalnego”. A. Matczak, *Zarys psychologii rozwoju*, wyd. Żak, Warszawa 2003, s. 153.
- 51 Rozwój intelektualny opiera się na zdolnościach umysłu, posługując się rozumem, człowiek jest zdolny do poznawania świata i dokonywania operacji myślowych. W procesie rozwoju intelektualnego człowiek gromadzi wiedzę, którą następnie stosuje w relacjach osobowych i społecznych. Działanie rozumowe opiera się na prawdzie odkrytej przez intencjonalną zgodność umysłu poznającego z przedmiotem poznawanym. Rozwój intelektualny dokonuje adaptacji struktur poznawczych (schematów i operacji) do wymagań środowiska. Por. Hasło *Intelekt*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 145; A. Birch, T. Malim, *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, tłum. J. Łuczyński, M. Olejnik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 41.
- 52 „Proces stopniowych zmian zachodzących we wrażliwości moralnej dziecka: w jego stosunku do dobra i zła, do własnych czynów i ich skutków oraz do spraw innych ludzi”. Hasło *Rozwój moralny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 343.
- 53 „Wola, w psychologii zdolność do realizacji określonych czynności, zamiarów i zadań, a zarazem powstrzymywania się od innych”. Hasło *Wola*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 440.
- 54 Rozwój duchowy dotyczy pierwiastka duchowego człowieka, który jest źródłem dynamizmu, a wyraża się w sprawczości, odpowiedzialności, samostanowieniu i sumieniu. Wszystkie te przymioty mogą się realizować w pełnej wolności, która dąży do prawdy, a ta z kolei prowadzi do dobra. Można powiedzieć, że miarą rozwoju duchowego człowieka jest dobro, jakie wprowadza on w życie. Por. I. Mroczkowski, *Osoba i cielesność. Moralne aspekty teologii ciała*, wyd. IPJPII, Warszawa 2008, s. 65. Z punktu widzenia teologii postępowanie duchowy mierza do coraz większego zjednoczenia z Chrystusem. Zjednoczenie to jest nazywane zjednoczeniem „mistycznym”, ponieważ jest ono uczestnictwem w misterium Chrystusa przez sakramenty – „święte misteria” – a w Nim, w misterium Trójcy Świętej. Por. KKK 2014.
- 55 Rozwój społeczny dotyczy zmian, które przychodzą wraz z wiekiem ucznia, a dotyczą prawidłowej relacji jednostki z otoczeniem, opartej na równowadze pomiędzy przystosowaniem się do społeczności, a oddziaływaniem jednostki na tę społeczność. Można w tym wypadku mówić o procesie „socjalizacji”, która prowadzi do poznania i zastosowania

3.7. CELE SZCZEGÓŁOWE

Do każdego z wymienionych etapów i aspektów rozwoju osobowości ucznia można wprowadzić cele szczegółowe, oparte na: zdolnościach, umiejętnościach, sprawnościach, poznawaniu, gotowości, poszukiwaniu, zainteresowaniach i aktywności. Każdy człowiek jest inny, niepowtarzalny i wyjątkowy. Jest obdarzony różnorodnymi zdolnościami, które, mimo że czasami są podobne, różnią się swoim zakresem i intensywnością. Ta bogata osobowość człowieka skłania do wyszukiwania celów szczegółowych dostosowanych w procesie wychowania do indywidualnych potrzeb.

O celach szczegółowych można mówić także na terenie szkoły. Szkoła, pomimo że ma ustaloną strukturę działania, może i powinna dostosowywać się do środowiska, w którym funkcjonuje. Poszczególne szkoły dysponują własną charakterystyką wychowawczą związaną z realizowanym przesłaniem, na przykład z tytułem szkoły, jej założycielem czy patronem. Przesłanie może dotyczyć profili kształcenia ogólnego, zawodowego, a nawet może skupiać się na określonych specjalizacjach. Ministerstwo Edukacji i Nauki określa cele szczegółowe w następujący sposób: „Nauczyciele powinni wybrać takie cele szczegółowe, które w danej szkole jawią się jako szczególnie ważne i zostały wyłonione w wyniku diagnozy pracy szkoły. Szkoła [...] powinna skupić wysiłki na tych wybranych celach”⁵⁶.

3.8. CELE WYCHOWAWCZE

Cele wychowawcze wyznaczają odpowiednie zadania wychowawcze, czyli działania szkoły, wychowawcy, rodziców i środowiska. W osiągnięciu określonych celów należy stosować odpowiednie środki działania, uwzględniając wiele czynników, okoliczności, a także odpowiednią strategię działania. Przy realizacji celów wychowawczych zaangażowana jest cała wiedza dydaktyczna i doświadczenie wychowawcze podmiotów wychowujących. Poszczególne podmioty muszą ze sobą współpracować i wzajemnie się uzupełniać, nieustannie szukając ideału wychowania, który ma być wprowadzany w życie. Cele wychowawcze mogą być osiągnięte albo nie. W przypadku braku osiągnięć należy weryfikować zadania wychowawcze i ponownie dostosowywać je do powstałej sytuacji

sposobów zachowania się przyjętych w danym społeczeństwie. Takie przystosowanie i jednocześnie czynny udział w życiu społecznym prowadzić ma do rozwoju form życia zbiorowego, do zaspokajania potrzeb i tworzenia kultury. Por. A. Birch, T. Malim, *Psychologia rozwojowa...*, dz. cyt., s. 15 i 154; hasło *Spółczesność*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 364.

56 *Ministerstwo Edukacji Narodowej o programie...*, dz. cyt., s. 34.

wychowawczej, tak jednostkowej danego ucznia, jak i zbiorowej sytuacji środowiska uczniowskiego. Ministerstwo Edukacji i Nauki zadania wychowawcze określa w następujący sposób: „Zadania zależą od wielu czynników, m.in. od umiejętności wychowawczych nauczycieli, ich cech osobowościowych, zainteresowań, ilości czasu, który są w stanie poświęcić na przygotowanie zajęć. Przede wszystkim jednak zadania muszą odpowiadać wiekowi uczniów, czyli powinny być dopasowane do poziomu ich dojrzałości psychicznej”⁵⁷.

3.9. REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Program wychowawczy powinien być realizowany przy wzajemnej zgodzie, porozumieniu, współpracy wszystkich podmiotów: uczniów, rodziców, wychowawców oraz instytucji, takich jak wspólnoty wyznaniowe, organizacje społeczne, młodzieżowe (np. harcerstwo, skauting), sportowe, organizacje samorządowe oraz inne instytucje funkcjonujące legalnie w Rzeczypospolitej Polskiej.

3.9.1. REALIZACJA W SZKOLE

Przygotowany, udokumentowany i zastosowany w szkole Program wychowawczy powinien zostać zaproponowany uczniom danej klasy w wersji papierowej lub elektronicznej, wzbogacony o wyczerpujący komentarz wychowawcy.

Konfrontacja propozycji Programu wychowawczego z rzeczywistością ma uwzględnić możliwości szkoły, możliwości i zdolności uczniów, ramy czasowe, kondycję psychofizyczną wszystkich podmiotów oraz środki materialne pozostające w ich dyspozycji.

Środowisko szkolne ma swój niepowtarzalny charakter, klimat i własną strukturę. Można także wyróżnić opinie o danej szkole, na przykład: „Ta szkoła wychowuje dobrze, a w tamtej są nieustanne problemy wychowawcze”. Po zakończonym procesie wychowania szkolnego, absolwent szkoły wydaje opinię, często utożsamia się z wartościami przekazywanymi w szkole, wspomina czasy szkolne z sentymentem, z uznaniem wyraża się o wychowawcach i nauczycielach.

3.9.2. REALIZACJA W KLASIE

Podstawowym miejscem oddziaływania i realizacji Programu wychowawczego jest klasa, czyli zespół uczniów o podobnych wiekowo cechach rozwojowych, zorganizowanych w grupach zainteresowań i podejmujących wspólne działania. Zespół, jakim jest klasa, ma za zadanie wspólnie zdobywać formację moralną,

57 Tamże, s. 39.

wiedzę w zakresie poszczególnych przedmiotów oraz umiejętności niezbędne w życiu człowieka. Zarówno w każdej grupie społecznej, jak i w zespole klasowym mają miejsce różnorakie relacje koleżeńskie, charakteryzujące się dynamizmem, towarzyszącymi im emocjami, wzajemnym oddziaływaniem, wykonywaniem wspólnych zadań, pracą, wysiłkiem intelektualnym, a także obejmujące rekreację, zabawę i sport. Wszystkie te elementy mają charakter wychowawczy i określają środowisko, w którym dokonuje się wychowanie. Pedagog sprawuje pieczę nad środowiskiem klasowym, posługując się wiedzą i autorytetem, kieruje całym zespołem, z uwzględnieniem cech indywidualnych każdego z wychowanków.

3.9.3. GRUPY ZAINTERESOWAŃ

Na początku roku szkolnego uczniowie w klasie zostają podzieleni na poszczególne grupy zainteresowań, by podejmować wspólne działania. Każda z grup powinna wykazać zainteresowanie danym tematem (wartością) i we właściwy sobie sposób wspólnie go przygotowywać, realizować, przedstawiać, omawiać, a nawet inscenizować i filmować. Zakłada się pełną dowolność przy wyborze zainteresowań i sposobie ich realizacji. Powinny one jednak uwzględniać perspektywę przyszłego wyboru kierunku rozwoju.

W niniejszym Programie wychowawczym opartym na wartościach proponowane są następujące grupy zainteresowań:

- dyscyplinarna (samorząd klasowy) – współpraca z dyrekcją oraz rodzicami, kontrola pracy poszczególnych grup, koordynacja działań;
- filozoficzna – prezentacja podłoża filozoficznego tematu;
- teologiczna – prezentacja wartości religijnych zawartych w temacie;
- filmowo-medialna – wyszukiwanie i prezentowanie materiałów filmowych, radiowych, ilustrujących omawiany temat (wskazane również tworzenie własnych materiałów tego typu);
- historyczna – przedstawianie podłoża historycznego określonego tematu;
- informacyjna – wzbogacanie tematu o najnowsze dane (na przykład legislacja dotycząca danego zagadnienia w różnych krajach, opinia społeczna na dany temat, publikacje prasowe);
- literacka – prezentacja utworów literackich związanych z tematem, również własnych (wskazana współpraca z polonistą i grupą teatralną);
- muzyczna – wzbogacenie lekcji utworami muzycznymi;
- naukowa – w zakresie nauk przyrodniczych i ścisłych: analiza i prezentacja osiągnięć nauki, a także historii nauki w omawianym temacie (w tym zakresie wskazana ścisła współpraca z grupą historyczną);

- psychologiczno-socjologiczna – prezentacja zagadnień psychologicznych i socjologicznych, a także zmiany postrzegania tych zagadnień w określonym temacie na przestrzeni dziejów (w tym zakresie również wskazana jest ścisła współpraca z grupą historyczną), opracowywanie i analiza ankiet oraz badań socjologicznych;
- sportowo-turystyczna – tworzenie gier i zabaw związanych z tematem, proponowanie i planowanie tras wycieczek;
- teatralna – uatrakcyjnianie lekcji przez odgrywanie przedstawień teatralnych (skecze, scenki, teatr alternatywny), również według własnego pomysłu.

W zależności od zainteresowań, liczby uczniów oraz możliwości materialnych, do grup mogą należeć zespoły: dwu-, trzy-, cztero- i wieloosobowe.

Wychowawca będzie przygotowywał i ukierunkowywał poszczególne zespoły na zdobywanie odpowiednich materiałów i ich selekcję, tak by mogły zaprezentować swoje osiągnięcia na forum klasy czy szkoły. Konieczna będzie współpraca z rodzicami, przy odpowiednim doborze, a także dokonywaniu ewentualnej selekcji, korekty i ocenianiu materiału.

3.9.4. REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO W DOMU RODZINNYM

Rodzice ucznia bądź jego opiekunowie mają za zadanie poznać zaproponowany Program wychowawczy, przekazać na jego temat swoje uwagi, propozycje oraz dokonać odpowiedniej korekty. Tematy omawiane na lekcjach powinny być przemyślane, przedyskutowane i – jeśli to możliwe – realizowane w domu rodzinnym. Rodzice powinni być w stałym kontakcie ze szkołą, ze wszystkimi podmiotami wychowującymi, a w szczególności współpracować z wychowawcą klasy. Okresowo należy przeprowadzać ankiety anonimowe wśród rodziców, ściśle związane z treściami zawartymi i wprowadzanymi przez Program wychowawczy.

1. AUTENTYCZNOŚĆ W RELACJACH MIĘDZYLUDZKICH

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Autentyczność ma szczególne znaczenie w budowaniu relacji z innymi. Pokazując siebie w prawdzie, druga osoba obdarza nas zaufaniem, szacunkiem oraz lojalnością. Postawa autentyczna to dochowanie wierności samemu sobie, wierności w przyjaźni, budowanie relacji i okazywanie miłości innym oraz Panu Bogu. Zadaniem wszystkich podmiotów wychowujących powinna być nauka wyrażania w życiu tego, co naprawdę człowiek myśli i czuje.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Autentyczność człowieka

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wykształcenie postawy autentycznej wobec drugiego człowieka

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Bycie autentycznym człowiekiem buduje szacunek do siebie, wzmacnia poczucie własnej wartości.
- Człowiek o postawie autentycznej tworzy trwałe relacje i mocne więzi z innymi.
- W jaki sposób unikamy prawdy o naszym życiu?
- Czy osobę z postawą autentyczną cechuje większa odpowiedzialność za swoje życie i działania?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Dobra rozmowa z drugim człowiekiem wymaga autentyczności.
- Należy zawsze mówić prawdę.
- Dopuszczenie się kłamstwa niszczy autentyczny kontakt z drugim człowiekiem.

→ ZASADY

- Jestem wobec siebie szczery, słucham siebie, swojego wewnętrznego głosu i swoich pragnień.
- Nie naśląduję kolegów i nie porównuję się z nimi.
- Umieć dokonać realnej oceny siebie i swoich możliwości.
- Doceniam swoje talenty i odważnie z nich korzystam.
- Odkrywam, co jest dla mnie ważne w życiu.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Nauka mówienia prawdy oraz racjonalnego postrzegania rzeczywistości.
- Wypowiadamy się dobrze o swoich bliskich.
- Autentyczność i szczerść wzmacnia więzi rodzinne, przyjacielskie.

→ ZASADY

- Staram się pomóc dziecku w tym, aby jego relacje z innymi ludźmi były szczere.
- Uczę dziecko pozytywnej postawy wobec siebie.
- Uczę dziecko szacunku do siebie i innych.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Wszyscy uczniowie mają swoją godność i niepowtarzalność.
- Szkoła powinna czuwać nad uczniem i służyć mu pomocą zarówno w szkolnych, jak i w codziennych sytuacjach życiowych.
- Należy ukazywać uczniom wartości związane z dobrem i z prawdą.

→ ZASADY

- Wymagam od uczniów tego, żeby panowały wśród nich wartościowe relacje oparte na okazywaniu szacunku, zaufaniu i współdziałaniu względem siebie oraz innych.
- Uświadamiam wychowankom, jak ważne powinno być dla ucznia poczucie własnej wartości, nie tylko szacunek względem innych, a również względem samego siebie.
- Organizuję spotkania wychowawcze mające na celu wydobycie i wzmocnienie pozytywnych cech charakteru uczniów, takich jak naturalność, spontaniczność czy wrażliwość.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Zadanie dla uczniów: Zainicjujcie dyskusję dotyczącą prawdziwego i fałszywego obrazu siebie w mediach społecznościowych.

Pytania pomocnicze:

- Co potwierdza tezę, że człowiek jest jedyny, wyjątkowy i niepowtarzalny? Dlaczego każdy z nas jest inny?
- Jak uważacie, w jaki sposób można poszukiwać własnej autentyczności?

Swoje wypowiedzi zaprezentujcie na forum klasowym. Celem dyskusji jest refleksja nad swoją niepowtarzalnością, nad samym sobą, nad swoimi czynami i postępowaniem.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzi ludzie posiadają poczucie celu i sensu w swoim życiu. Starają się rozwinąć w sobie współdziałanie wobec siebie i swoich kolegów oraz postaw takich jak wiarygodność, wyrozumiałość, życzliwość i bycie dla siebie dobrym, dzięki temu ich relacje stają się bardziej wartościowe dla nich.

1.10. ZAGROŻENIA

Młodzi ludzie często udają kogoś innego, przez co nie są odbierani przez rówieśników jako autentyczni. W takim przypadku zdarza się, że nie wzbudzają zaufania oraz tracą relacje przyjacielskie. Mają ogromną trudność w ukazaniu wrażliwego i prawdziwego obrazu siebie. Nie są szczerzy, brakuje im naturalności i spontaniczności. Nie potrafią dostosować się do oczekiwań względem swoich bliskich w rodzinie oraz w szkole. Dają odczuć swojemu otoczeniu pewną sztuczność lub nietakt. Zdarzają się pewne sytuacje, które mogą sprowokować człowieka do maskowania się oraz zachowania nienaturalnego, nieprawdziwego.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

ŻYCIE TO NIE TEATR

*Życie to jest teatr, mówisz ciągle, opowiadasz;
Maski coraz inne, coraz mylne się nakłada;
Wszystko to zabawa, wszystko to jest jedna gra
Przy otwartych i zamkniętych drzwiach.
To jest gra!*

*Życie to nie teatr, ja ci na to odpowiadam;
Życie to nie tylko kolorowa maskarada;
Życie jest straszniejsze i piękniejsze jeszcze jest;*

Wszystko przy nim błędnie, błędnie nawet sama śmierć!
Ty i ja – teatry to są dwa!

Ty i ja!

Ty – ty prawdziwej nie uronisz łzy.
Ty najwyżej w górę wznosisz brwi.
Nawet kiedy źle ci jest, to nie jest źle.

Bo ty grasz!

Ja – duszę na ramieniu wiecznie mam.
Cały jestem zbudowany z ran.
Lecz kaleką nie ja jestem, tylko ty!

Dzisiaj bankiet u artystów, ty się tam wybierasz;
Gości będzie dużo, nieodstępna tyraliera;
Flirt i alkohole, może tańce będą też,
Drzwi otwarte zamkną potem się.

No i cześć!

Wpadnę tam na chwilę, zanim spuchnie atmosfera;
Wódki dwie wypiję, potem cicho się pozbieram;
Wydę na ulicę, przy fontannie zmoczę łeb;
Wydę na przestworza, przecudowny stworzę wiersz.
Ty i ja – teatry to są dwa.

Ty i ja!

Ty – ty prawdziwej nie uronisz łzy.
Ty najwyżej w górę wznosisz brwi.
I niezaraźliwy wcale jest twój śmiech.
Bo ty grasz!

Ja – duszę na ramieniu wiecznie mam.
Cały jestem zbudowany z ran.
Lecz gdy śmieje się, to w krąg się śmieje świat!

↑ E. Stachura, *Życie to nie teatr*, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony, klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 97-98.

KOMENTARZ

Utwór pt. *Życie to nie teatr* przedstawia dialog dwóch osób o odmiennym poglądzie na życie. Jedną z nich jest kobieta, która głosi, że życie to teatr i wszystkie ludzkie czyny są grą. Drugą postacią jest sam poeta, dla którego największą wartością stanowi autentyczność. Twierdzi, że życie poprzez odgrywanie ról jest czymś wręcz odpychającym, a rzekomo spontaniczne zachowania tak naprawdę są sztuczne. Poeta opisuje uczucia wrażliwego człowieka, poszukującego spokoju i sprawiedliwości. On sam kieruje swoim życiem i za nie odpowiada. Postępuje w sposób szczerzy, nie ukrywa się za żadnymi maskami. Chwali życie pozbawione sztuczności i schematyzmu.

Utwór niesie wartościowe dla młodego człowieka przesłanie o tym, że istnieją na świecie ludzie prawdziwi, autentyczni. Korzystają z życia i cieszą się codziennością. Każdy człowiek powinien żyć w zgodzie ze swoimi wartościami i przekonaniami. Bycie autentycznym znaczy wytrwać i pozostać przy tym, co dla człowieka jest ważne. Bycie sobą i akceptowanie własnej tożsamości ułatwia nawiązywanie prawdziwych relacji z drugim człowiekiem.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Każda osoba powinna kształtować swoje życie wedle własnych wartości, doświadczeń, planów. Powinna szukać prawdziwego sensu i celu życiowego jako osobistego dążenia.

Charles Taylor pisał, iż „istnieje pewien sposób bycia człowiekiem, który jest moim sposobem. Jestem powołany, by przeżyć moje życie w taki właśnie sposób, a nie naśladować życia kogokolwiek innego. To jednak nadaje nowy sens wierności samemu sobie, jeśli nie będę sobie wierny, przegapię sens mojego życia, przegapię to, czym człowieczeństwo jest dla mnie”¹. Jego myśl sprowadza się do wyjaśnienia takich pojęć jak: bycie sobą i wolność wyboru. Taylor podejmuje próby zrozumienia problemów, jakie niesie współczesna kultura. Autor wskazuje, że człowiek musi być wierny swojej oryginalności. Powinien w swoim postępowaniu dążyć do samospełnienia i samorealizacji, kierując się własną drogą życiową. Dzięki temu siła autentyczności wzrasta².

Zdaniem współczesnego myśliciela wymiar autentycznej postawy narodził się w XVIII wieku. Opierał się on na teorii zakładającej, że każda osoba ludzka jest wyposażona w swój wewnętrzny głos. Wskazuje, że człowiekowi jest potrzebny pewien obszar, w którym znajdzie swoją prawdziwość i niepowtarzalność.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Wychowawca powinien zwrócić uwagę na indywidualne predyspozycje poszczególnych uczniów, jednocześnie starając się zachęcić ich do rozwijania różnych zdolności, organizując np. wyjazdy edukacyjne, akcje społeczne, koła zainteresowań. Rolą nauczyciela jest wspieranie młodzieży w edukacji oraz współpracy z innymi uczniami.

Najbardziej trwałe i owocne relacje z drugim człowiekiem wynikają z autentycznej, prawdziwej postawy człowieka wobec drugiego. Takie relacje mogą utrzymywać się długo. Młody człowiek powinien kierować swoim życiem tak, jak tego zapragnie, nie dając narzucić sobie ustalonych przez inne osoby schematów. Powinien kierować się własnymi wartościami i marzeniami, a nie narzuconymi. Ważna jest możliwość autentycznego wyrażania siebie, swoich uczuć i emocji przez wychowanków.

1 Ch. Taylor, *Etyka autentyczności*, tłum. A. Pawelec, wyd. Znak, Kraków 2002, s. 30.

2 Por. tamże.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Człowiek autentyczny to osoba godna zaufania. Nie zmienia poglądów w zależności od sytuacji. Jest uczciwy, empatyczny i bezwarunkowo akceptuje ludzi. Autentyczność stanowi w życiu każdego człowieka podstawę dobrego i szczęśliwego życia. Wymaga znalezienia w człowieku odwagi, aby pozostać szczerym wobec samego siebie i innych. Osoba o postawie autentycznej bierze odpowiedzialność za własne decyzje. Żyje zgodnie z własnymi przekonaniem i wartościami.

W życiu współczesnej młodzieży bycie autentycznym odgrywa istotną rolę. Młody człowiek uczy się postrzegania swojego życia jako zgodnego ze swoimi wartościami i przekonaniem – życia wiarygodnego, prawdziwego, np. akceptuje siebie i innych, angażuje się w swoje pasje, ma w sobie szczerą ciekawość w zakresie danej dziedziny, wystrzega się kłamstwa. „Ludzie autentyczni są bardziej spójni w swoim życiu, realistyczni i przewidujący – znają swoje możliwości, strony silne i słabe, dlatego potrafią stawiać czoło przeciwnościom i traumie, zachowują równowagę w zaspokajaniu swoich potrzeb i skupiają się na tym, co w ich życiu naprawdę ma znaczenie. Paradoksalnie, trauma, utrata zdrowia lub pracy, otarcie się o śmierć, dokonanie złego wyboru i rozmaite nieszczęścia wzmagają wolność i tęsknotę za autentycznością: aby żyć swobodnie, móc poszukiwać i robić to, co pierwszorzędnie ważne. W psychologii nazywa się to posttraumatycznym rozwojem”³.

Porównując siebie do innych, bez trudu możemy zauważyć, że różnimy się wyglądem, pochodzeniem, językiem, sposobem mowy. Inaczej myślimy, inaczej reagujemy na zdarzenia, mamy inny charakter, poglądy. Wszystko to powoduje, że każdy człowiek jest jedyny, oryginalny, niepowtarzalny i wyjątkowy.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Człowiek stworzony przez Boga jest niepowtarzalny. O wyjątkowości człowieka mówi fragment Starego Testamentu, opisujący stworzenie świata. Bóg stwarza człowieka na swój obraz i podobieństwo. Jednak każda jednostka zachowuje swoją odmienność, odrębność i wyjątkowość.

Budowanie relacji z Bogiem powinno opierać się na autentyczności. W modlitwie ta więź powinna być prawdziwa i otwarta. Takiej relacji Bóg oczekuje od człowieka. Tylko w takiej wspólnotcie może budować się i ugruntowywać wiara.

3 M. Hass, *Niezniszczalni. Rozwój po traumie*, tłum. L. Białek, wyd. Charaktery, Kielce 2017, s. 14.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Słowa mogą czasem wyrażać prawdę w sposób dla niej samej poniżający. Może się zdarzyć, że człowiek mówi jakąś prawdę po to, żeby uzasadnić swoje kłamstwo. Wielki zamęt wprowadza człowiek w nasz ludzki świat, jeśli prawdę próbuje oddać na służbę kłamstwa. Wielu ludziom trudniej wtedy rozpoznać, że ten świat jest Boży.

Prawda zostaje poniżona także wówczas, gdy nie ma w niej miłości do niej samej i do człowieka.

W ogóle nie da się zachować ósmego przykazania – przynajmniej w wymiarze społecznym – jeśli brakować będzie życzliwości, wzajemnego zaufania i szacunku wobec tych wszystkich odmienności, które ubogacają nasze życie społeczne.

↑ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Olsztyn, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 668.

” Święci i mistrzowie życia duchowego mówią nam, że wielce przydatne, a wręcz niezbędne jako pomoc w pogłębianiu autentyczności naszego życia jest robienie codziennie rachunku sumienia.

↑ Franciszek, *Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuskami. Wiarygodni i konsekwentni*, 6.07.2013, w: *Co Franciszek myśli o...?*, wybór i oprac. K. Pytlarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 138.

” Życia we właściwym znaczeniu nie mamy dla siebie ani wyłącznie z samych siebie: jest ono relacją. Życie w swojej pełni jest relacją z Tym, który jest źródłem życia. Jeśli pozostajemy w relacji z Tym, który nie umiera, który sam jest Życiem i Miłością, wówczas mamy życie. Wówczas „żyjemy”.

↑ SpS 27.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” To wam oznajmiamy, co było od początku, cośmy usłyszeli o Słowie życia, co ujrzeliśmy własnymi oczami, na co patrzyliśmy i czego dotykały nasze ręce – bo życie objawiło się: myśmy je widzieli, o nim zaświadczamy i oznajmiamy wam życie wieczne, które było w Ojcu, a nam zostało objawione – cośmy ujrzeli i usłyszeli, oznajmiamy także wam, abyście i wy mieli współuczestnictwo z nami. A mieć z nami współuczestnictwo, znaczy: mieć je z Ojcem i z Jego Synem, Jezusem Chrystusem.

↑ 1 J 1,1-3.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” Ci, którzy umierają w łasce i przyjaźni z Bogiem oraz są doskonale oczyszczeni, żyją na zawsze z Chrystusem. Są na zawsze podobni do Boga, ponieważ widzą Go „takim, jakim jest” (1 J 3, 2), twarzą w twarz (1 Kor 13, 12).

↑ KKK 1023.

V. LITERATURA

- Benedykt XVI, *Encyklika Spe salvi*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.
- Czapiński J., *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2021.
- Franciszek, *Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuzkami. Wiarygodni i konsekwentni*, 6.07.2013, w: *Co Franciszek myśli o...?*, wybór i oprac. K. Pytlarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 138.
- Harris J.R., *Każdy inny. O naturze ludzi i niepowtarzalności człowieka*, tłum. A. Nowak, wyd. Smak Słowa, Sopot 2010.
- Hass M., *Niezniszczalni. Rozwój po traumie*, tłum. L. Białek, wyd. Charaktery, Kielce 2017.
- Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Olsztyn, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 665–673.
- Joseph S., *Autentyczność. Jak być sobą i dlaczego jest to ważne*, tłum. A. Jacewicz, Dom Wydawniczy Rebis, Warszawa 2017.
- Stachura E., *Życie to nie teatr*, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony, klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 97–98.
- Taylor Ch., *Etyka autentyczności*, tłum. A. Pawelec, wyd. Znak, Kraków 2002.
- Zimbardo P.G., Gerring R.J., *Psychologia i życie*, tłum. J. Radzicki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016.

2. RADOŚĆ Z CODZIENNYCH DOŚWIADCZEŃ ŻYCIOWYCH

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Radość towarzyszy człowiekowi przez całe życie. Wiara powinna umacniać go w osiągnięciu życiowych celów, gdyż są one ważne w życiu każdej osoby ludzkiej. Zadaniem wszystkich podmiotów wychowujących powinna być pomoc uczniom w rozwijaniu naturalnej, autentycznej radości życia i ciekawości świata.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój osobisty

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Czerpanie radości z życia i poczucie spełnienia

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Zdolność osoby do odczuwania i przeżywania radości w życiu

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Umiejętność przeżywania radości.

- Zdolność okazywania i odczytywania emocji.
- Świadomość przeżywanych doświadczeń życiowych.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Nie należy przejmować się niepowodzeniami i popadać w rozpacz.
- Warto żyć, ponieważ jesteśmy potrzebni innym ludziom, aby ich kochać i obdarzać szczęściem.
- Należy uczyć siebie i innych uważności, świadomości, miłości i radości życia na co dzień.
- Nadmierna ambicja zaburza uczucie radości.

→ ZASADY

- Postrzegam każdy dzień jako szansę i doceniam to, czego doświadczam.
- Doceniam wartość piękna życia i każdą przeżytą chwilę.
- Patrzę na życie w perspektywie miłości i radości z każdej chwili.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Należy uświadamiać młodemu człowiekowi konieczność akceptacji siebie.
- Rodzina jest miejscem, w którym panuje miłość i radość.
- Wdzięczność wyzwala poczucie radości.
- Wspólne pasje wpływają na jakość życia rodzinnego.

→ ZASADY

- Rozumiem emocje dziecka.
- Uczę dziecko, jak dostrzegać i doceniać dobro oraz bezinteresowność, otrzymywane od innych ludzi.
- Często wspominamy radosne wydarzenia.
- Wychowuję młodego człowieka w duchu radości.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Pozytywna atmosfera w klasie wpływa na rozwój emocjonalny uczniów.
- Postawa zrozumienia i życzliwości wobec siebie pozwala zrozumieć własne emocje, a tym samym emocje uczniów.
- Dokładność pomaga w budowaniu lepszych relacji z ludźmi.
- Pozytywne nastawienie do życia i ludzi pomaga w osiągnięciu wyznaczonych celów.

→ ZASADY

- Zachęcam uczniów, aby nie tłumili w sobie pozytywnych emocji.
- Uczę młodego człowieka umiejętności zauważania dobra w życiu.
- Organizuję dla uczniów wycieczki, które dostarczają pozytywnych emocji.
- Staram się słuchać ucznia, jego obaw czy trudności.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Nauczyciel inicjuje dyskusję dotyczącą stylu życia. Prosi każdego ucznia o wypowiedź.

Pytania pomocnicze:

- Jak wygląda twoja codzienność?
- Przypomnij sobie, czego wartościowego doświadczyłeś w ostatnim czasie?
- Dokończ zdanie: „Rozpaczynam swój dzień od...”.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie są otwarci na kontakty z drugim człowiekiem. Prowadzą spokojne życie, w harmonii z kolegami i rodziną. Wyrażają pozytywne nastawienie do zdarzeń i sytuacji. Dzięki postawie uważności lepiej poznają samych siebie, potrafią czerpać energię i szczęście z życia, rozpoznają aktualne myśli, emocje, a także lepiej sobie radzą z obniżonym nastrojem lub wyczerpaniem.

1.10. ZAGROŻENIA

W dzisiejszych czasach naszemu życiu brakuje postawy uważności. Wszelkie zadania wykonujemy w sposób mechaniczny. Brakuje nam otwarcia na pewne doświadczenia i umiejętności. Zamartwiamy się, nie dostrzegamy zjawisk, których na ogół nie zauważamy w codziennym natłoku pracy, a jednak powinniśmy je dostrzegać.

Nie każdy młody człowiek potrafi sobie poradzić z trudnościami, z którymi spotyka się na co dzień w szkole, w rodzinie lub w innym środowisku. Doznaje pewnych frustracji i rozczarowań. Niektóre sytuacje budzą w nim smutek i negatywne nastawienie do życia. Przestaje cieszyć się wydarzeniami lub rzeczami, które wcześniej sprawiały mu radość. Traci sens życia. Młodzi ludzie cierpią na stany depresyjne, obniżenie nastroju, izolują się od przyjaciół, poprzez wirtualne kontakty, pozbawieni są wspólnych przeżyć ze swoimi rówieśnikami.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

NIC DWA RAZY

*Nic dwa razy się nie zdarza
i nie zdarzy. Z tej przyczyny
zrodziliśmy się bez wprawy
i pomrzemy bez rutyny.*

*Choćbyśmy uczniami byli
najlepszymi w szkole świata,
nie będziemy repetować
żadnej zimy ani lata.*

*Żaden dzień się nie powtórzy,
nie ma dwóch podobnych nocy,
dwóch tych samych pocałunków,
dwóch jednakich spojrzeń w oczy.*

*Wczoraj, kiedy twoje imię
ktoś wymówił przy mnie głośno,
tak mi było, jakby róża
przez otwarte wpadła okno.*

*Dziś, kiedy jesteśmy razem,
odwróciłam twarz ku ścianie.
Róża? Jak wygląda róża?
Czy to kwiat? A może kamień?*

*Czemu ty się, zła godzino,
z niepotrzebnym mieszasz lękiem?
Jesteś – a więc musisz minąć.
Miniesz – a więc to jest piękne.*

*Uśmiechnięci, współobjęci
spróbujemy szukać zgody,
choć różnimy się od siebie
jak dwie krople czystej wody.*

↑ W. Szyborska, *Nic dwa razy*, w: tejże, *Wiersze wybrane*, wybór i układ Autorki, Wydawnictwo a5, Kraków 2020, s. 28-29.

KOMENTARZ

Utwór pt. *Nic dwa razy* ukazuje radość człowieka w doświadczaniu życia. Podkreśla wyjątkowość, niepowtarzalność każdego dnia, z którego powinien on czerpać jak najwięcej oraz postępować tak, aby później niczego nie żałować. Życie jest wartością, której nie powinniśmy zmarnować. Z każdym dniem człowiek powinien osiągać coraz to nową wiedzę i doświadczenia, dzięki którym jest lepiej przygotowany do osiągnięcia swojego życiowego celu.

W każdej sprawie należy szukać zgody. W wierszu zawarta jest metafora, że świat ukazany jest jako szkoła, zaś my wszyscy jesteśmy jej uczniami. *Nic* w życiu dwa razy się nie zdarza. Każdy z nas powinien korzystać z życia i tego, co ma w danej chwili. Uświadamia nam, że to, co dzieje się teraz, powinno mieć dla nas największe znaczenie. Los człowieka jest niepowtarzalny. Niczego nie możemy przeżyć na nowo, poprawić. Niemożliwością jest przeżyć coś dwa razy w identyczny sposób.

Życie człowieka jest jedyne w swoim rodzaju, niepowtarzalne. Odmienność sprawia, iż ludzie są interesujący, warci poznania, a relacje międzyludzkie są bardzo ważne. Człowiek nie powinien rozpamiętywać tego, co jest nieuniknione, od czego nie ma odwołania, co i tak nastąpi. Należy zaakceptować rzeczywistość z jej dobrymi, ale i też złymi stronami.

Utwór przedstawia postawę pełną wdzięczności wobec świata. Autorka próbuje odpowiedzieć na pytanie, czym jest radość. Utożsamia ją z codziennością.

Jest przesłaniem dla młodego człowieka, aby potrafił doświadczać spraw, które przyniosą mu radość, aby je doceniał, bo każda chwila w życiu jest wyjątkowa i nigdy się nie powtórzy. Najważniejsza jest terażniejszość, należy umieć cieszyć się nią, a nie rozmyślać o przyszłości.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Człowiek powinien w sposób wytrwały doceniać własną radość oraz uśmiech nawet w najtrudniejszych momentach. Nie można żałować życia, ponieważ każda jego chwila jest cenna. Horacy uważał, że ważna jest wiara we własne możliwości. Człowiek nie powinien myśleć o przeszłości i nie odkładać spraw w nieskończoność, a wszystko co powinniśmy zrobić, powinniśmy zrobić od razu. Dewiza „carpe diem” – „chwytaj dzień” zawarta w pieśni Horacego głosi życie dniem terażniejszym, bez oglądania się za siebie, a przede wszystkim chwytania okazji do bycia szczęśliwym¹. Sentencja „carpe diem” powinna skłonić młodego człowieka do cieszenia się tym, co posiada, do docenienia wyjątkowości życia i czerpania radości z rzeczy, na które w codziennym natłoku spraw i obowiązków nie zwracał uwagi.

1 Por. S. Lyubomirsky, *Mity o szczęściu. Co powinno nam dawać szczęście, ale nie daje. Co nie powinno nam dawać szczęścia, ale daje*, tłum. M. Witkowska, wyd. Laurum, Warszawa 2013, s. 115.

Według koncepcji filozoficznej Arystotelesa szczęście jest największym dobrem, które realizuje człowiek zgodnie z naturą². Szczęście zależy od nas. Człowiek powinien szukać szczęścia sam i pozwolić sobie na chwilę radości z tego, co robi.

W tekstach Władysława Tatarkiewicza można odszukać wiele aspektów dotyczących istoty radości – jej doświadczania, prawdziwości. Filozof w swoich rozważaniach dokonał kilku definicji szczęścia. W książce pt. *O szczęściu* pisze o przyjemności jako wielkim uczuciu. Uznaje fakt, iż każdy człowiek powinien doświadczać radości w swoim życiu, czerpać z niej jak najwięcej. Co ważne, dokonuje rozróżnienia pomiędzy radością a zadowoleniem. Zgodnie z poglądem filozofa: „Samo pojęcie zadowolenia należy rozumieć właściwie: mianowicie, w tym co nazywamy zadowoleniem, jest nie tylko składnik uczuciowy, ale także składnik intelektualny: kto jest zadowolony, ten nie tylko cieszy się,

2 Por. Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, t. I, tłum. D. Gromska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 20-21.

ale także ocenia dodatnio to, z czego jest zadowolony. Właśnie dlatego określa się szczęście jako zadowolenie: jest w nim bowiem ta sama dwoistość”³.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Radość życia stanowi kluczowy element w procesie wychowania każdej istoty ludzkiej. Duże znaczenie dla rozwoju młodego człowieka oraz jego sukcesów w dorosłym życiu ma edukacja. Szkoła kładzie nacisk na doskonalenie charakteru, realizację marzeń, rozwijanie talentów i wybór dalszej drogi życiowej. Życie jest dla nas wartością, której nie powinniśmy zmarnować. Doświadczana radość życiowa niesie wiele celów i wartości wychowawczych. Z każdym dniem człowiek powinien osiągać coraz to nową wiedzę i doświadczenia, dzięki którym jest lepiej przygotowany do zdobycia swojego życiowego celu.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Ważnym aspektem w życiu młodego człowieka jest dążenie do zwracania uwagi na to, czego doświadcza w chwili obecnej.

Istnieje nurt w psychologii, który zakłada ściślejszy kontakt z własnym życiem i z tym, co się w nim dzieje. Jest określany jako *mindfulness* – świadome czerpanie radości i energii z codziennych doświadczeń życiowych, których w ogóle nie dostrzegamy, bo spieszymy się, wypełniając różnego rodzaju obowiązki⁴.

Anselm Grün pisze: „Radość odczuwam w terażniejszości, sprawia ona, że jestem zanurzony w terażniejszości. Radując się, nawiązuję kontakt ze sobą, zbliżam się do siebie. Radość przybliża mnie do siebie samego oraz do chwili obecnej. Radość jest siostrą przyjemności”⁵.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Radość powinna być nieodłącznym elementem życia chrześcijanina. Jeśli wiara jest głęboko zakorzeniona w człowieku, rozumie on, że wszystkie jego doświadczenia, nawet te trudne, nie dzieją się bez przyczyny i mają budować nasze życie,

3 W. Tatarkiewicz, *O szczęściu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 35.

4 Por. D. Penman, M. Williams, *Mindfulness. Trening uważności*, tłum. K. Zimnoch, wyd. Edgard, Warszawa 2021, s. 17.

5 A. Grün, *Mała książeczka o prawdziwej radości życia*, tłum. E.A. Piasta, wyd. Jedność, Kielce 2010, s. 88-89.

aby było ono dobre i wartościowe, a przez to prowadzić nas do życia wiecznego w przyszłości.

Teolog Anselm Grün uważa, że „każdy powinien w ciągu dnia mieć czas, na który mógłby się cieszyć, kiedy będzie czuł, że ta chwila należy jedynie do niego i do Boga, kiedy będzie całkowicie ze sobą i Bogiem, wolny od zewnętrznych zobowiązań, od wszelkich oczekiwań i oceniania. Dla jednego jest to codzienny spacer, dla drugiego powrót do domu po pracy, dla trzeciego codzienny prysznic, który zmywa z niego wszystko, co się na nim nagromadziło. Każdy rytuał, który sobie narzucę, ponieważ będę twierdził, że jest dla mnie chrześcijanina odpowiedni, nie wytrzyma próby czasu. On musi do mnie pasować i sprawiać mi radość. Przy tym wcale nie musi mieć religijnego charakteru. Wystarczy, że poczuje, iż jest to mój osobisty rytuał, coś, na co każdego dnia mogę się cieszyć, chwila, w której jestem czystą teraźniejszością, pogodzony ze sobą i z moim życiem”⁶.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

”

Życie zawsze jest dobrem. Człowiek jest powołany, aby zrozumieć głęboką motywację tego instytucyjnego przeświadczenia, które jest też faktem poznawalnym doświadczalnie.

6 A. Grün, *Odnaleźć radość życia – nadać sens codzienności. Duchowe drogi do uporządkowania życia*, tłum. A. Sibilak, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2007, s. 65-66.

Dlaczego życie jest dobrem? To pytanie pojawia się w całej Biblii i już na jej pierwszych stronicach znajduje trafną i zdumiewającą odpowiedź. Życie, które Bóg daje człowiekowi, jest inne i odrębne od życia wszelkich innych stworzeń żyjących, jako że człowiek, choć jest spokrewniony z prochem ziemi (por. Rdz 2,7; 7,19; Hi 34,15; Ps 103 [102],14; 104 [103],29), *jest w świecie objawieniem Boga, znakiem Jego obecności, śladem jego chwały* (por. Rdz 1,26-27; Ps 8,6). Na to właśnie pragnął zwrócić uwagę św. Ireneusz z Lyonu w swoim znanym powiedzeniu: „Chwałą Bożą jest człowiek żyjący”. Człowiek zostaje obdarzony *najwyższą godnością*, która jest zakorzeniona w wewnętrznej więzi łączącej go ze Stwórcą: jaśnieje w nim odblask rzeczywistości samego Boga.

↑ EV 34.

” Nie jest też dobrą rzeczą upiększanie życia, ubarwiania życia. Nie, nie. Życie jest takie, jakie jest. Taka jest prawda. Jest takie, jakie Bóg chce, aby było, lub takie, jakie Bóg dopuszcza. Jest takie, jakie jest, i musimy je takie zaakceptować. Duch Pana podsunie nam sposób rozwiązania problemów.

↑ Franciszek, *Msza św. w Domu św. Marty. Bez gadaniny, bez lęku*, 13.04.2013, w: *Co Franciszek myśli o...?*, wybór i oprac. K. Pytlarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 50.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Radujcie się zawsze w Panu; jeszcze raz powtarzam: radujcie się! Niech będzie znana wszystkim ludziom wasza wyrozumiała łagodność: Pan jest blisko! O nic się już nie martwcie, ale w każdej sprawie wasze prośby przedstawiajcie Bogu w modlitwie i błaganiu z dziękczynieniem. A pokój Boży, który przewyższa wszelki umysł, będzie strzegł waszych serc i myśli w Chrystusie Jezusie.

↑ Flp 4,4-7.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” „Niech się weseli serce szukających Pana” (Ps 105, 3). Nawet jeśli człowiek może zapomnieć o Bogu lub Go odrzucić, to Bóg nie przestaje wzywać każdego człowieka, aby Go szukał, a dzięki temu znalazł życie i szczęście. Takie szukanie wymaga od człowieka całego wysiłku jego rozumu, prawości woli, „szczerego serca”, a także świadectwa innych, którzy uczyliby go szukania Boga.

↑ KKK 30.

V. LITERATURA

Ambroziak K., Kołakowski A., Siwek K., *Depresja nastolatków. Jak rozpoznać, zrozumieć i pokonać*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2019.

Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, t. I, tłum. D. Gromska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Bauman Z., *Sztuka życia*, tłum. T. Kunz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2009.

Cucci G., *Siła słabości. Depresja. Kryzys. Agresja*, tłum. K. Stopa, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2016.

Franciszek, *Msza św. w Domu św. Marty. Bez gadaniny, bez lęku*, 13.04.2013, w: *Co Franciszek myśli o...?*, wybór i oprac. K. Pytlarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 50.

Grün A., *Mała książeczka o prawdziwej radości życia*, tłum. E.A. Piasta, wyd. Jedność, Kielce 2010.

Grün A., *Odnaleźć radość życia – nadać sens codzienności. Duchowe drogi do uporządkowania życia*, tłum. A. Sibilak, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2007.

Hayes L., Bailey A., Ciarrochi J., *W pułapce myśli – dla nastolatków. Jak skutecznie poradzić sobie z depresją, stresem i lękiem*, tłum. A. Cioch, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2020.

- Hoggazrd L., *Jak być szczęśliwym?*, tłum. E. Jagła, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2010.
- Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 639-752.
- Kanasz T., *Uwarunkowania szczęścia. Socjologiczna analiza wyobrażeń młodzieży akademickiej o szczęściu i udanym życiu*, Wydawnictwo APS, Warszawa 2015.
- Lowen A., *Radość. Naucz się wyzwalać energię stłumionych uczuć*, tłum. K. Jakimowicz, wyd. Czarna Owca, Warszawa 2015.
- Lyubomirsky S., *Mity o szczęściu. Co powinno nam dawać szczęście, ale nie daje. Co nie powinno nam dawać szczęścia, ale daje*, tłum. M. Witkowska, wyd. Laurum, Warszawa 2013.
- Parkinson M., Reynolds Sh., *Depresja u nastolatka. Poradnik dla rodziców*, tłum. G. Chamielec, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2018.
- Szyborska W., *Nic dwa razy*, w: tejże, *Wiersze wybrane*, wybór i układ Autorki, Wydawnictwo a5, Kraków 2020, s. 28-29.
- Tatarkiewicz W., *O szczęściu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Wielek M., *Radość i uśmiech. Jan Paweł II, Jan XXIII*, Wydawnictwo M, Kraków 2014.
- Williams M., Penman D., *Mindfulness. Trening uważności*, tłum. K. Zimnoch, wyd. Edgard, Warszawa 2014.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, wyd. TN KUL, Lublin 2000.
- Young S., *Jezus na zawsze. Radość w Jego obecności*, tłum. J. Gorzkowska, wyd. Esprit, Kraków 2017.

3. BUDOWANIE WSPÓLNOTY RODZINNEJ

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Z miłości człowiek został powołany do życia. Wspólnota rodzinna jest miejscem, w którym poszczególni członkowie rodziny okazują sobie nawzajem miłość, przynależność, bezpieczeństwo, szacunek, życzliwość. W rodzinie powinna panować równowaga uczuciowa i duchowa. Wychowanie w rodzinie powinno polegać na dialogu, ochronie dziecka przed negatywnymi wpływami. Główną cechą rodzicielstwa jest odpowiedzialność. Kształtowanie życia rodzinnego opiera się na świadomym wychowywaniu potomstwa do miłości. Rodzina jest wspólnotą osób, której relacje wymagają ciągłego pielęgnowania.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny i osobowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność nawiązywania i pogłębiania więzi międzyludzkich w rodzinie

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wzajemna miłość, odpowiedzialność i troska w rodzinie

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Bycie razem jako główny czynnik wpływający na tworzenie i umacnianie więzi między członkami rodziny.
- Rodzice znajdujący czas na wspólny dialog z dzieckiem tworzą więzi silne i trwałe.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Mocne więzi z rodzicami są podstawą rodziny.
- Powinno się okazywać wdzięczność i szacunek swoim rodzicom za dobra duchowe i materialne, które otrzymujemy.
- Powinno się kultywować tradycje rodzinne.

→ ZASADY

- Zachowuję postawę szacunku, życzliwości, otwartości w codziennych sytuacjach rodzinnych i poza środowiskiem rodzinnym.
- Szanuję swoich rodziców.
- Troszczę się o rodzeństwo.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Częste rozmowy rodzinne umacniają więzi, dają poczucie miłości i zaufania.
- Życie rodzinne łączy się z koniecznością wymiany myśli, wspólnym planowaniem zadań i ich realizacją, wymianą refleksji, które dotyczą przeżyć każdego członka rodziny.
- Rodzice powinni mieć zawsze czas na rozmowę z dzieckiem.

→ ZASADY

- Staram się zrozumieć i akceptować uczucia swojego dziecka oraz kryjące się za nimi potrzeby.
- Jestem szczery i otwarty wobec dziecka.
- Daję wsparcie dziecku w trudnych dla niego momentach.
- Doceniam starania dziecka oraz zauważam jego wysiłek, jaki wkłada w różnego rodzaju aktywności.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Postawa akceptacji i otwartości wobec ucznia.
- Współpraca między szkołą a rodzicami powinna opierać się na wzajemnej pomocy i szacunku.
- Szkoła wspólnie z rodzicami działa dla dobra ucznia.

→ ZASADY

- Służę uczniowi radą i wsparciem w problematycznych sytuacjach.
- Doradzam, gdzie rodzice mogą szukać wsparcia.
- Umieszczam w widocznych miejscach w szkole informacje dla rodziców na temat wychowania.
- Przekazuję uczniowi wiedzę, dotyczącą zaufania do siebie i do innych.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Zdanie dla uczniów: Co ma wpływ na trwałość rodziny? Zapisz pierwsze trzy skojarzenia.

Dokończ zdania:

- Kiedy jestem w domu, najbardziej lubię...
- Uważam, że moja rodzina jest wyjątkowa, ponieważ...

Teraz zastanów się poważnie, jaką cechę uznajesz za najważniejszą w rodzinie i zapisz poniżej.

Odpowiedz na pytanie: W jaki sposób współczesna rodzina spędza czas wolny, święta, weekendy? Czy jest on właściwy do budowania relacji?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Wspólna rozmowa rodziców z dzieckiem oraz częstsze spędzanie z nim czasu pomaga w utrwalaniu więzi rodzinnych. Młody człowiek czuje się ważną częścią rodziny, identyfikuje się z nią. Wie, że może na nią liczyć w trudnych momentach.

1.10. ZAGROŻENIA

Powierzchniowe kontakty z dzieckiem powodują, że młody człowiek, pomimo że uważa się już za dorosłego, odczuwa brak poczucia bezpieczeństwa i troski. Pracujący rodzice poświęcają niewiele czasu na wspólne rozmowy ze swoim dzieckiem. Nie tylko małe dziecko, ale także licealista potrzebuje wsparcia ze strony rodziców, poczucia, że rodzice troszczą się o niego, że nie jest pozostawiony sam sobie. Gdy rodzice nie mają czasu dla swoich dzieci, ich miejsce zastępują osoby obce. W nastolatku rodzi się bunt i często zdarza się, że wchodzi w niewłaściwe towarzystwo, ma kłopoty w szkole, sięga po Internet i różne

gry, które pomogą wypełnić pojawiającą się w jego życiu pustkę. Zapracowany rodzic nie będzie znał bieżących potrzeb swojego dziecka. „Rodzina (małżeństwo), które pragnie szczęścia tylko dla siebie i odrzuca misję rodzicielską, krzywdzi siebie, gdyż odrzuca najgłębszy wymiar miłości zamierzony przez Boga dla rodziny”¹.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

MEDYTACJE O ŻYCIU GODZIWYM

” I niechaj społeczeństwo dopomaga w pielęgnowaniu domów rodzinnych, nieczym nie zastąpionych ognisk uczuć jak najlepszych. Niełatwe jest wychowanie, jeżeli oboje rodzice muszą opuszczać dom dla uprawiania zawodu, pozostawiając dzieci bez nadzoru, bez opieki, bez dorady, bez obrony przed złym towarzystwem. Albo jeżeli tak ubogo i nieswojo jest w domu, że dom staje się przykry i skłania młodych do ucieczki – do innego świata. A tym światem jakże często bywa wymarzony na niby świat bogatych wrażeń, a w rzeczywistości – świat alkoholu, cynicznych ekscytacji, chuligańskiego szkodnictwa.

1 J. Bajda, *Rodzina miejscem Boga i człowieka. Wokół zagadnienia integralnego powołania rodziny*, wyd. Fundacja „Pomoc Rodzinie”, Łomianki 2005, s. 47.

Trzeba ułatwić rodzicom ich dostojny trud, trudny w najgłębszej swej istocie. Bo wychowanie jest funkcją bardzo trudną, a wychowanie dzieci własnych stwarza komplikacje swoiste. Trzeba umieć utrzymać więź uczuciową, nawet gdy młoda istota wchodzi w wiek przekory. I nie ustępować, ilekroć wypadnie czegoś wymagać lub na coś nie pozwalać, budząc niechęć i złość doraźną. Ale co za radość, jeżeli pokona się to wszystko i będzie się mogło sobie powiedzieć, że się wzięło twórczy udział w urobieniu osobowości istoty kochanej, wedle intencji godnych upodobania.

↑ T. Kotarbiński, *Medytacje o życiu godziwym*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1986, s. 99-100.

KOMENTARZ

Fragmenc lektury pt. *Medytacje o życiu godziwym* obrazuje trud i odpowiedzialność rodziców w wychowaniu dzieci. Bardzo trudne jest budowanie wspólnoty rodzinnej, gdyż na rodzicach spoczywa wiele obowiązków do spełnienia, dlatego należy uznać, że najtrudniejszym wyzwaniem w życiu człowieka jest zbudowanie rodziny i wychowanie dzieci.

Autor książki twierdzi, że właściwe wychowywanie dzieci nigdy do końca nie było łatwe, jednak jest jednym z najistotniejszych spraw sumienia i czystości serca. Warto nadmienić, że dzieci bezustannie potrzebują wychowania właściwego i skutecznego, dzięki któremu nauczą się takich wartości jak: posłuszeństwo, odróżnienie dobra od zła czy zrozumienia, kiedy ich zachowania są stosowne lub nie.

Autor w przywołanym fragmencie wskazuje, że bardzo ważnym czynnikiem mającym wpływ na budowanie wspólnoty rodzinnej jest wspólnie spędzony czas rodziców z dziećmi, ich dialog, dzięki czemu właśnie zawiązuje się pomiędzy nimi trwała, silna więź. Ponadto wyjaśnia, że w większości rodzin mogą zaistnieć różne sytuacje wychowawcze mniej lub bardziej skomplikowane, jednak wśród nich można również spotkać takie, które wpływają pozytywnie na rozwój osobowy ich potomka.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Człowiek we wspólnocie rodzinnej występuje jako osoba jedyna i niepowtarzalna. Rozwija się w niej, czuje się ważny i potrzebny poszczególnym członkom rodziny. Najważniejszymi elementami rodziny, na które wskazuje filozof Mieczysław Albert Krąpiec jest przede wszystkim „istotne dobro, którym jest «zrodzenie i wychowanie dzieci», oraz «struktura osobowej miłości», jako

współkonstituująca tę wspólnotę”², to znaczy, że miłość jest ofiarowaniem siebie drugiej osobie bez żadnych zastrzeżeń”³.

Odpowiednie relacje w środowisku rodzinnym spełniają kluczową rolę w społeczeństwie. Wpływają one istotnie na trwałość rodziny. Swoje przekonania na ten temat przedstawiał profesor Mieczysław Gogacz. Każda osoba ludzka dzięki relacjom osobowym uczy się życia wewnętrznego rodziny, więzi z bliskimi. Dzięki temu trwałość tej wspólnoty nabiera siły. Zdaniem filozofa „Kształtowanie przez matkę i ojca osobowości, psychicznego i fizycznego rozwoju dziecka, jest już skutkiem przebywania dziecka w rodzinie, w trwałej wspólnocie osób. Aby jednak ta wspólnota trwała, aby podmioty rodziny, to znaczy osoby powiązane relacją małżeństwa i relacją rodzicielstwa, stanowiły tę wspólnotę, musi spoić te osoby więź wiary, nadziei, miłości. Dopiero te więzi, łącząc osoby, czynią rodzinę realną rodziną”⁴.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Wychowawca powinien zwrócić uwagę na rozwój indywidualnego potencjału uczniów, przede wszystkim na ukierunkowanie ich na wartości ważne dla odnalezienia ich własnego miejsca w rodzinie i w świecie, zachęcając jednocześnie do ciągłego uzupełniania wiedzy i doświadczeń życiowych zdobywanych w szkole, rodzinie, środkach masowego przekazu czy innym środowisku.

2 M.A. Krąpiec, *Człowiek i prawo naturalne*, wyd. TN KUL, Lublin 1986, s. 194.

3 Por. tamże.

4 M. Gogacz, *Człowiek i jego relacje (materiały do filozofii człowieka)*, wyd. Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1985, s. 152.

Bardzo ważne jest, aby młody człowiek miał przekonanie o wartości rodziny. Powinien znać zadania, jakie ona pełni, musi uczyć się szacunku dla dobra wspólnego jako podstawy życia społecznego, wykształcić w sobie postawę dialogu, umiejętność słuchania innych i rozumienia ich poglądów oraz dążyć tymi postawami do umocnienia więzi rodzinnej.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Rodzina powinna być wspólnotą osób połączonych głęboką więzią poprzez panujący w niej dialog i miłość. Dzięki temu poszczególni jej członkowie mogą być dla siebie bliscy i ważni. Ważne jest, aby rodzina zaspokajała podstawowe potrzeby młodego człowieka, powinna być przestrzenią, w której poszczególni domownicy będą czuli się potrzebni, objęci troską, akceptowani takimi, jakimi są.

Kształtowanie charakteru moralnego oraz przekaz wartości należy do podstawowych elementów wychowania. Rodzice powinni wychowywać swoje potomstwo do tolerancji oraz uczyć szacunku wobec innych osób. Istotnym elementem każdej rodziny są trwałe więzi rodzinne pomiędzy rodzeństwem czy rodzicami, które mają ogromny wpływ w wychowaniu dziecka.

Każdy człowiek czuje potrzebę posiadania domu rodzinnego, w którym doświadczalby bezpieczeństwa, miłości i troski. Dom jest miejscem wspólnego przebywania członków rodziny, ich rozmów, współpracy, kultywowanie tradycji i określonych zachowań.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Jezus Chrystus przychodząc na świat, przyszedł nań w rodzinie. Tym samym ukazał nam, że wspólnota, w której człowiek uczy się miłości i świętości to właśnie rodzina. Jest to miejsce rozwoju osobowościowego człowieka, jego wiary i wyznawanych wartości.

Katolicka nauka społeczna głosi, że „człowiek przychodzi na świat, rodząc się w rodzinie i wchodzi w świat poprzez wychowanie również w rodzinie, dlatego to rodzinie zawdzięcza każdy z ludzi fakt bycia człowiekiem”⁵. Rodzinę stanowi małżeństwo – związek kobiety i mężczyzny, zaś Twórcą małżeństwa jest sam Bóg.

5 *Rodzina. Bezcenny dar i zadanie. Praca zbiorowa*, red. E. Osewska, J. Stala, wyd. Polwen, Radom 2006, s. 85.

Kościół podkreśla, że zarówno rodzice, jak i dzieci mają do spełnienia wiele zadań. Rodzice powinni uczyć swoje dzieci solidarności i odpowiedzialności we wspólnocie, wprowadzać młodego człowieka w życie wiary i modlitwy, aby mógł uczyć się własnego życia duchowego. Dzieci natomiast mają obowiązek okazywać szacunek i wdzięczność swoim rodzicom, rodzeństwu oraz dziadkom. Dom rodzinny powinien być dla nich miejscem, w którym panuje szacunek, wierność, przebaczenie oraz bezinteresowna pomoc.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Pośród tych wielu dróg rodzina jest drogą pierwszą i z wielu względów najważniejszą. Jest drogą powszechną, pozostając za każdym razem drogą szczególną, jedyną i niepowtarzalną, tak jak niepowtarzalny jest każdy człowiek. Rodzina jest tą drogą, od której nie może on się odłączyć: Wszak normalnie każdy z nas w rodzinie przychodzi na świat, można więc powiedzieć, że rodzinie zawdzięcza się fakt bycia człowiekiem. A jeśli w tym przyjsciu na świat oraz we wchodzeniu w świat człowiekowi brakuje rodziny, to jest to zawsze wyłom i brak nad wyraz niepokojący i bolesny, który potem ciąży nad całym życiem.

↑ LdR 2.

” Ojciec i matka wypowiedzieli przed Bogiem całkowite „tak”, stanowiące podstawę łączącego ich sakramentu. Dlatego też, aby wewnętrzna więź rodziny była pełna, jest konieczne, by wypowiedzieli również „tak” wyrażające akceptację dzieci poczętych albo adoptowanych, obdarzonych własną osobowością i charakterem. Będą one dzięki temu dalej wzrastać w atmosferze akceptacji i miłości, a można mieć nadzieję, że po osiągnięciu odpowiedniej dojrzałości swoim „tak” odpłacą się tym, którzy dali im życie.

↑ Benedykt XVI, *Rodzina niezastąpionym dobrem dla narodów. Homilia Benedykta XVI wygłoszona podczas czuwania modlitewnego w Walencji – podróż na Światowe Spotkanie Rodzin*, 8.07.2006, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/walencja_czuwanie_08072006.html [dostęp: 11.03.2022].

” Rodzice zawsze wpływają na rozwój moralny swoich dzieci, na dobre i na złe. Dlatego najlepiej, jeśli zaakceptują tę nieuniknioną odpowiedzialność i wypełniają ją świadomie, entuzjastycznie, rozsądnie i we właściwy sposób. Pragnę szczególnie zatrzymać się na tej kwestii, ponieważ ta wychowawcza rola rodziny jest ważna i stała się bardzo skomplikowana.

↑ AL 259.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

„ Żony, bądźcie poddane mężom, jak przystało w Panu. Mężowie, miłujcie żony i nie okazujcie im rozjątrzenia. Dzieci, bądźcie posłuszne rodzicom we wszystkim, bo to jest miłe w Panu. Ojcowie, nie rozdrażniajcie waszych dzieci, aby nie traciły ducha.

↑ Kol 3,18-21.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

„ Rodzice powinni rozpocząć *wychowanie do wiary* od wczesnego dzieciństwa. Zaczyna się ono już wtedy, gdy członkowie rodziny pomagają sobie wzrastać w wierze przez świadectwo życia chrześcijańskiego zgodnego z Ewangelią. Katecheza rodzinna poprzedza i ubogaca pozostałe formy nauczania wiary i towarzyszy im. Zadaniem rodziców jest nauczyć swoje dzieci modlitwy oraz pomóc im odkryć swe powołanie jako dzieci Bożych. Parafia jest wspólnotą eucharystyczną i ośrodkiem życia liturgicznego rodzin chrześcijańskich; jest ona podstawowym miejscem katechezy dzieci i rodziców.

↑ KKK 2226.

V. LITERATURA

- Babik M., *Słownik biblijny. Matężństwo, rodzina, seksualność*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.
- Bajda J., *Rodzina miejscem Boga i człowieka. Wokół zagadnienia integralnego powołania rodziny*, wyd. Fundacja „Pomoc Rodzinie”, Łomianki 2005.
- Benedykt XVI, *Rodzina niezastąpionym dobrem dla narodów. Homilia Benedykta XVI wygłoszona podczas czuwania modlitewnego w Walencji – podróż na Światowe Spotkanie Rodzin*, 8.07.2006, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/walencja_czuwanie_08072006.html [dostęp: 11.03.2022].
- Franciszek, *Adhortacja Amoris laetitia*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.
- Gogacz M., *Człowiek i jego relacje (materiały do filozofii człowieka)*, wyd. Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1985.
- Jabłoński F., *Rodzina otwarta na świat*, wyd. Inny, Gniezno 2018.
- Jan Paweł II, *List do rodzin Gratissimam sane*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358–399.
- Kądziołka W., *Dialog źródłem wychowania w rodzinie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012.
- Kiliszek E., *Rodzina wobec zagrożeń, rodzina wobec szans. Socjopsychopedagogika rodziny. Studium rodziny pełnej*, wyd. Difin, Warszawa 2019.
- Kotarbiński T., *Medytacje o życiu godziwym*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1986.
- Krąpiec M.A., *Człowiek i prawo naturalne*, wyd. TN KUL, Lublin 1986.
- Lowen A., *Radość. Naucz się wyzwalać energię stłumionych uczuć*, tłum. K. Jakimowicz, wyd. Czarna Owca, Warszawa 2015.
- Łastowska S., *Rodzina jako wspólnota życia i miłości wobec wyzwań współczesności: krytyczna analiza wybranych materiałów dydaktycznych do nauczania religii w gimnazjum i liceum powstałych po 2001 roku*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, Kraków 2019.
- Łęcicki G., *Matężństwo i rodzina w nauczaniu oraz doświadczeniu Kościoła*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia, Sandomierz 2011.

- Miras J., Bañares J.I., *Małżeństwo i rodzina. Wprowadzenie teologiczne*, tłum. B. Jakubowski, Drukarnia i Księgarnia Świętego Wojciecha Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009.
- Muldoon T., Muldoon S., *Duchowość dla domu: sześć reguł życia rodzinnego*, tłum. M. Figurna-Rogalińska, wyd. W drodze, Poznań 2015.
- Pulikowski J., *Jak budować więzi w rodzinie?*, wyd. Fides, Kraków 2011.
- Rodzina bezcenny dar i zadanie. Praca zbiorowa*, red. E. Osewska, J. Stala, wyd. Polwen, Radom 2006.
- Szczerek S., *Posługa rodzinie w nauczaniu Jana Pawła II*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia, Sandomierz 2006.
- Śledzianowski J., *Z polskiej rodziny wyszedł i miłością ogarnął świat*, wyd. Jedność, Kielce 2020.
- Świdrak E., *Świadomość wychowawcza we współczesnej rodzinie*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013.
- Zdrowa i mocna rodzina fundamentem społeczeństwa*, red. J. Stala, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, Kraków 2019.
- Zuchniewicz P., *Papież rodzin*, Wydawnictwo M, Kraków 2002.

4. WARTOŚĆ JĘZYKA OJCZYSTEGO

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Język jest kluczowym elementem wartości danej kultury, który powinno się pielęgnować. Posługiwanie się nim rozwija człowieka emocjonalnie, intelektualnie i osobowościowo. Kontakt z wartościami kultury uczy go braterstwa i odpowiedzialności wobec samego siebie, rodziny, bliskich, ojczyzny.

Źródłem rozwoju duchowego człowieka jest między innymi kultura ojczyzna, która niesie postawy tj. miłość i dobro, a także odpowiedzialność za spuściznę kulturową narodu. Więzy młodego człowieka z ojczyzną wykształca w nim szacunek wobec ludzi, z którymi wspólnie tworzy społeczność narodową. Osoba ludzka, posługując się mową ojczystą, przyczynia się do pogłębienia relacji rodzinnych.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualny i moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Dbłość o język ojczysty i jego piękno

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

- Troska o język i kulturę narodową, odpowiedzialność za sposób posługiwania się językiem

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Język jest wartością samą w sobie, jest wspólnym dobrem, o które każdy człowiek powinien dbać.
- Troska o język ojczysty – posługiwanie się poprawną polszczyzną.
- Język polski pozwala na utrzymywanie więzi z kulturą polską i jej dziedzictwem.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE**→ NORMY**

- Poprzez język wyrażamy samych siebie, swoją kulturę i przekonania.
- Każdy Polak powinien podtrzymywać tradycję, kulturę i zwyczaje polskie.
- Postawa samodzielności i poczucia odpowiedzialności wobec samego siebie, rodziny, bliskich, ojczyzny.

→ ZASADY

- Czuję się odpowiedzialny za sposób, w jaki posługuję się językiem.
- Wypełniam codzienne obowiązki wynikające z przynależności do społeczeństwa.
- Staram się rozwijać swoje zainteresowania związane z poznawaniem kraju, w którym żyję, m.in. poprzez udział w konkursach tematycznych lub wycieczkach krajoznawczych.
- Staram się oglądać filmy i czytać książki o tematyce patriotycznej.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW**→ NORMY**

- Wychowanie dziecka do miłości ojczyzny.
- Wykształcenie w młodym człowieku poczucia tożsamości narodowej.
- Rozbudzenie w młodzieży poczucia dumy oraz świadomości bycia Polakiem.

→ ZASADY

- Uświadamiam dziecku obowiązki wobec ojczyzny.
- Podkreślam znaczenie różnorodności językowej i kulturowej.
- Uczę szacunku do polskiej flagi i innych symboli narodowych.
- Regularnie uczestniczę w uroczystościach patriotycznych.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Potrzeba przekazywania wiedzy na temat języka polskiego.
- Mowa ojczysta to m.in. posługiwanie się językiem prawdy, dobra i miłości.
- Postawa szacunku wobec mowy polskiej.

→ ZASADY

- Szkoła powinna przyczyniać się do wzmocnienia identyfikacji ucznia z miejscem pochodzenia.
- Szkoła uczy szanować godło państwowe, flagę i język polski.
- Szkoła pomaga uczniom w kształtowaniu i ugruntowaniu podstawowych wartości moralnych i obywatelskich, takich jak: umiłowanie ojczyzny, odpowiedzialność, tolerancja, służba dla państwa oraz szacunek wobec innych narodów i kultur.
- Szkoła organizuje konkursy dla uczniów pogłębiające wiedzę na temat regionu, kraju.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

W ramach obchodzonego 21 lutego Międzynarodowego Dnia Języka Ojczystego, szkoła organizuje *Szkolne Czytanie*. Podczas wydarzenia każdy z uczniów referuje swój ulubiony fragment utworu z literatury polskiej. Przy tej okazji nauczyciel również aranżuje dyskusję z uczniami na temat języka: Czym jest twój język

ojczysty? W jaki sposób i gdzie można go doskonalić? Jak zwracać się do innych? Na co zwracać uwagę podczas wypowiedzania się? Jakich słów używać często, a jakich unikać? Celem tego wydarzenia jest dążenie do upamiętniania i kulturowania tożsamości narodowej i kulturowej wśród wychowanków.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń wie, że należy dbać o właściwy i poprawny sposób posługiwania się polszczyzną poprzez świadomy dobór form wypowiedzi i środków językowych, a także przestrzeganie zasad pisania tekstów. Potrafi propagować kulturę języka polskiego wśród swoich rówieśników. Spotyka się z kolegami, aby dzielić się z nimi doświadczeniami i wiedzą o polskiej kulturze. Wykazuje wrażliwość i troskę o problemy kultury języka. Ucząc się języka polskiego, podtrzymuje polską kulturę, polskie tradycje i wszystko, co jest związane z ojczyzną.

1.10. ZAGROŻENIA

Znaczna część współczesnej młodzieży ma ubogi zasób słownictwa. Coraz mniej młodych ludzi czyta. Posługują się oni skrótami wyrazowymi, co ma negatywny wpływ na właściwe wystawianie się.

Prasa, radio, telewizja i Internet mają duży wpływ na społeczeństwo, a nie zawsze dbają o należyty poziom kultury słowa.

Młodzież często używa wulgaryzmów, nie respektuje kultury słowa, doprowadzając do zaniku poprawnego używania języka ojczystego. Nie ma poczucia narodowego obowiązku, aby nie zatracać języka i kultury polskiej, a przez to w dużym stopniu niszczy polszczyznę i własne korzenie.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

MOJA WIERNA MOWO

Moja wierna mowo

Moja wierna mowo,

służyłem tobie.

Co noc stawiałem przed tobą miseczki z kolorami,

żebyś miała i brzozę, i konika polnego, i gila

zachowanych w mojej pamięci.

Trwało to dużo lat.
Byłaś moją ojczyzną bo zabrakło innej.
Myślałem, że będziesz także pośredniczką
pomiędzy mną i dobrymi ludźmi,
choćby ich było dwudziestu, dziesięciu,
albo nie urodzili się jeszcze.

Teraz przyznaję się do zwątpienia.
Są chwile kiedy wydaje się, że zmarnowałem życie.
Bo ty jesteś mową upodlonych,
mową nierozumnych i nienawidzących
siebie bardziej może niż innych narodów,
mową konfidentów,
mową pomieszanych,
chorych na własną niewinność.

Ale bez ciebie kim jestem.
Tylko szkolarzem gdzieś w odległym kraju,
a success, bez lęku i poniżeń.
No tak, kim jestem bez ciebie.
Filozofem takim jak każdy.

Rozumiem, to ma być moje wychowanie:
gloria indywidualności odjęta,
Grzesznikowi z moralitetu
czerwony dywan podścięta Wielki Chwał,
a w tym samym czasie latarnia magiczna
rzuca na płótno obrazy ludzkiej i boskiej udręki.

Moja wierna mowo,
może to jednak ja muszę ciebie ratować.
Więc będę dalej stawiać przed tobą miseczki z kolorami
jasnymi i czystymi, jeżeli to możliwe,
bo w nieszczęściu potrzebny jakiś ład czy piękno.

↑ Cz. Miłosz, *Moja wierna mowo*, w: tegoż, *Wiersze wszystkie*, red. A. Szulczyńska, wyd. Znak, Kraków 2018, s. 608-609.

KOMENTARZ

Utwór pt. *Moja wierna mowa* opowiada o osobistych refleksjach poety o polszczyźnie i Polsce. W wierszu poeta zwraca się bezpośrednio do swojej „wiernej mowy” – języka, którym posługuje się od zawsze i któremu „wiernie służył”. Poeta uznaje polskość za przynależność do konkretnej tradycji, a odcięcie się od ojczystego języka oznaczałoby dla niego zaprzeczenie własnej tożsamości. Stara się w jakiś sposób ocalić tę polską mowę, oczyścić z fałszywej ideologii komunistycznej.

Utwór niesie przesłanie o tym, że mowa ojczysta jest wspólnym dobrem dla każdego człowieka. O to dobro należy dbać, gdyż pogłębia ono rodzinne więzi i wzmacnia w człowieku poczucie wspólnotowości.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Francuski filozof Emmanuel Levinas stawiał wiele pytań dotyczących znaczenia słowa. Zdaniem myśliciela mówienie „nie jest grą słów, ale wiąże to, co było wobec drugiej osoby. To w tych odniesieniach jest odpowiedzialnością. Z tego punktu widzenia «język» odzwierciedla relację z drugim człowiekiem, a jednocześnie jest też warunkiem ukonstytuowania tejże relacji. Skoro język pozwala przekroczyć próg samego siebie i tym samym dostrzec człowieka, ten sam język jest nadzieją nieskończoności. Z jednej strony, język umożliwia poznanie,

z drugiej, pozwala odkryć to, co już jest w danym języku «dane», «zawarte» – «ukonstytuowane»¹. „Słowo rozumiane wieloaspektowo pozwala na spotkanie z «innym». Słowo, które współtworzy etykę Levinasa, jawi się jako relacja, język, słowo, mowa źródłowa, transcendencja, modlitwa, myślenie, milczenie, byt, inny, przede wszystkim zaś Prawo. W posłuszeństwie wobec Prawa przejawia się słuchanie Mowy. W tak zarysowanej perspektywie wierność mowie będzie wyrazem pozytywnej postawy wobec istnienia, bytu, tworzenia relacji”².

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Wychowawca powinien rozwijać w uczniach ducha polskości, kształtować odpowiedzialność za polszczyznę, głównie w zakresie dziedzictwa kulturowego. Literatura rozbudza wrażliwość na piękno polszczyzny oraz ukazuje przykład poprawnego, kreatywnego jej stosowania.

Uczeń powinien dążyć do ciągłego doskonalenia umiejętności świadomego posługiwania się mową polską, a także umiejętności współdziałania w grupie. We wspólnocie bardzo istotna jest więź komunikacyjna, którą stwarza posługiwanie się tym samym językiem i uznawanie określonego systemu wartości.

1 N. Przybylska, *Ujrzyć niewyraźne. O językowej etyce u Lévinasa*, „Sztuka i Filozofia” 38-39 (2011), s. 102, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Sztuka_i_Filozofia/Sztuka_i_Filozofia-r2011-t38_39/Sztuka_i_Filozofia-r2011-t38_39-s101-109/Sztuka_i_Filozofia-r2011-t38_39-s101-109.pdf [dostęp: 25.01.2022].

2 Tamże, s. 107.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Rola języka polega na budowaniu przestrzeni wewnętrznej młodego człowieka, określając jego tożsamość, sposób widzenia siebie. Poprzez język, człowiek wyraża siebie. Ważne jest, aby posługiwał się nim w sposób odpowiedni. Bogactwo i poprawność używania języka mają znaczący wpływ na relacje z innymi. Bez języka człowiek nie byłby w stanie się komunikować, tworzyć relacji oraz wspólnoty kulturowej. Język ojczysty należy pielęgnować i szanować nie tylko od święta, ale i na co dzień. Każda styczność młodego człowieka z językiem ojczystym uczy, rozwija umiejętności wypowiedzenia własnych opinii i kształtuje właściwe postawy.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Miłość do ojczyzny jest traktowana na równi z miłością do rodziców. Wszelkie przejawy nacjonalizmu czy dyskryminacji są potępiane przez Kościół. Jeżeli swoją ojczyznę miłujemy jak ojca i matkę, to czujemy swoistą więź z innymi ludźmi zamieszkującymi wspólną ojczyznę. A zatem nie może być mowy o niechęci, lecz o braterskiej wspólnocie: braterstwa w rozumieniu chrześcijańskim i kulturowym. Człowiek, który kocha swoją ojczyznę jest gotów poświęcić się dla dobra kraju ponad interes osobisty. „Ojczyźnie należy przypisać partycypację w Chrystusowym dziele zbawczym oraz dziele uświęcania ludzi przez Ducha Świętego. Dzieło zbawcze dokonuje się w Kościele, ojczyzna «rodzi» dzieci dla Kościoła i jest miejscem do wykonywania właściwej jego misji, dlatego zasługuje na głębszą cześć”³. W katolickiej nauce społecznej język ojczysty stanowi wielką wartość dla wspólnoty. Człowiek wyraża piękno narodowego języka, który buduje moralną siłę narodu i stanowi jego podstawę tożsamości. Jest narzędziem, za pomocą którego człowiek wyraża siebie, swoje zachowania oraz kulturę narodową.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Patriotyzm oznacza umiłowanie tego, co ojczyste: umiłowanie historii, tradycji, języka czy samego krajobrazu ojczystego. Jest to miłość, która obejmuje również dzieła rodaków i owoce ich geniuszu. Próbą dla tego umiłowania staje się każde zagrożenie tego dobra, jakim jest ojczyzna. Nasze dzieje uczą, że Polacy

³ K. Chałas, S. Kowalczyk, *Wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym*, t. 2, *Naród. Ojczyzna. Patriotyzm. Państwo. Pokój*, wyd. Jedność, Kielce 2006, s. 40.

byli zawsze zdolni do wielkich ofiar dla zachowania tego dobra albo też dla jego odzyskania.

↑ Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005, s. 71-72.

” A jeśli nie kochacie waszej ojczyzny, to nie sądzę, abyście mogli kochać Jezusa i abyście mogli kochać Boga. Miłość do ojczyzny jest miłością do matki: nazywamy ją „matka ojczyzna”, ponieważ tutaj się urodziliśmy. Ale ona sama, jak każda matka, uczy nas chodzić i daje się nam, abyśmy sprawili, aby żyła w innych pokoleniach [...]. Jeśli nie jesteście patriotami – nie nacjonalistami, patriotami – niczego nie dokonacie w życiu. Kochajcie swoją ziemię [...]. Każdy z was może poważnie zapytać w swoim sercu: „Co mam w życiu do dania?”. To jest hasło: „Co zrobiliby Chrystus na moim miejscu?”. Co zrobiliby Chrystus na moim miejscu w szkole, na uniwersytecie, na ulicy, w domu, z przyjaciółmi, w pracy?

To jest hasło. To jest ładowarka, by zapalić nasze serce, zapalić wiarę i iskrę w naszych oczach. To oznacza być czynnymi uczestnikami dziejów. Bohaterami historii, ponieważ chcemy zarażać tą iskrą wiele serc zgasłych, matowych, które zapomniały, co to znaczy mieć nadzieję. Być bohaterami, to robić to, co robił Jezus. Gdziekolwiek jesteś, z kimkolwiek jesteś i w jakimkolwiek czasie: Co Jezus zrobiliby na moim miejscu?

↑ Franciszek, *Miłość do ojczyzny jest miłością do matki. Przemówienie do Młodych*, Chile, 17.01.2018, [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2018/january/documents/pa-pa-francesco_20180117_cile-maipu-giovani.html [dostęp: 13.01.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Mowa wasza, zawsze miła, niech będzie przyprawiona solą, tak byście wiedzieli, jak należy każdemu odpowiadać.

↑ Kol 4,6.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” Wyrażenie „któryś jest w niebie” nie oznacza miejsca, lecz majestat Boga i Jego obecność w sercach ludzi sprawiedliwych. Niebo, dom Ojca, stanowi prawdziwą ojczyznę, do której zdążamy i do której już należymy.

↑ KKK 2802.

V. LITERATURA

- Chałas K., Kowalczyk S., *Wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym*, t. 2, *Naród. Ojczyzna. Patriotyzm. Państwo. Pokój*, wyd. Jedność, Kielce 2006.
- Franciszek, *Miłość do ojczyzny jest miłością do matki. Przemówienie do Młodych, Chile*, 17.01.2018, [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2018/january/documents/papa-francesco_20180117_cile-maipu-giovani.html [dostęp: 13.01.2022].
- Jadacka H., *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005.
- Miłosz Cz., *Moja wierna mowa*, w: tegoż, *Wiersze wszystkie*, red. A. Szulczyńska, wyd. Znak, Kraków 2018, s. 608–609.
- Miodek J., *Słownik ojczyzny polszczyzny*, wyd. Europa, Kraków 2005.
- Przybylska N., *Ujrzyć niewyraźalne. O językowej etyce u Lévinasa*, „Sztuka i Filozofia” 38–39 (2011), s. 101–109, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media//files/Sztuka_i_Filozofia/Sztuka_i_Filozofia-r2011-t38_39/Sztuka_i_Filozofia-r2011-t38_39-s101-109/Sztuka_i_Filozofia-r2011-t38_39-s101-109.pdf [dostęp: 25.01.2022].
- Wyszyński S., *Kocham Ojczyznę więcej niż własne serce*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2020.

5. SIŁA PRZYJAŹNI W ŻYCIU CZŁOWIEKA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Naturalnym procesem jest, że człowiek rozwija się poprzez kontakt z innymi, dzieli się z nimi swoim życiem. Buduje z nimi wspólnotę, w której dba o dobro wspólne, miłując Boga i bliźnich. Przyjaźń jest relacją osób opartą na wzajemnym zrozumieniu, szacunku, zaufaniu i szczerości. Przyjaciele wspólnie, poprzez dialog rozwiązują konflikty, nieporozumienia. Rozumieją, że wartości tj. miłość, braterstwo, odpowiedzialność wynikają z wzajemnej pracy. Przyjaźń polega na okazywaniu troski o drugiego człowieka.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój relacji interpersonalnych

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Kształtowanie postawy koleżeństwa i przyjaźni

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Świadomość tworzenia więzi psychicznej, która angażuje całą osobowość człowieka

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Co oznacza przyjaźń dla mnie?
- Czy mogę żyć bez przyjaciół?
- Czym jest lojalność?
- Jak zbudować trwałą, długoletnią przyjaźń?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Przyjaźń ma być bezinteresowna.
- W prawdziwej przyjaźni nie ma zaborczości ani zazdrości.
- Relacje przyjacielskie wzmacniają poczucie własnej wartości.
- Przyjaciele są wobec siebie otwarci, mają do siebie zaufanie.

→ ZASADY

- Wspieram i akceptuję swojego przyjaciela takim, jakim jest.
- Opiekuję się swoim przyjacielem, jeśli tego potrzebuje.
- Często planuję przyjacielskie spotkania.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Potrzeba zawierania i pielęgnowania przyjaźni.
- Doświadczenie miłości i poczucia bezpieczeństwa w rodzinie warunkuje pozytywne relacje dziecka z rówieśnikami.
- Brak więzi rodzinnych, zranienia spowodowane odrzuceniem przez rodziców są przyczyną oziębłości emocjonalnej u dzieci.

→ ZASADY

- Uczę młodego człowieka, jak ważna w ich życiu jest przyjaźń i towarzyszące jej wartości: zaufanie, lojalność, bliskość.
- Staram się wytłumaczyć dziecku, czym są więzi międzyludzkie i jak ważną rolę spełniają w życiu.
- Uczę dziecko autorefleksji. „W jaki sposób okazujesz swoją przyjaźń koledze lub koleżance?”

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Szczerść jest głównym fundamentem przyjaźni.
- Przyjacielem jest ten, kto akceptuje drugą osobę taką, jaka jest.
- Przyjaźń opiera się na autentycznej relacji ludzkiej.

→ ZASADY

- Często rozmawiam z wychowankami o znaczeniu przyjaźni w życiu.
- Staram się wyjaśnić uczniom, jak postępować, żeby być dobrym przyjacielem.
- Mówię, jakie cechy charakteru ułatwiają nawiązywanie i utrzymanie przyjaźni.
- Organizuję integrujące spotkania dla moich wychowanków.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Zainicjuj i przeprowadź z uczniami dyskusję na temat przyjaźni.

Pytania pomocnicze:

- Co to jest przyjaźń?
- Jak należy postępować, aby znaleźć przyjaciela?
- Jakie są cechy dobrego przyjaciela? Uczniowie podają przykłady. Ponadto, wypowiadają się o sobie, jacy są wobec swoich kolegów/koleżanek. Określenia wypisują na tablicy i formułują wnioski na temat znaczenia przyjaźni w ich życiu. Chętni uczniowie opowiadają na forum klasowym o osobie, która została ich przyjacielem oraz o tym, co spowodowało, że wzbudziła w nich sympatię.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Prawdziwy przyjaciel w życiu nastolatka jest bardzo potrzebny. To jemu może się zwierzyć ze swoich sekretów lub problemów. Przyjaciel ma podobne przeżycia, kłopoty, radości. Z przyjacielem można porozmawiać o wspólnych zainteresowaniach, doświadczeniach.

1.10. ZAGROŻENIA

Młody człowiek w swoim życiu może napotkać wielu różnych ludzi. Zdarza się, że obdarzamy uczuciem przyjaźni kogoś, kto nie potrafi odpowiedzieć tym samym. Dlatego należy być przede wszystkim ostrożnym, czasem warto zawierzyć doświadczeniu swoich rodziców, dziadków czy wychowawców. W wyniku nieporozumień, konfliktów może dojść do rozpadu zaistniałych przyjaźni. Bardzo często okazuje się, że przyjaciele mają jednak inne zainteresowania, odmienne plany życiowe lub też pewne rozbieżności w samym rozumieniu pojęcia przyjaźni. Tempo świata współczesnego powoduje, że młodzi ludzie są wyalienowani, nie mają czasu na przyjaźnię, związki. Coraz częściej wybierają życie w pojedynkę, a gdy doskwiera im samotność, włączają telewizor, komputer, radio albo dzwonią do znajomych.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

DZIENNIK 1954

Zabierałem się do wyjścia około pierwszej, ale władował się Kisiel. Przyjechał rano z Krakowa, ledwo się posnuł trochę po mieście i przygnało go do mnie. Teraz jest okres wielkiej zgody i budujących uczuć. Kisiel twierdzi, że mu mnie brak w Krakowie, ja tęsknię za nim w Warszawie. Kiedy przyjeżdża, wysiada po całych dniach u mnie i bardzo się kochamy. Nie zawsze tak jest. Obaj wiemy, że to, co nas łączy (przyjaźń? lojalność? nie słabnąca gotowość do dziesięciogodzinnych rozmów i sprzeczek?), to chyba już przetrwa. Ale są przyływy i odpływy, oziębienia, zniechęcenia, wzajemne lekceważenie. Niemniej, mała fotografia Kisiela tkwi w tej samej ramce co zdjęcie matki na biurku, zaś Kisiel przez ostatnie dwa lata dawał dowody, że powierza mej opiece i współudziałowi nader ciężkie sprawy swego życia. Sądzę, że jestem mu jednym z najbliższych ludzi, wiem na pewno, że jest takim dla mnie. Nie mam przed nim niczego do ukrycia, mimo że o pewnych rzeczach po prostu się nie mówi; gdyby zażądał o nich rozmowy, otrzymałby ją równie szczerą, jak te, które w chwilach ważnych miały między nami miejsce. Tak jest od lat ośmiu i wierzę, że tak będzie dalej. Bardzo bym tego chciał.

↑ L. Tyrmand, *Dziennik 1954*, Polonia Book Fund, Londyn 1980, s. 91.

KOMENTARZ

Dziennik 1954 Leopolda Tyrmanda dotyczy m.in. sytuacji politycznej Polski pod rządami stalinowskimi. Autor książki przedstawia rzeczywistość socjalistyczną, czyli czasy dorastania dziadków dzisiejszych licealistów.

Zamieszczony powyżej fragment *Dziennika 1954* ilustruje wartość prawdziwej długoletniej przyjaźni. Autor w swoim pamiętniku opisuje obraz codziennego życia Warszawy lat 50., przywołując sylwetki bliskich mu osób, znanych i lubianych twórców m.in. swojego przyjaciela, którego bardzo cenił, Stefana Kisielewskiego – barwną postać polskiej sceny muzycznej, pedagoga, krytyka muzycznego, publicystę i pisarza. W sposób szczegółowy opisuje panującą pomiędzy nimi przyjaźń, opartą na wspólnych dyskusjach i lojalności. Zaznacza, że czasem zdarzają się pewne momenty, w których dochodzi do sprzeczek w ich relacji. Jednak autor jest pewien, że ich przyjaźń przetrwa takie wzloty i upadki.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Wielu filozofów rozważało zagadnienie przyjaźni. Jednym z nich był profesor Leszek Kołakowski. Przyjaźń stawiał jako pierwsze z dóbr ważnych w życiu człowieka. W swoich przekonaniach filozoficznych wskazał, że z zagadnieniem tym wiążą się takie wartości jak: zaufanie, bezpieczeństwo, wybaczenie sobie, a także prawdziwa przyjaźń pozostaje stała, mimo upływających lat. Zdaniem filozofa „Przyjaźń prawdziwa tym się odznacza, że trwa prawie nieporuszona przez czas; ileż to razy zdarzało się nam w naszym wieku nomadycznym zobaczyć przyjaciela po wielu latach niewidzenia i natychmiast przyjaźń i porozumienie wracają, jakby tych lat nie było, jakby przyjaźń na czas była odporna!”¹.

Z kolei, według koncepcji filozoficznej Ericha Fromma uczucie przyjaźni pobudza człowieka do empatii, troski, szacunku oraz odpowiedzialności względem drugiego człowieka. Dzięki doświadczaniu tej wyjątkowej relacji człowiek wzbogaca swoje życie. Zdaniem filozofa „miłość braterska jest miłością do wszystkich ludzi: charakteryzuje ją brak wyłączości. Jeśli rozwinąłem w sobie zdolność kochania, nie mogę nie kochać swoich braci. W miłości braterskiej zawiera się uczucie zjednoczenia z wszystkimi ludźmi, ludzkiej

1 L. Kołakowski, *Mini-wykłady o maxi-sprawach. Trzy serie*, wyd. Znak, Kraków 2003, s. 168.

solidarności i pojednania. Miłość braterska opiera się na uczuciu, że wszyscy jesteście jednością”².

O zjednoczeniu się z drugim człowiekiem wiele można odnaleźć w filozofii św. Tomasza z Akwinu. Zjednoczenie, o którym pisze, określa jako przyjaźń – człowiek obdarzający miłością drugą osobę, który życzy jej wszelkiego dobra. Święty Tomasz dalej wskazuje, że „należy mówić o miłości do samego siebie, na ile własny byt jest dobrem godziwym, i jest godny tego, aby był kochany. Ta miłość jest tą, umożliwiła pojawienie się późnej miłości pożądawczej, ponieważ nikt nie szuka dobra dla siebie, jeśli najpierw nie kocha samego siebie. Co więcej, miłość do samego siebie jest korzeniem przyjaźni”³.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Przyjaźń ma ogromny wpływ na prawidłowy rozwój człowieka. Relacje przyjacielskie przyczyniają się do wzmocnienia wśród młodych osób poczucia własnej

² E. Fromm, *O sztuce miłości*, tłum. A. Bogdański, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008, s. 56.

³ Tomasz z Akwinu św., *Dysputy o dobru. Dysputy problemowe o prawdzie. Kwestie 21-22*, tłum. A. Białek, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2019, s. 366.

wartości. Przyjaźń to dawanie drugiemu człowiekowi wsparcia emocjonalnego i społecznego.

W procesie dydaktycznym należy przede wszystkim zwrócić uwagę na kwestię przybliżenia uczniom wiedzy o emocjach, zasadach obowiązujących w życiu codziennym, które poprawią ich kontakty w grupie rówieśniczej. Dzięki tym czynnikom w bardzo dobry sposób buduje się wspólnota klasowa. Warto również zaznaczyć, że młody człowiek powinien nawiązywać zdrowe relacje interpersonalne nie tylko w szkole, ale również w innym środowisku.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Przyjaźń odgrywa ważną rolę w życiu. Jest wartością, dzięki której człowiek realizuje prawdziwą więź z inną osobą. Jest pewnego rodzaju wyzwaniem dla człowieka wchodzącego w dorosłość. Przyjaciel to osoba, która troszczy się o swojego przyjaciela przeżywającego smutek, dzieli z nim zainteresowania, opowiada o swoich poglądach, wyraża przekonania o życiu.

Młode osoby, wchodzące w wiek dorastania, wyrażają nieograniczoną wiarę w swojego przyjaciela, ponieważ czują w nim wsparcie, podziwiają swoje zalety i akceptują wady. Przyjaźń nastolatków polega na bezgranicznej fascynacji i dotyczy przede wszystkim osób, które nie czują głębszej relacji emocjonalnej ze swoimi rodzicami. Właściwe traktowanie i pielęgnowanie relacji przyjacielskich takimi postawami jak: szczerść, uprzejmość, tolerancja, szacunek, przyczyniają się do wzmocnienia trwałości przyjaźni. W przyjaźni, podobnie jak w innych relacjach koleżeńskich, bywają wzloty i upadki. Przyjaciele mogą próbować zażegnać kryzys. Niezwykle ważna jest wtedy cierpliwość, szczerść, dojrzałość oraz empatia.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

W Ewangelii Jezus daje nam wskazówkę, jak stać się jego przyjacielem. Uczy nas, chrześcijan, przyjaźni. Jezus mówi o swoich uczuciach, a także o nas, że jesteśmy Jego przyjaciółmi. Przyjaźń z Bogiem polega na zachowywaniu przykazań i miłości braterskiej (por. J 15,14-15). Stosując się do Jego nakazu powinniśmy być wierni i lojalni wobec bliźniego. Przyjaźń ludzka polega na czynieniu dobra drugiej osobie, a także na świadomości, że wszyscy jesteśmy braćmi, dziećmi Boga.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Szczególnie jednak uczymy się człowieka, obcując z ludźmi. Trzeba, ażeby młodość pozwalała wam „wzrastać w mądrość” przez to obcowanie. Jest to przecież czas, w którym nawiązują się nowe kontakty, koleżeństwa, przyjaźnie, w kręgu szerszym niż sama rodzina. Błogosławione będzie to doświadczenie młodości, jeżeli stopniowo nauczycie się z niego owej zasadniczej prawdy o człowieku, prawdy, którą syntetyzuje znakomity tekst konstytucji *Gaudium et spes*: „Człowiek będąc jedynym na ziemi stworzeniem, którego Bóg chciał dla niego samego, nie może odnaleźć się w pełni inaczej, jak tylko poprzez bezinteresowny dar z siebie samego” (KDK 6).

↑ Jan Paweł II, *List do młodych Parati semper*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

” Czym jest naprawdę przyjaźń? *Idem velle, idem nolle* – pragnąc tego samego i nie chcieć tego samego, jak mawiali starożytni. Przyjaźń jest jednością myślenia i woli. Pan mówi nam to samo z wielkim naciskiem: „Znam [owce] moje, a moje Mnie znają” (J 10,14). Pasterz woła swoje owce po imieniu (por. J 10,3). On zna moje imię. Nie jestem jakąś anonimową istotą w nieskończonym wszechświecie. Zna mnie w sposób całkowicie osobowy. A czy ja znam Jego? Przyjaźń, którą On mnie obdarza, może oznaczać jedynie, że ja też mam starać się coraz lepiej Go poznać; że ja poprzez Pismo, sakramenty, spotkanie na modlitwie, świętych obcowanie, osoby, które przychodzą do mnie i które On do mnie posyła, mam starać się coraz lepiej Go poznawać.

↑ Benedykt XVI, *Już nie słudzy, ale przyjaciele. Homilia w uroczystość Świętych Apostołów Piotra i Pawła i 60. rocznicę święceń kapłańskich Benedykta XVI*, 29.06.2011, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/ppawla_29062011.html [dostęp: 29.03.2022].

” Nasza praca z bliźnimi w potrzebie, nasza praca w miłości, w dziejach miłosierdzia prowadzi nas do Pana, ponieważ widzimy Chrystusa w tym bracie czy siostrze potrzebującym.

↑ Franciszek, *Audiencja generalna. Tydzień młodzieży w Rio de Janeiro*, 21.07.2013, w: *Co Franciszek myśli o...?*, wybór i oprac. K. Pytlarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 78.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Jeśli będziecie zachowywać moje przykazania, będziecie trwać w miłości mojej, tak jak Ja zachowałem przykazania Ojca mego i trwam w Jego miłości. To wam powiedziałem, aby radość moja w was była i aby radość wasza była pełna. To jest moje przykazanie, abyście się wzajemnie miłowali, tak jak Ja was umiłowałem. Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich. Wy jesteście przyjaciółmi moimi, jeżeli czynicie to, co wam przykazuję. Już was nie nazywam sługami, bo sługa nie wie, co czyni jego pan, ale nazwałem was przyjaciółmi, albowiem oznajmiłem wam wszystko, co usłyszałem od Ojca mego. Nie wyście Mnie wybrali, ale Ja was wybrałem i przeznaczyłem was na to, abyście szli i owoc przynosili, i by owoc wasz trwał – aby Ojciec dał wam wszystko, o cokolwiek Go poprosicie w imię moje. To wam przykazuję, abyście się wzajemnie miłowali.

↑ J 15,10-17.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” Pierwszy człowiek nie tylko został stworzony jako dobry, lecz także ukonstytuowany w przyjaźni ze swoim Stwórcą oraz w harmonii z sobą samym i otacza-

jącym go stworzeniem. Stan ten przewyższy jedynie chwała nowego stworzenia w Chrystusie.

↑ KKK 374.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Już nie służy, ale przyjaciele. Homilia w uroczystość Świętych Apostołów Piotra i Pawła i 60. rocznicę święceń kapłańskich Benedykta XVI*, 29.06.2011, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/ppawla_29062011.html [dostęp: 29.03.2022].

Franciszek, *Audiencja generalna. Tydzień młodzieży w Rio de Janeiro*, 21.07.2013, w: *Co Franciszek myśli o...?*, wybór i oprac. K. Pytlarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 78.

Fromm E., *O sztuce miłości*, tłum. A. Bogdański, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008.

Jan Paweł II, *List do młodych Parati semper*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2003, s. 251–275.

Kołąkowski L., *Mini-wykłady o maxi-sprawach. Trzyserie*, wyd. Znak, Kraków 2009.

Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania, Część 1: Analiza zaburzeń*, tłum. P. Wołyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Szczepańska M., Gaweł-Luty E., *Przyjaźń jako wartość w relacjach dzieci i młodzieży*, wyd. Impuls, Kraków 2009.

Tomasz z Akwinu św., *Dysputy o dobru. Dysputy problemowe o prawdzie. Kwestie 21–22*, tłum. A. Białek, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2019.

Tyrmand L., *Dziennik 1954*, wyd. Polonia Book Fund, Londyn 1980.

Zwoliński A., *Słowo w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

6.

WZORZEC MIŁOŚCI MATCZYNEJ

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Kobieta jest powołana do macierzyństwa w różnorodnym rozumieniu. Jej serce jest nakierowane na miłość, którą pragnie podzielić się z innymi. Miłość matki to przekazywanie dziecku wartości duchowych i społecznych, którymi będzie się ono kierowało w swoim dorosłym życiu. Matka jest autorytetem dla dziecka. Macierzyństwo nierzadko wiąże się z poświęceniem.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność dialogu z osobami najbliższymi oraz traktowanie ich z miłością

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Tworzenie atmosfery miłości, spokoju i bezpieczeństwa

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Poczucie przynależności do rodziny, poczucie bezpieczeństwa, głębokiej więzi z inną osobą.
- Trwały związek emocjonalny dziecka z matką wynika z silnej więzi biologicznej, warunkującej niezwykle silną więź psychiczną.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Wdzięczność i uznanie dla matki za dar życia i wychowanie.
- Matka przekazuje i pielęgnuje ludzkie życie.
- W rodzinie dziecko powinno czuć się potrzebne i wartościowe.

→ ZASADY

- Nie ukrywam swoich uczuć do mamy i staram się robić dla niej wszystko, by mogła czuć się wyjątkowo.
- Czuję wdzięczność i miłość do mojej mamy.
- Okazuję szacunek swojej mamie za dobro, które otrzymuję.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Stała gotowość do uczestniczenia w życiu młodego człowieka.
- Obecność matki w życiu dziecka służy budowaniu pewności siebie i poczucia własnej wartości.
- Życzliwość jest wyrazem miłości i troski o potomstwo.

→ ZASADY

- Przekazuję dziecku wartości tj. empatię, wybaczenie, doświadczenie miłości i osobistej wolności.
- Wspieram swoje dziecko w trudnych chwilach i otaczam je troską.
- Szanuję potrzeby i uczucia dziecka.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Szkoła powinna uczyć miłości i dialogu oraz stale dążyć do pogłębiania wiedzy uczniów na temat wychowania.
- Wychowawca uczestniczy w rodzicielskiej roli matki.
- Miłość matki daje młodemu człowiekowi niezależność na przyszłość.

→ ZASADY

- Zapewniam bezpieczeństwo uczniom.
- Rozmawiam z uczniami o istocie miłości, troski, empatii.

- Zachęcam uczniów do tego, by mówili o swoich uczuciach.
- Podczas lekcji wychowawczej, rozmawiam z wychowankami o rodzajach miłości, przywołując głównie temat bezgranicznej miłości matki do dziecka.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

W ramach obchodzonego 26 maja Dnia Matki – święta wszystkich matek – na lekcji wychowawczej nauczyciel aranżuje dyskusję, podczas której uczniowie rozmawiają o tym, w jaki sposób celebrują to święto. W jaki sposób pomagasz swojej mamie i okazujesz jej miłość i szacunek? Co sprawia Twojej mamie największą radość? Przy tej okazji nauczyciel opowiada uczniom także o historii tego święta, sięgając aż do czasów starożytnych.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Wychowanek rozpoznaje godność swojej matki i godność wszystkich matek w relacjach społecznych. Docenia trud macierzyństwa. Okazuje szacunek i wdzięczność dla matki. Stara się stale pielęgnować relację z matką. Rozumie, że za wszelkimi słowami matki kryje się jej troska i miłość. Otrzymana miłość i bliskość matczyzna pozwoli dojrzeć młodemu człowiekowi i stworzyć w przyszłości pełną troski i ciepła więź z własnymi dziećmi.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak miłości matczynej skutkuje tym, że ludzie, którzy tego braku doświadczyli w dzieciństwie, mogą mieć problemy z okazywaniem miłości rodzicielskiej własnym dzieciom. Zaburzenia emocjonalne mogą również powodować trudności w relacjach z innymi ludźmi. Postawa unikająca rodzica, obojętna uczuciowo, bierna i uległa zaburza rozwój emocjonalny dziecka. Dziecko zaniedbane uczuciowo i opiekuńczo jest niezdolne do zawierania trwałych więzi z innymi ludźmi.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

MEDYTACJE O ŻYCIU GODZIWYM

” Gdy się tak rozglądamy, uderza nasz wzrok badawczy zjawisko samą już częstością znamienne, a przy tym niewątpliwe, bezsporne: fakt, że są matki oddane swoim dzieciom, pracujące dla nich, w tym upatrujące główne uzasadnienie wszystkiego, co czynią, i najważniejsze źródło radości własnej. Urzeczywistnia się w ich postawie jedno z naczelných wskazań mędrców wszech czasów: by nie zabiegać o szczęście własne wprost, ot tak, jak kiedy się pali w piecu, by ogrzać izbę, z myślą przyjętą tym celem dobierając środki odpowiednie, lecz

raczej liczyć na uszczęśliwienie samego pośrednie. Przyjdzie ono drogą okólną, jako nagroda za oddanie się czemuś innemu, np. jakiejś cudzej sprawie, przy odwróceniu myśli od troski o własne szczęście. Zrazu panuje wyłączna troska o utrzymanie wiotkiego organizmu dziecięcego przy życiu i w dobrym zdrowiu, potem dołączają się czynności przedsięwzięte dla zapewnienia młodej istocie nauki i zaspokojenia jej różnych potrzeb emocjonalnych oraz intelektualnych w miarę budzenia się jej zainteresowań, z czasem matka zaczyna dbać również o to, by syn lub córka nie popełnili omyłki w wyborze towarzyszy czy też towarzysza pożycia małżeńskiego, rozwija starania, by pomóc synowi lub córce uzyskać odpowiednią posadę i w ogóle pozycję społeczną, i bardzo często matka prowadzi gospodarstwo domowe w domostwie żonatego syna lub zamężnej córki, zwłaszcza gdy oboje pracują poza domem, i opiekuje się w domu ich progeniturą. Wreszcie, jakże pospolicie się zdarza, że pod skrzydła matki wraca po radę, pomoc, pociechę, po dar serca – syn lub córka, którym się nie powiodło w życiu poza domem rodzicielskim? A matka żyje tymi sprawami swych dzieci i to jest dla niej rzecz główna.

↑ T. Kotarbiński, *Medytacje o życiu godziwym*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1986, s. 67-68.

KOMENTARZ

Powyższy fragment książki pt. *Medytacje o życiu godziwym* jest poświęcony wartości miłości matczynej. Matka jest oddana swoim dzieciom. Jest to wartość stanowiąca najczciodszy wzór. Zdaniem Tadeusza Kotarbińskiego, polskiego filozofa, godne życie człowieka opiera się przede wszystkim na podstawie opiekuńczości, którą w pełni może spełniać matka. Wszyscy członkowie rodziny powinni troszczyć się o najbliższych, ale nie tylko. Nie można przejść obojętnie obok nieszczęścia nawet obcego człowieka. Piękno moralne tkwi w motywacji wiernej i ofiarnej opieki, na którą można liczyć w najtrudniejszych okolicznościach.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Na przełomie wieków, wymiar miłości matczynej był zawsze obecny w rozważaniach wielu poetów, pisarzy, myślicieli.

Analizując relację między rodzicem a dzieckiem, można odwołać się do rozważań filozofa i psychoanalityka Ericha Fromma. Twierdził on, że rolą matki

jest przede wszystkim zapewnienie dziecku bezpieczeństwa. Matka powinna obdarzać swoje dziecko bezgraniczną miłością i troską.

„W idealnym przypadku miłość matki nie próbuje stać na przeszkodzie rozwojowi dziecka, nie usiłuje nagradzać bezradności. Matka powinna ufać życiu, nie powinna być przesadnie lękliwa i zarażać dziecka swym niepokojem. Powinna chcieć, aby dziecko stało się niezależne i aby w końcu od niej odeszło”¹.

W tym miejscu należy przywołać jeden z najpiękniejszych współcześnie wyrazów miłości matczynej, a mianowicie miłość Maryi. To właśnie o Matce Boskiej myślał Karol Wojtyła, gdy przyjmował swoje biskupie zawołanie, a później również papieskie – „Totus Tuus” (z łac. „Cały Twój”). To właśnie miłość Matki Boskiej uczyniła z Jana Pawła II tak wielkiego człowieka i dzięki niej mógł dokonać tak wielu pięknych czynów.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Związek dziecka z matką ma duże znaczenie, ponieważ to od tego, jak kształtuje się ta więź, zależy, czy młody człowiek będzie potrafił w przyszłości okazywać miłość drugiej osobie. „Wsparcie dziecka przez matkę w wielu trudnych dla niego sytuacjach życiowych daje mu nie tylko poczucie bezpieczeństwa, akceptacji, przynależności do środowiska rodzinnego, ale także zaspokaja potrzebę

1 E. Fromm, *O sztuce miłości*, tłum. A. Bogdański, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008, s. 52.

miłości, kontaktu społecznego, wzmacnia jego więzi emocjonalne z matką, dodaje mu wiary we własne siły, uznanie własnej tożsamości”². W procesie wychowawczym istotne jest wspieranie wychowanków w ich społecznym i emocjonalnym rozwoju. Młody człowiek powinien posiadać w sobie wrażliwość emocjonalną, która umożliwi mu zawieranie pozytywnych relacji z osobami w kręgu rodzinnym lub szkolnym. Będzie to możliwe, gdy relacje z matką, od pierwszych dni życia dziecka, będą prawidłowe: pełne miłości i troski. Dziecko rozwija się wówczas harmonijnie, ma zaufanie do świata i do samego siebie.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Matka jest najważniejszą osobą dla dziecka. Bycie matką jest trudną rolą w życiu kobiety, przynoszącą radość, ale też ogromne wyzwanie. Matka chce dla dziecka jak najlepiej, dzieli się z nim swoją wiedzą i doświadczeniem, przygotowuje do samodzielnego życia. Dziecko czuje głęboką potrzebę miłości rodzicielskiej. Młody człowiek poprzez bliską więź z matką otrzymuje jej pełną akceptację, dobro, troskę, zrozumienie, bezinteresowną miłość, a także potrzebny zakres wolności, właściwy do jego wieku i możliwości. Matczyzna miłość daje dziecku poczucie bezpieczeństwa i niezależności, a w przyszłości uchroni je przed lękowym podejściem do otoczenia.

Dla dorastających dzieci matka jest wzorcem kobiecości. Swoim córkom i synom daje przykład, jak kobieta realizuje się w życiu rodzinnym.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

W teologii figurą matki jest Maryja. Jest Ona nie tylko Matką Chrystusa, która dała mu życie jako człowiekowi, ale jest także Matką wszystkich wierzących (por. J 19,26-27). Matką, która prowadzi do Chrystusa i jako współodkupicielka³ ma udział w zbawczym dziele Chrystusa. W teologii Matką nazywamy także Kościół, który jak matka przybliży nas do Zbawiciela.

Macierzyńska miłość oznacza powołanie kobiety do poczęcia, czuwania nad miłością i życiem swojego dziecka. Matkę cechuje niezwykła czułość, deli-

2 H. Cudak, *Rola matki w zaspokajaniu potrzeb emocjonalnych dzieci*, „Pedagogika Rodziny” 2012, 2/1, s. 26-27, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pedagogika_Rodziny/Pedagogika_Rodziny-r2012-t2-n1/Pedagogika_Rodziny-r2012-t2-n1-s21-29/Pedagogika_Rodziny-r2012-t2-n1-s21-29.pdf [dostęp: 8.03.2022].

3 *Zwycięstwo przychodzi przez Maryję*, red. nauk. Z.S. Jabłoński, T. Siudy, wyd. Towarzystwo Mariologiczne, Częstochowa 2006.

katność, wyrozumiałość, miłość pełna i ofiarna. Macierzyństwo jest błogosławieństwem, darem, jaki kobieta otrzymała od Pana Boga. Matka, poczynając i rodząc dziecko, oddaje się mu całkowicie bez reszty, niosąc mu swoją miłość, wiarę i wartości.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Macierzyństwo zawiera w sobie szczególne obcowanie z tajemnicą życia, które dojrzewa w łonie kobiety. Matka podziwia tę tajemnicę, ze szczególną intuicją „pojmuje” to, co się w niej dzieje. W świetle „początku” matka przyjmuje i kocha dziecko, które nosi w łonie jako osobę. Ten jedyny sposób obcowania z nowym, kształtującym się człowiekiem stwarza z kolei takie odniesienie do człowieka – nie tylko do własnego dziecka, ale do człowieka w ogóle – które głęboko charakteryzuje całą osobowość kobiety. Powszechnie się przyjmuje, że kobieta jest bardziej od mężczyzny zwrócona do konkretnego człowieka, macierzyństwo zaś jeszcze bardziej tę dyspozycję rozwija.

↑ MD 18.

” Od Maryi uczyliśmy się dobroci skorej do pomocy, ale również pokory i ofiarności w przyjmowaniu woli Boga z ufnością i przekonaniem, że Jego odpowiedź, niezależnie od tego, jaka będzie, będzie dla nas prawdziwym dobrem.

↑ Benedykt XVI, *Zawieramy się Maryi, Matce Łaskawej – Altötting. Msza św. w sanktuarium maryjnym*, 1.09.2006, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/bawaria_altotting_11092006.html [dostęp: 19.01.2022].

” Matka, która chroni dziecko swoją czułością i współczuciem, pomaga mu rozbudzić zaufanie, doświadczyć, że świat jest dobrym miejscem, które je akceptuje. To z kolei pozwala mu rozwijać poczucie własnej wartości, które sprzyja zdolności do intymności i empatii. Postać ojca pomaga nam z drugiej strony zrozumieć granice rzeczywistości i w większym stopniu charakteryzuje się zmysłem orientacji, wyjściem ku szerszemu światu, pełnemu wyzwania, a także zachętą do wysiłku i walki. Ojciec, z jasną i szczęśliwą tożsamością męską, który z kolei na swoim odcinku łączy miłość i akceptację żony, jest równie konieczny jak jej macierzyńska troska. Są to elastyczne role i zadania, które dostosowują się do konkretnych sytuacji każdej rodziny, ale jasna i dobrze określona obecność obu postaci, męskiej i żeńskiej, tworzy najbardziej właściwe środowisko dla dojrzwania dziecka.

↑ AL 175.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Gdy Elżbieta usłyszała pozdrowienie Maryi, poruszyło się dzieciątko w jej łonie, a Duch Święty napełnił Elżbietę. Wydała ona głośny okrzyk i powiedziała: „Błogosławionaś Ty między niewiastami i błogosławiony jest owoc Twojego łona. A skądże mi to, że Matka mojego Pana przychodzi do mnie? Oto bowiem, skoro głos Twego pozdrowienia zabrzmiał w moich uszach, poruszyło się z radości dzieciątko w moim łonie. Błogosławiona jest, która uwierzyła, że spełnią się słowa powiedziane Jej od Pana”.

↑ Łk 1,41-45.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” Maryja, Najświętsza Matka Boga, zawsze Dziewica, jest arcydziełem posłania Syna i Ducha Świętego w pełni czasu. Po raz pierwszy w zamyśle zbawienia, dzięki przygotowaniu przez Ducha Świętego, Ojciec znajduje *Mieszkanie*, w którym Jego Syn i Jego Duch mogą mieszkać wśród ludzi. W tym właśnie sensie Tradycja Kościoła często odczytywała w relacji do Maryi najpiękniejsze teksty mówiące o Mądrości⁴: Maryja jest opiewana i przedstawiana w liturgii jako „Stolica Mądrości”.

W Maryi zostają zapoczątkowane „wielkie sprawy Boże”, które Duch będzie wypełniał w Chrystusie i w Kościele [...]

↑ KKK 721.

4 Por. Prz 8,1-9,6; Syr 24.

V. LITERATURA

- Bejda H., *Jan Paweł II. Rozmowy z Matką Bożą*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2011.
- Benedykt XVI, *Zawieramy się Maryi, Matce Łaskawej – Altötting. Msza św. w sanktuarium maryjnym*, 1.09.2006, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/bawaria_altotting_11092006.html [dostęp: 19.01.2022].
- Błaszczczyk I., *Seneka o wychowaniu w rodzinie rzymskiej*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2003.
- Cudak H., *Rola matki w zaspokajaniu potrzeb emocjonalnych dzieci*, „Pedagogika Rodziny” 2012, 2/1, s. 21–29, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pedagogika_Rodziny/Pedagogika_Rodziny-r2012-t2-n1/Pedagogika_Rodziny-r2012-t2-n1-s21-29/Pedagogika_Rodziny-r2012-t2-n1-s21-29.pdf [dostęp: 8.03.2022].
- Dayton T., *Szczęśliwe macierzyństwo*, tłum. A. Tomala, wyd. Esprit, Kraków 2006.
- Fromm E., *O sztuce miłości*, tłum. A. Bogdański, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008.
- Franciszek, *Adhortacja Amoris laetitia*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.
- Galarowicz J., *Blask godności. O etyce Karola Wojtyły i nie tylko*, wyd. Antyk, Warszawa 2005.
- Jan Paweł II, *List apostolski Mulieris dignitatem z okazji Roku Maryjnego o godności i powołaniu kobiety*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 290–330.
- Kotarbiński T., *Medytacje o życiu godziwym*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1986.
- Maryja – Matka życia*, red. G.M. Bartosik, I. Klimczyk, I. Krysiak, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2020.
- Nyczaj-Drąg M., *Edukacja dziecka w narracjach rodziców z klasy średniej*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2015.
- Pawlaczyk B., *Matka i dziecko w świecie Biblii*, wyd. Pallottinum, Poznań 2013.
- Plutarch, *Dialog o miłości*, tłum. Z. Abramowiczówna, wstęp i oprac. K. Korus, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1997.

- Siudy T., *Z Maryją ku miłosiernemu Bogu*, Wydawnictwo Misericordia, Kraków 2015.
- Wnurcie polskiej mariologii*, red. nauk. K. Pek, T. Siudy, wyd. Polskie Towarzystwo Mariologiczne, Częstochowa 2008.
- Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, red. T. Styczeń, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, wyd. TN KUL, Lublin 2015.
- Wyszyński S., *A była tam Matka...*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2001.
- Wyszyński S., *Godność kobiety*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001.
- Wyszyński S., *W sercu stolicy*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.
- Zwycięstwo przychodzi przez Maryję*, red. nauk. Z.S. Jabłoński, T. Siudy, wyd. Towarzystwo Mariologiczne, Częstochowa 2006.
- Żulińska B., *Nie tylko dla matek*, Oficyna Wydawnicza Viator, Warszawa 2003.

7. MIŁOŚĆ W RELACJI Z DRUGIM CZŁOWIEKIEM

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Dla większości społeczeństwa właściwym miejscem realizacji miłości jest relacja zachodząca pomiędzy kobietą i mężczyzną. Miłość sprawia, że człowiek pragnie dobra dla drugiej osoby. Miłość jest twórczą więzią, która powinna być oparta na: prawdzie, wolności i szacunku. Jest to czynnik kierujący ludzkimi działaniami, jest ważnym aspektem życia ludzkiego, który powinien się stale rozwijać. Każdy człowiek jest odpowiedzialny za rozwój swojej zdolności do miłości. Zadaniem podmiotów wychowujących jest wychowywanie do miłości osobowej, a także kierowanie się zasadą miłości i zaufania wobec wychowanka.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność okazywania uczuć drugiemu człowiekowi

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Pragnienie poznania drugiego człowieka

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Dwa wymiary życia: osobisty i społeczny.
- W jaki sposób można wyrażać swoje uczucia?
- Czym jest bliskość i jak ją zbudować?
- Wzajemne zapewnianie się o uczuciach wzmacnia uczuciową więź między ludzką.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Miłość jest głębokim uczuciem do drugiego człowieka.
- Należy troszczyć się o innych.
- Kochać to znaczy akceptować pasje, wartości i dążenia drugiej osoby.
- Zdolność do wyrażania wdzięczności i zauważania tego, co robi dla mnie bliska mi osoba.

→ ZASADY

- Wspieram uczuciowo bliską mi osobę.
- Dbam o prawidłowe kontakty z bliskimi.
- Wykazuję umiejętności i chęć zrozumienia drugiego człowieka, mając na uwadze jego dobro.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Miłość opiera się na prawdzie.
- Dziecko należy wychowywać w miłości i w prawdzie.
- Miłość powinna być pielęgnowana każdego dnia.

→ ZASADY

- Staram się często rozmawiać z dzieckiem o jego uczuciach.
- W rozmowie z dzieckiem, odwołuję się do własnych doświadczeń życiowych, opowiadam o swoich przeżyciach z młodości.
- Uświadamiam dziecku, jak ważne są relacje międzyludzkie.
- Kształtowanie postawy prawdziwej miłości, czynienia dobra na rzecz innych osób.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Umiejętność odkrywania wartości drugiego człowieka.
- Zdolność przebaczenia innym.
- Świadomość poczucia miłości i szacunku względem siebie i innych.

→ ZASADY

- Uświadamiam uczniowi, jak ogromne znaczenie ma postawa zaufania i odpowiedzialności wobec drugiego człowieka.
- Pomagam uczniowi w odkryciu własnej wartości, wyrażającej się w godności człowieka.
- Otaczam swoich wychowanków miłością, polegającą na budowaniu wspólnoty międzyludzkiej.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Zadanie dla uczniów: Zainicjujcie dyskusję dotyczącą roli miłości w swoim życiu. Wypowiedzi przedstawcie na forum klasowym.

Pytania pomocnicze:

- Jaka cecha miłości jest mi najbliższa? A jaka najdalsza?
- Czym jest dla ciebie miłość?
- Jakimi słowami można wyrazić miłość?

Celem dyskusji będzie możliwość autorefleksji, omówienie uczuć i emocji związanych z miłością.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek traktuje uczucia poważnie. Uczy się delikatności w stosunku do innych ludzi. Potrafi dostrzec bliźniego, jego problemy i pragnienia. Posiada zdolność do dawania miłości drugiej osobie. Kieruje się dobrem w każdej sytuacji, ponieważ będąc dobrym, może liczyć na to samo od innych.

1.10. ZAGROŻENIA

Młodzi niedoświadczeni ludzie są szczególnie narażeni na zranienia. Nieodwzajemniona miłość staje się pułapką dla młodego człowieka, rodzi ryzyko przeżywania rozczarowań, zawiedzionej, niespełnionej miłości, a przy intensywności doznawanych uczuć może prowadzić do załamania, obniżenia nastroju, a nawet depresji. Młodzieży wystarcza stosunkowo krótki okres znajomości, aby nastąpiło uczuciowe zaangażowanie. Większość młodzieży dopuszcza seks przedmałżeński. Znaczący wpływ na kształtowanie się takiej postawy mają media.

Nastolatkom brakuje wiedzy z zakresu zagrożeń zdrowotnych i innych konsekwencji podejmowania współżycia seksualnego.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

DAJMY ZASKOCZYĆ SIĘ MIŁOŚCI

*Niech przyjdzie
zbyt nagle,
spóźniona,*

zdyszana,
niech nie da
dotrwać,
doczekać do rana,
niech przyjdzie nie na czas,
nie w porę,
niech krzyknie: „gore, gore, gore!”.

A my dajmy, dajmy, dajmy
zaskoczyć się miłości,
nie zawracajmy
z połowy drogi w dół,
tylko dajmy, dajmy, dajmy
zaskoczyć się radości
i nie wpuszczajmy
rozpaczy za nasz stół.

A my dajmy, dajmy, dajmy
zaskoczyć się kochaniu,
nie zakrywajmy
odkrytych dawno kart,
nie poznajmy dróg rozstajnych,
wyschniętych rzek i gajów,
i nie zmieniamy
ważnego słowa w żart.

Już nie planujemy
to szczęścia,
to biedy,
i nie kupujemy już
nieba na kredyt,
niech spadnie to na nas
nie w porę,
niech krzyknie: „gore, gore, gore!”.

A my dajmy, dajmy, dajmy
zaskoczyć się miłości,
nie zawracajmy

z połowy drogi w dół,
tylko dajmy, dajmy, dajmy
zaskoczyć się radości
i nie wpuszczajmy
rozpaczy za nasz stół.

A my dajmy, dajmy, dajmy
odpalić zły obyczaj
i nie słuchajmy
życzliwych, mądrych rad,
tylko dajmy, dajmy, dajmy
zaprosić się do życia,
i niech na głowie
zatańczy stary świat.

A my dajmy, dajmy, dajmy
zaskoczyć się miłości,
nie zawracajmy
z połowy drogi w dół,
tylko dajmy, dajmy, dajmy
zaskoczyć się radości
i nie wpuszczajmy
rozpaczy za nasz stół.

A my dajmy, dajmy, dajmy
zaskoczyć się miłości
i nie zmieniamy
ważnego słowa w żart,
tylko dajmy, dajmy, dajmy
zaprosić się do życia,
i niech na głowie
zatańczy stary świat!

↑ A. Osiecka, *Dajmy zaskoczyć się miłości*, w: teźże, *Najpiękniejsze wiersze i piosenki*, wybór M. Włodarski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2016, s. 177-179.

KOMENTARZ

Miłość w zacytowanym utworze stanowi lekarstwo na wszystko. Poetka zachęca nas, abysmy dali zaskoczyć się miłości. Zaangażowanie się w tak cudowne uczu-

cie wywołuje w człowieku wyjątkowe emocje, dodaje energii, poprawia samopoczucie. Warto angażować się w związki. Miłość jest wartością, która wpływa na życie człowieka. Darząc uczuciem miłości drugą osobę, stajemy się bardziej szczęśliwi, cieszymy się obecnością bliskiej nam osoby. Będąc w szczęśliwym związku, nasze życie zmienia się na lepsze. Otrzymywanie i dawanie miłości jest piękną relacją międzyludzką.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Według Ericha Fromma miłość jest sztuką¹, której człowiek w swoim życiu powinien zaznać. Dążąc do tej „sztuki”, musi kierować się pozytywnym spojrzeniem na świat. Fromm podkreśla, że należy wierzyć we własną miłość, angażować się w uczucia wobec innych. Wiara wzmacnia siłę tego uczucia. Miłość rozwija człowieka emocjonalnie i poznawczo, a także sprawia, że ludzie pragną obdarowywać innych swoją radością. Osobę kochającą cechuje szczególna ofiarność, troska i bezinteresowność wobec drugiej osoby oraz miłość do własnego życia.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Role wychowawcy jest pomoc uczniom w kreowaniu ich życia zgodnie z właściwym systemem wartości. Ważne jest wspomaganie ich w urzeczywistnianiu

1 Por. E. Fromm, *O sztuce miłości*, tłum. A. Bogdański, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008, s. 18.

miłości wobec innych osób, wykształcenie w nich postawy szacunku względem swoich bliskich, postawy zrozumienia, a szczególnie umiejętności do dawania miłości innym. Wychowawca powinien wskazywać młodym osobom odpowiednie sposoby wyrażania emocji, w taki sposób, aby były one dla wszystkich czytelne. Warto także przedstawić uczniom konsekwencje, jakie niosą za sobą negatywne emocje i przekazać sposoby radzenia sobie z nimi.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Miłość jest stałym elementem w życiu każdego człowieka. Dojrzała postawa zakłada obdarzanie miłością każdego człowieka, którego spotka się na swojej drodze. Należy go szanować i traktować tak, jakbyśmy my sami chcieli być traktowani. Prawdziwa miłość charakteryzuje się właśnie byciem z tą drugą osobą w każdej chwili. Autentyczna relacja charakteryzuje się znajomością drugiej osoby, codziennym wsparciem, ale również wolnością. W natłoku spraw często zapominamy, że miłość trzeba pielęgnować codziennie. Warto pamiętać, aby dbać o miłość każdego dnia. Nie muszą to być spektakularne gesty. Pamiętajmy, że dbanie o miłość należy dopasować do naszego trybu życia.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Bóg o samym sobie mówi, że jest Miłością (1 J 4,16). Kto trwa w miłości, trwa w Nim samym. Każda miłość ludzka ma swój początek w Bogu. Należy zaznaczyć, że nie jest ona uczuciem, ale aktem woli. Największą miłość Jezus Chrystus okazał Swemu Ojcu i ludziom. Najpierw poprzez wcielenie, a w końcu swoją śmiercią za nas (por. J 13,11).

Dekalog ujawnia miłość jako podstawowe i najważniejsze przykazanie Boże. Mając wskazówki od Pana Boga, człowiek powinien troszczyć się i wspierać drugą osobę. Człowiek dzięki zachowaniu przykazań osiąga życie szczęśliwe, autentyczne i dojrzałe². Każda osoba ludzka powinna żyć w poczuciu miłości, w serdecznej i życzliwej postawie wobec ludzi, przyrody i różnych sytuacji, ale też względem samego siebie. Poprzez wiarę i modlitwę, człowiek wyraża swoją bezgraniczną miłość Panu Bogu.

2 Por. M. Olszewski, *Dekalog. Proste słowa o miłości*, wyd. eSPe, Kraków 2018, s. 53.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Rodzina, założona i ożywiana przez miłość, jest wspólnotą osób: mężczyzny i kobiety jako małżonków, rodziców, dzieci i krewnych. Pierwszym jej zadaniem jest wierne przeżywanie rzeczywistości komunii w ciągłym działaniu na rzecz rozwijania prawdziwej wspólnoty osób. Wewnętrzną zasadą, trwałą mocą i celem ostatecznym tego zadania jest miłość: tak jak bez miłości rodzina nie jest wspólnotą osób, tak samo bez miłości nie może ona żyć, wzrastać i doskonalić się jako wspólnota osób.

↑ FC 18.

” Wszyscy ludzie doświadczają wewnętrznego impulsu do miłowania w sposób autentyczny: miłość i prawda nigdy ich nie opuszczają całkowicie, ponieważ stanowią powołanie wpisane przez Boga w serce i umysł każdego człowieka. Jezus Chrystus oczyszcza i uwalnia od naszych ludzkich ograniczeń poszukiwanie miłości oraz prawdy i odsłania przed nami w całej pełni inicjatywę miłości i projekt prawdziwego życia, jaki Bóg nam przygotował. W Chrystusie *miłość w prawdzie* staje się Obliczem Jego Osoby, a dla nas powołaniem do miłowania naszych braci w prawdzie Jego projektu. On bowiem sam jest Prawdą (por. J 14,6).

↑ CV 1.

” Małżeństwo jako instytucja społeczna stanowi ochronę i narzędzie wzajemnego zobowiązania dla dojrzewania miłości, aby decyzja o wyborze drugiej osoby umacniała swoją trwałość, konkretność i głębię, a równocześnie mogła wypełnić

swoją misję w społeczeństwie. Tak więc małżeństwo wykracza poza wszelką przelotną modę i trwa. Jego istota jest zakorzeniona w samej naturze osoby ludzkiej oraz jej charakterze społecznym. Pociąga za sobą szereg obowiązków, które wypływają jednak z samej miłości, z miłości tak określonej i szczodrej, że jest zdolna do zaryzykowania przyszłości.

↑ AL 131.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

„ A oto powstał jakiś uczony w Prawie i wystawiając Go na próbę, zapytał: „Nauczycielu, co mam czynić, aby osiągnąć życie wieczne?” Jezus mu odpowiedział: „Co jest napisane w Prawie? Jak czytasz?” On rzekł: Będziesz miłował Pana, Boga swego, całym swoim sercem, całą swoją duszą, całą swoją mocą i całym swoim umysłem; a swego bliźniego jak siebie samego. Jezus rzekł do niego: „Dobrześ odpowiedział. To czyn, a będziesz żył”. Lecz on, chcąc się usprawiedliwić, zapytał Jezusa: „A kto jest moim bliźnim?”

↑ Łk 10,25-29.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

„ Bez miłości – mówi jeszcze Apostoł – jestem niczym. Jeśli „miłości bym nie miał, nic bym nie zyskał”³; bez niej nie mają znaczenia przywileje, służba, nawet cnota... Miłość przewyższa wszystkie cnoty; jest pierwszą z cnót teologicznych: „Tak więc trwają wiara, nadzieja, miłość – te trzy: z nich zaś największa jest miłość” (1 Kor 13,13).

↑ KKK 1826.

3 Por. 1 Kor 13,1-3.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Dudziak U., *Wychowanie do miłości. Materiały dla nastolatków, ich rodziców i nauczycieli*, wyd. Educator, Częstochowa 2002.

Franciszek, *Adhortacja Amoris laetitia*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Fromm E., *O sztuce miłości*, tłum. A. Bogdański, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008.

Jan Paweł II, *Adhortacja Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 91-216.

Jan Paweł II, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich*, wyd. Katolicka Agencja Informacyjna Hachette Livre Polska, Warszawa 2008.

Olszewski M., *Dekalog. Proste słowa o miłości*, wyd. eSPe, Kraków 2018.

- Osiecka A., *Dajmy zaskoczyć się miłości*, w: tejże, *Najpiękniejsze wiersze i piosenki*, wybór M. Włodarski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2016, s. 177-179.
- Pieper J., *O miłości, nadziei i wierze*, tłum. I. Gano, K. Michalski, wyd. W drodze, Poznań 2000.
- Rusecki M., *Być chrześcijaninem. Teologia dla szkół średnich*, wyd. TN KUL, Lublin 2006.
- Wojciszke B., *Psychologia miłości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2009.
- Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, red. T. Styczeń, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, wyd. TN KUL, Lublin 2015.

8. CZYŃ HEROICZNY

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Człowiek, dokonując czynu heroicznego, kieruje się miłością, osiągając dobro, które obiera za cel, przyczyniając się do poprawy losu drugiej osoby. Czyniąc to dobro, odczuwa duchowe pragnienie i spełnienie. Do takiego działania konieczna jest swoboda decyzji. Heroizm charakteryzuje odwaga, honor, męstwo, postępowanie sprawiedliwe, poświęcenie w obliczu niebezpieczeństwa.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Potrzeba niesienia bezinteresownej pomocy drugiemu człowiekowi

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Zrozumienie potrzeb drugiego człowieka

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Chęć niesienia pomocy innym.
- Postępowanie moralnie heroiczne.
- Istotą człowieczeństwa jest umiejętność poświęcenia się dla dobra innych.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Tylko dobro społeczne lub dobrowolnie przyjęte zobowiązanie skłania ku heroizmowi¹.
- Ludziom, którzy ryzykowali utratę tego, co dla nich ważne, w imię pomocy drugiemu człowiekowi, powinno okazywać się wdzięczność i szacunek.
- Postawa heroiczna polega na bezinteresownym działaniu na rzecz człowieka lub wspólnoty.

→ ZASADY

- Reaguję na krzywdę znajomych i nieznajomych.
- Pomagam swoim kolegom i koleżankom w klasie.
- Kiedy widzę, że mój kolega jest w potrzebie, natychmiast wiem, co należy zrobić, aby mu pomóc.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Każdy powinien dążyć do tego, aby być dobrym i czynić dobro dla siebie i innych w życiu codziennym.
- Zachowanie heroiczne powinno polegać na wyrażaniu empatii wobec drugiego człowieka czy wspólnoty.
- Dom rodzinny to miejsce, w którym osoby pomagają sobie wzajemnie w podejmowaniu słusznych decyzji.

→ ZASADY

- Często rozmawiam z dzieckiem o tym, jak może pomóc drugiemu człowiekowi.
- Tworzę więzi osobowe oparte na odpowiedzialności i miłości.
- Wychowuję potomstwo w szacunku, lojalności, miłości i wzajemnej pomocy.

1 A. Kokoszka, *Teologia moralna fundamentalna*, wyd. Biblos, Tarnów 2005, s. 101.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Każdy powinien reagować na krzywdę drugiego człowieka, nawet nieznanego.
- W procesie kształcenia kluczową rolę odgrywa wychowanie postaw społecznych, takich jak: postawa odpowiedzialności, heroizmu, miłości.
- Należy okazywać pomoc swoim bliskim, gdy są w trudnej sytuacji życiowej.
- Ważna jest umiejętność samodzielnej realizacji określonych decyzji i celów.

→ ZASADY

- Rozwijam w uczniach postawę empatii, uważności na drugiego człowieka, współdziałania, a także odpowiedzialności społecznej.
- Staram się przekazywać uczniowi wiedzę, w jaki sposób powinien radzić sobie z wyzwaniami i osiągnąć zamierzony cel.
- Troszczę się o dobre samopoczucie uczniów.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Zdanie dla uczniów.

Zdefiniuj:

- Jak twoim zdaniem, wyraża się postawa heroiczna?
- Co oznacza heroizm w obecnych czasach?
- Kim według ciebie jest prawdziwy bohater?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzi ludzie dostrzegają, że czując się potrzebni swoim kolegom i koleżankom, wzmacniają w sobie poczucie własnej wartości. Posiadają stałą gotowość do zachowań wymagających poświęcenia, które ujawniają się w sytuacjach dramatycznych. Posiadają w sobie zdolność wyobrażenia sytuacji, jakie będziemy podejmować, by problem rozwiązać. Widzą w sobie człowieka zdolnego do podjęcia bohaterskiego czynu, gdy zajdzie potrzeba.

1.10. ZAGROŻENIA

W dzisiejszych czasach brakuje nam heroizmu. Ludzie rzadziej oferują pomoc potrzebującym. Nie interesują się problemami innych, a świat potrzebuje dobra. Brak przypominania, brak mówienia o heroizmie, powoduje, że wśród młodzieży brakuje takich postaw. Jeśli decydują się nieść pomoc, to z myślą o własnych korzyściach, nie dla poczucia spełnienia czy radości z dokonania dobrego czynu. Licealiści powinni zwrócić baczniejszą uwagę na potrzeby drugiego człowieka: współdziałanie z nim, czy okazywanie współczucia.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

DŻUMA

– Nie wiem, przysięgam panu, że nie wiem. Kiedy wybrałem ten zawód, był to wybór w pewien sposób abstrakcyjny; bo chciałem być lekarzem, bo jest to zawód jak każdy inny, jeden z tych, który wybierają młodzi ludzie. Może także dlatego, że nastęczał szczególnych trudności dla syna robotnika jak ja. A potem zobaczyłem, jak się umiera. Czy pan wie, że są ludzie, którzy nie zgadzają się na śmierć? Czy słyszał pan kiedy kobietę krzyczącą „Nigdy!” w chwili śmierci? Ja słyszałem. I zrozumiałem wtedy, że nie będę mógł się do tego przyzwycząić. Byłem wówczas młody i zdawało mi się, że moja niechęć godzi w porządek świata. Potem stałem się bardziej skromny. Po prostu nie jestem wciąż przyzwyczajony do widoku śmierci. Nie wiem nic więcej.

Ale w końcu...

Rieux zamilkł i usiadł. Czuł suchość w ustach.

– Ale w końcu? – powiedział łagodnie Tarrou.

– W końcu... – podjął doktor i zawahał się jeszcze, patrząc na Tarrou z uwagą – jest to sprawa, którą człowiek taki jak pan potrafi zrozumieć; skoro jednak śmierć ustanawia porządek świata, może lepiej jest dla Boga, że nie wierzy się w niego i walczy ze wszystkich sił ze śmiercią, nie wznosząc oczu ku temu niebu, gdzie on milczy.

– Tak – potwierdził Tarrou – rozumiem. Ale pańskie zwycięstwa zawsze będą tymczasowe, tylko tyle.

Rieux jakby się zasępił.

– Zawsze, wiem o tym! Ale to nie powód, żeby zaniechać walki.

– Nie, to nie powód. Ale wyobrażam sobie teraz, czym ta dżuma jest dla pana.

– Tak – powiedział Rieux. – Nie kończącą się klęską.

Tarrou patrzył przez chwilę na doktora, potem wstał i ciężko ruszył ku drzwiom. Rieux poszedł za nim. Stanął obok niego, kiedy Tarrou, patrząc na swoje nogi, powiedział:

– Kto pana tego wszystkiego nauczył, doktorze?

Odpowiedź padła natychmiast:

– Bieda.

Rieux otworzył drzwi gabinetu i w przedpokoju powiedział do Tarrou, że wybiera się do jednego ze swych chorych na przedmieściu. Tarrou zaproponował, że pójdzie z nim razem, i doktor się zgodził. Przy końcu korytarza spotkali panią Rieux, której doktor przedstawił Tarrou.

– Mój przyjaciel – rzekł.

↑ A. Camus, *Dżuma*, tłum. J. Guze, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2020, s. 125.

KOMENTARZ

Przedstawiony fragment dotyczy heroicznej postawy francuskiego lekarza Bernarda Rieux – głównego bohatera opowiadania. Jako pierwszy w mieście Oran odkrywa zarazę, przenoszoną przez szczury. Natychmiast stawia czoło sytuacji i podejmuje walkę z zarazą. Jest postacią bardzo aktywną, która z ogromnym poświęceniem stara się pomóc mieszkańcom Oranu. Jest to człowiek, który podejmuje działania głęboko humanitarne. Cechują go takie wartości jak: ofiarność, szlachetność, pomoc drugiemu człowiekowi, troska i współczucie. Jego zdaniem, wszyscy są równi i zasługują na pomoc. Wartość ludzkiego życia jest dla niego najważniejsza. Pomimo, że dżuma ciągle się rozprzestrzeniała, nie tracił ducha walki. Walczył z zarazą, pomagając wszystkim ludziom, nie oczekując niczego w zamian, ponieważ czuł, że tak powinien czynić jako człowiek. Na przykładzie ukazanej postaci doktora Bernarda Rieux widzimy, że postawa heroiczna ujawnia się głównie w dramatycznych sytuacjach życiowych. Lektura ta podkreśla wielkie znaczenie godności człowieka i jej ocalenie.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Katarzyna Stępień, polska filozof, swoim artykułem zawartym w publikacji pt. *Św. Tomasz z Akwinu, Dysputy o dobru. Dysputy problemowe o prawdzie. Kwestie 21-22*, odnosi się do koncepcji filozoficznej świętego Tomasza z Akwinu na temat dobra i celu. Wskazuje w nim na powiązanie czynu heroicznego z działaniem opartym na czynieniu dobra i dążeniu do zamierzonego celu. Wyjaśnia to w sposób następujący: „cel jako poznany przedmiot działania wywołuje w podmiocie skłonność, która jest racją aktualnego dążenia tego podmiotu do określonego dobra”². Oznacza to czyn moralnie dobry, sprawiedliwy, z dużym poświęceniem.

2 K. Stępień, *W poszukiwaniu racji dobra. Komentarz do art. 6 kwestii XXI De bono św. Tomasza z Akwinu*, w: *Tomasz z Akwinu św., Dysputy o dobru. Dysputy problemowe o prawdzie. Kwestie 21-22*, tłum. A. Białek, wyd. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2019, s. 312.

Podobnie twierdzi Paweł Skrzydlewski, nawiązując do wolności decyzji, która jest ściśle powiązana z działaniem. Dzięki niej człowiek decyduje o swoim postępowaniu. Wpływa ona z wnętrza człowieka, za które ponosi odpowiedzialność³.

Z kolei, w swoich rozważaniach filozoficznych na temat heroizmu odwołuje się ks. Józef Tischner do nadziei ludzkiej. Przedstawia ścisłą zależność pomiędzy heroizmem, nadzieją i dojrzałością, formułując ją w następujący sposób: „nadzieja umożliwia heroizm. Kto stracił wszelką nadzieję, ten zagubił także podstawę dla heroizmu. Gdybyśmy chcieli w takim człowieku odbudować jego heroizm, musielibyśmy zacząć od odbudowania jakiejś nadziei. Ale można powiedzieć jeszcze coś więcej; jaka jest ludzka nadzieja, taki jest ludzki heroizm. Nadzieja głodnych rodzi heroizm walki z głodem, nadzieja ciekawych rodzi heroizm walki z niewiedzą, nadzieja niewolników rodzi heroizm walki o wolność. Nadzieja chrześcijańska zrodziła różne odmiany chrześcijańskiego heroizmu, począwszy od tych, których symbolem jest śmierć męczeńska, skończywszy na tych, których symbolem było ciche, prozaiczne życie najprostszym obowiązkiem. Ścisły związek nadziei i heroizmu ma także poznawcze znaczenie: jeżeli zdołamy zrozumieć swoisty styl właściwy heroizmowi jakiegoś człowieka, zrozumiemy tym samym istotny wymiar jego nadziei”⁴. Człowiek dzięki czerpaniu nadziei rozwija swoją wyobraźnię na świat z perspektywy aksjologicznej.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

W procesie wychowawczym należy zwrócić uwagę na kształtowanie wśród uczniów postawy bohaterstwa na co dzień. Chodzi o poświęcenie się dla innych i odwagę w szczególnie trudnej sytuacji. Takie działania pielęgnują człowieczeństwo. W nastolatkach trzeba pobudzać samoświadomość i refleksję, pogłębiać ich wiedzę, że pomaganie, szczególnie odwaga w działaniu na rzecz drugiego człowieka jest postępowaniem słusznym, które może wpłynąć pozytywnie na ich życie.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Heroizm, bohaterstwo, honor, odwaga mają niepowtarzalne znaczenie dla młodego człowieka. Ten czyn można definiować jako zachowanie ratujące czyjeś życie lub też zachowanie wobec osób obcych. Istnieje wiele okoliczności, w których

3 Por. P. Skrzydlewski, *Dobro a wolność woli człowieka*, w: Tomasz z Akwinu św., *Dysputy o dobru...*, dz. cyt., s. 294.

4 Tischner o nadziei: *Nadzieja proponuje nowy świat*, [online:] <https://tischner.pl/tischner-o-nadziei-nadzieja-proponuje-nowy-swiat/> [dostęp: 26.01.2022].

człowiek może wyciągnąć pomocną dłoń do drugiej osoby. Istotna jest również umiejętność zrozumienia tego czynu i przyjęcie pomocy.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Według Biblii największego poświęcenia dokonał dla nas Jezus Chrystus, umierając na krzyżu za nasze grzechy. Okazał nam swoją miłość poprzez zbawienie. Do wykonania czynu ludzkiego, również tego heroicznego, konieczna jest swoboda decyzji. Fakt, że człowiek jest za swój czyn odpowiedzialny rodzi się na podstawie wolności, która – o czym mówi nam teologia moralna – jest darem od Boga i jest skierowana ku Niemu⁵. Cnota chrześcijańska, żeby była heroiczna, powinna sprawiać, by posiadający ją działał: ochotnie, łatwo i radośnie, ponad ogólny sposób działania (*supra humanum modum*), dla celu nadprzyrodzonego, bez ludzkiego rozumowania, z wyrzeczeniem się i z podporządkowaniem uczuć⁶”.

⁵ Por. A. Kokoszka, *Teologia moralna fundamentalna*, dz. cyt., s. 30.

⁶ J. Białobok, *Heroiczność cnót w aspekcie prawa kanonicznego*, „Prawo Kanoniczne” 19/3-4, 1976, s. 327-336.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Droga prowadzi nie tyle przez byt i istnienie, ile przez osoby oraz spotkanie osób: „ja” i „ty”. To jest podstawowy wymiar bytowania człowieka, które zawsze jest współbytowaniem.

↑ Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, rozm. przepr. V. Messori, Wydawnictwo KUL, Lublin 2018, s. 46.

” Wolność jest czymś wspaniałym, ale można ją utracić. Edukacja moralna jest kultywowaniem wolności poprzez postanowienia, motywacje, zastosowania praktyczne, bodźce, nagrody, przykłady, wzory, symbole, refleksje, zachęty, korygowanie sposobu działania i dialogi pomagające osobom w rozwijaniu tych stałych zasad wewnętrznych, które mogą popychać do spontanicznego czynienia dobra. Cnota jest przekonaniem, które przekształciło się w wewnętrzną i stabilną zasadę działania. Życie cnotami buduje zatem wolność, umacnia ją i wychowuje, chroniąc osobę przed stanieniem się niewolnikiem dehumanizujących i społecznych skłonności kompulsywnych. Bowiem sama godność człowieka wymaga, aby każdy „działał według świadomego i wolnego wyboru, to znaczy osobiście, poruszony i kierowany od wewnątrz”.

↑ AL 267.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Wchodźcie przez ciasną bramę. Bo szeroka jest brama i przestronna ta droga, która prowadzi do zguby, a wielu jest takich, którzy przez nią wchodzą. Jakże ciasna jest brama i wąska droga, która prowadzi do życia, a mało jest takich, którzy ją znajdują!

↑ Mt 7,13-14.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” Im więcej człowiek czyni dobra, tym bardziej staje się wolnym. Prawdziwą wolnością jest tylko wolność w służbie dobra i sprawiedliwości. Wybór nieposłuszeństwa i zła jest nadużyciem wolności i prowadzi do „niewoli grzechu”⁷.

↑ KKK 1733.

7 Por. Rdz 6,17.

V. LITERATURA

- Białobok J., *Heroiczność cnót w aspekcie prawa kanonicznego*, „Prawo Kanoniczne” 19/3-4, 1976, s. 327-336.
- Camus A., *Dżuma*, tłum. J. Guze, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2020.
- Franciszek, *Adhortacja Amoris laetitia*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.
- Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, rozm. przepr. V. Messori, Wydawnictwo KUL, Lublin 2018.
- Kokoszka A., *Teologia moralna fundamentalna*, wyd. Biblos, Tarnów 2005.
- Rutowski T., *Heroizm w nauce i życiu św. Tomasza z Akwinu*, „Studia Płockie” 2010 (nr 38), s. 193-198.
- Skrzydlewski P., *Dobro a wolność woli człowieka*, w: Tomasz z Akwinu św., *Dysputy o dobru. Dysputy problemowe o prawdzie. Kwestie 21-22*, tłum. A. Białek, wyd. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2019.
- Stępień K., *W poszukiwaniu racji dobra. Komentarz do art. 6 kwestii XXI De bono św. Tomasza z Akwinu*, w: Tomasz z Akwinu św., *Dysputy o dobru. Dysputy problemowe o prawdzie. Kwestie 21-22*, tłum. A. Białek, wyd. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2019.
- Tischner o nadziei: Nadzieja proponuje nowy świat*, [online:] <https://tischner.pl/tischner-o-nadziei-nadzieja-proponuje-nowy-swiat/> [dostęp: 26.01.2022].
- Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, wyd. TN KUL, Lublin 2000.

9. SPRAWIEDLIWA POSTAWA CZŁOWIEKA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Każda osoba ludzka powinna kierować się sprawiedliwością, uczciwością – postawa uczciwa i sprawiedliwa powinna istnieć w myślach, czynach wobec rodziców, nauczyciela, bliskich. Osoba, w posiadaniu poczucia sprawiedliwości, kieruje się dobrem innych, angażując się w życie wspólnotowe, buduje tę wspólnotę i pozwala jej przetrwać. Dzięki temu taka osoba staje się doskonalsza moralnie. Zadaniem każdego wychowanka powinna być zatem dbałość o sprawiedliwe relacje interpersonalne. Człowiek postępując sprawiedliwie unika wyrażania krzywdy innym, a jego postępowanie jest uczciwe i zgodne z prawdą.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Sprawiedliwość jako wartość kształtująca człowieka

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Sprawiedliwa postawa wobec drugiego człowieka

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czym jest sprawiedliwość?
- Uczciwość i sprawiedliwość w naszym życiu.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Należy żyć w zgodzie z własnym sumieniem.
- Sprawiedliwość jest cnotą moralną, która kształtuje życie społeczne każdego człowieka.
- Bycie sprawiedliwym wymaga od człowieka bycia przyzwoitym i uczciwym.
- Nie wolno budować dobra na cudzym nieszczęściu.

→ ZASADY

- Jestem uczciwy wobec siebie i innych.
- Kieruję się prawdą.
- Jestem życzliwie nastawiony do wszystkich ludzi.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Należy sprawiedliwie oceniać własne postępowanie.
- niesprawiedliwość rodzi poczucie krzywdy.
- Sprawiedliwa postawa pozwala godnie traktować innych.

→ ZASADY

- Uczę dziecko podejmowania sprawiedliwych decyzji i wyborów.
- Własnym przykładem staram się kształtować zachowanie dziecka.
- Wychowuję dziecko w duchu sprawiedliwości.
- Staram się rozwijać w dziecku wrażliwość na problemy drugiego człowieka.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Każdy uczeń powinien być traktowany jednakowo.
- Szkoła jest wspólnotą, w której kształtowane są postawy sprawiedliwości, uczciwości, szacunku i tolerancji.
- Należy być sprawiedliwym w działaniu i ocenianiu.

→ ZASADY

- Dowartościowuję każdego wychowanka.
- Wspieram sprawiedliwe decyzje i postępowanie uczniów.
- Staram się rozwijać w wychowankach poczucie sprawiedliwości, stosując różne środki dydaktyczne.
- Jestem wyrozumiały i sprawiedliwy względem ucznia.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję wychowankom krótką dyskusję na temat roli sprawiedliwości, jej wymiaru w życiu człowieka.

Pytania pomocnicze:

- Czym powinien kierować się człowiek, postępując sprawiedliwie? Zdefiniuj, co znaczy według ciebie sprawiedliwy czyn. Z czym kojarzy się sprawiedliwość? Podaj przykład.
- Dlaczego kłamstwo lub oszustwo nie popłaca? Czy potrafisz podać jakiś przykład z własnej obserwacji?

Głównym celem zajęć jest refleksja uczniów na temat istoty sprawiedliwości w ich codziennym życiu.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek swoim sprawiedliwym postępowaniem przyczynia się do rozwoju siebie i drugiej osoby. Dzięki poczuciu sprawiedliwości jest chętny do współdziałania w społeczeństwie. Jego sprawiedliwa postawa pomaga w rozwiązywaniu trudnych problemów i konfliktów. W sposób uczciwy i odpowiedzialny traktuje innych. Kieruje się miłością i szacunkiem wobec bliźniego, potrafi wybaczać.

1.10. ZAGROŻENIA

We współczesnym świecie młody człowiek może spotkać się z wieloma przejawami braku sprawiedliwości. Przez poczucie krzywdy, buntu czy konfliktu z drugim człowiekiem nie będzie dostrzegał prawdziwej sprawiedliwości. Może dopuszczać się niewłaściwych zachowań i krzywdzić innych. Niewłaściwe zachowanie będzie sprzeczne z jego godnością osobistą. Nie będzie potrafił sprawiedliwie ocenić własnego postępowania.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

KTÓRY SKRZYWDZIŁEŚ

*Który skrzywdziłeś człowieka prostego,
Śmiechem nad krzywdą jego wybuchając,
Gromadę błaznów koło siebie mając
Na pomieszanie dobrego i złego,*

*Choćby przed tobą wszyscy się skłonili,
Cnotę i mądrość tobie przypisując,*

*Złote medale na twoją cześć kując,
Radzi że jeszcze jeden dzień przeżyli,*

*Nie bądź bezpieczny. Poeta pamięta,
Możesz go zabić – narodzi się nowy.
Spisane będą czyny i rozmowy.*

*Lepszy dla ciebie byłby świt zimowy
I sznur, i gałąź pod ciężarem zgięta.*

↑ Cz. Miłosz, *Który skrzywdziłeś*, w: tegoż, *Wiersze wszystkie*, red. A. Szulczyńska, wyd. Znak, Kraków 2018, s. 375.

KOMENTARZ

Utwór pt. *Który skrzywdziłeś* obrazuje wartość sprawiedliwego postępowania poety, przeciwko złu i krzywdzie. Przestrzega tych, którzy kosztem innych budują swoją przyszłość. Nie wolno na krzywdzie innych budować swojego szczęścia i sukcesu. Autor ukazuje, jak łatwo można zniszczyć człowieka, zwłaszcza w totalitarnym systemie. Poeta stawia na pierwszym miejscu dobro człowieka i ochronę jego godności. Uznaje, że wartości tj. dobro, uczciwość, sprawiedliwość i współczucie są najważniejsze. Każda osoba ludzka powinna kierować się w życiu normami etycznymi, by nie krzywdzić innych. Poeta chce ocalić podstawowe wartości, tworzące etos społeczeństwa, które przez współczesnych są odrzucane. Przesłaniem wiersza jest obrona ogólnoludzkiej wartości moralnych przede wszystkim sprawiedliwości, dobra, uczciwości oraz współczucia.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Każda osoba ludzka powinna mieć w sobie poczucie wspólnoty losu, a także tego, że jest częścią społeczeństwa, która stanowi fundament moralny. Powinna odkrywać w sobie sprawiedliwość, kierować się nią w swoim życiu.

Nad definicją sprawiedliwości społecznej, jej znaczeniem, rolą, ideą, a szczególnie potrzebą zastanawiał się profesor Leszek Kołakowski. W swoich przekonaniach filozoficznych głosił, że: „Pojęcie sprawiedliwości społecznej jest potrzebne, by usprawiedliwić wiarę – która nie wydaje mi się ekstrawagancka – że jest ludzkość, nie tylko jednostki, że ludzkość, w zgodzie z tradycją kantowską, jest kategorią moralną i że ludzkość ma obowiązki względem

swoich członków i segmentów”¹. Filozof uważał, że pojęcia sprawiedliwości społecznej nie można zamknąć w określone ramy, gdyż jest to pojęcie moralne. Poglądy Kołakowskiego skłaniają nas do ciągłej refleksji nad pojęciem sprawiedliwości i dobra społecznego.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

W wychowaniu młodego człowieka ważne jest dążenie do rozwijania wśród uczniów poczucia sprawiedliwości oraz uświadomienie im potrzeby brania pod uwagę wielu okoliczności przed podjęciem decyzji, tak, by była ona jak najbardziej sprawiedliwa oraz dobra dla wszystkich. Dlatego celem dzisiejszej edukacji powinno być przede wszystkim kształtowanie wśród uczniów, wchodzących w wiek dorastania, umiejętności podejmowania właściwych wyborów moralnych.

Szkoła jest środowiskiem, w którym zasady sprawiedliwości powinny być zachowywane zarówno przez uczniów, jak i przez nauczycieli. Uczniowie powinni posiadać w sobie chęć podejmowania różnego rodzaju działań na rzecz promowania sprawiedliwych postaw w ich szkole. Najważniejsze jest to, aby pomiędzy wychowankami w klasie panowały sprawiedliwe relacje.

1 L. Kołakowski, *Moje słuszne poglądy na wszystko*, wyd. Znak, Kraków 2011, s. 190.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Osoba, odczuwająca poczucie sprawiedliwości, kieruje się poszanowaniem prawa i szacunkiem wobec każdej wspólnoty ludzkiej. Jej zachowanie cechuje uczciwość i prawość. Dzięki tym cechom może odkrywać prawdę o swojej godności oraz godności innych osób. Sprawiedliwość jest zauważalna w codziennych sytuacjach. Człowiek odznaczający się postawą sprawiedliwą, uczciwą nie dopuszcza się kłamstwa, oszustwa czy kradzieży. Ważne jest rozwijanie w sobie dobra, sprawiedliwości, uczciwości i empatii. Wartość sprawiedliwości, uczciwości powinna być wpajana dzieciom od najmłodszych lat, aby mogły już w dorosłym życiu kierować się prawdą, sprawiedliwością, uczciwością i prawością. Bycie uczciwym, sprawiedliwym oznacza życie w prawdzie – w zgodzie z samym sobą i w zgodzie z innymi w szkole, w rodzinie czy w innym środowisku.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

W sensie ścisłym, dosłownym sprawiedliwy jest jedynie sam Bóg. Biblia tym samym mianem określa Jezusa (por. Dz 3,14). Starotestamentalne rozumienie sprawiedliwości polegało na tym, że Bóg daje każdemu, co mu się należy. Nagradza i karze. Rozdziela według zasług i przewin (por. Rdz 2,6-8). Jednak byłoby to zubożone rozumienie tego Bożego przymiotu. Dobitym przykła-

dem tego, jak wygląda sprawiedliwość Boża, jest *Przypowieść o synu marnotrawnym* (por. Łk 15,11-32). W tej przypowieści Jezus, który zna Ojca i o Nim nam mówi, ukazuje, że Boża sprawiedliwość jest przede wszystkim miłosierdziem. Człowiek powinien postępować sprawiedliwie, w sposób właściwy, bez grzechu. W naszym codziennym życiu, praktykowanie sprawiedliwości oznacza czynienie woli Pana Boga według tego, jak On w nas działa. W miarę, jak przewyżczamy niesprawiedliwość w naszym życiu, stajemy się coraz bardziej miłujący, cierpliwi, sprawiedliwi, łagodni, pokorni, mniej samolubni, dzięki temu sprawiedliwość wzrasta.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Kościół dzieli z ludźmi naszych czasów owo głębokie, gorące pragnienie życia pod każdym względem sprawiedliwego. Nie przestaje też poddawać uwadze licznych aspektów owej sprawiedliwości, o jaką chodzi w życiu ludzi i społeczeństw. W ślad za nauczaniem idzie wychowanie, czyli kształtowanie ludzkich sumień w duchu sprawiedliwości, a także poszczególne inicjatywy, zwłaszcza w dziedzinie apostołstwa świeckich, które w tym duchu się rozwijają.

↑ DM 12.

” Prawda i sprawiedliwość winny być ważniejsze od mojej wygody i nietykalności, w przeciwnym razie moje własne życie staje się kłamstwem. I w końcu, również „tak” wypowiedziane miłości jest źródłem cierpienia, bo miłość wciąż na nowo wymaga samowyrzeczenia, w którym pozwalam się przycinać i ranić. Miłość w rzeczywistości nie może istnieć bez tego wyrzeczenia się samego siebie, również bolesnego, inaczej staje się czystym egoizmem, a przez to samo staje się zaprzeczeniem miłości.

↑ SpS 38.

” Sprawiedliwość Boga to Jego przebaczenie. A my, jako dzieci tego dobrego Ojca, jesteśmy wezwani, aby przyjąć Boże przebaczenie, i do przebaczenia z kolei naszym braciom. Módlmy się, aby Bóg nas do tego uzdolnił, abyśmy mogli się do Niego zwrócić z prośbą żeby: „odpuścił nam nasze winy jako i my odpuszczamy naszym winowajcom” i abyśmy Go mogli nazywać w całej prawdzie „Ojcem naszym”.

↑ Franciszek, *Miłosierdzie drogą sprawiedliwości. Katecheza podczas audiencji generalnej. Cykl katechez o miłosierdziu w perspektywie biblijnej*, 3.02.2016, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/audiencje/ag_03022016.html [dostęp: 18.01.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Nie będziecie wydawać niesprawiedliwych wyroków. Nie będziesz stronniczy na korzyść ubogiego, ani nie będziesz miał względów dla bogatego. Sprawiedliwie będziesz sędził bliźniego.

↑ Kpł 19,15.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” Sprawiedliwość jest cnotą moralną, która polega na stałej i trwałej woli oddawania Bogu i bliźniemu tego, co im się należy. Sprawiedliwość w stosunku do Boga nazywana jest „cnotą religijności”. W stosunku do ludzi uzdalnia ona do poszanowania praw każdego i do wprowadzania w stosunkach ludzkich harmonii, która sprzyja bezstronności względem osób i dobra wspólnego. Człowiek sprawiedliwy, często wspominany w Piśmie Świętym, wyróżnia się stałą uczciwością swoich myśli i prawością swojego postępowania w stosunku do bliźniego. „Nie będziesz stronniczym na korzyść ubogiego, ani nie będziesz miał względów dla bogatego. Sprawiedliwie będziesz sędził bliźniego” (Kpł 19,15). „Panowie, oddawajcie niewolnikom to, co sprawiedliwe i słuszne, świadomi tego, że i wy macie Pana w niebie” (Kol 4,1).

↑ KKK 1807.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika Spe salvi*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Burghardt W.J., *Sprawiedliwość. Globalna perspektywa*, tłum. A. Krzynówek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Miłosz Cz., *Który skrzywdziłeś*, w: tegoż, *Wiersze wszystkie*, red. A. Szulczyńska, wyd. Znak, Kraków 2018, s. 375.

Czyżowska D. *Sprawiedliwość i troska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.

Franciszek, *Miłosierdzie drogą sprawiedliwości. Katecheza podczas audiencji generalnej. Cykl katechez o miłosierdziu w perspektywie biblijnej*, 3.02.2016, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/audiencje/ag_03022016.html [dostęp: 18.01.2022].

Grabarska T., *A bliźniego swego...*, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz 2001.

- Jan Paweł II, *Encyklika Dives in misericordia*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 57-99.
- Jan Paweł II, *Wiara i kultura*, oprac. red. M. Radwan, S. Wylężek, T. Gorzkula, RW KUL, Rzym-Lublin 1988.
- Janik A., *Sprawiedliwość w szkole*, „Edukacja i Dialog” 2007 nr 2, s. 2-7.
- Kołąkowski L., *Moje słuszne poglądy na wszystko*, wyd. Znak, Kraków 2011.
- Ślipko T., *Zarys etyki szczegółowej. Etyka osobowa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.
- Wojtyła K., *Elementarz etyczny*, wyd. TN KUL, Lublin 1999.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, wyd. TN KUL, Lublin 2000.
- Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2000.

10. CZŁOWIEK WOBEC NATURY I JEJ PIĘKNA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Natura jest źródłem, z którego człowiek czerpie natchnienie dla rozumienia samego siebie. To wartość stanowiąca piękno i dobro całego społeczeństwa. Dzięki niej człowiek dąży do zachowania spokojnego i harmonijnego życia. Szanuje świat przyrody, który go otacza. Wychowankowie powinni czuć potrzebę podejmowania właściwych działań dla ekologii, dzięki temu mogą pogłębić swoją więź z naturą.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój wrażliwości estetycznej

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Uwrażliwienie na problematykę ekologiczną

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Poszanowanie przyrody

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Przyroda jako źródło życia.
- Uświadomienie roli człowieka w przekształcaniu środowiska naturalnego.
- Ukształtowanie właściwych postaw człowieka wobec natury.
- Kontakt z naturą sprawia, że czujemy się szczęśliwi.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Należy chronić zagrożone gatunki roślin i zwierząt.
- W naturalnym otoczeniu człowiek staje się bardziej otwarty, czuje się częścią natury.
- Człowiek, niszcząc przyrodę, niszczy własne życie.

→ ZASADY

- Dostrzegam piękno przyrody.
- Kontakt z naturą daje mi satysfakcję z życia i poczucie szczęścia.
- Uczestniczę w akcjach na rzecz ochrony środowiska.
- Dzielę się z rówieśnikami wiedzą o tym, w jaki sposób możemy dbać o naturę.
- Korzystam z różnorodnych rozwiązań ekologicznych.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Natura dostarcza nam radości na co dzień.
- Kontakt człowieka z naturą powoduje, że możemy bardziej zrozumieć siebie, przypomnieć sobie, jakie są nasze wartości i marzenia.
- Pozytywny wpływ natury na relacje społeczne, rodzinne.

→ ZASADY

- W swoich działaniach i w pracy zawodowej zawsze biorę pod uwagę ochronę przyrody.
- Ukazuję dziecku piękno przyrody.
- W domu mamy rośliny i zwierzęta, które otaczamy opieką.
- Zachęcam dziecko do oglądania wartościowych filmów przyrodniczych, dzięki którym zdobędzie wiedzę, wzbogaci wyobraźnię oraz nabierze szacunku do natury.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Środowisko szkolne jest zaangażowane w ekologię.

- Człowiek ma duży wpływ na cały świat dzięki osiągnięciom nauki i działaniom przemysłowym.
- Należy dbać o środowisko w życiu codziennym.

→ ZASADY

- Zwracam uwagę młodzieży na otaczający ją świat.
- Uświadamiam uczniom ich rolę w przekształcaniu środowiska naturalnego.
- W szkole realizuję programy dotyczące ochrony przyrody.
- Zachęcam wychowanków do oglądania wystaw tematycznych poświęconych problematyce związanej z ochroną środowiska.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Przygotowanie zbiorowej wystawy fotograficznej pt. „Człowiek wobec piękna natury”, przedstawiającej rzadkie gatunki zwierząt, piękno fauny i flory oraz niezwykle pejzaże. Wystawa może być zorganizowana w ramach obchodów Światowego Dnia Ziemi.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie mają świadomość istnienia zagrożeń dla środowiska przyrodniczego, które mogą wynikać z ich działania. Potrafią dostrzec naturalne piękno przyrody. Wykazują szczególne zainteresowanie środowiskiem naturalnym oraz w sposób odpowiedzialny przyczyniają się do jego poszanowania. Czują potrzebę realizowania działań na rzecz ekologii.

1.10. ZAGROŻENIA

Człowiek jest częścią przyrody, ale poprzez rozwój cywilizacji coraz bardziej oddala się od niej. Idzie w kierunku nauki i techniki, zapominając o tym, że jego dobrostan związany jest z otaczającym go światem. Młodzi ludzie więcej czasu spędzają w domu niż na świeżym powietrzu. Nie wykazują zainteresowania kontaktem z naturą przez co posiadają niską wiedzę na temat świata roślin i zwierząt. Nie potrafią rozpoznawać poszczególnych drzew, ptaków i kwiatów. Nie wiedzą, w jaki sposób drzewa oczyszczają powietrze i produkują tlen. Tracą więź z naturą. Brak poczucia więzi człowieka z przyrodą rodzi dziś nie tylko zagrożenie harmonijnego rozwoju jego osobowości, ale też stanowi przeszkodę w makrospołecznym ekorozwoju.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

MILCZENIE ROŚLIN

*Jednostronna znajomość między mną a wami
rozwija się nie najgorzej.*

*Wiem co listek, co płatek, kłos, szyszka, łodyga,
i co się z wami dzieje w kwietniu, a co w grudniu.*

*Chociaż moja ciekawość jest bez wzajemności,
nad niektórymi schylam się specjalnie,
a ku niektórym z was zadzieram głowę.*

*Macie u mnie imiona:
klon, łopian, przylaszczka,
wrzos, jałowiec, jemiola, niezapominajka,
a ja u was żadnego.*

*Podróż nasza jest wspólna.
W czasie wspólnych podróży rozmawia się przecież,
wymienia się uwagi choćby o pogodzie,
albo o stacjach mijanych w rozpędzie.*

*Nie brakłoby tematów, bo łączy nas wiele.
Ta sama gwiazda trzyma nas w zasięgu.
Rzucamy cienie na tych samych prawach.*

*Próbujemy coś wiedzieć, każde na swój sposób,
a to, czego nie wiemy, to też podobieństwo.*

*Objaśnię jak potrafię, tylko zapytajcie:
co to takiego oglądać oczami,
po co serce mi bije
i czemu moje ciało nie zakorzenione.*

*Ale jak odpowiadać na niestawiane pytania,
jeśli w dodatku jest się kimś
tak bardzo dla was nikim.*

*Porośla, zagajniki, tąki i szuwary –
wszystko, co do was mówię, to monolog,
i nie wy go słuchacie.*

*Rozmowa z wami konieczna jest i niemożliwa.
Pilna w życiu pospiesznym
i odłożona na nigdy.*

↑ W. Szymborska, *Milczenie roślin*, w: tejże, *Wiersze wybrane*, Wydawnictwo a5, Kraków 2020, s. 337-338.

KOMENTARZ

Wiersz *Milczenie roślin* ukazuje wartość przyrody, jej niezwykłość, która napętnia człowieka radością i miłością. Mówi o potrzebie bliskiego kontaktu z przyrodą, gdyż to jest bardzo istotne. Natura jest zjawiskiem wyjątkowym, człowiek powinien dbać o nią. Ze światem roślin i zwierząt człowiek styka się od zawsze. Bez niego życie byłoby niemożliwe. Widok, zapach i smak przyrody nas fascynuje, natomiast obcowanie z nią uwrażliwia i daje człowiekowi ukojenie. Człowiek powinien dostrzegać naturę, patrząc na otaczające nas rośliny, doceniać ich wyjątkowość. Wiersz podkreśla istotę szacunku do przyrody i życia z nią.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Filozoficzną refleksję nad relacją człowieka ze światem przyrody głosi polski filozof Henryk Skolimowski – twórca jednego z nurtów filozofii ekologicznej, tzw. eko-filozofii.

Myśliciel podkreśla w swoich przekonaniach konieczność ochrony środowiska jako świętości życia¹. Wartością człowieka musi być również jego stosunek do otaczającego go świata. Czy człowiek, który znęca się nad zwierzęciem, może być dobrym człowiekiem? Wiele osób odpowie, że nie. Ekoetycy podkreślają, że wszystkie istoty żywe mają wartość wewnętrzną i są celami samymi w sobie, a to znaczy, że nie możemy ich krzywdzić bez usprawiedliwienia i bez zadośćuczynienia. O wartości moralnej człowieka świadczy więc również to, czy szanuje on prawa zwierząt i czy nie dewastuje środowiska naturalnego.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

W procesie wychowawczym należy zwrócić uwagę przede wszystkim na rozwijanie wśród uczniów pozytywnych zachowań względem przyrody, m.in. na wykształcenie postawy odpowiedzialności za przyrodę z naciskiem na kształtowanie szacunku do środowiska naturalnego. Nauczyciel powinien stwarzać uczniom możliwość poszukiwania i odkrywania wiedzy poprzez bez-

1 Por. W. Słomski, *Pojęcie sacrum w ekofilozofii Henryka Skolimowskiego = The Conception of Sacrum in Eco Philosophy by Henryk Skolimowski*, „Humanistyka i Przyrodoznawstwo” 7(2001), s. 123, [online:] [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo-r2001-t7-s123-135/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo-r2001-t7-s123-135.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo-r2001-t7/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo-r2001-t7-s123-135/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo-r2001-t7-s123-135.pdf) [dostęp: 6.02.2022].

pośredni kontakt z naturą na wycieczkach, planowanych obserwacjach oraz poprzez pozytywne działania ekologiczne.

Warto w odpowiednim momencie uświadamiać młodym osobom, że przyroda ma swoje prawa, które należy szanować.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Bliski kontakt z naturą wpływa korzystnie na młodego człowieka. Przede wszystkim pozwala odpowiedzieć sobie na wiele pytań. Przyroda uczy, że niezależnie od tego, co się w życiu zdarza i jakich sytuacji doświadczamy, świat toczy się dalej i wszystko ma swój sens. Młody człowiek, obcując z naturą, poznaje jej tajemnice, staje się pełen pasji odkrywania świata, a także rozwija wrażliwość na piękno przyrody oraz poczucie przynależności do środowiska naturalnego.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Bóg, stwarzając świat, powierzył go człowiekowi (por. Rz 1,28). Nie oznacza to jednak, że jesteśmy właścicielami tego świata, którzy mogą go użytkować, dawastując. Przeciwnie – jeśli cała natura jest dziełem Boga, to właśnie dlatego jesteśmy zobowiązani ją chronić.

Przyroda może być dowodem na to, że Bóg istnieje. Biblia głosi, że świat jest stworzeniem Pana Boga, należącym do Niego. Człowiek, któremu Bóg dał moc przekształcania tego świata musi to czynić zgodnie z Bożym zamysłem, w sposób moralny – z poszanowaniem praw natury. Praw, które wyznaczył Bóg, stwarzając całą rzeczywistość.

Mądrość Pisma Świętego pozwala człowiekowi odkrywać Boży wymiar przyrody i wszelkiego istnienia. Ludzie i przyroda współistnieją ze sobą, tworząc wielką jedność podporządkowaną Bogu.

Osoba ludzka w swojej istocie nadaje sens naturze, ale nie w sensie absolutnym. Natura również warunkuje egzystencję osoby. Ta relacja początku wyrażona jest też i na jego końcu „Pan stworzył człowieka z ziemi i znów go jej zwróci” (Syr 17,1).

W nauczaniu teologicznym wyróżnić można niewątpliwie wyjątkową postać Świętego Franciszka z Asyżu. Miał on szczególny stosunek do świata roślin i zwierząt. Głosił kazania zarówno do zwierząt, jak i do roślin, wyrażając w ten sposób swój szacunek do nich. Fascynowało go piękno stworzenia. Uważał, że sam Pan Bóg jest właścicielem otaczającego go środowiska.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Nie można bezkarnie używać różnego rodzaju bytów, żyjących czy nieożywionych – składników naturalnych, roślin, zwierząt – w sposób dowolny, jedynie według własnych potrzeb gospodarczych. Przeciwnie, należy brać pod uwagę naturę każdego bytu oraz ich wzajemne powiązanie w uporządkowany system, którym właśnie jest kosmos.

↑ SRS 34.

” Jeśli się nie uczymy zatrzymywania się, aby podziwiać i docenić piękno, to nic dziwnego, że wszystko staje się przedmiotem wyzysku bez skrpułów. Zrazem, jeśli chcemy osiągnąć głębokie zmiany, to musimy pamiętać, że modele myślenia realnie wpływają na zachowanie. Edukacja okaże się nieskuteczna, a jej wysiłki będą bezowocne, jeśli nie będzie się też usiłowało szerzyć nowego modelu w stosunku do człowieka, życia, społeczeństwa i jego relacji z naturą.

↑ LS 115.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Albowiem Pan, Bóg twój, wprowadzi cię do ziemi pięknej, ziemi obfitującej w potoki, źródła i strumienie, które tryskają w dolinie oraz na górze – do ziemi pszenicy, jęczmienia, winorośli, figowca i drzewa granatu – do ziemi oliwek,

oliwy i miodu – do ziemi, gdzie nie odczuwając niedostatku, nasycisz się chlebem, gdzie ci niczego nie zabraknie – do ziemi, której kamienie zawierają żelazo, a z jej gór wydobywana jest miedź. Najesz się, nasycisz i będziesz błogosławił Pana, Boga twego, za piękną ziemię, którą ci dał.

↑ Pwt 8,7-10.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” Siódme przykazanie domaga się poszanowania integralności stworzenia. Zwierzęta, jak również rośliny i byty nieożywione, są z natury przeznaczone dla dobra wspólnego ludzkości w przeszłości, obecnie i w przyszłości². Korzystanie z bogactw naturalnych, roślinnych i zwierzęcych świata nie może być oderwane od poszanowania wymagań moralnych. Panowanie nad bytami nieożywionymi i istotami żywymi, jakiego Bóg udzielił człowiekowi, nie jest absolutne; określa je troska o jakość życia bliźniego, także przyszłych pokoleń; domaga się ono religijnego szacunku dla integralności stworzenia³.

↑ KKK 2415.

V. LITERATURA

Abbadie L., Baudouin M., *Las. Środowisko żywe*, tłum. J. Proćków, wyd. Ossolineum, Warszawa 2017.

Doubinin N., *Świętego Franciszka z Asyżu braterstwo z przyrodą*, wyd. Bamka Studio Komputerowo-Wydawnicze, Lublin-Łódź-Moskwa 2000.

Franciszek, *Encyklika Laudato si'*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

² Por. Rdz 1,28-31.

³ Por. CA 37-38.

- Heller M., *Czas i przyczynowość*, wyd. TN KUL, Lublin 2002.
- Heller M., *Filozofia przyrody. Zarys historyczny*, wyd. Znak, Kraków 2004.
- Jan Paweł II, *Encyklika Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 319-376.
- Kluz Z., Poźniczek M., *Poznajemy tajemnice przyrody*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.
- Kulik R., *Człowiek wobec natury. Psychologia ochrony przyrody*, Wydawnictwo Klubu Przyrodników, Świebodzin 2014.
- Kwiatki świętego Franciszka z Asyżu, tłum. P. Jabłońska, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.
- Słomski W., *Pojęcie sacrum w ekofilozofii Henryka Skolimowskiego = The Conception of Sacrum in Eco Philosophy by Henryk Skolimowski*, „Humanistyka i Przyrodoznawstwo” 7(2001), s. 151-183, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo-r2001-t7/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo-r2001-t7-s123-135/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo-r2001-t7-s123-135.pdf [dostęp: 6.02.2022].
- Starzec T., *Św. Franciszek z Asyżu i jego reguła życia w pustelni*, wyd. Serafin, Kraków 2011.
- Szyborska W., *Milczenie roślin*, w: tejże, *Wiersze wybrane*, wybór i układ Autorki, Wydawnictwo a5, Kraków 2020, s. 337-338.
- Wróblewski Z., *Natura i cele. Dyskusja argumentu teleologicznego na rzecz ochrony przyrody*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010.

11. ROLA POEZJI W ŻYCIU CZŁOWIEKA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Poezji nie można jednoznacznie zdefiniować. Jest dziedziną sztuki, która dostarcza człowiekowi różnorodnych odczuć i interpretacji. Wzrusza, zachwyca, uspokaja i objawia prawdę o Bogu, człowieku i świecie. Uczy refleksyjnego przeżycia, przez co pełni kluczową rolę w życiu młodych osób. Obcując z nią, można pogłębić swoją wrażliwość i rozumienie rzeczywistości.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozwój wyobraźni i wrażliwości

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Uwrażliwienie na piękno poezji

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Poezja uczy człowieka wyrażania różnorodnych uczuć i myśli.
- Sztuka poetycka pomaga człowiekowi w zrozumieniu otaczającego go świata.
- Czytanie poezji świadczy o dużej wrażliwości.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Poezja rozwija wyobraźnię, uczucia i zdolność empatii.
- Człowiek, poznając poezję, pogłębia swoją wiedzę o życiu.
- Należy starać się akcentować wartość słowa poetyckiego.
- Człowiek czyta poezję po to, aby szukać wiedzy o samym sobie.

→ ZASADY

- Staram się adekwatnie postrzegać świat i wyrażać swoje uczucia lub myśli.
- Samodzielnie analizuję i interpretuję wiersze.
- Uczestniczę w dodatkowych zajęciach szkolnych, podczas których rozmawiamy o przeczytanych wierszach, sylwetkach znanych poetów.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Każdy człowiek ma prawo do własnego odczytania poezji w kontekście osobistych doświadczeń.
- Poezja to twórczość, która kryje w sobie określony sens i emocje.
- Sztuka poetycka uczy wartości takich jak piękno i wrażliwość.
- Recytowanie poezji wspomaga rozwój emocjonalny, społeczny i wrażliwość estetyczną młodego człowieka.

→ ZASADY

- Zachęcam dziecko do czytania.
- Zachęcam dziecko do obcowania z poezją.
- Staram się rozwijać w dziecku zamiłowanie czytelnicze poprzez uczestnictwo w lekcjach bibliotecznych lub spotkaniach propagujących czytelnictwo.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Forma poetycka jako sposób komunikacji, wyrażania myśli.
- Poezja daje szansę na zrozumienie drugiego człowieka.
- Warto wyrażać swoje myśli i uczucia za pomocą sztuki poetyckiej.

→ ZASADY

- Organizuje uczniom spotkania z poetami oraz lekcje pisania własnych wierszy.
- Zachęcam uczniów do poznawania języka poprzez czytanie ciekawych tekstów literackich, poezji i do jej odbioru ze zrozumieniem.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

W ramach Dnia Poezji szkoła organizuje dla uczniów warsztaty literackie online, których celem będzie omówienie zagadnień z dziedziny literatury oraz samodzielne konstruowanie krótkich form literackich. Najlepsze fragmenty tekstów zostaną zaprezentowane na forum klasowym.

Na zakończenie spotkania nauczyciel inicjuje dyskusję z uczniami. Do czego potrzebna jest poezja? Po co ludzie czytają poezję? Jaką rolę w rozumieniu poezji gra wyobraźnia? Warsztat ma stanowić próbę wykształcenia wrażliwości na słowo poetyckie, a także zachęcenia wychowanków do czytania wartościowych utworów.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Im lepiej człowiek poznaje poezję, tym bardziej rozumie otaczający go świat. Poezja sprawia, że czytelnik odczuwa emocje: próbuje zrozumieć, co chce przekazać mu autor oraz zostaje zachęcony do odkrywania własnych przemyśleń związanych z czytanyym tekstem poetyckim. Pod wpływem poezji młody

człowiek rozwija swoją wrażliwość i dojrzałość emocjonalną. Czytając utwory poetyckie, wyostrowa swoją refleksyjność i myślenie abstrakcyjne. W dialogu z drugim człowiekiem łatwiej jest mu odszukać to, co niewypowiedziane.

1.10. ZAGROŻENIA

W dzisiejszych czasach książki tracą na znaczeniu, zastępuje je przekaz elektroniczny. Młodzież szuka interesujących zagadnień głównie w Internecie czy w telewizji. Obecnie samodzielne czytanie poezji, udział w rozmowach z kolegami lub bliskimi na jej temat są rzadkością. Trudno jest liczyć na rozwój poezji, gdy świat jest zdominowany przez komputery, telefony komórkowe, telewizję, elektronikę i inne wynalazki. Młodzi ludzie oglądają głównie przekaz obrazkowy w Internecie, zamiast sięgnąć po ciekawy wiersz czy interesującą powieść. Korzystając ze środków masowego przekazu, nie mają szansy na pobudzenie swojej wyobraźni. Nie wiedzą czym jest piękno, wrażliwość, a tym jest właśnie poezja, która przenosi człowieka w świat wartości i piękna języka.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

ARS POETICA?

*Zawsze tęskniłem do formy bardziej pojemnej,
która nie byłaby zanadto poezją ani zanadto prozą
i pozwoliłaby się porozumieć, nie narażając nikogo,
autora ni czytelnika, na męki wyższego rzędu.*

*W samej istocie poezji jest coś nieprzystojnego:
powstaje z nas rzecz, o której nie wiedzieliśmy, że w nas jest,
więc mrugamy oczami, jakby wyskoczył z nas tygrys
i stał w świetle, ogonem bijąc się po bokach.*

*Dlatego słusznie się mówi, że dyktuje poezję dajmoniom,
choć przesadza się utrzymując, że jest na pewno aniołem.
Trudno pojąć, skąd się bierze ta дума poetów,
jeżeli wstyd im nieraz, że widać ich słabość.*

*Jaki rozumny człowiek zechce być państwem demonów,
które rządzą się w nim jak u siebie, przemawiają mnóstwem języków,
a jakby nie dosyć im było skraść jego usta i rękę,
próbują dla swojej wygody zmienić jego los?*

*Ponieważ co chorobliwe jest dzisiaj cenione,
ktoś może myśleć, że tylko żartuję
albo, że wynalazłem jeszcze jeden sposób,
żeby wychwalać Sztukę z pomocą ironii.*

*Był czas, kiedy czytano tylko mądre książki
pomagające znosić ból oraz nieszczęście.
To jednak nie to samo, co zaglądać w tysiąc
dzieł pochodzących prosto z psychiatrycznej kliniki.*

*A przecie świat jest inny, niż nam się wydaje,
i my jesteśmy inni niż w naszym bredzeniu.
Ludzie więc zachowują milczącą uczciwość,
tak zyskując szacunek krewnych i sąsiadów.*

*Ten pożytek z poezji, że nam przypomina
jak trudno jest pozostać tą samą osobą,
bo dom nasz jest otwarty, we drzwiach nie ma klucza,
a niewidzialni goście wchodzą i wychodzą.*

*Co tutaj opowiadam, poezją, zgoda, nie jest.
Bo wiersze wolno pisać rzadko i niechętnie,
pod nieznośnym przymusem i tylko z nadzieją,
że dobre, nie złe duchy, mają w nas instrument.*

↑ Cz. Miłosz, *Ars Poetica?*, w: tegoż, *Wiersze wszystkie*, red. A. Szulczyńska, wyd. Znak, Kraków 2018, s. 602-603.

KOMENTARZ

Utwór *Ars Poetica?* ukazuje poezję jako istotną wartość pomagającą stale zmieniać i kształtować osobowość człowieka. Poeta dostrzega piękno i dobro, wynikające z poezji. Opowiada o roli, jaką pełni ona we współczesnych czasach. Bardzo ważny jest dla autora czytelny przekaz, komunikowanie się z czytelnikiem oraz dobro, które wpływają na poezję.

Tytuł wiersza jest nawiązaniem do tradycji tworzenia poezji *artes poeticae* (z łac. sztuka poetycka) oraz do listu Horacego, w którym omawia budowę dzieła literackiego – jak dzieło powinno wyglądać i co zawierać. Autor wiersza zwraca uwagę na natchnienie do pisania, które jego zdaniem powinno wpływać z serca. To wewnętrzny głos powinien podpowiadać pisarzowi to, co ma

zawrzeć w swoim dziele. Utwór jest przesłaniem dla młodego człowieka, jakie obowiązki związane z poezją powinien czynić dla społeczeństwa.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Nad istotą poezji wiele rozważań prowadził Arystoteles. Zastanawiał się, co faktycznie dzieje się z człowiekiem, który ogląda widowisko ukazujące tekst poetycki. Za główny cel poezji wskazywał uczucia drugiego człowieka oraz to, że każde dzieło wywołuje u widzów określone uczucia, a następnie doprowadza odbiorcę do oczyszczenia emocjonalnego – *katharsis*. Tego celu poezji myśliciel doszukiwał się właśnie w *katharsis*.

Ponadto, głosił pogląd, że poezja jest formą naśladownictwa (gr. *mimesis* – naśladowanie) – poezja naśladuje przyrodę i podobnie jak inne sztuki: malarstwo, taniec, stanowi pewną formę naśladownictwa. Teoria *mimesis* jest wizją człowieka opartą na rzeczywistości. Założeniem jest, że nie ma więc poezji, która nie naśladowałaby rzeczywistości¹.

O sztuce i jej znaczeniu, jaką odgrywa w życiu człowieka, wypowiadał się polski historyk filozofii Władysław Tatarkiewicz. Odwołując się do różnych dziedzin sztuki, w tym do poezji, filozof definiował sztukę w następujący spo-

1 Por. Arystoteles, *Retoryka. Poetyka*, tłum. H. Podbielski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1988, s. 315.

sób: „Dzieło sztuki jest odtworzeniem rzeczy, bądź konstrukcją form, bądź wyrażaniem przeżyć, jednakże tylko takim odtworzeniem, taką konstrukcją, takim wyrazem, jakie są zdolne zachwycać, bądź wzruszać, bądź wstrząsać”². Sztuka zdaje się być fenomenem, którego trudno ustalić jasne i ostre granice. Niemniej, choć jest materialna, odnosi się do rzeczy transparentnych. Wywodzi się ze świata i wraca do niego poprzez swoje dzieła, wytwory, aby ten świat doskonalić³.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Działania dydaktyczne powinny polegać na czytaniu i pisaniu utworów poetyckich z wychowankami, aby mogli oni stale poszerzać swoją wiedzę i rozwijać wyobraźnię w tym zakresie. W młodych ludziach ważny jest rozwój wrażliwości i świeżości spojrzenia. Należy wzmacniać w nich poczucie, że na lekcjach poświęconych poezji można wyrażać własne zdanie, a także rozmawiać o codziennych doświadczeniach życiowych. Dzięki czytaniu literatury uczniowie uzupełniają swoją wiedzę z różnych dziedzin. Czytanie może poprawić jakość pisemnych wypowiedzi wychowanków i wzbogacić ich słownictwo. Warto, żeby wychowawca mógł na poszczególnych lekcjach dopasowywać utwory do zainteresowań uczniów, dzięki temu wzrośnie ich poczucie przyjemności z obcowania ze sztuką poetycką.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Poezja pełni ważną funkcję w życiu młodego człowieka. Czytanie jej już od najmłodszych lat jest niezwykle ważne. Nastolatek, czytając utwory poetyckie, rozwija swoją osobowość, wyobraźnię oraz uczy się właściwych postaw. Poezja pozwala rozumieć miejsce człowieka w rzeczywistości, jego relacje z innymi ludźmi. Czytanie i pisanie wierszy powoduje, że człowiekowi nasuwa się wiele myśli, wyobrażeń, uczy się abstrakcyjnego myślenia i rozumowania. Należy też dodać, że poezja wzbogaca język. To właśnie w niej można zobaczyć, jak ważne jest każde słowo, jakiego nabiera znaczenia i jak zostało użyte, by podkreślić wartość przekazywanej treści. Czytanie poezji uwrażliwia, przybliża do drugiego człowieka. Młody człowiek mający w sobie wrażliwość, lepiej uświadamia sobie, co jest dobre, a co złe.

2 W. Tatarkiewicz, *Dzieje sześciu pojęć*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 52.

3 Por. H. Kiereś, *Klasyczna teoria sztuki*, [online:] <http://ptta.pl/lsf/publikacje/klasyczne-teoria-sztuki.pdf> [dostęp: 4.03.2022].

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Święty Jan od Krzyża, o którym mówi się, że jest największym świętym wśród poetów i największym poetą wśród świętych, był autorem utworów poetyckich, do których dodawał komentarze teologiczne. Święty Jan uważał, że poezja lepiej oddaje głębię i bogactwo jego doświadczeń mistycznych. W Biblii tajemnice Boże są wielokrotnie przedstawiane za pomocą języka poetyckiego i metaforycznego, który lepiej oddaje rzeczy trudne do wyrażenia.

Należy zaznaczyć, że od wieków najważniejszą i największą inspiracją twórczą dla pokoleń pisarzy była Biblia. Treści w niej zawarte pozostały niezmiennie te same i od stuleci powstają na jej podstawie inspirowane jej nauką dzieła literackie.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

„ Na progu trzeciego tysiąclecia życzę wam wszystkim, drodzy artyści, abyście doznawali takich twórczych natchnień ze szczególną siłą. Oby piękno, które będziecie przekazywać pokoleniom przyszłości, miało moc wzbudzania w nich zachwyty! W obliczu świętości życia i człowieka, w obliczu cudów wszechświata zachwyty jest jedyną adekwatną postawą.

↑ LA 16.

” W pojmowaniu świętego tekstu jako słowa Bożego w ludzkich słowach kluczowe znaczenie ma niewątpliwie pojęcie *natchnienia*. Również tutaj można zastosować analogię: podobnie jak Słowo Boże stało się ciałem za sprawą Ducha Świętego w łonie Dziewicy Maryi, również Pismo święte rodzi się z łona Kościoła za sprawą tegoż Ducha. Pismo święte jest „słowem Boga, dlatego że zostało spisane pod natchnieniem Ducha Bożego”. W ten sposób uznaje się w pełni rolę ludzkiego autora, który napisał natchniony tekst, i jednocześnie Boga samego jako prawdziwego Autora.

↑ VD 19.

” Jesteśmy świadkami Słowa i nasza obecność w społeczeństwie powinna odpowiadać temu bogactwu, które nie daje się zamknąć w jednym tylko wymiarze. Wymiar twórczy, dynamiczny, zbawczy Słowa będzie szerzony w świecie poprzez tworzenie wspólnoty, łączenie, uznanie, przyjęcie i wsparcie bliźniego. Wymiar, który ma ważny składnik uczucia, nie w powierzchownym znaczeniu, tylko w głębokim i wymagającym sensie przykazania miłości.

↑ Franciszek, *Słowo: objawiające i twórcze*, 28.03.2001, w: J.M. Bergoglio, *Kwiatki papieża Franciszka*, tłum. X. Bordas i in., Wydawnictwo M, Kraków 2013, s. 18.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Weź sobie zwój do pisania i napisz w nim wszystkie słowa, jakie powiedziałem do ciebie przeciw Izraelowi, przeciw Judzie i przeciw wszystkim narodom od dnia, kiedy zacząłem mówić do ciebie, od czasów Jozjasza aż do dziś.

↑ Jr 36,2.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” W celu zrozumienia *intencji autorów świętych* trzeba uwzględnić okoliczności ich czasu i kultury, „rodzaje literackie” używane w danej epoce, a także przyjęte w tamtym czasie sposoby myślenia, mówienia i opowiadania. Inaczej bowiem ujmuje się i wyraża prawdę w różnego rodzaju tekstach historycznych, proroczych, poetyckich czy w innych rodzajach wypowiedzi⁴.

↑ KKK 110.

4 Por. Sobór Watykański II, konst. *Dei verbum*, 12.

V. LITERATURA

Arystoteles, *Retoryka. Poetyka*, tłum. H. Podbielski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1988.

Benedykt XVI, *Adhortacja Verbum domini. O Słowie Bożym w życiu i misji Kościoła*, Wydawnictwo M, Kraków 2010.

Franciszek, *Słowo: objawiające i twórcze*, 28.03.2001, w: J.M. Bergoglio, *Kwiatki papieża Franciszka*, tłum. X. Bordas i in., Wydawnictwo M, Kraków 2013, s. 18.

Jan Paweł II, *List do artystów*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 490–501.

Jelonek T., *Biblia w kulturze świata*, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2007.

Kiereś H., *Klasyczna teoria sztuki*, [online:] <http://ptta.pl/lsf/publikacje/klasyczna-teoria-sztuki.pdf> [dostęp: 4.03.2022].

Krzysztofik M., *Od Biblii do literatury. Siedemnastowieczne dzieła literackie z ksiąg Starego Testamentu*, wyd. Collegium Columbinum, Kraków 2003.

Miłosz Cz., *Ars Poetica?*, w: tegoż, *Wiersze wszystkie*, red. A. Szulczyńska, wyd. Znak, Kraków 2018, s. 602–603.

Osińska I., *Rola poezji we współczesnym świecie*, „Poezja Dzisiaj” 1508–9398, nr 35/36 (2004), s. 256–259.

Tatarkiewicz W., *Dzieje sześciu pojęć*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

Trześniowski D., *W stronę człowieka. Biblia w literaturze polskiej (1863–1918)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005.

12. ZNACZENIE PRAWDY W ŻYCIU CZŁOWIEKA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Prawda to podstawowa wartość każdej istoty ludzkiej. Człowiek powinien posiadać i stale rozwijać w sobie potrzebę prawdziwego widzenia otaczającego go świata. Kierując się prawdą, jest wolny, jego czyny i myśli są prawdziwe, nawiązuje trwałe relacje osobowe, oparte na prawdzie, szczerości i szacunku. Prawda powinna być dla młodych osób jedną z najcenniejszych wartości, którą powinni kierować się w swoim codziennym życiu.

1.1. CEL OGÓLNY

Doświadczenie prawdy w życiu

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Bycie uczciwym względem siebie i drugiego człowieka

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Mówienie prawdy i jej poszanowanie

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czym jest prawda?
- Dlaczego potrzebujemy prawdy w naszym życiu?
- Działania i uczynki dokonywane w zgodzie z prawdą.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Prawda rozwija osobowość i charakter człowieka.
- Postawa wierności sobie i drugiemu człowiekowi.
- Relacje międzyludzkie powinny być oparte na prawdzie.

→ ZASADY

- Szanuję godność i wolność drugiego człowieka.
- Otwarcie i szczerze wyrażam prawdę.
- Dążę do poznawania prawdy.
- Przyznaję się do winy, jestem prawdomówny.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Budowanie więzi opartej na zaufaniu i otwartym komunikowaniu swoich emocji, potrzeb oraz pragnień.
- Należy wpajać młodej osobie zasady uczciwości i prawdomówności.
- Tworzenie relacji rodzinnej opartej na szczerości i prawdzie.

→ ZASADY

- Doceniam prawdomówność dziecka.
- Staram się pokazać dziecku skutki kłamstwa.
- Dostarczam dziecku dobrych wzorców.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Należy cenić prawdę i uwrażliwiać wychowanków na prawdę i dobro.
- Szkoła jest miejscem, w którym panuje dialog i otwartość nauczyciela względem podopiecznych.
- Misją szkoły powinno być przekazywanie prawdy uczniom.
- Relacje pomiędzy nauczycielem a wychowankami oparte są na prawdzie, szczerości i szacunku.
- Kierując się prawdą, nasze czyny i myśli są autentyczne.

→ ZASADY

- Staram się pielęgnować w uczniach podstawowe wartości człowieka tj. dobro, prawda i piękno.
- Rozwijam w uczniach zdolności poznawcze.
- Swoją postawą i zachowaniem daję uczniom dobre świadectwo.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Nauczyciel inicjuje dyskusję na temat prawdy. Uczniowie mają za zadanie odpowiedzieć na zadane przez nauczyciela pytania.

Pytania pomocnicze:

- Czy zawsze należy mówić prawdę?
 - Jakie skutki niesie ze sobą dopuszczenie się kłamstwa?
 - Czy powinniśmy dążyć do prawdy za wszelką cenę, nawet gdy jest bolesna?
- Swoje wypowiedzi uczniowie referują na forum klasowym.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie, poprzez dążenie do prawdy, uczą się, poznają historię, rozwijają własną osobowość i kształtują charakter. Wiedzą, że tylko osoby mówiące prawdę zasługują na zaufanie. Rozumieją, że kłamstwo może krzywdzić zarówno ich samych, jak i innych ludzi.

1.10. ZAGROŻENIA

Środki masowego przekazu stały się dla młodych osób bardziej znaczącym wzorcem niż rodzice, wychowawcy czy bliscy. Należy mieć na uwadze, że media dopuszczają się kłamstwa, tzw. fake newsów. Młodzież nie potrafi odróżnić dobrych zachowań od złych. Nie wie, czym jest uczciwość, zaufanie i prawdomówność. Negatywne zachowania i kłamstwa w dużej mierze szkodzą rodzinnym kontaktom, a także samemu młodemu człowiekowi w jego relacjach z innymi.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

TO

Żeby wreszcie mógł powiedzieć, co siedzi we mnie.

Wykrzyknąć: ludzie, okłamywałem was

Mówiąc, że tego we mnie nie ma,

Kiedy TO jest tam ciągle, we dnie i w nocy.

Chociaż właśnie dzięki temu

*Umiałem opisywać wasze łatwopalne miasta,
Wasze krótkie miłości i zabawy rozpadające się w próchno,
Kolczyki, lustra, zsuwające się ramiączko,
Sceny w sypialniach i na pobojuwiskach.*

*Pisanie było dla mnie ochronną strategią
Zacierania śladów. Bo nie może podobać się ludziom
Ten, kto sięga po zabronione.*

*Przywołuję na pomoc rzeki, w których pływałem, jeziora
Z kładką między sitowiem, dolinę,
W której echu pieśni wtórzy wieczorne światło,
I wyznaję, że moje ekstatyczne pochwały istnienia
Mogły być tylko ćwiczeniami wysokiego stylu,
A pod spodem było TO, czego nie podejmuję się nazwać.*

*TO jest podobne do myśli bezdomnego, kiedy idzie po mroźnym,
obcym mieście.*

*I podobne do chwili, kiedy osaczony Żyd widzi zbliżające się
ciężkie kaski niemieckich żandarmów.*

*TO jest jak kiedy syn króla wybiera się na miasto i widzi świat
prawdziwy: nędzę, chorobę, starzenie się i śmierć.*

*TO może też być porównane do nieruchomej twarzy kogoś,
kto poją, że został opuszczony na zawsze.*

*Albo do słów lekarza o nie dającym się odwrócić wyroku.
Ponieważ TO oznacza natknięcie się na kamienny mur,
i zrozumienie, że ten mur nie ustąpi żadnym naszym błaganiami.*

↑ Cz. Miłosz, *To*, w: tegoż, *Wiersze wszystkie*, red. A. Szulczyńska, wyd. Znak, Kraków 2018, s. 1159-1160.

KOMENTARZ

Utwór *To* ukazuje jedną z najcenniejszych wartości – jest nią prawda. Z tej wartości wywodzi się prawdomówność, zaufanie, szacunek, odpowiedzialność, którymi każdy człowiek powinien kierować się w swoim codziennym życiu. Wiersz

dotyczy prawdy, którą podmiot liryczny ukrywał przez dłuższy czas. Okłamywał swoich czytelników i bliskich. Przeprasza za to, że nie ujawnił prawdziwych emocji. Przyznaje czytelnikom, że długo ukrywał prawdę, ponieważ nie chciał ich rozczarować, pisząc o bólu, złości i biedzie. Zdaje sobie sprawę, że poprzez dopuszczenie się kłamstwa bardzo zawiódł wszystkich. Czuje się z tym źle. Odkąd pisze o prawdzie, jest szczęśliwy. Widzi ogromny sens swojego życia. Żałuje, że od samego początku nie był prawdomówny. Obiecuje, że zawsze będzie wyrażał siebie w sposób zgodny z prawdą. Poeta jest wrażliwy na ból i cierpienie drugiego człowieka.

Wiersz niesie przesłanie, że nie warto ukrywać swoich prawdziwych uczuć i emocji, ponieważ są one naturalną częścią ludzkiego życia i wypływają z wnętrza człowieka. Kłamstwo nigdy nie zapewni człowiekowi spełnionego życia.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

W filozofii współczesnej, pojęcie i istotę prawdy głosił m.in. polski historyk filozofii Stefan Świeżawski. Podkreślał on również radość płynącą z jej poszukiwania. Prawda jest dla niego wartością najwyższą, która istnieje i może być tylko jedna. W swoim nauczaniu ważność prawdy porównywał z miłością „i prawda i miłość domagają się równorzędnego i pełnego wymiaru ich realizacji. A to stąd, że życie każdego człowieka dokonuje się dwutorowo, poprzez poznanie

i działanie. Do poznania ostateczną miarą ma być prawda, tak jak w przypadku działania miłość”¹. Świeżawski twierdził, że człowiek w pełnieniu swoich zadań powinien kierować się nie tylko dobrem, ale też rozumem.

Ponadto, filozof jasno zaznacza w swoich przekonaniach, że prawda nie może istnieć bez woli i miłości: „Jeżeli nie ma woli, nie ma też miłości, nie ma więc tej chęci poznania prawdy, radości z jej szukania i odkrywania – gaudium de veritate. Wtedy jest czysty intelektualizm, który z wiarą ma niewiele wspólnego. Musi być radość z prawdy! Żeby szukać raczej tego, co łączy, co jest wspólne, co prowadzi do bliższego, dokładniejszego poznania prawdy”². Człowiek powinien dążyć do poświęcania się prawdzie, praktykowania jej uczciwie w swoim codziennym życiu, poświęcając się w ten sposób pracy intelektualnej – nabywać sprawności intelektualnych tj. realizm, obiektywizm, uniwersalizm, które pomogą w budowaniu prawdziwego spojrzenia na świat”³.

- 1 K. Kamiński, „Uprawa intelektu” odkrywaniem prawdy – stanowisko Stefana Świeżawskiego, „Łódzkie Studia Teologiczne” 13 (2004), s. 85, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Lodzkie_Studia_Teologiczne/Lodzkie_Studia_Teologiczne-r2004-t13/Lodzkie_Studia_Teologiczne-r2004-t13-s85-94/Lodzkie_Studia_Teologiczne-r-2004-t13-s85-94.pdf [dostęp: 25.01.2022].
- 2 Por. W. Bonowicz, *W stronę Nazaretu – rozmowa ze Stefanem Świeżawskim*, [online:] <https://tischner.pl/w-strone-nazaretu-rozmowa-ze-stefanem-swiezawskim/> [dostęp: 25.01.2022].
- 3 Por. K. Kamiński, „Uprawa intelektu” ..., dz. cyt., s. 86.

Kolejnym filozofem, który zajmował się zagadnieniem prawdy był Martin Heidegger. Łączył on prawdę z bytem. Związek między prawdą a byciem myśliciel definiuje jako „bycie-prawdziwym (prawda) jako bycie-odkrywczym jest z kolei ontologicznie tylko na gruncie bycia-w-świecie”⁴.

Heidegger dokonał ontologicznej definicji prawdy, twierdząc: „Miejscem prawdy nie jest tylko wypowiedź, ani relacja między wypowiedzią a stanami rzeczy, a sam byt”⁵. Ponadto, stwierdzał, że istotą prawdy – tym, czego poszukiwał od samego początku – jest wolność.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Proces wychowawczy zakłada ukazanie wychowankom roli prawdy w ich życiu społecznym i indywidualnym. Ważne jest przede wszystkim rozwijanie wśród nich postawy twórczego i uczuciowego zaangażowania na rzecz prawdy. Zadaniem wychowawcy jest podkreślenie wartości odkrywania prawdy o świecie, o człowieku i Bogu, a także pokazanie, jak młodzi ludzie powinni dążyć do niej i doświadczać jej w dorosłym życiu. Wychowywani w prawdzie będą mogli z pewnością patrzeć w przyszłość, kierując się rzetelnością.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

W życiu nastolatka prawda spełnia jedną z najważniejszych wartości. Jest wartością wyzwalającą, potrzebną do osiągnięcia spełnionego życia w społeczeństwie.

Rodzice powinni przede wszystkim praktykować z dziećmi postawy tj. prawdomówność, uczciwość czy zaufanie. Ich rolą jest pielęgnowanie relacji rodzinnych. Ponadto, należy obserwować rozwój emocjonalny dziecka. Nastolatek, który dopuszcza się kłamstwa, może przechodzić trudności egzystencjalne. Warto wtedy być blisko i pomóc.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Jezus mówi o sobie w Ewangelii św. Jana, że jest Drogą, Prawdą i Życiem (por. J 14,6). Jeśli nie miłujemy Prawdy, odrzucamy ją, odrzucamy także zbawienie. Przeciwnością Prawdy jest kłamstwo. Księciem kłamstwa określony

4 M. Heidegger, *Bycie i czas. Biblioteka współczesnych filozofów*, tłum. B. Baran, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 278.

5 A. Jank, *Istota prawdy w myśli Martina Heideggera*, [online:] <https://radykalnyslun.org/2018/05/31/istota-prawdy-w-mysli-martina-heideggera> [dostęp: 8.03.2022].

jest w Biblii szatan – istota, która zwodzi, oszukuje człowieka, odgradza go od prawdy i od zbawienia.

Chrześcijanin żyjący w prawdzie zbliża się ku Panu Bogu. Prawda jest mądrością, Słowem Bożym. Człowiek wychowujący się w prawdzie odkrywa wartość prawdy o świecie, samym sobie i Bogu. Człowiek powinien przez całe swoje życie doświadczać prawdy oraz wiedzieć, że nawet najtrudniejsza prawda jest lepsza od dopuszczenia się kłamstwa.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Potrzebujemy tego, abyśmy również w małych codziennych wyborach stawiali wyżej dobro niż wygodę – wiedząc, że właśnie tak prawdziwie przeżywamy życie. Powiedzmy to jeszcze raz: zdolność do cierpienia z miłości do prawdy jest miarą człowieczeństwa. Ta zdolność do cierpienia zależy jednak od rodzaju i od miary nadziei, jaką nosimy w sobie i na jakiej budujemy. Święci, ponieważ byli pełni wielkiej nadziei, potrafili przejść wielką drogę „bycia-człowiekiem” w taki sposób, jak to przed nami zrobił Chrystus.

↑ SpS 39.

” Trzeba jednak przyznać, że nie zawsze poszukiwanie prawdy zmierza konsekwentnie w tak wyraźnie określonym kierunku. Przyrodzone ograniczenia rozumu i niestałość serca często zaciemniają ludzkie poszukiwania i sprowadzają je na błędne drogi. Różne inne dążenia mogą się okazać silniejsze niż prawda. Zdarza się też, że człowiek ucieka wręcz przed prawdą, gdy tylko dostrzeże ją z oddali, gdyż lęka się jej konsekwencji. Nawet wówczas jednak, gdy jej unika, prawda wywiera wpływ na jego życie. Człowiek nie może przecież oprzeć swego życia na czymś nieokreślonym, na niepewności albo na kłamstwie, gdyż takie życie byłoby nieustannie nękanie przez lęk i niepokój. Można zatem określić człowieka jako tego, który szuka prawdy.

↑ FR 28.

” Kościół istnieje, aby przekazywać właśnie to: „osobową” Prawdę, Dobro i Piękno. Powinno być jasno widoczne, że wszyscy jesteście powołani, aby przekazywać nie siebie samych, ale tę egzystencjalną triadę jaką wspólnie kształtują prawda, dobro i piękno.

↑ Franciszek, *Prawda, Dobro i Piękno*, 19.03.2013, w: J.M. Bergoglio, *Kwiatki papieża Franciszka*, tłum. X. Bordas i in., Wydawnictwo M, Kraków 2013, s. 99.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

„ Piłat zatem powiedział do Niego: „A więc jesteś królem?”. Odpowiedział Jezus: „Tak, jestem królem. Ja się na to narodziłem i na to przyszedłem na świat, aby dać świadectwo prawdzie. Każdy, kto jest z prawdy, słucha mojego głosu”. Rzekł do Niego Piłat: „Cóż to jest prawda?”. To powiedziawszy, wyszedł ponownie do Żydów i rzekł do nich: „Ja nie znajduję w nim żadnej winy”.

↑ J 18,37-38.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

„Ludzie nie mogliby żyć razem, gdyby sobie nawzajem nie wierzyli, że nawzajem mówią sobie prawdę”⁶. Cnota prawdy oddaje sprawiedliwie drugiemu człowiekowi to, co mu się należy. Prawdomówność zachowuje złoty środek między tym, co powinno być wyrażone, a sekretem, który powinien być zachowany; wymaga ona uczciwości i dyskrecji. W duchu sprawiedliwości „człowiek na podstawie samej uczciwości powinien drugiemu przekazywać prawdę”⁷.

↑ KKK 2469.

6 Tomasz z Akwinu św., *Summa theologiae*, II-II, 109, 3, ad 1.

7 Tamże, II-II, 109, 3.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika Spe salvi*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Błasiak A., *Aksjologiczne aspekty procesu wychowania. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.

Bonowicz W., *W stronę Nazaretu – rozmowa ze Stefanem Swieżawskim*, [online:] <https://tischner.pl/w-strone-nazaretu-rozmowa-ze-stefanem-swiezawskim/> [dostęp: 25.01.2022].

Chałas K., *Wartość prawdy czynnikiem wzmacniania bezpieczeństwa szkolnego/edukacyjnego*, w: *Edukacyjne wymiary bezpieczeństwa*, red. J. Michalski, M. Wolińska, Wydawnictwo Naukowe Mazowieckiej Uczelni Publicznej w Płocku, Płock 2021, s. 17-31.

Miłosz Cz., *To*, w: tegoż, *Wiersze wszystkie*, red. A. Szulczyńska, wyd. Znak, Kraków 2018, s. 1159-1160.

Franciszek, *Prawda, Dobro i Piękno*, 19.03.2013, w: J.M. Bergoglio, *Kwiatki papieża Franciszka*, tłum. X. Bordas i in., Wydawnictwo M, Kraków 2013, s. 99.

Heidegger M., *Bycie i czas. Biblioteka współczesnych filozofów*, tłum. B. Baran, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 823–920.

Jank A., *Istota prawdy w myśli Martina Heideggera*, [online:] <https://radikalnyslonek.org/2018/05/31/istota-prawdy-w-mysli-martina-heideggera> [dostęp: 8.03.2022].

Kamiński K., *Uprawa intelektu odkrywaniem prawdy – stanowisko Stefana Świeżawskiego*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 13(2004), s. 85–94, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Lodzkie_Studia_Teologiczne/Lodzkie_Studia_Teologiczne-r2004-t13/Lodzkie_Studia_Teologiczne-r2004-t13-s85-94/Lodzkie_Studia_Teologiczne-r2004-t13-s85-94.pdf [dostęp: 25.01.2022].

Prawda w życiu moralnym i duchowym, red. D. Probuca, Instytut Wydawniczy Maximum, Kraków 2009.

Starnawski W., *Prawda podstawą wspólnoty*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2005.

Tuchańska B., *Dlaczego prawda? Prawda jako wartość w sztuce, nauce i codzienności*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2012.

Zatorski W., *Prawda w życiu człowieka*, Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków 2013.

13.

FILM

JAKO FORMA EDUKACJI

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Przekaz filmowy powinien być odpowiedzią na współczesne potrzeby kulturalne oraz być odpowiedzią na pytania o tożsamość kulturową. Człowiek, dzięki kontaktowi ze sztuką filmową ma potrzebę jej zrozumienia, interpretacji. Oglądając dzieło filmowe, warto by odnajdywał w nim nie tylko rozrywkę, ale również wartości, które chciałby realizować w swoim życiu codziennym. Filmy o charakterze edukacyjnym wzbudzają ciekawość świata, pragnienie zrozumienia praw nimi rządzących. Kontakt ze sztuką filmową rodzi przeróżne uczucia, reakcje, które niekiedy pomagają zrozumieć nasze życie.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozwijanie wrażliwości, aktywności twórczej

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Zdolność rozumienia dzieła filmowego

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Film jako źródło kształtowania wiedzy o świecie wśród nastolatków.
- Film przyczynia się do rozwijania wrażliwości.
- Sposoby realizacji i ukazywania wartości artystycznej obrazu.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Film jest wytworem wyobraźni ludzkiej i owocem ludzkiego talentu.
- Należy popierać zainteresowania filmowe młodzieży.
- Działalność filmowa niesie zarówno wielkie wartości, jak i zagrożenia.

→ ZASADY

- Pogłębiam swoją wiedzę filmoznawczą oraz rozumienie języka przekazu filmowego poprzez uczestnictwo w warsztatach związanych z tą tematyką.
- Potrafię dokonać analizy filmu, posługując się podstawowymi pojęciami z zakresu tej dziedziny sztuki.
- Dzięki pracy w projektach filmowych, uczę się współpracy, rozwiązywania problemów w twórczy sposób.
- Biorę udział w dyskusyjnych klubach filmowych, poszerzam swoją wiedzę dotyczącą tej problematyki.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Rodzice powinni wspierać zainteresowania i działalność fotograficzną lub filmową młodego człowieka.
- Należy rozmawiać z dzieckiem na temat filmów, uwzględniając ich wartości moralne i estetyczne.
- Rodzice, a nie media są dla dziecka autorytetem.

→ ZASADY

- Rozmawiam z dzieckiem, aby nauczyć je krytycznej oceny oglądanych filmów.
- Zwracam uwagę na określone treści moralne przekazywane w filmach.
- Razem z dzieckiem utrwalamy historię rodziny za pomocą obrazu filmowego i fotograficznego.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Pogłębienie wiedzy oraz rozwijanie umiejętności w różnych dziedzinach mediów wizualnych.
- Bardzo ważna jest obecność rodziców, dzięki którym młoda osoba otrzymuje właściwą interpretację obejrzanych obrazów.
- Dyskusja na temat filmu pozwala uczniom w sposób bezpośredni odnieść się do problemów i kwestii dla nich ważnych.

→ ZASADY

- Uświadamiam uczniom, że oglądanie filmów poszerza znajomość pojęć i może wychowywać do wartości.
- Znam zainteresowania wychowanków i ich aktualne problemy.
- Organizuję w szkole seanse filmowe sprzyjające tworzeniu sytuacji wychowawczo-dydaktycznych, rozmów o sprawach bliskich uczniom, dotyczących bezpośrednio ich samych lub takich, z którymi mogą się zetknąć.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Wychowankowie dzielą się na grupy. Ich zadaniem jest przygotowanie własnej animowanej etiudy filmowej inspirowanej treścią wybranego przez siebie filmu. Młodzież może sięgnąć po różne rodzaje i gatunki, np. dokument, reportaż itp. Ważne, aby temat był bliski uczniom. Po obejrzeniu efektu swojej pracy, uczniowie dokonują analizy pod względem artystycznym i moralnym, następnie prezentują film na forum klasowym. Celem takich warsztatów jest rozwój uczniów, uwrażliwienie ich na otaczający świat, nauka wyrażania uczuć, emocji za pomocą języka plastyczno-filmowego. Na zakończenie nauczyciel zadaje pytania uczniom: Czy często oglądają filmy? Jakie są ich ulubione gatunki, dzieła, reżyserzy, aktorzy? Czy potrafią zdefiniować, czym jest film?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Wychowankowie posiadają wiedzę dotyczącą krytycznego odbioru twórczości filmowej. Mądry przekaz filmowy rozwija w uczniach zdolności dostrzegania wartości: prawdy, dobra, piękna, szacunku dla człowieka i kierowania się tymi wartościami, a także poszerza ich wiedzę w kwestii pojęć kluczowych dla naszej kultury. Młodzi ludzie potrafią odbierać przekaz filmowy świadomie i uważnie.

1.10. ZAGROŻENIA

Tworzony obraz filmowy nie posiada wartości artystycznych czy edukacyjnych. Nie dostarcza młodemu człowiekowi treści moralnych. Obraz jest jedynie odbierany, niewspółtworzony. Telewizja odciąga od dialogu, zainteresowań i aktywności fizycznej. Jest to szczególnie niebezpieczne dla młodzieży. Nie jest ona w stanie właściwie ocenić tego, co widzi, nadać temu odpowiedniej wartości lub znaczenia. Pełne agresji filmy mogą wywoływać negatywne zachowania w relacjach z rówieśnikami, w rodzinie czy innym środowisku. Przekłada się to także na sposób mówienia, zachowania i wyznawanych wartości.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

DR HOUSE

Emitowany w latach 2004–2012 amerykański serial telewizyjny o genialnym, a zarazem aroganckim lekarzu zyskał ogromną popularność w wielu krajach świata. Jego twórcy wpadli na pomysł połączenia wątków tradycyjnego filmu medycznego z konwencjami powieści detektywistycznej. Konstruując postać tytułową, wzorowali się na Sherlocku Holmsie [szerłoku holmsie], słynnym bohaterze cyklu powieści i opowiadań Arthura Conan Doyle’a [Artura konan dojla]. Znakomicie zagrany przez brytyjskiego aktora Hugh Lauriego [hju loriego] doktor Gregory House [hałz] ze swoim zespołem diagnozuje najtrudniejsze przypadki chorobowe w szpitalu klinicznym na amerykańskim wschodnim wybrzeżu. Ten wybitny, obdarzony niezwykłą intuicją lekarz, a jednocześnie mizantrop i cynik, ma zwyczaj mówić ludziom impertynencje prosto w oczy.

Jego drażliwość i dziwactwa tłumaczy poniekąd fakt, że cierpi on z powodu dotkliwego, przewlekłego bólu nogi, w związku z czym nie tylko chodzi o lasce, lecz także zażywa duże dawki środków uśmierzających przykre objawy. Co więcej, jest uzależniony od leków. Podobnie jak Holmes, którego interesują wyłącznie zbrodnie stanowiące wyzwanie dla jego intelektu, House przystępuje do diagnozowania dopiero wtedy, gdy inni lekarze okazują się wobec siebie bezradni. Posługuje się przy tym metodą przywodzącą na myśl słynną dedukcję stosowaną przez wielkiego angielskiego detektywa. Medycyna jawi się w tym serialu jako połączenie skomplikowanych naukowych procedur diagnostycznych z ludzką intuicją, która nadaje działaniom zespołu doktora House'a humanistyczny wymiar.

↑ D. Shore, *Dr House*, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony, klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 151.

KOMENTARZ

Powyższy fragment przedstawia wartość przekazu filmowego. Tekst dotyczy amerykańskiego serialu telewizyjnego *Dr House*, w którym głównym bohaterem jest genialny diagnosta doktor Gregory House. Serial ukazuje przyczyny i przebieg poszczególnych chorób. Przedstawione historie mogą wpływać na widzów i ich podejście do własnego stylu życia, mogą wywoływać refleksję nad kruchością ludzkiego życia. Poza wartością rozrywkową, jaką niesie serial, pełni również rolę edukacyjną i wychowawczą związaną ze zdrowiem i życiem drugiego człowieka. Dzięki oglądaniu filmów o tej tematyce, widzowie mają możliwość poznania rozmaitych hierarchii ludzkich postaw i ich źródeł. W każdym odcinku tytułowy bohater dr House wraz z personelem szpitala próbuje zdiagnozować i wyleczyć pacjentów, którzy wykazują rozmaite objawy, niewyjaśnione wcześniej przez innych lekarzy. Film ukazuje walkę lekarzy o życie ludzkie, a także ich poświęcenie dla pacjentów.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Człowiek, aktywnie uczestnicząc w kulturze artystycznej, rozwija swoją wiedzę o sobie i otaczającym go świecie. Wiele na ten temat głosił św. Tomasz z Akwinu. Zdaniem filozofa „sztuka jest powiązana ze światem natury, czerpie bowiem z niego tworzywo oraz działa celowo, ale zarazem przekracza świat, ponieważ wytwarza rzeczy, których na świecie nie ma, ale które w przekonaniu czło-

wieka – być powinny. Sztuka transcenduje świat przyrody i wespół z nauką, moralnością i religią tworzy świat kultury”¹. Ponadto, myśliciel uważał, że celem sztuki powinno być działanie słuszne, właściwe, należyte – *rectum*, a rozum, który będzie kierował tym co wytworzone – *recta ratio*². Film leży w kręgu zainteresowań filozofii, z jeszcze jednego bardzo ważnego powodu. Mianowicie poprzez to medium stawia się pytanie o istotę człowieka, jego kondycję i moralność.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Sprzyjające prawidłowemu rozwojowi młodzieży są programy popularno-naukowe, dokumentalne czy przyrodnicze. Rozwijające są także filmy, które eksponują właściwe relacje między ludźmi. Waler edukacyjny mają również programy ukazujące cierpienie czy niepełnosprawność, ponieważ pobudzają do refleksji, uwrażliwiają na czyjąś krzywdę, wzbudzają chęć pomocy, działania. Z kolei programy naukowe, przyrodnicze mogą rozwijać ciekawość i wyzwalać pasję. Dodatkowym atutem filmów jest możliwość uczenia się języków obcych, poznawania innych kultur i sztuki. Warto, aby wychowankowie uczestniczyli w różnych zajęciach dotyczących filmu. Ważne jest, żeby udział w zajęciach filmowych poszerzał horyzonty intelektualne i pogłębiał bieżącą wiedzę wychowanków, stymulował i rozwijał ich zainteresowania w zakresie swoistości tekstów kultury przynależnych do filmu.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Dla współczesnej młodzieży film jest ważnym narzędziem edukacyjnym. Młodzież potrzebuje nowych form przekazu wizualnego, do określania siebie, rozwijania swojej osobowości, światopoglądu i wrażliwości wobec drugiej osoby. Człowiek w późniejszym etapie dorastania, wykazujący już swoje zainteresowanie konkretnym gatunkiem filmowym, posiada wypracowany system wartości, którym będzie kierował się w dorosłym życiu. Należy pamiętać, że film nie powinien być tylko źródłem rozrywki, spędzenia czasu w dobrej atmosferze z bliskimi, rodziną, przyjaciółmi lub z samym sobą, ale przede wszystkim powinien pełnić funkcję edukacyjną. Niezbędna jest świadoma, dojrzała obecność

1 H. Kiereś, *Filozofia sztuki*, s. 5, [online:] <http://www.ptta.pl/pef/pdf/f/filozofias.pdf> [dostęp: 25.01.2022].

2 Por. H. Kiereś, *Klasyczna („prywatywna”) teoria sztuki*, „Człowiek w Kulturze” 6-7 (1995), s. 154, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Czlowiek_w_Kulturze/Czlowiek_w_Kulturze-r1995_t6_7/Czlowiek_w_Kulturze-r1995-t6_7-s313-330/Czlowiek_w_Kulturze-r1995-t6_7-s313-330.pdf [dostęp: 25.01.2022].

rodziców w kształtowaniu życia ich dzieci. Konieczna jest pomoc w nadawaniu znaczeń, w wyrażaniu emocji, zapewnienie bezpieczeństwa. Młody człowiek nie ma doświadczenia w przeżywaniu wszystkiego, co go spotyka. Czasem nie rozumie, co się z nim dzieje, nie wie, jak powinien wyrazić to, co przeżywa, aby nie czynić sobie i innym krzywdy.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Sztuka jako taka jest elementem, który może pobudzać człowieka do refleksji, do zmiany swojego życia, a nawet prowadzić do nawrócenia. Sztuka wizualna również może prowadzić do odkrywania transcendencji. Wiele filmów jest przyczynkiem do stawiania pytań o wartości, sens życia, cel naszej egzystencji, a wreszcie pytania o Boga. Istnieje wiele motywów biblijnych, które stały się źródłem natchnienia i inspiracji dla sztuki filmowej. Filmy o tematyce religijnej uwrażliwiają, mogą skierować człowieka do głębszej wiary, pomóc odkryć

sens życia, pokazać prawdę, stworzyć obraz prawdziwej miłości i dobra, jaką otrzymujemy od Boga.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Kino jest środkiem szczególnie zdatnym do przedstawienia niewypowiedzianej tajemnicy, która otacza świat i człowieka. Za pośrednictwem obrazów reżyser nawiązuje dialog z widzem, dzieli się z nim swoimi myślami, każe mu stanąć wobec sytuacji, które muszą wzbudzić jakiś odzew w jego sercu. Jeżeli kieruje się nie tylko kryteriami artystycznymi, ale także inteligencją i poczuciem odpowiedzialności, może wnieść oryginalny wkład w wielki dialog toczący się między ludźmi, narodami i kulturami. W ten sposób staje się niejako wychowawcą nie tylko swoich współczesnych, ale także przyszłych pokoleń, podobnie jak każdy inny twórca kultury.

↑ Jan Paweł II, *Rola kina w kształtowaniu osobowości człowieka. Przemówienie do uczestników sympozjum nt. Kino nośnikiem wartości duchowych i kulturowych*, 1.12.1997, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/kino_01121997.html [dostęp: 7.02.2022].

” Wszyscy powinni zastanowić się nad sprzecznością, istniejącą między Chrystusem, który „biorąc je (dzieci) w objęcia, kładł na nie ręce i błogosławił je” (Mk 10,16), a stwierdzeniem, że dla tego, kto zgorszyłby jednego z tych małych, „byłoby lepiej, gdyby kamień młyński zawieszono mu u szyi” (Łk 17,2). Raz jeszcze apeluję do odpowiedzialnych za przemysł mediów, aby kształcili i zachęcali producentów do ochrony dobra wspólnego, wspierania prawdy, obrony ludzkiej godności jednostki i krzewienia szacunku dla potrzeb rodziny.

↑ Benedykt XVI, *Dzieci i środki komunikowania: wyzwanie dla wychowania. Orędzie Benedykta XVI na 41. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, 20.05.2007, [online:] <https://papiez.wiara.pl/doc/380215.Oredzie-Benedykta-XVI-na-41-Swiatowy-Dzien-Srodkow-Spolecznego/3> [dostęp: 20.01.2022].

” A dzisiaj wam, którzy pracujecie na polu edukacji, nie chcę po prostu powiedzieć, że jesteście pracownikami edukacji. Proszę was, byście byli artystami, kiedy zajmujecie się dziećmi i dbacie o nie. Byśmy tworzyli cywilizację, gdzie będziemy dbać o siebie wzajemnie, byśmy nie pozwolili, żeby obojętność na problemy osób, które są wokół mnie, lub tych, którzy są pod moją opieką, mnie ogarnęła, paraliżowała lub zablokowała.

↑ Franciszek, *Być artystą*, 28.03.2001, w: J.M. Bergoglio, *Kwiatki papieża Franciszka*, tłum. X. Bordas i in., Wydawnictwo M, Kraków 2013, s. 19.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Herod bowiem kazał pochwyć Jana i związanego wtrącić do więzienia, z powodu Herodiady, żony brata jego, Filipa. Jan bowiem upominał go: „Nie wolno ci jej trzymać”. Chętnie też byłby go zgładził, bał się jednak ludu, ponieważ miano go za proroka. Otóż, kiedy obchodzono urodziny Heroda, tańczyła wobec gości córka Herodiady i spodobała się Herodowi. Zatem pod przysięgą obiecał jej dać wszystko, o cokolwiek poprosi. A ona przedtem już podmówiona przez swą matkę: „Daj mi tu – rzekła – na misie głowę Jana Chrzciciela!”. Zasmucił się król. Lecz przez wzgląd na przysięgę i na współbiesiadników kazał jej dać. Posławszy więc kata, kazał ściąć Jana w więzieniu. Przyniesiono głowę jego na misie i dano dziewczynie, a ona zaniosiła ją swojej matce. Uczniowie zaś Jana przyszli, zabrali jego ciało i pogrzebali je; potem poszli i donieśli o tym Jezusowi.

↑ Mt 14,3-12.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” We współczesnym społeczeństwie środki społecznego przekazu odgrywają wyjątkowo ważną rolę w informowaniu, rozwoju kultury i kształceniu. Rola ta wzrasta w związku z postępowaniem technicznym, bogactwem i różnorodnością przekazywanych wiadomości, wpływem wywieranym na opinię publiczną.

↑ KKK 2493.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Dzieci i środki komunikowania: wyzwanie dla wychowania. Orędzie Benedykta XVI na 41. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, 20.05.2007, [online:] <https://papiez.wiara.pl/doc/380215.Oredzie-Benedykta-XVI-na-41-Swiatowy-Dzien-Srodkow-Spolecznego/3> [dostęp: 20.01.2022].

Franciszek, *Być artystą*, 28.03.2001, w: J.M. Bergoglio, *Kwiatki papieża Franciszka*, tłum. X. Bordas i in., Wydawnictwo M, Kraków 2013, s. 19.

Hłowiecki M., *Krzywe zwierciadło. O manipulacji w mediach*, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Lublin 2010.

Jan Paweł II, *Rola kina w kształtowaniu osobowości człowieka. Przemówienie do uczestników sympozjum nt. Kino nośnikiem wartości duchowych i kulturowych*. 1.12.1997, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/kino_01121997.html [dostęp: 7.02.2022].

Kiereś H., *Filozofia sztuki*, s. 1-19, [online:] <http://www.ptta.pl/pef/pdf/f/filozofias.pdf> [dostęp: 25.01.2022].

- Kiereś H., *Klasyczna („prywatywna”) teoria sztuki*, „Człowiek w Kulturze” 6-7 (1995), s. 151-183, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Czlowiek_w_Kulturze/Czlowiek_w_Kulturze-r1995-t6_7/Czlowiek_w_Kulturze-r1995-t6_7-s313-330/Czlowiek_w_Kulturze-r1995-t6_7-s313-330.pdf [dostęp: 25.01.2022].
- Kultura wizualna – teologia wizualna*, red. W. Kawecki, S.J. Wojciechowski, D. Żukowska-Gardzińska, wyd. IPJPII, Instytut Wiedzy o Kulturze UKSW, Warszawa 2011.
- Nagórny J., *Dziecko wśród mediów. Wychowanie w rodzinie do korzystania ze środków społecznego przekazu*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.
- Reroń T., *Media na usługach moralności chrześcijańskiej*, wyd. Papieski Wydział Teologiczny, Wrocław 2002.
- Shore D., *Dr House*, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony, klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 151.
- Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2020.

14. MALARSTWO – PIĘKNO W DZIEŁACH SZTUKI

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Malarstwo jest tym elementem kultury, z którym zetknął się każdy człowiek. Malarstwo, poza wrażeniami estetycznymi, wnosi w ludzkie życie wartości moralne i kulturalne. Umożliwia rozwój człowieka ku otwartości i wrażliwości na piękno. Kontakt z obrazem malarskim uruchamia wyobraźnię człowieka i skłania ku interpretacji dzieła na różne sposoby. Każdy przekaz wizualny wyróżnia się swoją oryginalnością. Patrząc na obraz, człowiek rozpoznaje przekaz i odczucia artysty, dzięki temu pogłębia swoją wrażliwość. Sztuka staje się mu bliska.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój wrażliwości estetycznej i emocjonalnej

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie dorobku kultury

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Zdolność rozumienia dzieła malarskiego

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Dzieło sztuki kształtuje wyobraźnię człowieka.
- Sztuka uwrażliwia na problemy i buduje właściwe postawy.
- Dzieło malarskie dostarcza człowiekowi wartości estetycznych, moralnych i kulturowych.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Sztuka nierozzerwalnie wiąże się z pięknem.
- Kontakt ze sztuką rozwija zdolności poznawcze młodego człowieka.
- Sztuka malarska wyraża uczucia, emocje, przeżycia, opisuje rzeczywistość.

→ ZASADY

- Uczę się analizować i interpretować dzieło malarskie.
- Posiadam wiedzę na temat wybitnych dzieł malarskich.
- Dzięki sztuce wyrażam swoje odczucia i emocje.
- Odwiedzam muzea i galerie.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Przyjmowanie pod wpływem sztuki właściwej postawy moralnej i społecznej.
- Sztuka pomaga człowiekowi zrozumieć samego siebie i świat.
- Każdy przekaz wizualny angażuje i wywołuje emocje.

→ ZASADY

- Zachęcam młodego człowieka do uczestnictwa w konkursach plastycznych.
- Wspólnie z dzieckiem staramy się interpretować dzieło malarskie.
- Staram się uczyć z dzieckiem na różnego rodzaju wernisażach, wystawach.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Sztuka plastyczna towarzyszy człowiekowi na każdym etapie jego życia.
- Wykształcenie wrażliwości estetycznej i sprawności krytycznej oceny dzieła sztuki.
- Dzieło malarskie pobudza uczucia wiążące się ze sferą duchową.

→ ZASADY

- Umożliwiam wychowankom rozwój ich aktywności twórczej przez indywidualne lub zespołowe formy działań artystycznych.
- Przygotowuję uczniów do obcowania z dziełami sztuki.
- Rozwijam wśród uczniów umiejętność refleksyjnej i krytycznej oceny zjawisk w kulturze i sztuce.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Szkoła organizuje warsztaty artystyczne dla uczniów. Zajęcia mogą obejmować: malarstwo, rysunek i rzeźbę. Tematy podejmowane przez uczniów mogą być różne, to znaczy: pejzaże, kompozycje o charakterze symbolicznym. Warsztaty mogą dotyczyć również ciekawostek o sztuce i o aktualnych wydarzeniach artystycznych. Celem warsztatów jest rozbudzenie umiejętności malarskich, rozwijanie własnych talentów. Młodzież poznaje różne środki wyrazu w sztuce.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie mają edukację artystyczną w ramach zajęć szkolnych. Rozumieją sztukę i potrafią ją interpretować. Znają zasady perspektywy i wrażliwości na kolor. Potrafią odnajdywać własny obraz otaczającego ich świata. Inspirują się twórczością słynnych malarzy. Potrafią wymienić wybitnych twórców polskich i zagranicznych oraz podać przykłady ich twórczości. Uczeń analizuje i interpretuje dowolne dzieła sztuki oraz uzasadnia ich wartość artystyczną.

1.10. ZAGROŻENIA

Odbiór sztuki przez młodzież może stanowić problem. Młodzi ludzie nie rozumieją sztuki, nie potrafią rozpoznać (różnych form piękna) w dziele malarstwie, znaczeń w nim zawartych, dokonać analizy i interpretacji dzieła. Mają trudności w wyrażaniu własnych opinii. Nie mają ulubionego stylu malarskiego. Często przybierają postawę bierną wobec sztuki. Unikają z nią kontaktu poprzez uczestnictwo w wystawach czy wernisażach.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

MONA LIZA

przez siedem gór granicznych

kolczaste druty rzek

i rozstrzelane lasy

i powieszony mosty

szedłem –

przez wodospady schodów

wiry morskich skrzydeł

i barokowe niebo

całe w błętności aniołów

– do ciebie

Jeruzalem w ramach

stoję

w gęstej pokrzywie

wycieczki

na brzegu purpurowego sznura

i oczu

no i jestem
widzisz jestem

nie miałem nadziei
ale jestem

pracowicie uśmiechnięta
smolista niema i wypukła

jakby z soczewek zbudowana
na tle wklęsłego krajobrazu

między czarnymi jej plecami
które są jakby księżyc w chmurze

a pierwszym drzewem okolicy
jest wielka próżnia piany światła

no i jestem
czasem było
czasem wydawało się
nie warto wspominać

tyka jej regularny uśmiech
głowa wahadło nieruchome

oczy jej marzą nieskończoność
ale w spojrzeniach śpią ślimaki

no i jestem
mieli przyjść wszyscy
jestem sam

kiedy już
nie mógł głową ruszać
powiedział
jak to się skończy
pojadę do Paryża

między drugim a trzecim palcem
 prawej ręki
 przerwa

wkładam w tę bruzdę
 puste łuski losów

no i jestem
 to ja jestem
 wparty w posadzkę
 żywymi piętami

tlusta i niezbyt ładna Włoszka
 na suche skały włos rozpłaszcza

od mięsa życia odrąbana
 porwana z domu i historii

o przeraźliwych uszach z wosku
 szarfa żywicy uduszona

jej puste ciała woluminy
 są osadzone na diamentach

między czarnymi jej plecami
 a pierwszym drzewem mego życia

miecz leży
 wytopiona przepaść

↑ Z. Herbert, *Mona Lisa*, w: tegoż, *Wiersze wybrane*, wybór i oprac. R. Krynicki, Wydawnictwo a5, Kraków 2005, s. 114-115.

KOMENTARZ

Cytowany wiersz współczesny inspirowany jest renesansowym obrazem włoskiego malarza Leonarda da Vinci. *Mona Lisa* to portret młodej kobiety, florenckiej patrycjuszki. Obraz powstał na początku XVI wieku, obecnie znajduje się w paryskim Luwrze. W wierszu ukazana jest postać wędrowca podróżującego do słynnego obrazu *Mona Lisa*. Próbuje on dotrzeć z daleka, aby móc go ujrzeć,

nawiązać głęboki kontakt. Wpatrując się w dzieło, zauważa tajemniczy uśmiech kobiety. Dzieło może skrywać jakiś sekret. Uśmiech oraz ukazane przez artystę w sposób subtelny piękno kobiecości świadczą o wyjątkowości kobiety. Wiersz prezentuje niezwykle talent, zdolności artysty, techniki, które wykorzystał, malując obraz. Patrząc na pejzaż, można dostrzec wiele niespotykanych formacji skalnych – płynące jeziora i rzeki, które niosą również ciekawą symbolikę tej sztuki. Przesłaniem wiersza jest ukazanie walorów sztuki malarskiej, jej wartości estetycznych, które są istotne w życiu każdej wspólnoty ludzkiej. Wartościowe dzieło malarskie zasługuje na szacunek i podziw. Każdy człowiek powinien mieć możliwość nawiązania kontaktu z malarstwem w swoim życiu, poznania, doświadczenia tej sztuki. Dzieło malarskie wyraża piękno, zachwyt nad światem, zdolności artysty, tajemniczość. Może nieść również inne przekazy symboliczne.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Sztuka i piękno zawsze były i są ważnym przedmiotem filozoficznych rozważań. Estetyki w sztuce doszukiwał się św. Tomasz z Akwinu. Zdaniem filozofa: „sztuka usuwa braki, czyli doskonali świat, wprowadza do świata to piękno, a więc w jakimś podstawowym sensie jest niezgodą człowieka na brak-brzydotę, jest wyrazem afirmacji pełni bytowej¹. Pięknem nazywa coś co wzbudza w człowieku zachwyt, rozwija jego poznanie refleksyjne, radość samoistnego tworzenia.

Warto także przywołać myśl Władysława Tatarkiewicza, który w książce pt. *O szczęściu*, nawiązuje do obcowania ze sztuką, przedstawia różne formy czerpania z niej piękna. „Obcowanie ze sztuką miewa nieraz charakter pracy, i to nie tylko u badaczy, historyków, krytyków; wielu ludzi, gdy pociągnie ich obraz czy książka, chce je przemyśleć, zrozumieć, nauczyć się z nich jak najwięcej”².

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Rolą wychowawcy jest rozbudzenie wśród uczniów zainteresowania malarstwem, dostrzeżenie w każdym wychowanku jego indywidualnych predyspozycji i umożliwienie mu ich rozwoju. Ważne, aby młodzi ludzie mogli rozwijać swoje pasje. Nauczyciel powinien wykazać się szczególną uważnością wobec ucznia, aby nie zniszczyć jego naturalnej potrzeby rozwoju w zakresie sztuki. Nauczyciel współpracuje z uczniem nad odczytywaniem znaczeń dzieł malar-

1 H. Kiereś, *Filozofia sztuki*, s. 12, [online:] <http://www.ptta.pl/pef/pdf/f/filozofias.pdf> [dostęp: 25.01.2022].

2 W. Tatarkiewicz, *O szczęściu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 178.

skich, prowadząc do ich ostatecznej interpretacji. Dzięki analizie dzieła sztuki uczeń kształci swoją spostrzegawczość, twórcze myślenie, wyobraźnię, przygotowuje się do świadomego i krytycznego odbioru sztuki, a także: rozwija świadomość estetyczną, dostrzega wartości duchowe i problemy społeczne.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Sztuka malarska dostarcza młodemu człowiekowi wielu przeżyć estetycznych i bodźców, które wpływają na kształtowanie hierarchii wartości. Każde dzieło posiada w sobie swoją oryginalność, która pobudza nasze doznania. Człowiek, doświadczając niezwykłości dzieła sztuki, odkrywa siebie, rozwija się intelektualnie, emocjonalnie, moralnie. Kontakt ze sztuką uczy empatii i zrozumienia wobec drugiego człowieka. Składnia do przemyśleń. Dzięki przekazom symbolicznym zawartym w obrazach stajemy się bardziej wrażliwi, twórczy, rozwijamy w sobie uważność na bodźce wizualne. Przyglądając się konkretnym reprodukcjom obrazów, odczuwamy radość.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Obraz jest jednym z najważniejszych czynników międzyludzkiej komunikacji. „Spoglądając na twórczość artystyczną - nie zapominając jednak, że każde dzieło sztuki zawiera w sobie coś z wytwarzania - mamy przed oczyma pewnego rodzaju obraz Bożego, stwórczego dzieła”³. Dzięki sztuce człowiek poznaje jej sens, budząc w sobie wrażliwość i otwartość, inspirując się do przemyśleń w swoim życiu. Piękno pochodzące z dzieła malarskiego może stać się drogą. Obraz jest niezwykle ważnym nośnikiem treści wiary, a nawet jej źródłem. W teologii wschodniej obraz-ikona stanowi tzw. *locus theologicus*, to znaczy, że stanowi źródło, z którego wierni czerpią swoją wiarę i prawdy teologiczne. Z drugiej strony obraz wspomaga wiarę, jej przeżywanie. Może być elementem, który pomaga nam się modlić. Oczywiście błędem i nieporozumieniem byłaby postawa, w której traktujemy sam obraz – choćby przedstawiał święte postacie – w sposób magiczny, tak jakby on sam, automatycznie zbliżał nas do rzeczywistości transcendentalnej, do Boga.

³ F. Vavillon, *Radość wiary, radość życia*, tłum. M. Książek, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1989, s. 165.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Nie wszyscy są powołani, aby być artystami w ścisłym sensie tego słowa. Jednak według Księgi Rodzaju, zadaniem każdego człowieka jest być twórcą własnego życia: człowiek ma uczynić z niego arcydzieło sztuki.

↑ LA 2.

” [...] Wy także bądźcie, poprzez sztukę, zwiastunami i świadkami nadziei dla ludzkości! I nie bójcie się spotkania z pierwszym i ostatecznym źródłem piękna, dialogu z wierzącymi, z tymi, którzy jak wy czują się pielgrzymami w świecie i w historii, zmierzającymi ku nieskończonemu Pięknu! Wiara niczego nie ujmuje waszemu geniuszowi, waszej sztuce, co więcej, uwydatnia je i ożywia, dodaje odwagi do przekroczenia progu i do kontemplowania urzeczonymi i wzruszonymi oczami ostatecznego i definitywnego celu, niezachodzącego słońca, które oświecła i czyni piękną teraźniejszość.

↑ Benedykt XVI, *Bądźcie zwiastunami i świadkami nadziei. Przemówienie podczas spotkania z artystami*, 21.11.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/artystyci_21112009.html [dostęp: 20.01.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Nazajutrz tłum stojący po drugiej stronie jeziora spostrzegł, że poza jedną łodzią nie było tam żadnej innej oraz że Jezus nie wsiadł do łodzi razem ze swymi uczniami, lecz że Jego uczniowie odpłynęli sami. Tymczasem w pobliże tego miejsca, gdzie spożyto chleb po modlitwie dziękczynnej Pana, przy płynęły od Tyberiady inne łodzie. A kiedy ludzie z tłumu zauważyli, że nie ma tam Jezusa ani Jego uczniów, wsiadli do łodzi, dotarli do Kafarnaum i tam szukali Jezusa. Gdy zaś odnaleźli Go na przeciwległym brzegu, rzekli do Niego: „Rabbi, kiedy tu przybyłeś”. W odpowiedzi rzekł im Jezus: „Zaprawdę, zaprawdę, powiadam wam: Szukacie Mnie nie dlatego, że widzieliście znaki, ale dlatego, że jedliście chleb do syta. Zabiegajcie nie o ten pokarm, który niszczy, ale o ten, który trwa na życie wieczne, a który da wam Syn Człowieczy; Jego to bowiem pieczęcią swą naznaczył Bóg Ojciec”. Oni zaś rzekli do Niego: „Cóż mamy czynić, abyśmy wykonywali dzieła Boga?”. Jezus, odpowiadając, rzekł do nich: „Na tym polega dzieło Boga, abyście wierzyli w Tego, którego On posłał”.

↑ J 6,22-29.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” Człowiek „stworzony na obraz Boży”⁴ wyraża również prawdę swojego związku z Bogiem Stwórcą przez piękno swoich dzieł artystycznych. Sztuka jest bowiem typowo ludzką formą wyrazu. Poza wspólnym dla wszystkich żywych stworzeń dążeniem do zaspokojenia potrzeb życiowych, jest ona darmową obfitością wewnętrznego bogactwa człowieka. Sztuka, będąc owocem talentu danego przez Stwórcę i wysiłku człowieka, jest formą mądrości praktycznej, łączącą wiedzę i umiejętność praktyczną⁵, by prawdę o rzeczywistości wyrazić w języku dostępnym dla wzroku i słuchu. Sztuka zawiera w ten sposób pewne podobieństwo do działania Boga w tym, co stworzone, w takim stopniu, w jakim czerpie natchnienie z prawdy i umiłowania stworzeń. Podobnie jak każde inne działanie

4 Por. Rdz 1,26.

5 Por. Mdr 7,17.

ludzkie, sztuka nie ma sama w sobie absolutnego celu, lecz jest podporządkowana ostatecznemu celowi człowieka i przezeń uszlachetniana⁶.

↑ KKK 2501.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Bądźcie zwiastunami i świadkami nadziei. Przemówienie podczas spotkania z artystami*, 21.11.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/artysci_21112009.html [dostęp: 20.01.2022].

Dzidek K., *Funkcje sztuki w teologii*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013.

Herbert Z., *Mona Lisa*, w: tegoż, *Wiersze wybrane*, wybór i oprac. R. Krynicki, Wydawnictwo a5, Kraków 2005, s. 114-115.

Jan Paweł II, *List do artystów*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 490-501.

Kiereś H., *Filozofia sztuki*, s. 1-19, [online:] <http://www.ptta.pl/pef/pdf/f/filozofias.pdf> [dostęp: 25.01.2022].

6 Por. Pius XII, *Przemówienia* (24 grudnia 1955 i 3 września 1950).

- Kultura wizualna - teologia wizualna*, red. W. Kawecki, S.J. Wojciechowski, D. Żukowska-Gardzińska, wyd. IPJPII, Instytut Wiedzy o Kulturze UKSW, Warszawa 2011.
- Łukasiewicz-Wieleba J., Jabłonowska M., *Zdolności i twórczość*, Wydawnictwo APS, Warszawa 2010.
- Popek S., *Człowiek jako jednostka twórcza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003.
- Potoczek G., *Twórczy rozwój uczniów*, „Życie Szkoły” 2002, nr 9, s. 555-557.
- Szmidt K.J., *Pedagogika twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk 2007.
- Tatarkiewicz W., *O szczęściu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Uszyńska-Jarmoc J., *Twórcza aktywność dziecka: teoria, rzeczywistość, perspektywy rozwoju*, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok 2003.
- Vavillon F., *Radość wiary, radość życia*, tłum. M. Książek, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1989.
- Zrozumieć malarstwo. Najważniejsze tematy w sztuce*, red. A. Sturgis, tłum. E. Hornowska, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2006.

15. ARCHITEKTURA WYRAZEM DĄŻENIA CZŁOWIEKA DO SACRUM

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Każda dziedzina sztuki tworzy m.in. dzieło sakralne. Wyraża przez to nie tylko piękno, twórcze spojrzenie oraz przekaz symboliczny, który wpływa pozytywnie na wyobraźnię i wrażliwość człowieka, ale również treści religijne. Każda forma architektoniczna o symbolice religijnej tworzy sferę *sacrum*. Dzieło architektoniczne inspiruje człowieka pod względem estetycznym i duchowym. Wzbudza w nim różnego rodzaju myśli, uczucia skierowane ku transcendencji. Pomaga w modlitwie i kontemplacji. Architektura sakralna swoim bogactwem dekoracji wywołuje podziw i zachwyt. Budowle sakralne stają się wyrazem dążenia człowieka do sfery *sacrum*. Pod wpływem religijnej wartości dzieła architektury człowiek dokonuje swojej wewnętrznej przemiany duchowej. Osiągnięcie dojrzałości duchowej jest ważnym elementem rozwoju osobowego każdej osoby ludzkiej.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy i estetyczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Postrzeganie dzieła architektonicznego z perspektywy treści duchowych

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Doświadczenie duchowości poprzez owoce ludzkiej pracy twórczej

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Architektura może stać się połączeniem estetyki z symboliką chrześcijańską.
- Doświadczenie *sacrum* w kontakcie z dziełem architektury.
- Na czym polega relacja człowieka względem *sacrum*?
- Umiejętność odbioru duchowego przesłania zawartego w dziele sakralnym.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Dzieło sztuki sakralnej zbliża człowieka do poznania prawdy duchowej.
- Postrzeganie dzieła sztuki architektury z perspektywy duchowej i estetycznej.
- Sztuka o tematyce religijnej inspirowane do modlitwy.

→ ZASADY

- Zachwyca mnie piękno i harmonia świata.
- Poprzez piękno i symbolizm dzieła architektonicznego, odkrywam tajemnicę Pana Boga.
- Interesuję się określonymi koncepcjami architektonicznymi zabytkowych budowli.
- Modlitwa jest dla mnie ważnym czynnikiem wynikającym z wewnętrznej potrzeby.
- Dążę do rozwoju duchowego.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Kontakt ze sztuką uczy młodego człowieka uczciwego i odważnego myślenia o samym sobie i o własnym postępowaniu.
- Sztuka jest dialogiem teologii z pięknem, dobrem i prawdą¹.
- Sztuka wpływa na życie duchowe człowieka.
- Sztuka jest źródłem osobistego szczęścia każdej osoby ludzkiej.

1 W. Kawecki, *O istocie sztuki*, w: *Kultura wizualna – teologia wizualna*, red. W. Kawecki, J.S. Wojciechowski, D. Żukowska-Gardzińska, wyd. IPJPII, Instytut Wiedzy o Kulturze UKSW, Warszawa 2011, s. 282.

→ ZASADY

- Wychowuję dziecko do poznawania sztuki, aby lepiej wyrażało własne emocje i mogło odnaleźć określone wartości w dziele.
- Pielęgnowuję twórczość młodego człowieka.
- Często rozmawiam z dzieckiem o sztuce sakralnej, ukazując w ten sposób świadectwo naszego dziedzictwa kulturowego.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Sztuka aktywizuje człowieka do pracy twórczej.
- Sztuka uwrażliwia na piękno świata.
- Sztuka może ukazywać piękno duchowe.
- Sztuka o tematyce religijnej pomaga człowiekowi w zgłębieniu jego wiary chrześcijańskiej.
- Wrażliwość duchowa może pomóc młodemu człowiekowi w zachowaniu poczucia podmiotowości.

→ ZASADY

- Wspomagam wychowanków w poznawaniu wartości duchowych.
- Rozwijam u wychowanków potrzeby kontaktu ze sztuką i budzenie wiary w ich własne możliwości twórcze.
- Organizuję wyjazdy szkolne, podczas których wychowankowie odwiedzają najcenniejsze zabytki architektury: pałace, zamki, świątynie.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Nauczyciel inicjuje dyskusję z uczniami dotyczącą współczesnej sztuki sakralnej.

Pytania pomocnicze:

- Wyjaśnij, czym według ciebie powinna charakteryzować się sztuka sakralna?
- Przygotuj referat na temat znanych twórców dzieł o tematyce sakralnej.

Swoje odpowiedzi uczniowie prezentują na forum klasowym.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

W obecnych czasach kontaktu ze sztuką sakralną można szukać w wielu miejscach i na wiele sposobów. Poprzez odbiór sztuki uczniowie potrafią wyrazić swoje odczucia, mają również świadomość, jak ważną rolę odgrywa ona w ich życiu. Odkrywają prawdę o samych sobie lub o drugim człowieku, z którym nawiązują braterską więź. Czują się odpowiedzialni za przestrzeń publiczną i za to, co ona wyraża. Wykazują zainteresowanie sprawami duchowymi, poświęcają czas na działania związane z realizowaniem i rozwijaniem własnej duchowo-

ści. Chętnie uczestniczą w wycieczkach tematycznych związanych ze sztuką sakralną. Wykazują dużą wiedzę o zabytkach sakralnych oraz posiadają własne zdanie na temat problemów związanych z historią sztuki. Odwiedzane miejsca wzbudzają w nich ciekawość i zachwyt. Doświadczając duchowości w swoim codziennym życiu, są szczęśliwi, czują pokój i bliskość z Panem Bogiem. Częściej dostrzegają piękno wokół siebie, czują potrzebę otaczania się nim, a także poszukiwania pogłębionej duchowości.

1.10. ZAGROŻENIA

W obecnych czasach młodzi ludzie mają dostęp do różnych portali, stron internetowych, aplikacji. Często z nich korzystają, prowadząc do zubożenia swojego życia duchowego. Świat wirtualny odsuwa ich od wszelkich spraw związanych z duchowością. W codziennym życiu nie wykazują zaangażowania w swój rozwój duchowy czy wrażliwość estetyczną. W obliczu problemów nie postępują świadomie i odpowiedzialnie. Odczytywanie symbolicznych znaczeń zastosowanych w dziele i ich głęboka wymowa sakralna są dla młodzieży niezrozumiałe. Niechętnie uczestniczą w wyjazdach szkolnych organizowanych w celu poznania ciekawych miejsc kultu i zabytków sakralnych.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

KATEDRA

” Więc teraz Katedra. Olbrzymia, wspaniała. Wychodzisz ze słuzy biosfery i widzisz ją – Katedrę – przed/ponad sobą: poszarpany cień na tle gwiazd. Trzeba światła, żeby docenić jej architekturę, a światła właśnie brak. Levie już daleko, Madeleine jeszcze niewystarczająco blisko. Teraz, w długim okresie kosmicznego Interhelium, Katedra jest przede wszystkim Tajemnicą.

[...] Bo to jedno o Katedrze rzec mogę na pewno: jest piękna. Nie jest ładna, nie jest dla oka przyjemna, nie uspokaja patrzącego – ale jest piękna. Estetyka bryły inna jest od estetyki obrazu dwuwymiarowego lub estetyki ruchu. Nie angażuje jedynie zmysłu wzroku, lecz uruchamia także głębsze procedury. Napiera. Reorganizuje przestrzeń i człowieka w tej przestrzeni. *Acheiropoieta* – oto, czym jest Katedra. Naturalny artefakt sakralny.

Bo kto mi poda nazwisko twórcy Katedry? Kto mi wskaże architekta, z którego zamysłu powstała ta porażająca wyobraźnię kompozycja kształtów? Komu złożyć hołd? Programiści żywo krystu wiedzieli jedynie, czym Katedra ma nie być: zakreślili warunki brzegowe. Katedra jako taka nie istniała w ich myślach. Kto zatem jest autorem tego dzieła sztuki?

Izmiraidy?

Przypadek?

Bóg?

Nikt?

Teoria chaosu?

Ile sztuki w kawałku drewna wyrzuconym na brzeg przez morze? Ile głębi w nieintencjonalnych skrzepach materii? Unoszę głowę i przed oczyma mam kosmos. Rorscharchowe wyciemnienia mgławic, rzekę Mlecznej Drogi, delikatne kwiaty

gwiazdnych gromad, srebrny piasek odległych galaktyk, kwazarów, zgrzytliwe świetlne *staccato* pulsarów... A umysł to chłonie, obraca, organizuje, nazywa formy. Pierwsi kosmonauci, powracając z orbity, często mówili o doświadczeniu mistycznym. Dane im było obcować pośrednio z wysoką transcendencją. Kosmos – Katedra – oddziałują w ten sam sposób. Niebezpiecznie jest za bardzo się zapatrzeć.

↑ J. Dukaj, *Katedra*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2020, s. 86-87.

KOMENTARZ

Przytoczony fragment *Katedry* Jacka Dukaja dotyczy wartości dzieła architektury sakralnej. Cała powieść jest nawiązaniem do sztuki katalońskiego architekta Antoniego Gaudiego. Tytułowa *Katedra* jest nietypowym budynkiem, umieszczonym na planetoidzie, będącej miejscem pochówku dowódcy statku kosmicznego, który poświęcił życie dla swojej załogi. Ukazana jest jako obiekt sakralny – interesujący artefakt stworzony przez człowieka, budzący mistyczne doznania. W opowiadaniu autor wskazuje na kwestię doświadczania *sacrum* przez człowieka poprzez dzieło architektoniczne. Jego zdaniem katedra to symbol przestrzeni świętej. O świętości katedry świadczy jej ukryta cudowność, tajemniczość. Autor pokazuje nam, że pomimo postępu cywilizacyjnego każdy z nas ma tendencję do tego, by wyjaśniać przez sferę duchową coś, czego nie rozumie. Postrzega katedrę z perspektywy duchowej. W takiej przestrzeni ludzie chcą wierzyć, że poza sferą fizyczną, istnieje też sfera duchowa, nawiązanie bliskiej relacji z Bogiem. Przestrzeń ta przyciąga ludzi do doświadczania autentycznej religijności. *Sacrum* przedstawione w opowiadaniu ma wymiar jednostkowy, indywidualny.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

O znaczeniu sztuki religijnej wiele głosił Święty Tomasz z Akwinu. Zdaniem filozofa „jest to sztuka, która bezpośrednio lub pośrednio uczestniczy w kulcie w sposób zgodny z doktryną danej religii. Uczestniczyć może w postaci budowli sakralnych, oraz innych dzieł sprawowania kultu, dzieł, które w sposób artystyczny przedstawiają treści religijne”². Ponadto, myśliciel określił wiele aspektów, jakimi powinien kierować się artysta tworzący dzieło. Przede wszystkim

2 H. Kiereś, *Filozofia sztuki*, s. 14, [online:] <http://www.ptta.pl/pef/pdf/f/filozofias.pdf> [dostęp: 25.01.2022].

powinna cechować go wiedza dotycząca religii, której treść chciałby zobrazować. Sztuka bez tej wiedzy narażona byłaby na błąd niestosowności, prowadzący do zabobonu i bałwochwalstwa³. Z kolei Arthur Coleman Danto prowadził rozważania dotyczące w szczególności prawdziwych problemów sztuki współczesnej. Zgadzał się z poglądem Georga Wilhelma Friedricha Hegela o tym, że „sztuka przypomina myśl, że ma jej moc, co oznacza, iż element, który czyni dzieło sztuki, ucieleśnia w sensualnej idiomatyce myśl, a jej uchwycenie jest podobne do rozumienia zdania. To zdanie w dziele sztuki wyjaśnia własności, które inaczej pozostałyby nieuchwytnie bez owego odniesienia do myśli”⁴.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Działania wychowawcy powinny być nakierowane na to, by młody człowiek interesował się sztuką sakralną i świadomie ją odbierał. Rolą nauczyciela jest troska o życie duchowe wychowanków, dlatego pomaga on, często zagubionemu

3 Por. H. Kiereś, *Sztuka religijna czy sacrum w sztuce?*, „Człowiek w Kulturze” 6-7 (1995) s. 318, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Czlowiek_w_Kulturze/Czlowiek_w_Kulturze-r1995-t6_7/Czlowiek_w_Kulturze-r1995-t6_7-s313-330/Czlowiek_w_Kulturze-r1995-t6_7-s313-330.pdf [dostęp: 25.01.2022].

4 L. Sosnowski, *Dzieło jako „rzecz teoretyczna”. Koncepcja sztuki Arthura C. Danto*, „Filozofia i Sztuka” 30 (2007), s. 52, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Sztuka_i_Filozofia/Sztuka_i_Filozofia-r2007-t30/Sztuka_i_Filozofia-r2007-t30-s42-54/Sztuka_i_Filozofia-r2007-t30-s42-54.pdf [dostęp: 25.01.2022].

młodemu człowiekowi, zrozumieć samego siebie, jego kompetencje twórcze. Ważne jest zachęcanie młodzieży do rozwijania zainteresowań artystycznych i zdolności, uwrażliwienie ich na piękno, zwłaszcza dzieła sakralnego, a także promowanie utalentowanych uczniów w ramach organizowanych w szkole projektów. Szkoła powinna umożliwiać młodzieży prezentowanie swojej twórczości artystycznej inspirowanej wartościami religijnymi, aby mogła ona rozwijać swoje pasje i zdolności, a poprzez to przybliżyć się do Boga.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Poprzez duchowość człowiek może lepiej rozumieć samego siebie. Duchowość ma ogromne znaczenie dla przyszłości młodego człowieka. W procesie dojrzewania osobowego bardzo ważna jest potrzeba podstawowych wartości duchowych. Są one potrzebne człowiekowi w jego codziennym życiu. Bez nich życie człowieka staje się trudniejsze, pozbawione celu. Wartości tj. współczucie, tolerancja, zdolność wybaczenia, opiekuńczość są najważniejszymi wartościami duchowymi, ponieważ nie mogą współistnieć z negatywnymi stanami umysłu. Dzięki doświadczeniu religijnemu nabiera się zdolności do odczytywania w świecie zewnętrznych znaków i symboli *sacrum*. Idąc przez życie z otwartością na transcendencję, świadomie pogłębiamy rozwój duchowy.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Człowiek powinien dążyć do zjednoczenia z Panem Bogiem, aby móc osiągnąć świętość. Musi dokonać samookreślenia się względem swojej postawy zarówno odnośnie sfery materialnej, niematerialnej, jak i duchowej. Prace artystyczne stworzone przez człowieka, np. dzieła architektury mogą być emanacją du-

chowości, dążeniem człowieka ku Bogu. Dzieła te mogą ukazywać ludzkie pragnienia zbliżenia się do Absolutu. Przykładem takiej architektury są świątynie gotyckie, które miały być architektonicznym przekazem wiary: są na planie krzyża, orientowane, pnące się ku górze. W ten sposób człowiek w dziełach swojej pracy może przekazywać treści teologiczne i duchowość.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Kościół zawsze zostawiał szeroką przestrzeń twórczą artystom. Jednak sztuka sakralna musi odznaczać się umiejętnością trafnego wyrażenia tajemnicy ujmowanej w pełni wiary Kościoła i zgodnie ze wskazaniem duszpasterskimi, stosownie opracowanymi przez kompetentne władze kościelne. Odnosi się to zarówno do sztuk plastycznych, jak i do muzyki kościelnej.

↑ EdE 50.

” [...] są także wypowiedzi artystyczne, będące prawdziwymi ścieżkami do Boga – Najwyższego Piękną, wręcz są pomocą do wzrastania w relacji z Nim, w modlitwie. Chodzi o dzieła, które rodzą się z wiary i wyrażają wiarę. Przykład tego możemy mieć wówczas, gdy odwiedzamy np. gotycką katedrę: jesteśmy porwani pionowymi liniami, które strzelają ku niebu i pociągają nasze oczy i naszego ducha ku górze, podczas gdy równocześnie odczuwamy swą małość, chociaż pragniemy pełni... Albo gdy wchodzimy do kościoła romańskiego: jesteśmy zachęcani w sposób spontaniczny do skupienia i modlitwy. Dostrzegamy, że w tych wspaniałych budynkach zawarto jakby wiarę pokoleń. Lub gdy słyszymy fragment muzyki sakralnej, która porusza struny naszego serca, nasza dusza jest jakby poszerzona i łatwiej jej zwracać się do Boga.

↑ Benedykt XVI, *Kontemplacja piękna dzieł sztuki drogą do Boga*, 2.09.2011, [online:] <https://papiez.wiara.pl/doc/934657.Kontemplacja-piekna-dziel-sztuki-droga-do-Boga> [dostęp: 14.02.2022].

” Piękno sztuki korzystnie wpływa na życie i tworzy wspólnotę: jednoczy bowiem Boga, człowieka i stworzenie w jedną symfonię; łączy przeszłość, terażniejszość i przyszłość; przyciąga do jednego miejsca i skupia w jednym punkcie spojrzenia różnych ludzi i odległych narodów.

↑ Franciszek, *Wielka sztuka sakralna najlepszą drogą do wiary*, 28.08.2018, [online:] <https://www.ekai.pl/wielka-sztuka-sakralna-najlepsza-droga-do-wiary/> [dostęp: 14.02.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Ty natomiast poszedłeś śladami mojej nauki, sposobu życia, zamierzeń, wiary, cierpliwości, miłości, wytrwałości, prześladowań, cierpień, jakie mnie spotkały w Antiochii, w Ikonium, w Listrze. Jakież to prześladowania zniosłem – a ze wszystkich wyrwał mnie Pan! I wszystkich, którzy chcą żyć zbożnie w Chrystusie Jezusie, spotkają prześladowania. Tymczasem ludzie źli i zwodziciele będą się dalej posuwać ku temu, co gorsze, błędząc i innych w błąd wprowadzając. Ty natomiast trwaj w tym, czego się nauczyłeś i co ci powierzono, bo wiesz, od kogo się nauczyłeś. Od lat bowiem niemowlęcych znasz Pisma święte, które mogą cię nauczyć mądrości wiodącej ku zbawieniu przez wiarę w Chrystusie Jezusie. Wszelkie Pismo jest przez Boga natchnione i pożyteczne do nauczania, do przekonywania, do poprawiania, do wychowania w sprawiedliwości – aby człowiek Boży był doskonały, przysposobiony do każdego dobrego czynu.

↑ 2 Tm 3,10-17.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” Biskupi powinni więc – sami lub upoważniając innych – czuwać nad popieraniem dawnej i nowej sztuki sakralnej we wszystkich jej formach i z taką samą religijną troską usuwać z liturgii i budownictwa sakralnego to wszystko, co nie jest zgodne z prawdą wiary i z autentycznym pięknem sztuki sakralnej⁵.

↑ KKK 2503.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Kontemplacja piękna dzieł sztuki drogą do Boga*, 2.09.2011, [online:] <https://papiez.wiara.pl/doc/934657.Kontemplacja-piekna-dziel-sztuki-droga-do-Boga> [dostęp: 14.02.2022].

Danto A., *Świat sztuki: pisma z filozofii sztuki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

Dukaj J., *Katedra*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2020.

Franciszek, *Wielka sztuka sakralna najlepszą drogą do wiary*, 29.08.2018, [online:] <https://www.ekai.pl/wielka-sztuka-sakralna-najlepsza-droga-do-wiary/> [dostęp: 14.02.2022].

Jan Paweł II, *Adhortacja Ecclesia in Eucharistia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 859-914.

⁵ Por. Sobór Watykański II, konst. *Sacrosanctum Concilium*, 122-127.

- Jelonek T., *Biblijne pojęcie sacrum*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.
- Kiereś H., *Filozofia sztuki*, [online:] <http://www.ptta.pl/pef/pdf/f/filozofias.pdf> [dostęp: 25.01.2022].
- Kiereś H., *Sztuka religijna czy sacrum w sztuce?*, „Człowiek w Kulturze” 6-7 (1995) s. 313-330, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Czlowiek_w_Kulturze/Czlowiek_w_Kulturze-r1995-t6_7/Czlowiek_w_Kulturze-r1995-t6_7-s313-330/Czlowiek_w_Kulturze-r1995-t6_7-s313-330.pdf [dostęp: 25.01.2022].
- Kultura wizualna – teologia wizualna*, red. W. Kawecki, J.S. Wojciechowski, D. Żukowska-Gardzińska, wyd. IPJPII, Instytut Wiedzy o Kulturze UKSW, Warszawa 2011.
- Lisik A., *Symbolika w architekturze sakralnej*, Śląsk Wydawnictwo Naukowe, Katowice 2017.
- Marcel G., *Mądrość i poczucie sacrum*, tłum. K. Chodacki, P. Chołda, wyd. Arcana, Kraków 2011.
- Sacrum w architekturze i przestrzeni życiowej człowieka*, red. A. Bańka, wyd. Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań 2005.
- Sosnowski L., *Dzieło jako „rzecz teoretyczna”*. *Koncepcja sztuki Arthura C. Danto*, „Filozofia i Sztuka” 30 (2007), s. 42-54, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Sztuka_i_Filozofia/Sztuka_i_Filozofia-r2007-t30/Sztuka_i_Filozofia-r2007-t30-s42-54/Sztuka_i_Filozofia-r2007-t30-s42-54.pdf [dostęp: 25.01.2022].
- Szkodoń J., *Odpowiedzi na 101 pytań o duchowość w życiu codziennym*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, wyd. TN KUL, Lublin 2000.

16. ODPOWIEDZIALNOŚĆ WOBEC DRUGIEGO CZŁOWIEKA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Człowiek żyje w społeczeństwie i jego postawa wobec drugiego człowieka powinna być postawą odpowiedzialności. Istota ludzka realizuje się w pełni poprzez bezinteresowny dar z siebie. Taka postawa względem własnej społeczności buduje lepsze relacje wokół nas. Szczególnie w rodzinie powinna istnieć współpraca, współodpowiedzialność i jedność.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Odpowiedzialność za środowisko społeczne

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształcenie postawy odpowiedzialności wobec innych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Moja odpowiedzialność za innych wpływa na moją osobowość.
- Czy biorę odpowiedzialność za drugiego człowieka w moich wypowiedziach w mediach społecznościowych?
- Czy potrafię się przeciwstawić złu, które dotyka mojego kolegę/koleżankę?
- Czy moja postawa jest postawą odpowiedzialności i solidarności wobec drugiego człowieka?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Odpowiedzialność jest bezinteresownym służeniem drugiej osobie.
- Im bardziej człowiek realizuje się przez bezinteresowny dar z siebie, tym bardziej staje się wolny; im bardziej poddaje się dążeniom egoistycznym, tym bardziej zniewala siebie i innych.
- Wychowanie indywidualistyczne sprzyja samorealizacji bez pomocy lub kosztem innych ludzi. Konsekwencją tego jest samotność, wyobcowanie, izolacja.

→ ZASADY

- Staram się wychodzić naprzeciw problemom innych ludzi.
- Pomagam, na ile mogę, moim kolegom w ich trudnościach.
- Dzielę się z innymi moimi talentami, umiejętnościami, wiedzą czy dobrami materialnymi.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Właściwa funkcja rodziny spełnia się poprzez współpracę i odpowiedzialność wszystkich jej członków.
- Postawa odpowiedzialności kształtuje osobowość człowieka: uczy pokory, wybaczenia i sprawiedliwości.
- W rodzinie dokonuje się kształtowanie właściwych postaw między pokoleniami.

→ ZASADY

- Od swoich dzieci wymagam odpowiedzialności za dom.
- Sam angażuję się w sprawy i problemy całej rodziny.
- Wspólnie włączamy się w przedsięwzięcia rodzinne tak, aby każdy czuł się za nie odpowiedzialny.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- We wspólnej pracy szkolnej i klasowej konieczne jest wzajemne zaufanie i odpowiedzialność.
- We wspólnym działaniu grupy klasowej tworzy się sieć zależności międzyosobowych.
- Szkoła ma kształcić w swoich wychowankach postawę solidarności i odpowiedzialności za innych.

→ ZASADY

- Inicjuję takie przedsięwzięcia szkolne, w które mogą się włączyć wszyscy uczniowie.
- Na lekcjach stawiam przed uczniami zadania, które wymagają podjęcia wspólnej odpowiedzialności.
- Z wykonanego wspólnie zadania powinno wynikać dobro dla całej grupy uczniowskiej.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Wychowawca może zachęcić uczniów do zaangażowania się w różne formy wolontariatu. Dobrze, gdyby były to działania całej grupy klasowej. Mogą to być korepetycje w szkołach podstawowych dla dzieci z trudnościami w nauce, zajęcia z dziećmi przebywającymi w domach dziecka, pomoc osobom starszym, niepełnosprawnym czy przebywającym w hospicjach.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

W młodości wzrasta poczucie godności każdego człowieka, a także poczucie braterstwa i odpowiedzialności za siebie nawzajem. W ten sposób kształtuje się dojrzała i odpowiedzialna osobowość. Taka postawa warunkuje wzajemny dialog i zaufanie młodości, rodziców i wychowawców. Społeczeństwo, w którym poszczególni jej członkowie czują się za siebie odpowiedzialni i wobec siebie solidarni, jest społeczeństwem zintegrowanym, silnym duchowo, mającym przyszłość w szybko zmieniającym się świecie.

1.10. ZAGROŻENIA

Pojawia się niezdrowa rywalizacja pomiędzy rówieśnikami, a także obawa i strach przed innym człowiekiem, który nie jest postrzegany jako ktoś życzliwy, z którym można działać na rzecz dobra wspólnego, ale jako wróg, rywal. Wśród młodości mogą pojawić się również postawy egoistyczne. Wówczas człowieka nie traktuje się jako podmiot, lecz przedmiot w dążeniu do własnego sukcesu.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

DŻUMA

” W chwilę potem Rambert i Rieux usiedli z tyłu w samochodzie doktora. Prowadził Tarrou.

– Nie ma już benzyny – powiedział Tarrou, ruszając z miejsca. – Jutro pójdziemy pieszo.

– Doktorze – powiedział Rambert – nie wyjeżdżam i chcę zostać z wami.

Tarrou nie poruszył się. Prowadził dalej. Rieux jak gdyby nie mógł wynurzyć się ze swego zmęczenia.

– A ona? – zapytał głuchym głosem.

Rambert powiedział, że się nad tym zastanawiał, że nadał wierz w to, w co wierzył, ale byłoby mu wstyd, gdyby wyjechał. Przeszkodziłoby mu to kochać kobietę, którą zostawił. Ale Rieux wyprostował się i rzekł pewnym głosem, że to głupie i że nie ma wstydu w wyborze szczęścia.

– Tak – powiedział Rambert – ale może być wstyd, że człowiek jest sam tylko szczęśliwy.

Tarrou, który dotychczas milczał, zauważył, nie odwracając głowy, że jeśli Rambert chce dzielić nieszczęście ludzi, nie będzie miał nigdy czasu na szczęście. Trzeba wybierać.

– Nie chodzi o to – powiedział Rambert. – Zawsze myślałem, że jestem obcy w tym mieście i że nie mam tu z wami nic wspólnego. Ale teraz, kiedy zoba-

czyłem to, co zobaczyłem, wiem, że jestem stąd, czy chcę tego, czy nie chcę. Ta sprawa dotyczy nas wszystkich. Nikt nie odpowiedział i Rambert zdawał się zniecierpliwiony.

– Wiecie o tym zresztą dobrze! W przeciwnym razie co robiliście w tym szpitalu? Czy dokonaliście więc wyboru i wyrzekliście się szczęścia?

↑ A. Camus, *Dżuma*, tłum. J. Guze, wyd. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2020, s. 129-131.

CI WSZYSCY LUDZIE

*Ci wszyscy ludzie, którzy poszli precz
Z naszego życia,
Z naszego życia,
To także nasza rzecz, nie tylko ich to rzecz,
To stawka winy nie do przebicia.
Ci wszyscy ludzie, których kazał minąć
Nasz pośpiech nagły,
Nasz pośpiech nagły
Nieodwracalnie z pamięci naszej giną
I całych światów kształt odchodzi w diabły.*

*Ci wszyscy ludzie, których nie ma już
 (Nas dla nich nie ma też,
 Nas dla nich nie ma)
 Wiedzą, że nawet nie wiemy, gdzie ich grób,
 Że oni dla nas to tylko rozmów temat.*

*Ci wszyscy ludzie, którzy wokół nas
 Zawsze – nie tacy,
 Zawsze – nie tacy,
 Niegodni rozmów i niegodni łask –
 Są, żyją, błędzą, więc nie mają racji.*

*Ci wszyscy ludzie, czyli wszyscy – my
 My pominięci,
 My pochowani,
 Żyjemy, jak pozwalaliśmy żyć
 Niepamiętanym,
 Niewysłuchanym.
 26.5.1989*

↑ J. Kaczmarek, *Ci wszyscy ludzie*, w: tegoż, *Między nami. Wiersze zebrane*, red. M. Nalewski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017, s. 477.

KOMENTARZ

Pierwszy z zamieszczonych tekstów jest fragmentem *Dzumu* A. Camusa. Główny bohater – Rambert, będąc w opanowanym przez epidemię dżumu mieście, postanawia go nie opuszczać. Mimo że jest człowiekiem z zewnątrz, gościem, który przypadkowo trafił do zadżumionego Oranu i początkowo bardzo chciał się z niego wydostać, decyduje się w końcu pozostać. Jest to wyraz jego solidarności z cierpiącymi mieszkańcami. Jak sam mówi: to wstyd, jeśli człowiek jest tylko sam szczęśliwy. Szczęście i nieszczęście należy dzielić z drugim człowiekiem. Jego postawa stopniowo dojrzewa i staje się postawą odpowiedzialności i solidarności z innymi.

Drugi fragment dotyczy postawy przeciwnej. Braku uważności na drugiego człowieka, niewysłuchania go i braku współczucia. W pośpiechu, w tłumie mijamy setki, tysiące ludzi, których nie pamiętamy, omijamy, nie chcemy znać. Sami również dla innych stajemy się jedynie niewartymi uwagi przechodniami.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Wolność¹ jest jednym z najistotniejszych atrybutów wyróżniających człowieka od świata zwierzęcego. W swojej wolności zwraca się on ku innym bytom. Odniesienie siebie ku innym bytom wiąże się z dokonywaniem wolnych wyborów, tworzeniem wartości, które określają jego osobowość. W ten sposób człowiek niejako „tworzy siebie”. Rozpoznane wartości jednocześnie ponaglają wolę do odpowiedzi w duchu odpowiedzialności². Rezultatem dojrzałego sumienia i wolności człowieka jest odpowiedzialność za siebie i innych.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Już od najmłodszych lat człowiek, żyjąc w określonym społeczeństwie, ma świadomość, iż jego postawa wobec drugiego człowieka powinna być postawą odpowiedzialności. W procesie wychowawczym uczy się on takich postaw, które budują poczucie przynależności, bezpieczeństwa i odpowiedzialności za drugiego. Dzięki temu tworzy on lepsze środowisko życia dla siebie i innych.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Człowiek, który ma poczucie własnej sprawczości i wpływu rozumie, że jego decyzje i czyny pociągają za sobą określone konsekwencje, a zatem niosą ze sobą również odpowiedzialność za drugiego człowieka. Jeśli jego nastawienie do świata jest pozytywne, rodzi się jednocześnie pragnienie bycia z drugim, solidarność z nim, zwłaszcza w sytuacji trudnej. Z drugiej strony, jeśli postawa człowieka jest egoistyczna, tym bardziej staje się on samotny i wyobcowany. Nie potrafi działać na rzecz wspólnego dobra, a jego świat zawęża się do własnego ograniczonego postrzegania.

1 „Wyjaśnienie natury ludzkiej wolności i jej granic pozwala zrozumieć człowieka w jego istotnie ludzkim akcie decyzji, stapiającym w jedno akty rozumu i woli, a więc to wszystko, czym jest poznanie i miłość-chcenie. Tylko w akcie decyzyjnym człowiek wypowiada się w sposób istotnie ludzki”. M.A. Krąpiec, *Wolność*, w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, [online:] <http://www.ptta.pl/pef/pdf/w/wolnosc.pdf> [dostęp: 7.03.2022].

2 K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, wyd. TN KUL, Lublin 2000, s. 212–213.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Człowiek – stworzony na obraz Boży najpełniej realizuje to podobieństwo w wolności, jaką otrzymał od Stwórcy. Wolność ludzka jest rzeczywista, dlatego też człowiek może i powinien ją wykorzystać dobrze – jako bezinteresowny dar z siebie, nieść dobro innym, być solidarnym i odpowiedzialnym za bliźniego. Odpowiedzialność za drugiego człowieka jest wymogiem prawego sumienia, które jest głosem Boga w ludzkim sercu.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Praktykowanie solidarności wewnątrz każdego społeczeństwa posiada wartość wtedy, gdy jego członkowie uznają się wzajemnie za osoby. Ci, którzy posiadają większe znaczenie, dysponując większymi zasobami dóbr i usług, winni poczuwać się do odpowiedzialności za słabszych i być gotowi do dzielenia z nimi tego, co posiadają. Słabsi ze swej strony, postępując w tym samym duchu solidarności, nie powinni przyjmować postawy czysto biernej lub niszczącej tkankę społeczną, ale dopominając się o swoje słuszne prawa, winni również dawać swój należyty wkład w dobro wspólne. Grupy pośrednie zaś nie powinny egoistycznie popierać własnych interesów, ale szanować interesy innych.

↑ SRS 39.

” W aktualnej sytuacji społeczności świata, w którym istnieje wiele nierówności, a coraz więcej osób jest odrzucanych, pozbawianych podstawowych praw człowieka, zasada dobra wspólnego, jako logiczna i nieunikniona konsekwencja, przekształca się natychmiast w apel o solidarność i opcję preferencyjną na rzecz ubogich. Opcja ta domaga się wyciągnięcia konsekwencji z powszechnego przeznaczenia dóbr ziemi [...], wymaga, by nade wszystko mieć przed oczyma ogromną godność ubogiego w świetle najgłębszych przekonań wiary. Wystarczy obserwować rzeczywistość, aby zrozumieć, że ta opcja jest obecnie podstawowym wymogiem etycznym dla skutecznej realizacji dobra wspólnego.

↑ LS 158.

” Będący w drodze Samarytanin poszedł dalej, nie spodziewając się uznania ani wdzięczności. Poświęcenie się służbie było wielką satysfakcją w obliczu jego Boga i jego życia, a zatem obowiązkiem. Wszyscy jesteśmy odpowiedzialni za tego poranionego, którym jest sam lud i wszystkie narody ziemi. Zatrószymy

się o kruchość każdego mężczyzny, kobiety, dziecka i starca, z tą postawą solidarności i troski, postawą bliskości miłosiernego Samarytanina.

↑ FT 79.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

”Dopełnijcie mojej radości przez to, że będziecie mieli te same dążenia: tę samą miłość i wspólnego ducha, pragnąc tylko jednego, a niczego nie pragnąc dla niewłaściwego współzawodnictwa ani dla próżnej chwały, lecz w pokorze oceniając jedni drugich za wyżej stojących od siebie. Niech każdy ma na oku nie tylko swoje własne sprawy, ale też i drugich. To dążenie niech was ożywia; ono też było w Chrystusie Jezusie.

↑ Flp 2,2-5.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

”Problemy społeczno-gospodarcze mogą być rozwiązywane jedynie za pomocą różnych form solidarności: solidarności biednych, solidarności między bogatymi i biednymi, solidarności pracujących, solidarności między pracodawcami a pracownikami w przedsiębiorstwie, solidarności między narodami i ludami. Solidarność międzynarodowa jest wymaganiem natury moralnej. Od niej jest w pewnym stopniu uzależniony pokój na świecie.

↑ KKK 1941.

V. LITERATURA

Albińska E., *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.

Aronson E., *Człowiek istota społeczna*, tłum. J. Radzicki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

Augustyn J., *Przewodnik po przyjaźni*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Bonhoeffer D., *O odpowiedzialności*, tłum. J. Filek, wyd. Znak, Kraków 2001.

Camus A., *Dżuma*, tłum. J. Guze, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2020.

Edukacyjna wspólnota na rzecz społeczeństwa dla wszystkich, red. A. Sajdak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.

Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Franciszek, *Encyklika Laudato si'*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

- Jan Paweł II, *Encyklika Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 319–376.
- Kaczmarek J., *Ci wszyscy ludzie*, w: tegoż, *Między nami. Wiersze zebrane*, red. M. Nalewski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017, s. 477.
- Kościelska M., *Sens odpowiedzialności. Perspektywa psychologa klinicznego*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Krąpiec M.A., *Wolność*, w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, [online:] <http://www.ptta.pl/pef/pdf/w/wolnosc.pdf> [dostęp: 7.03.2022].
- Kwaterna A., Łukasik J.M., Kowal S., *Odpowiedzialność, wspólnotowość, współpraca w szkole. Nauczyciele i rodzice*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2018.
- Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II*, red. A. Rynio, wyd. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2005.
- Vertemate L.D., *Błogosławione braterstwo. Rozważania biblijno-duchowe*, tłum. J. Chapska, wyd. Apostolicum, Ząbki 2004.
- Warzeszek S., *Etyka odpowiedzialności za życie. Studium analityczno-krytyczne bioetycznej myśli Hansa Jonasa*, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 2008.
- Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.
- Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, red. T. Styczeń, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, wyd. TN KUL, Lublin 2015.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, wyd. TN KUL, Lublin 2000.

17. DOBRO. WARTOŚĆ CZYNU LUDZKIEGO

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Ludzki czyn podlega ocenie moralnej. Może być oceniony jako zgodny lub niezgodny z łaodem moralnym i sumieniem. Mówimy wówczas o czynie dobrym lub złym. Osoba ponosi odpowiedzialność moralną za swój czyn – realizuje dobro moralne lub ponosi moralną winę.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Formowanie dojrzałości osobowej

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie umiejętności podejmowania właściwych wyborów moralnych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Działanie moralnie dobre jest właściwe osobie ludzkiej.
- Co to znaczy być człowiekiem?
- Czy posłuszeństwo prawdzie wyklucza osobistą wolność?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Jestem podmiotem moich czynów.
- Odpowiedzialność moralna za konkretne czyny człowieka.
- Poprzez swoje czyny osoba wyraża siebie i swoje wartości.

→ ZASADY

- Jestem odpowiedzialny za swoje czyny.
- Kształtuję swoje sumienie, aby w wolności dokonywać właściwych wyborów.
- W swoim postępowaniu jestem wierny dobru i prawdzie.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Osoba wyraża siebie poprzez swoje czyny.
- Prawość sumienia jest istotnym elementem godności człowieka.
- We wspólnocie osób istnieje wzajemna odpowiedzialność za dokonywane czyny.

→ ZASADY

- Moje postępowanie odpowiada mojej godności osobistej i godności innych osób.
- Tworzę oparte na sprawiedliwości więzi osobowe.
- W rodzinie osoby pomagają sobie w podejmowaniu właściwych moralnie decyzji.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Człowiek ma prawo postępować zgodnie ze swoim sumieniem i wolnością. Osobiście podejmuje decyzje moralne.
- Moralność pozostaje zawsze w ścisłym związku z rozumieniem człowieka jako osoby.
- Warunkiem wolnego działania osoby jest zgodność czynu ludzkiego z prawdą.

→ ZASADY

- Uczniowie mają prawo postępować zgodnie ze swoim sumieniem.
- Jako wychowawca ukazuję uczniom wartości związane z dobrem i prawdą.
- Ukazuję uczniom, że człowiek realizuje się tylko poprzez prawdę.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Młodzież ma za zadanie poznać różnorakie problemy swojego lokalnego środowiska. Z listy zagadnień można wybrać jedno i opracować plan pomocy, przedstawić hipotezy: jakie instytucje i jaki system pomocy byłyby skuteczne w rozwiązaniu danego zagadnienia, jak młodzież może wspomagać działania dla wspólnego dobra swojego lokalnego środowiska.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzi ludzie rozumieją swoją odpowiedzialność za własne środowisko społeczne i jego dobro. Mają świadomość tego, że ich postępowanie ma wpływ na przemianę otoczenia i świata. Czują się zmotywowani do angażowania się w rozwój swojej społeczności. Dążą do budowania więzi międzyludzkich opartych na sprawiedliwości, pokoju, dobru i miłości. Zaangażowanie w rozwój najbliższego otoczenia wyzwala postawę twórczej pracy społecznej.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak świadomości, jak ważny jest wybór dobra we własnych czynach i decyzjach, może prowadzić do biernej postawy wobec świata. Młody człowiek zaczyna funkcjonować tylko dla siebie, bez głębszych więzi z otoczeniem, bez poczucia, że ma wpływ na to, co się dzieje wokół niego. Permisywizm i relatywizm moralny prowadzi do postawy bierności wobec otoczenia, może spowodować

deformacje w życiu duchowym, co ma rujnujący wpływ na życie wspólnoty, w której się żyje.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

KATEDRA

„Fellini” uratował pozostałą trójkę. Zanim się przesiedli do nieuszkodzonej LJO, pochowali Izmira w zimnym, czarnym kamieniu planetoidy. W swym przedśmiertnym nagraniu, dokonanym już po opuszczeniu śluzy, Izmir prosił o pochówek na tym kosmicznym gładzie. Żegnał się też wówczas z rodziną i przyjaciółmi i polecał swą duszę Bogu. Psychologowie analizowali później każde drżenie w jego głosie, każde opóźnienie oddechu, każde najbanalniejsze sformułowanie – był poczytalny czy nie był, przeważała presja czy też podjął decyzję w pełni świadomie? Już wcześniej reporterzy tropili wstecz życiorysy całej czwórki – teraz wywleczono na wierzch najwcześniejsze wspomnienia rodziny z dzieciństwa Izmira. Kłopot polegał na tym, że był to najwyraźniej zupełnie przeciętny człowiek. Nawet zważywszy, w jakim kontekście go obecnie wspominano – i tak jawił się w tych sztucznie indukowanych retrospekcjach osobą w niczym szczególnie nieodbiegającą od średniej. Pracownikiem był dobrym, ale nie pękała jego teczka od pochwał. Katolikiem był praktykującym, ale ciężko przychodziło pytanym wynaleźć na poczekaniu przykłady demonstracyjnej jego religijności. Przystępstw i wykroczeń nie popełnił żadnych (o żadnych nie wiedziała lizońska policja). Dowodów uprzedniego rozchwierutania psychicznego też brakowało. No więc co? Kim był Izmir Predu i jak właściwie nazwać jego postępek?

↑ J. Dukaj, *Katedra*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2020, s. 41-42.

KOMENTARZ

Powyższy fragment opisuje postać jednego z bohaterów książki *Katedra* Jacka Dukaja – Izmira Predu. Izmir postanawia dokonać czynu, który moglibyśmy określić jako bohaterski. Kapitan statku kosmicznego Fellini ratuje całą załogę, sam przy tym ginąc. Izmir poświęca swoje życie, aby uratować trzy inne osoby. Jego czyn pozostaje tajemnicą. Predu wydawał się zwykłym człowiekiem – ani nadmiernie religijnym, ani szczególnie wybijającym się moralnie. Przeciętny człowiek, a jednak dokonał czynu niezwykłego. Psychologowie mają trudność z ustaleniem, co stało za taką decyzją, jakie czynniki zaważyły, dlaczego Izmir postanowił się poświęcić, co nim kierowało...? Tajemnica ludzkiego ducha, ludzkich wyborów, decyzji pozostaje niezbadana, wymyka się naukowemu opisowi.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Czyn ludzki (*actus humanus*) poprzedzony jest rozpoznaniem wcześniej dobrem, następnie zaś świadomym i celowym działaniem osoby. Samo spełnienie czynu przez osobę stanowi podstawową wartość człowieka jako istoty wolnej¹. Wolny wybór stanowi o istocie człowieczeństwa, w ten sposób człowiek wyraża siebie, swoją autonomię i sprawczość. „Odkrywa swe «powinienem», współkonstruuje je poniekąd aktem swego (samo)poznania. Odkrywa, że zależeć od samego siebie, być autentycznie samo-zależnym, autentycznie samorządnym, czyli wolnym pełnią wolności, to spełnić to «powinienem», to uzależnić się – aktem własnego wyboru – od prawdy o sobie poznanej przez siebie”². Czyn ludzki może być oceniany jako zgodny lub niezgodny z ładem moralnym oraz sumieniem. Mamy wówczas do czynienia z dobrem lub złem. A zatem ludzki czyn podlega ocenie moralnej. Osoba ponosi odpowiedzialność moralną za swój czyn – realizuje dobro moralne lub zaciąga moralną winę.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

W pedagogice istotnym elementem jest wychowanie osoby do wolności przy jednoczesnym uwewnętrznieniu właściwych postaw moralnych. Proces wychowawczy powinien być nakierowany na wolne podejmowanie decyzji w połączeniu z właściwą oceną moralną. Człowiek dojrzały to taki, który podejmuje właściwe decyzje moralne nie z zewnętrznej konieczności (opinia innych ludzi, strach przed karą czy wykluczeniem społecznym), ale ze względu na dobro, które rozpoznał i jest niejako przez to dobro pociągany, rozumie sens takiego, a nie innego działania.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Jeśli czyn ludzki jest wartością personalistyczną, to rozwój psychologiczny i duchowy człowieka powinien być nakierowany na dojrzałość do tego, co nazywamy człowieczeństwem. Zarówno emocje, uczucia a także cała sfera wolitywna winna być niejako uzgodniona, dopasowana do wartości uważanych za ludzkie. Mamy wówczas do czynienia z osobowością zintegrowaną. Zdolność posiadania

1 Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, wyd. TN KUL, Lublin 2000, s. 304.

2 T. Styczeń, *Wolność w prawdzie*, w: *Dziela zebrane*, 4, red. A.M. Wierzbicki, wyd. TN KUL, Lublin 2013, s. 26.

siebie, wolnego decydowania o sobie i o swoich działaniach jest istotą integracji psychicznej człowieka.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Człowiek stworzony na obraz i podobieństwo Boga jest wolnym podmiotem swoich czynów. Tylko do pewnego stopnia jest zdeterminowany środowiskiem czy przeszłością. Konkretne czyny człowieka są związane z jego odpowiedzialnością moralną. Człowiek jest zobowiązany do czynienia dobra. Jest to nakaz moralny wynikający nie tylko z zasad chrześcijaństwa, ale także ze względu na powinności ludzkie. Czyniąc dobro osoba wyraża siebie i swój określony system wartości, a także odzwierciedla swoją wiarę i powinności wobec Boga i ludzi. Człowiek jest również odpowiedzialny za podejmowanie właściwych moralnie decyzji, zgodnych z własnym sumieniem, ze wszystkimi jego konsekwencjami.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Możemy mieć udział w kształtowaniu lepszego świata jedynie wtedy, gdy spełniamy dobro teraz i osobiście, z pasją i wszędzie tam, gdzie możemy, niezależnie od strategii i programów partii. Program chrześcijański – program dobrego Samarytanina, program Jezusa – to „serce, które widzi”. Takie serce widzi, gdzie potrzeba miłości i działa konsekwentnie.

↑ DCE 31.

Ten, kto nie żyje w braterskiej bezinteresowności, czyni ze swojego życia zachłanny handel, zawsze odmierzając to, co daje i co otrzymuje w zamian. Natomiast Bóg daje darmo, do tego stopnia, że pomaga nawet tym, którzy nie są wierni, i „sprawia, że słońce Jego wschodzi nad złymi i nad dobrymi” (Mt 5,45). Dlatego Jezus zaleca: „Kiedy zaś ty dajesz jałmużnę, niech nie wie lewa twoja ręka, co czyni prawa, aby twoja jałmużna pozostała w ukryciu” (Mt 6,3-4). Darmo otrzymaliśmy życie, nie zapłaciliśmy za nie. Zatem wszyscy możemy dawać bez oczekiwania czegoś w zamian, czynić dobro, nie żądając tego samego od osoby, której pomagamy. Dlatego właśnie Jezus zaleca: „Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie” (Mt 10,8).

↑ FT 140.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

Temu, kto chce prawować się z tobą i wziąć twoją szatę, odstąp i płaszcz. Zmusza cię kto, żeby iść z nim tysiąc kroków, idź dwa tysiące. Daj temu, kto cię prosi, i nie odwracaj się od tego, kto chce pożyczyć od ciebie. Słyszeliście, że powie-

dziano: Będziesz miłował swego bliźniego, a nieprzyjaciela swego będziesz nienawidził. A Ja wam powiadam: Miłujcie waszych nieprzyjaciół i módlcie się za tych, którzy was prześladują; abyście się stali synami Ojca waszego, który jest w niebie; ponieważ On sprawia, że słońce Jego wschodzi nad złymi i nad dobrymi, i On zsyła deszcz na sprawiedliwych i niesprawiedliwych. Jeśli bowiem miłujecie tych, którzy was miłują, cóż za nagrodę mieć będziecie? Czyż i celnicy tego nie czynią? I jeśli pozdrawiacie tylko swych braci, cóż szczególnego czynicie? Czyż i poganie tego nie czynią? Bądźcie więc wy doskonali, jak doskonały jest Ojciec wasz niebieski.

↑ Mt 5,40-48.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” Owocami miłości są radość, pokój i miłosierdzie. Miłość wymaga dobroci i upomnienia braterskiego; jest życzliwością; rodzi wzajemność; trwa bezinteresowna i hojna. Miłość jest przyjaźnią i komunią: Wypełnieniem wszystkich naszych czynów jest miłość. Oto cel, do którego zdążamy. Ze względu na niego biegniemy i do niego biegniemy. Gdy go osiągniemy, znajdziemy w nim pokój.

↑ KKK 1829.

V. LITERATURA

Balthasar H.U. von, *Wieńczysz rok darami swojej dobroci*, tłum. E. Marszał, J. Zakrzewski, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999.

Benedykt XVI, *Encyklika Deus Caritas est*, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2006.

Dobro i zło z perspektywy psychologii społecznej, zebrał i oprac. A.G. Miller, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

Dukaj J., *Katedra*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2020.

- Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.
- Krąpiec M.A., *Spełniać dobro*, wyd. Fundacja Servire Veritati Wydawnictwo Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2000.
- Owsiak T., *W duchu dobroci i miłości. Homilie i kazania*, zebr. i oprac. J. Zimny, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz 2003.
- Przetacznik-Gierowska M., *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Styczeń T., *Wolność w prawdzie*, w: *Dzieła zebrane*, 4, red. A.M. Wierzbicki, wyd. TN KUL, Lublin 2013.
- Ślipko T., *Zarys etyki szczegółowej. Etyka osobowa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.
- Tatarkiewicz W., *Dobro i oczywistość. Pisma etyczne*, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1989.
- Weigel G., *Czym jest katolicyzm? Dziesięć kontrowersyjnych pytań*, tłum. A. Gomola, wyd. Znak, Kraków 2003.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, wyd. TN KUL, Lublin 2000.
- Wojtyła K., *Elementarz etyczny*, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Wydawnictwo św. Stanisława BM, Lublin–Kraków 2008.

18.

PIĘKNO.

WARTOŚĆ ESTETYCZNA DZIEŁA SZTUKI

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Wartość estetyczna dzieła jest tym większa, im czytelniejsza jest dla odbiorcy i im bogatsze są możliwości interpretacji tego dzieła. Sztuka ukazuje wiele aspektów życia. Dzieło powinno być czytelne dla szerokiego grona odbiorców, nie tracąc własnej tożsamości, winno nieść ze sobą określone wartości ogólnoludzkie.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozwijanie wrażliwości estetycznej

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Nabywanie umiejętności wartościowania estetycznego i moralnego oraz myślenia refleksyjnego

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Obcowanie z pięknem sztuki rozwija wrażliwość.
- Język sztuki pozwala na wyrażenie w sposób głębszy i pełniejszy prawdy o człowieku.
- Piękno dzieła sztuki zawiera walory estetyczne i wychowawcze.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Dzieła sztuki, przez różnorodność swych form, są nośnikami kultury.
- Sztuka dostarcza człowiekowi głębokich przeżyć duchowych.
- Obcowanie ze sztuką wzbogaca osobowość odbiorcy.

→ ZASADY

- Spotkanie ze sztuką inspiruje mnie do wyrażania własnych uczuć i emocji.
- Staram się zrozumieć i przyjąć wartość artystycznej komunikacji, tzn. porozumienia pomiędzy twórcą a odbiorcą.
- Staram się być nie tylko odbiorcą sztuki, lecz także jej twórcą.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Wspólnie z dzieckiem należy uczestniczyć w wydarzeniach kulturalnych (wystawach, spektaklach, pokazach itp.).
- Należy docenić wpływ sztuki na rozwój kultury ogólnoludzkiej i na rozwój dziecka.
- Powinno się dzielić z dzieckiem oceną moralną sztuki, z którą się obcuje.

→ ZASADY

- Uwrażliwiam dziecko na sztukę. Mam upodobania estetyczne i je realizuję.
- Wybieram dzieła sztuki przekazujące określone wartości, które chcielibyśmy zaszcześcić dziecku.
- Zachęcam dziecko do aktywności artystycznej.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Sztuka uczy, wychowuje i emocjonalnie łączy ludzi w danej społeczności.
- Należy przygotować ucznia do odbioru wartości przekazywanych przez sztukę.
- W szkole powinna istnieć możliwość artystycznego rozwoju młodzieży.

→ ZASADY

- Zachęcamy uczniów do korzystania z oferty artystycznej.
- Uczymy oceniać dzieła sztuki merytorycznie (gatunek) oraz to, jakie niosą wartości.
- Szkoła zapewnia uczniom dostęp do sztuki (wystawy, spektakle, koncerty, pokazy artystyczne).

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Lekcje historii i języka polskiego można pogłębić o treści przekazu zaczerpniętego z malarstwa, rzeźby, plakatu, fotografii. Doświadczenie piękna dzieła sztuki może być punktem wyjścia w dyskusji na temat istoty piękna jako takiego. Czym jest i komu ma służyć? Po co człowiekowi piękno w życiu? Co człowiek pragnie wyrazić poprzez dzieło sztuki? Czy współczesna kultura nie pomniejsza wartości duchowych, wysuwając na pierwszy plan wartości materialne?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek ma rozwiniętą wrażliwość estetyczną, rozumie przekaz płynący z dzieł sztuki. Widzi potrzebę rozwijania wartości niematerialnych: estetycznych i duchowych. Sztuka stwarza młodemu człowiekowi warunki i możliwości rozwoju jego osobowości. Jest on świadomy wyboru, jakiego musi dokonywać między ideami lansowanymi przez kulturę masową a kulturę wysoką.

1.10. ZAGROŻENIA

Młodzi ludzie wykazują nieznajomość klasycznych dzieł sztuki. Nie mają potrzeby obcowania, inspirowania się sztuką czy szeroko pojętym dziedzictwem kulturalnym. Ponadto nie czują potrzeby rozwijania własnej wrażliwości czy artystycznych talentów. Także rodzice, obojętni na wartości kultury, ograniczają tym samym rozwój estetyczny i wrażliwość na piękno swoich dzieci. Brak związków z kulturą powoduje rozwijanie się i popularyzowanie kultury mało ambitnej, prostej w odbiorze, niewymagającej wysiłku od odbiorcy.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

DZIEŁO OTWARTE

„ Dzieło sztuki jest z jednej strony przedmiotem tak skomponowanym przez autora, aby każdy odbiorca mógł (poprzez reakcje własnej wrażliwości i inteligencji na konfigurację płynących z tego przedmiotu bodźców) odtworzyć sobie oryginalny jego kształt, stworzony w wyobraźni twórcy. W tym sensie autor tworzy dzieło zamknięte, pragnie bowiem, aby zostało ono i tak zrozumiane i dostarczyło odbiorcy takiego zadowolenia estetycznego, jakie on zamierzył. Z drugiej jednak strony, reagując na zespół bodźców i starając się zrozumieć ich wzajemne powiązanie, odbiorca czyni to z określonych pozycji, jego wrażliwość jest w swoisty sposób uwarunkowana, ma on określoną kulturę, gust, predylekcje, uprzedzenia, toteż odtworzenie pierwotnego kształtu dzieła dokonuje się z określonej, indywidualnej perspektywy. Wartość estetyczna dzieła jest tym większa, im bogatsze są możliwości jego interpretacji, im różnorodniejsze budzi ono reakcje, im więcej aspektów ukazuje odbiorcy, nie tracąc zarazem własnej tożsamości. (Inaczej jest natomiast np. ze znakiem drogowym, który może mieć tylko jedno znaczenie; poddany fantazyjnej interpretacji, przestałby być danym znakiem drogowym o określonym znaczeniu). W tym sensie każde dzieło sztuki, ukończone i zamknięte niby doskonale zbudowany organizm, jest równocześnie dziełem otwartym, poddającym się stu różnym interpretacjom, zresztą nienaruszającym w niczym jego niepowtarzalnej istoty. Każda percepcja dzieła jest więc zarazem interpretacją i wykonaniem, gdyż w trakcie każdej z nich dzieło odżywa na nowo w oryginalnej perspektywie.

Oczywiście, dzieła Beria albo Stockhausena są „otwarte” w sensie mniej metaforycznym, bardziej konkretnym. Są to dzieła „niedokończone”, które autor zdaje się powierzać odbiorcy niby części jakiegoś mechanizmu, nie troszcząc się jakby o ich dalszy los. [...] Poetyka dzieła „otwartego” zmierza [...] do inspirowania u interpretatora „aktów świadomej swobody”, do uczynie-

nia z niego aktywnego ośrodka niewyczerpanej sieci powiązań, którym ma on nadać własny kształt, nie będąc skrępowanym przez konieczność wynikającą z określonych zasad organizacji danego dzieła. Można by jednak, odwołując się do wspomnianego szerszego znaczenia „otwarcia”, wysunąć obiekcję, iż każde dzieło sztuki, nawet jeśli jest dziełem skończonym, wymaga od odbiorcy swobodnej i twórczej reakcji, choćby dlatego, że odbiorca nie może go naprawdę zrozumieć, jeśli nie stworzy go na nowo w akcie kongenialnej współpracy z autorem. Stwierdziliśmy jednak równocześnie, że estetyka współczesna osiągnęła tę świadomość dopiero w wyniku długotrwałej refleksji nad naturą procesu interpretacji. Z całą pewnością artysta ubiegłych stuleci był bardzo daleki od zrozumienia, jakie możliwości interpretacyjne kryje w sobie percepcja jego dzieła. Natomiast współczesny artysta nie tylko ma pełną świadomość tego, co oznacza „otwarcie”, nie tylko traktuje je jako coś nieuniknionego, ale akceptuje je, czyniąc z niego program twórczy i dokładając starań, aby to „otwarcie” maksymalnie wykorzystać.

↑ U. Eco, *Dzieło otwarte*, tłum. J. Gałuszka, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 67.

KOMENTARZ

Umberto Eco w swoim rozważaniu na temat wartości estetycznej dzieła sztuki stwierdza, że powinna ona być skierowana do odbiorcy tak, aby swoją wrażliwością, zdobytą wiedzą i inteligencją potrafił ją odczytać. Wartość ta jest tym większa, im bogatsze są możliwości interpretacji dzieła sztuki, im różnorodniejsze budzi ono reakcje w odbiorcy. Dzieło sztuki ukazuje odbiorcy wiele aspektów, będąc czytelne dla wielu ludzi, nie traci zarazem własnej tożsamości. Jest ono zrozumiałe. Po tym właśnie można poznać naprawdę wartościowe dzieło sztuki.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Greckie *aisthetikos* (estetyka) oznacza poznanie zmysłowe lub też „bycie wrażliwym”. Rozpatrywanie piękna pod względem filozoficznym ogniskuje się na procesie percepcji sztuki oraz wartościach estetycznych. Władysław Tatarkiewicz pisał, że istotnym elementem estetyki jest „przeżycie”, doznanie osobiste i emocjonalne. „Najbardziej elementarne jest przeżycie, którego doznajemy podczas kontemplacji wyglądu konkretnych przedmiotów i w którym dominuje czynnik zmysłowy. Właśnie dla tego typu przeżyć zarezerwował Tatarkiewicz nazwę «przeżycie estetyczne», w odróżnieniu od «przeżycia literackiego», gdzie istotną rolę pełni intelekt, oraz od emocjonalnie zabarwionego «przeżycia poetyckiego»”¹. Estetyka jako dziedzina naukowa zajmuje się opisem kształtowania się ocen dotyczących tego, co piękne. Pyta, dlaczego coś uważamy za piękne i jakie kryteria przyjmujemy w naszych kanonach piękna. Dzieło sztuki, aby mogło być uznane za zachwycające, powinno spełniać kryteria obowiązujących kanonów, ale również powinno być czytelne dla odbiorcy.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Wychowanie młodego człowieka jest procesem, który dotyczy wielu aspektów życia, w tym aspektu estetycznego i kulturowego. Polega ono między innymi na zapewnieniu optymalnego i wszechstronnego rozwoju dziecka w zakresie rozwijania w nim wrażliwości estetycznej i znajomości kultury duchowej naszej cywilizacji. W wychowaniu konieczne są: wysiłek niezbędny do zrozumienia wartości artystycznej dzieła, jego przekazu, umiejętność refleksyjnego odczytania dzieła sztuki, znajomość dorobku kultury światowej i ojczystej.

1 B. Dziemidok, *Tatarkiewicz*, [online:] http://www.ptta.pl/pef/pdf/t/tatarkiewicz_w.pdf [dostęp: 7.03.2022].

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Doświadczenie piękna przez człowieka jest źródłem rozmaitych uczuć i emocji. Człowiek obcując z dziełem sztuki może doświadczać radości, zadowolenia, ekscytacji, zachwyty etc. Najpierw więc mamy do czynienia z rodzajem odkrycia w odniesieniu do obiektu, które pociąga za sobą pozytywną reakcję emocjonalną, afektywną. To z kolei jest interpretowane jako doświadczenie przyjemności, wynikające z faktu obcowania z czymś wyjątkowym. Właśnie to określamy jako doświadczenie estetyczne. Człowiek pociągnięty emocjonalnie przez piękno, także to, którego sam jest autorem, rozwija swoje bogactwo duchowe, osobowościowe i moralne.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Tworzenie dzieła artystycznego, szukanie piękna, sensu, celu jest swoistym poszukiwaniem Boga. Poprzez dzieło artystyczne człowiek przekracza to, co materialne i przybliża się do Istoty, która ten sens w świecie tworzy, która jest jego źródłem. W tym znaczeniu człowiek tworzący piękno naśladuje Boga w Jego twórczości, ukazując, czasem nieświadomie, Tego, który jest Twórcą wszystkiego. Boga, który stworzył świat można porównać do artysty tworzącego dzieło. Człowiek-twórca zaś to odwzorowanie obrazu i podobieństwa Bożego, według którego został on stworzony.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

„ Drodzy Bracia i Siostry, jestem szczęśliwy, że mogę dzisiaj skierować te słowa właśnie do Was. Staracie się wszyscy – poprzez dzieła plastyczne, muzyczne bądź słowo – wyrazić głębię życia ludzkiego i istotę rzeczywistości. Przez sam fakt tego poszukiwania artystycznego, zbliżacie się, niejako po omacku, do Boga, być może dla niektórych nieznanego; do Boga, który jest źródłem, transcendentnym oparciem i ostatecznym celem istnień, celem ich ewolucji, ich życia.

↑ Jan Paweł II, *Świat pozbawiony sztuki z trudem otwiera się na wiarę i na miłość. Homilia wygłoszona w czasie Mszy świętej dla artystów*, Bruksela, 20.05.1985, wybór i oprac. M. Radwan, S. Wylęzek, T. Gorzkula, wyd. RW KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 276.

„ Człowiek, choć jest również objęty procesami ewolucyjnymi, niesie ze sobą pewną nowość, której nie da się wyjaśnić przez ewolucję oraz inne systemy otwarte. Każdy z nas ma jakąś tożsamość osobistą, zdolną do wejścia w dialog z innymi i z samym Bogiem. Zdolność do refleksji, rozumowania, kreatywności, interpretacji, twórczości artystycznej i inne oryginalne możliwości uka-

zują pewną wyjątkowość, która wykracza poza dziedzinę fizyczną i biologiczną. Nowość jakościowa, jaką oznacza powstanie bytu osobowego w ramach materialnego wszechświata, zakłada bezpośrednie działanie Boga, szczególne powołanie do życia i do relacji jednego „Ty” z innym „ty”. Na podstawie relacji biblijnych uważamy osobę za podmiot, którego nigdy nie można zredukować do kategorii przedmiotu.

↑ LS 81.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

*Tak postępuje każdy rzemieślnik i artysta,
który noce i dnie na pracy przepędza,
i ci, co rzeźbią wizerunki na pieczęciach,
i taki, którego wytrwałość urozmaica kształty rzeźb,
serce swe wkłada w to, by obraz uczynić żywym,
a nie śpi, by wykończyć dzieło.
Tak kowal siedzący blisko kowadła,
pilnie zastanawia się nad wyrobami z żelaza,
wyziewy ognia niszczą jego ciało,
a on walczy z żarem pieca –
huk młota przytępia jego słuch,
a oczy jego są zwrócone tylko na wzorzec przedmiotu;*

*serce swe przykłada do wykończenia robót,
 a nie śpi, by dzieło do końca przyzdobić.
 Tak garncarz, siedzący przy swej pracy
 i obracający nogami koło,
 stale jest pochłonięty troską o swoje dzieło,
 a cały jego trud – to pogoń za ilością.
 Rękami kształtuje glinę,
 a nogami pokonuje jej opór,
 przykłada się sercem, aby wykończyć polewę,
 i nie śpi, by piec wyczyścić.
 Ci wszyscy zaufali swym rękom,
 każdy z nich jest mądry w swoim zawodzie;
 bez nich miasto nie będzie zbudowane,
 nie zamieszka się tam ani nie będzie chodzić.
 [...] ale podtrzymują oni odwieczne stworzenie,
 a ich modlitwa dotyczy wykonywania ich zawodu.*

↑ Syr 38,27-32;34b.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Człowiek „stworzony na obraz Boży” (Rdz 1,26) wyraża również prawdę swojego związku z Bogiem Stwórcą przez piękno swoich dzieł artystycznych. Sztuka jest bowiem typowo ludzką formą wyrazu. Poza wspólnym dla wszystkich żywych stworzeń dążeniem do zaspokojenia potrzeb życiowych, jest ona darmową obfitością wewnętrznego bogactwa człowieka. Sztuka, będąc owocem talentu danego przez Stwórcę i wysiłku człowieka, jest formą mądrości praktycznej, łączącą wiedzę i umiejętność praktyczną by prawdę o rzeczywistości wyrazić w języku dostępnym dla wzroku i słuchu. Sztuka zawiera w ten sposób pewne podobieństwo do działania Boga w tym, co stworzone, w takim stopniu, w jakim czerpie natchnienie z prawdy i umiłowania stworzeń. Podobnie jak każde inne działanie ludzkie, sztuka nie ma sama w sobie absolutnego celu, lecz jest podporządkowana ostatecznemu celowi człowieka i przezeń uszlachetniana.

↑ KKK 2501.

V. LITERATURA

Chrostowski W., *Bo piękno na to jest by zachwycało. Jan Paweł II w kulturze polskiej*, wyd. Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 2004.

- Dziemidok B., *Tatarkiewicz*, [online:] http://www.ptta.pl/pef/pdf/t/tatarkiewicz_w.pdf [dostęp: 7.03.2022].
- Dzidek T., *Funkcje sztuki w teologii*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013.
- Eco U., *Dzieło otwarte*, tłum. J. Gałuszka, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 67.
- Historia piękna*, red. U. Eco, tłum. A. Kuciak, wyd. Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2005.
- Franciszek, *Encyklika Laudato si'*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.
- Jan Paweł II, *Świat pozbawiony sztuki z trudem otwiera się na wiarę i na miłość. Homilia wygłoszona w czasie Mszy świętej dla artystów*, Bruksela, 20.05.1985, wybór i oprac. M. Radwan, S. Wyleżek, T. Gorzkula, wyd. RW KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 276–285.
- Jaroszyński P., *Spór o piękno*, wyd. Impuls, Kraków 2002.
- Kawecki W., *Teologia piękna. Poszukiwanie locus theologicus w kulturze współczesnej*, wyd. Flos Carmeli Wydawnictwo Warszawskiej Prowincji Karmelitów Bosych, Poznań 2013.
- Pöltner G., *Estetyka filozoficzna*, tłum. J. Zychowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2011.

19. SZTUKA NOWOCZESNA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Sztuka nowoczesna jest nowym, nierzadko bardzo interesującym wyrazem tego, co przeżywa współczesny człowiek. Może być ona formą wypowiedzi w kulturze i przekazywać wartości. Z drugiej strony, ten rodzaj sztuki bywa niekiedy kontrowersyjny, formalny i beztreściowy. Sztuka nowoczesna bywa przez to niezrozumiana, pozbawiona głębszych wartości lub też ślepo podążająca za modą. Dlatego ważne jest poznawanie od najmłodszych lat kanonów kultury i kluczy interpretacyjnych.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralno-duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie dorobku kultury współczesnej; ocena moralna i estetyczna dzieła sztuki

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kultura, nabycie umiejętności wartościowania moralnego, twórczego i refleksyjnego myślenia

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Pozytywne i negatywne tendencje obecne w kulturze europejskiej.
- Jakie wartości uniwersalne stoją u podstaw kultury współczesnej?
- Jedność i różnorodność kultury współczesnej.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Poznawanie kanonów kultury europejskiej sprzyja właściwej ocenie współczesnej sztuki.
- Współczesny rozwój nauki i technologii powinien iść w parze z rozwojem wrażliwości estetycznej.
- Istnieje tendencja odchodzenia kultury europejskiej od swoich korzeni.

→ ZASADY

- Staram się poszerzać swoją wiedzę i wrażliwość estetyczną.
- Poznają tradycję i kulturę cywilizacji europejskiej.
- Nie ulegam trendom, modom kulturowym negującym klasyczną estetykę.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Rodzice są odpowiedzialni za przekaz wartości kultury.
- Kultura umacnia wartości przekazywane w wychowaniu młodego człowieka.
- Wspólne wyjazdy powinny mieć również wymiar poznawczy, związany ze światem sztuki współczesnej.

→ ZASADY

- Przekazuję dzieciom wartości i wzorce zaczerpnięte ze sztuki współczesnej.
- Wychowuję dziecko w poczuciu, że wszyscy jesteśmy zarówno odbiorcami, jak i twórcami kultury.
- Rozbudzam w dziecku zainteresowanie kontekstem kulturowym poznawanego dzieła sztuki.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Nauki humanistyczne skłaniają do szukania odpowiedzi na pytania dotyczące sensu świata oraz refleksji nad sobą.

- Pełny rozwój młodego człowieka zakłada pogłębianie wiedzy intelektualnej, wrażliwości estetycznej oraz przyjęcie określonego systemu wartości.
- Kultura europejska czerpie swe źródło zarówno z kultury tradycyjnej, jak i współczesnej.

→ ZASADY

- Uświadamiam uczniom, że tożsamość kulturową odnajdujemy także poprzez przynależność do szeroko pojętej kultury europejskiej.
- Promuję u uczniów odwagę samodzielnego i twórczego myślenia.
- Szanuję przynależność kulturową, przekonania, estetykę i tradycje każdego ucznia.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Sposobem uczestnictwa uczniów w życiu kulturalnym może być organizowanie spotkań autorskich ze współczesnymi twórcami kultury (aktorami, pisarzami, malarzami czy rzeźbiarzami). W ten sposób młodzież ma okazję lepszemu rozumienia przekazu współczesnego dzieła sztuki, uczy się jego krytycznego odbioru, może nawiązać z artystą twórczy dialog. Takie spotkania uczą młodego człowieka kształcenia umiejętności społecznych, dyskusji, kultury słowa, jak również rozwijania umiejętności wysławiania się i wyrażania swoich przeżyć.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczestnictwo młodych ludzi w różnorodnych formach ekspresji artystycznej zarówno jako twórcy, jak i jako odbiorcy umożliwia poznanie wartości zawartych w owych przekazach. Obcując ze sztuką nowoczesną, uczniowie potrafią odróżnić sztukę wartościową, niosącą w sobie ważny przekaz, od takiej, która określonych wartości nie posiada. Młodzież potrafi rozróżnić formalną stronę dzieła od jego przekazu i wartości, jakie ze sobą niesie. Młody człowiek staje się świadomym odbiorcą sztuki współczesnej.

1.10. ZAGROŻENIA

Dynamiczny rozwój młodego człowieka, z jego otwartością na otaczającą rzeczywistość, czyni go podatnym nie tylko na pozytywne przykłady, ale także na wpływy zła, manipulację i antywartości. Obecność w sztuce przemocy, wyuzdania, braku poszanowania godności drugiego człowieka powoduje zamęt światopoglądowy i obyczajowy odbiorcy. Rozbudzają one w nim agresję i powodują brak wrażliwości.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

LEKCJA

Profesor

Przecież to proste! Całkiem proste! Pod warunkiem, że ma się pewne doświadczenie techniczne oraz trochę konwersacji w tych rozmaitych językach, tak rozmaitych, że posiadają one absolutnie identyczne cechy. Postaram się dać pani wyjaśnienie...

Uczennica

Zęby mnie bolą...

Profesor

To, co te języki różni, to ani słownictwo, które jest zupełnie identyczne, ani składnia, która jest wszędzie podobna, ani intonacja, w której nie ma żadnych różnic, ani rytm mowy... to, co te języki różni... pani uważa?

Uczennica

Zęby mnie bolą.

Profesor

Pani mnie słucha? Ach! Zdaje mi się, że się pogniewamy.

Uczennica

Zawraca mi pan głowę, panie profesorze! Zęby mnie bolą.

Profesor

Do kundla brodatego! Słucha mnie pani czy nie?

Uczennica

Już... już... dobrze.. słucham...

Profesor

To, co te języki różni od siebie z jednej strony, od ich rodzica zaś chizpańskiego przez „cecha”, z drugiej strony to...

Uczennica (*wykrzywiając się z bólu*)

To co?

Profesor

To coś niewymownego. Coś niewymownego, co można dostrzec dopiero po długim czasie, po wielu trudach i wielu doświadczeniach...

Uczennica

Ach?

Profesor

Tak, proszę pani. Nie mogę podać żadnej reguły. Trzeba mieć nosa, i to wszystko. Ale żeby go mieć, musi się pani uczyć i jeszcze raz uczyć.

Uczennica

Zęby mnie bolą.

[...]

Profesor

Nie przerywać! Proszę mnie nie doprowadzać do wściekłości! Stracę panowanie nad sobą. Co ja mówiłem? Aha, mówiłem o przypadkach wyjątkowych, zwanych przypadkami łatwego rozpoznania... albo wygodnego rozpoznania... albo prostego... jak się pani podoba... powtarzam: jak się pani podoba, bowiem stwierdzam, że pani nie uważa...

Uczennica

Ojej! Moje zęby...

Profesor

Milczeć! Bo ci łeb zgruchoczę!

Uczennica

Spróbuj pan tylko! Ważniak! (*Profesor chwyta ją za przegub i zgniata*) Aj!

Profesor

Cicho bądź! Ani słowa!

↑ E. Ionesco, *Lekcja*, tłum. J. Błoński, w: tegoż, *Łysa śpiewaczka. Lekcja. Krzesła*, tłum. J. Lisowski, J. Błoński, J. Kosiński, Wydawnictwo Świat Literacki, Izabelin b.r., s. 97-100.

KOMENTARZ

Wybrany tekst jest przyczynkiem do zadania sobie pytania o znaczenie sztuki współczesnej w naszym życiu. Sztuka Ionesco, będąca współczesną formą dramaturgiczną, sięgającą po groteskę i absurd, prowadzi odbiorcę do pogłębionej refleksji na temat problemów współczesnego człowieka. Czym jest prawda, piękno, dobro? Człowiek XX w. próbuje na nowo odpowiedzieć sobie na te pytania, po katastrofie II wojny światowej i w czasach nieustannie trwających konfliktów. Lekcja, za pomocą współczesnego języka i formy, ukazuje czytelnikowi najważniejsze wartości pomijane w dzisiejszym świecie. Jak źle pojęte rozumienie prawa i autorytetu może stać się formą przemocy, uwydatnia również współczesny problem samotności człowieka i znikomości jego życia. Abstrakcyjny charakter dialogu bohaterów i intelektualny bełkot odślaniają ludzką bezradność wobec zasadniczego pytania o sens.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Estetyka współczesna jest istotną formą wyrazu dla dzisiejszego człowieka. Estetyka oznacza wrażliwość na otaczającą rzeczywistość. Rozpatrywanie piękna pod względem filozoficznym ogniskuje się na odbiorze wartości estetycznych, jednak niemniej ważną rolę odgrywa tu także wartość moralna dzieła. Współcześnie zanegowano nie tylko klasyczne kanony piękna, a także klasyczne wartości w sztuce, jak: prawda, dobro i piękno. Podważono także sens moralnego przekazu dzieła artystycznego. Dzieło sztuki, może odbiegać od klasycznej estetyki, jednakże nie powinno być jedynie „sztuką dla sztuki”, wyrazem zabawy formą, eksperymentem służącym wywołaniu sensacji czy skandalu.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Wychowanie jest procesem, który dotyczy wielu aspektów życia. Także aspektu estetycznego, kulturowego oraz moralnego. Polega ono między innymi na zapewnieniu optymalnego i wszechstronnego rozwoju dziecka w zakresie rozwijania w nim wrażliwości estetycznej i moralnej. A zatem, w wychowaniu

konieczne są: kształtowanie rozumienia wartości estetycznej dzieła, umiejętność refleksyjnego odczytania dzieła sztuki, krytyczny namysł nad tym, co wartościowego kryje się pod warstwą formalną dzieła sztuki oraz umiejętność jego odczytanie i ocena.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Doświadczenie piękna niesie za sobą rozmaite emocje. Człowiek, obcując z dziełem sztuki, może doznawać moralnych wzruszeń, doświadczać jakiejś ważnej prawdy. Odkrycia te pociągają za sobą określoną reakcję emocjonalną, afektywną. Powinna być to przede wszystkim reakcja pozytywna, budująca. Jest to o tyle ważne, że człowiek pociągnięty emocjonalnie przez piękno i przez wartość moralną, jaką sobą przekazuje, rozwija swoje bogactwo duchowe, osobowościowe i moralne. Głęboko przeżyte dzieło sztuki może sprzyjać dojrzewaniu osobowościowemu człowieka.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Tworzenie dzieła artystycznego, związane jest z przekraczaniem tego, co materialne i przybliżaniem się do źródła piękna i sensu w świecie. W tym znaczeniu człowiek, tworzący piękno, naśladuje Boga-Stwórcę, Boga-Artystę, ukazując Go jako Twórcę wszystkiego. Dotyczy to również sztuki współczesnej, która, niekiedy w oryginalnej formie, może ukazywać Boga i Jego dzieła. Współczesna sztuka nie powinna uciekać od tematów moralnych, transcendentnych, prowadzących współczesnego człowieka ku odkryciu sensu w świecie, a tym samym do Absolutu.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Świat kultury i sztuki powołany jest do budowania człowieka: do wspomagania go na często pełnej udręk drodze poszukiwania prawdy. Kultura i sztuka są jednością, nie rozproszeniem; są bogactwem, nie zubożeniem; są gorączkowym, częstokroć tragicznym poszukiwaniem, a w końcu zadziwiająco syntezą, w której najwyższe wartości ludzkiej egzystencji, także w swych kontrastach blasku i ciemności, dobra i zła – jasno określonych i dających się określić – zostają podporządkowane głębokiej znajomości człowieka, jego doskonaleniu, nie zaś degradacji.

↑ Jan Paweł II, *Świat kultury i sztuki jest powołany do budowania człowieka. Przemówienie po wystąpieniu koncertu w teatrze „La Scala”, Mediolan, 21.05.1983*, w: tegoż, *Wiara i kultura*, red. M. Radwan, S. Wyleżek, T. Gorzkula, wyd. RW KUL, Rzym-Lublin 1988, s. 203.

” Niektórzy próbują uciec od rzeczywistości, chroniąc się w prywatne światy, a inni stawiają jej czoło z destrukcyjną przemocą, ale „między egoistyczną obojętnością a protestem odwołującym się do przemocy istnieje opcja, która jest zawsze możliwa – dialog. Dialog między pokoleniami, dialog z ludem, bo wszyscy jesteśmy ludem, umiejętność dawania i przyjmowania, pozostając otwartym na prawdę. Dany kraj się rozwija, kiedy jego różne bogactwa kulturowe podejmują konstruktywny dialog: kultura popularna, kultura uniwersytecka, młodzieżowa, artystyczna i technologiczna, kultura gospodarcza i rodzinna oraz kultura mediów”.

↑ FT 199.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Ich ozdobą niech będzie nie to, co zewnętrzne: uczesanie włosów i złote pierścienie ani strojenie się w suknie, ale wewnątrz serca człowieka o niezachwianym spokoju i łagodności ducha, co jest tak cenne w oczach Boga.

↑ 1 P 3,3-4.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” Sztuka sakralna jest prawdziwa i piękna, gdy przez formę odpowiada swojemu właściwemu powołaniu, jakim jest ukazywanie i uwielbienie, w wierze i adoracji transcendentnej tajemnicy Boga, niewidzialnego, najwyższego piękna Prawdy i Miłości, objawionego w Chrystusie, „który jest odbłaskiem Jego chwały i odbiciem Jego istoty” (Hbr 1,3), w którym „mieszka cała Pełnia: Bóstwo, na sposób ciała” (Kol 2,9). To duchowe piękno odzwierciedla się także w Najświętszej Maryi Dziewicy, Matce Boga, w Aniołach i Świętych. Prawdziwa sztuka sakralna skłania człowieka do adoracji, modlitwy i miłowania Boga Stwórcy i Zbawiciela, Świętego i Uświęcającego.

↑ KKK 2502.

V. LITERATURA

Cotton Ch., *Fotografia jako sztuka współczesna*, tłum. M. Buchta, P. Nowakowski, P. Paliwoda, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2010.

Dantini M., *Sztuka współczesna*, tłum. T. Łozińska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Danto A.C., *Po końcu sztuki. Sztuka współczesna i zatarcie się granic tradycji*, tłum. M. Salwa, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2013.

Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Ionesco E., *Lekcja*, tłum. J. Błoński, w: tegoż, *Łysa śpiewaczka. Lekcja. Krzesła*, tłum. J. Lisowski, J. Błoński, J. Kosiński, Wydawnictwo Świat Literacki, Izabelin b.r., s. 97–100.

Jan Paweł II, *Świat kultury i sztuki jest powołany do budowania człowieka. Przemówienie po wysłuchaniu koncertu w teatrze „La Scala”, Mediolan, 21.05.1983*, w: tegoż, *Wiara i kultura*, oprac. red. M. Radwan, S. Wylęzek, T. Gorzkula, wyd. RW KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 200–204.

Sacrum i sztuka, oprac. N. Cieślińska, wyd. Znak, Kraków 1989.

Sztuka i estetyka po awangardzie a filozofia postmodernistyczna, red. A. Zeidler-
-Janiszewska, wyd. Instytut Kultury, Warszawa 1994.

Ziółkowska-Juś A., *Doświadczenie estetyczne i sztuka współczesna w hermeneu-
-tycznych horyzontach rozumienia*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2017.

20.

PRACA.

POTRZEBA LUDZKIEJ PRACY

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Praca ludzka niesie za sobą określoną wartość moralną, ponieważ człowiek jest podmiotem swego działania i poprzez pracę wyraża samego siebie. Spełnia on określone działanie jako osoba, a więc świadomy i wolny podmiot. Przez pracę człowiek wyraża to, kim jest, jakie są jego wartości, dążenia. A zatem, ów wymiar podmiotowy ludzkiej pracy warunkuje i pociąga za sobą jej etyczny charakter.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współpracy w grupie

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność odkrycia swojej roli w społeczeństwie

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Jakie wartości wynikają ze wspólnej pracy?
- Sprawiedliwy podział obowiązków.
- Praca jako przestrzeń tworzenia się więzi międzyludzkich.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Wykonywana praca powinna łączyć się z poczuciem odpowiedzialności.
- Poprzez pracę człowiek się rozwija.
- Praca powinna być dostosowana do potrzeb i możliwości człowieka.

→ ZASADY

- Staram się wykonywać swoją pracę rzetelnie i odpowiedzialnie.
- Jako wolontariusz pomagam potrzebującym.
- Umiem docenić pracę innych ludzi.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Praca buduje wartość wspólnoty i poszczególnego człowieka.
- Praca jest czynnikiem rozwoju człowieka.
- Potrzeba pracy wynika z natury ludzkiej.

→ ZASADY

- Wykonuję swoją pracę tak, aby dać dobry przykład mojemu dziecku.
- Uczestniczę w różnych formach wolontariatu i zachęcam dziecko do zaangażowania się w podobne przedsięwzięcia.
- Wskazuję dziecku, że jego praca jest potrzebna całej rodzinie.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Należy wskazywać na społeczną użyteczność pracy oraz jej wymiar praktyczny.
- Żadna praca wykonywana w sposób uczciwy nie urąga godności człowieka.
- Człowiek jest powołany, aby budować świat poprzez pracę.

→ ZASADY

- Uczę szacunku dla każdej pracy.
- Staram się uświadamiać uczniom ich talenty, sugerując wybór przyszłego zawodu.
- Podkreślam, że każda godziwa praca ma swój sens, znaczenie i wyjątkowość.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Szkoła organizuje „Targi wolontariatu”, zapraszając do udziału w nich przedstawicieli fundacji i placówek społecznych działających w najbliższej okolicy. Uczniowie zapoznają się z ich działalnością i mogą włączyć się w pracę na rzecz innych (np. dzielenie się swoim czasem z niepełnosprawnymi, z osobami starszymi, zbieranie potrzebnych rzeczy dla zwierząt ze schroniska itp.).

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie potrafią dostrzec wartość pracy, jej społeczny wymiar i wartość etyczną. Rozumieją, że praca uczy troski o innych, poczucia odpowiedzialności, pokory, tworzy wspólnotę. Przy wyborze przyszłego zawodu młodzieży kierują się tymi wartościami, a także swoimi oczekiwaniami, zainteresowaniami i talentami, które zrealizują w przyszłości w wybranym przez siebie zawodzie.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko postrzegania pracy jedynie w kategoriach zdobywania wartości materialnych. Jej społeczny i moralny charakter może zostać pominięty. Pracę traktuje się tylko jako uciążliwy obowiązek, który pozwala zdobyć pieniądze. Nie traktuje się pracy jako wartości, zadania i obowiązku wobec siebie i społeczeństwa, a jedynie czysto utylitarnie i skrajnie indywidualistycznie.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

PIĘĆ GŁOSÓW Z KRAJU. PROTEST

*Nie ja niszczyłem kraj, nie ja
Będę go teraz budował.*

*A nawet gdybym – co to da,
Nie dam się nabrać na słowa.
Widziałem, jak mój ojciec żył,
Co całe życie pracował
Aż umarł – żyć nie mając sił.
Nie było za co pochować.*

*Do czynu niech się rwie, kto chce –
Syzyfów tutaj nie braknie,
Więc nabierajcie ich, nie mnie
Na Polskę naszych pragnień.
Moje pragnienia – moja rzecz.*

Nie w sercu mi się gnieźdzą.
Mówcie mi – zostań, mówcie – precz,
A ja i tak wyjeżdżam.

Na nogi stanę pracą rąk –
Bez Boga i przypadku,
A pomoc stamtąd ludziom stąd –
Odliczę od podatku.
20.10.1989

↑ J. Kaczmarski, *Pięć głosów z kraju. Protest*, w: tegoż, *Między nami. Wiersze zebrane*, red. M. Nalewski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017, s. 474.

KOMENTARZ

Wiersz Jacka Kaczmarskiego opisuje człowieka, który reprezentuje postawę przeciwną do omawianej. Jest ona gorzkim podsumowaniem tego, co można by nazwać brakiem odpowiedzialności za dobro wspólne wynikające z wykonywanej pracy. Jest to postawa zaprzeczająca przekonaniu, iż praca może człowieka wzbogacać, w której współpracuje on z Bogiem na rzecz innych i dla samego siebie. Tak postrzegana praca staje się jedynie przykrym przymusem, prowadzi do egoizmu, wyrachowania i braku odpowiedzialności za siebie, za innych i za swoją ojczyznę.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Święty Tomasz uważał, że „Praca to wysiłek psychofizyczny, twórczy, celowy, świadomy, osoby ludzkiej w dążeniu do dobra, posiadający znaczenie społeczne”¹. Człowiek jest podmiotem swego działania. W owym działaniu, w swojej pracy wyraża samego siebie, to, kim jest i jakie są jego wartości i dążenia. A zatem, ów wymiar podmiotowy ludzkiej pracy warunkuje i pociąga za sobą jej etyczną istotę. Nie ulega wątpliwości, że praca ludzka niesie za sobą określoną wartość moralną. Jest to związane z faktem, że człowiek, który spełnia określone działanie, pracę, jest osobą, jest świadomym i wolnym, czyli stanowiącym o sobie podmiotem. Praca zatem nie może rujnować godności człowieka, jego wolności i twórczości. W przeciwnym wypadku staje się pracą niewolniczą, jest przeciwieństwem podmiotowości, swoistym „odczłowieczeniem”.

1 W. Jacher, *Koncepcja pracy ludzkiej w ujęciu św. Tomasza z Akwinu*, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne-r1970-t3/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne-r1970-t3-s65-76/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne-r1970-t3-s65-76.pdf [dostęp: 7.03.2022].

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Wychowanie młodego człowieka powinno być zogniskowane na doprowadzeniu go do pełnej dojrzałości osobowej, tak, aby jego przyszła praca mogła stać się wyrazem jego pełnej podmiotowości. Młody człowiek ma za zadanie odkryć swoje talenty, powołanie, rozwijać swój potencjał, tak, by w przyszłości mógł odpowiedzialnie podjąć pracę zawodową i realizować się na polu społecznym.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Praca jest wyrazem podmiotowości człowieka. Poprzez pracę wyraża on swoje człowieczeństwo. Człowiek nie jest jedynie bezrozumnym wykonawcą swojej pracy. Przez pracę tworzy nową rzeczywistość, staje się twórcą tej rzeczywistości. Praca jest także sposobem na lepsze zrozumienie samego siebie i świata. Dzięki pracy człowiek rozwija swoją osobowość i świat wartości, staje się podmiotem dla samego siebie. Praca wyraża jego charakter, temperament, wyznawane wartości.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Biblia, w opowiadaniu o stworzeniu, mówi o poleceniu Boga, by człowiek czynił sobie ziemię poddaną (por. Rdz 1,28). Bóg mówi o konieczności pracy z tym związaną, ale ów wymiar pracy rozumiany jest tutaj nie tylko przedmiotowo, ale również i przede wszystkim podmiotowo. Praca jest niejako procesem, w którym człowiek ujawnia siebie jako ten, który „panuje”. Panowanie to nie jest rodzajem przemocy wobec świata, czy powodem do pychy, lecz ujawnieniem w człowieku owego „obrazu i podobieństwa”, według którego został stworzony. Praca człowieka ma być kontynuacją dzieła stworzenia, ma być odczytaniem Bożego planu i twórczym jego rozwinięciem. Wówczas będzie ona dla człowieka błogosławieństwem i jego drogą ku zbawieniu.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Człowiek dlatego ma czynić sobie ziemię poddaną, ma nad nią panować, ponieważ jako „obraz Boga” jest osobą, czyli bytem podmiotowym uzdolnionym do planowego i celowego działania, zdolnym do stanowienia o sobie i zmierzającym do spełnienia siebie. Jako osoba jest tedy człowiek podmiotem pracy. Jako osoba pracuje, wykonuje różne czynności przynależące do procesu pracy, a wszystkie one, bez względu na ich charakter, mają służyć urzeczywistnieniu

się jego człowieczeństwa, spełnianiu osobowego powołania, które jest mu właściwe z racji samegoż człowieczeństwa.

↑ LE 6.

” Globalny kontekst, w którym odbywa się praca, domaga się również, aby krajowe związki zawodowe, przeważnie zamknięte w obronie interesów swoich członków, skierowały również spojrzenie na tych, którzy do nich nie należą, a w szczególności na pracowników w krajach znajdujących się na drodze rozwoju, gdzie prawa socjalne są często naruszane. Obrona tych pracowników, podjęta także przez odpowiednie inicjatywy wobec krajów pochodzenia, pozwoli związkom zawodowym ukazać jasno autentyczne racje etyczne i kulturowe, które pozwoliły im być decydującym czynnikiem dla rozwoju w różnych kontekstach społecznych i pracowniczych. Zawsze pozostaje aktualne tradycyjne nauczanie Kościoła, które proponuje rozróżnienie ról i funkcji między związkiem zawodowym i polityką. To rozróżnienie pozwoli związkom zawodowym rozpoznać w *społeczeństwie obywatelskim* najbardziej sprzyjające środowisko do ich potrzebnego działania w obronie i promocji świata pracy, zwłaszcza na korzyść pracowników wykorzystywanych i nie reprezentowanych, których gorzkiej kondycji często nie dostrzegają oczy roztargnionego społeczeństwa.

↑ CV 64.

” Jesteśmy powołani do pracy od chwili naszego stworzenia. Nie należy dążyć do tego, aby postęp technologiczny zastępował coraz bardziej ludzką pracę, przez co ludzkość doprowadziłaby do wyrządzenia szkody sobie samej. Praca jest koniecznością, częścią sensu życia na tej ziemi, sposobem dojrzewania, ludzkiego rozwoju i osobistego spełnienia. Z tego względu finansowa pomoc ubogim powinna być zawsze rozwiązaniem doraźnym, aby zaradzić pilnym potrzebom. Prawdziwym celem powinno być zawsze umożliwienie im godnego życia poprzez pracę.

↑ LS 128.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Albowiem królestwo niebieskie podobne jest do gospodarza, który wyszedł wczesnym rankiem, aby nająć robotników do swej winnicy. Umówił się z robotnikami o denara za dzień i posłał ich do winnicy. Gdy wyszedł około godziny trzeciej, zobaczył innych, stojących na rynku bezczynnie, i rzekł do nich: „Idźcie i wy do mojej winnicy, a co będzie słuszne, dam wam”. Oni poszli. Wyszedszy ponownie około godziny szóstej i dziewiątej, tak samo uczynił. Gdy wyszedł

około godziny jedenastej, spotkał innych stojących i zapytał ich: „Czemu tu stoicie cały dzień beczynnie?”. Odpowiedzieli mu: „Bo nas nikt nie najął”. Rzekł im: „Idźcie i wy do winnicy!” A gdy nadszedł wieczór, rzekł właściciel winnicy do swego rządcy: „Zwołaj robotników i wypłać im należność, począwszy od ostatnich aż do pierwszych”. Przyszli najęci około jedenastej godziny i otrzymali po denarze. Gdy więc przyszli pierwsi, myśleli, że więcej dostaną; lecz i oni otrzymali po denarze. Wziąwszy go, szemrali przeciw gospodarzowi, mówiąc: „Ci ostatni jedną godzinę pracowali, a zrównałeś ich z nami, którzyśmy znosili ciężar dnia i spiekotę”. Na to odrzekł jednemu z nich: „Przyjacielu, nie czynię ci krzywdy; czyż nie o denara umówiłeś się ze mną? Weź, co twoje i odejź. Chcę też i temu ostatniemu dać tak samo jak tobie. Czy mi nie wolno uczynić ze swoim, co chcę? Czy na to złym okiem patrzysz, że ja jestem dobry?” Tak ostatni będą pierwszymi, a pierwsi ostatnimi.

↑ Mt 20,1-16.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Praca ludzka jest bezpośrednim działaniem osób stworzonych na obraz Boży i powołanych do przedłużania – wraz z innymi – dzieła stworzenia, czyniąc sobie ziemię poddaną. Praca jest zatem obowiązkiem: „Kto nie chce pracować,

niech też nie je!” (2 Tes 3,10). Szanuje ona dary Stwórcy i otrzymane talenty. Może mieć także wymiar odkupieńczy. Znosząc trud pracy w łączności z Jezusem, rzemieślnikiem z Nazaretu i ukrzyżowanym na Kalwarii, człowiek współpracuje w pewien sposób z Synem Bożym w Jego dziele Odkupienia. Potwierdza, że jest uczniem Chrystusa, niosąc krzyż każdego dnia w działalności, do której został powołany. Praca może być środkiem uświęcania i ożywiania rzeczywistości ziemskich w Duchu Chrystusa.

↑ KKK 2427.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003.

Franciszek, *Encyklika Laudato si'*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Gałkowski J., *Ziemski los człowieka. Jana Pawła II myśl o pracy*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2004.

Gelsinger P., *Tajniki zonglerki: jak znaleźć równowagę między pracą, wiarą i rodziną?*, wyd. W drodze, Poznań 2010.

- Jacher W., *Koncepcja pracy ludzkiej w ujęciu św. Tomasza z Akwinu*, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne-r1970-t3/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne-r1970-t3-s65-76/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne-r1970-t3-s65-76.pdf [dostęp: 7.03.2022].
- Jan Paweł II, *Encyklika Laborem exercens*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 101-154.
- Jarmoch E., *Człowiek pracy w filozofii Jana Pawła II*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2003.
- Kaczmarski J., *Pięć głosów z kraju. Protest*, w: tegoż, *Między nami. Wiersze zebrane*, red. M. Nalewski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017, s. 474.
- Kisiel-Dorohinicki W., *Tylko bez nerwów. Zarządzanie stresem w pracy*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2012.
- Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, red. K. Ryczan, J. Kupny, wyd. Jedność, Kielce 2005.
- Suzman J., *Praca. Historia tego, jak spędzamy swój czas*, wyd. Zysk i S-ka, Warszawa 2021.
- Wachowiak A., *Chrześcijańska etyka pracy*, wyd. Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 2006.
- Wiącek A., *Prawo pracownika do wypoczynku a regulacja prawna czasu pracy*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015.
- Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001.

21. WYKONYWANY ZAWÓD. POWOŁANIE

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Odnajdując swoje powołanie, człowiek realizuje siebie i rozwija swoją osobowość. Poprzez odkrywanie zdolności potrafi zobaczyć własną indywidualność, odkrywa, że rozwój talentów nadaje jego życiu określony kierunek. Podążanie tą drogą sprawia, że człowiek jest spełniony i ma poczucie satysfakcji. Wysiłek włożony w rozpoznawanie talentów owocuje rozwojem osobowym i ma pozytywny wpływ na innych ludzi.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój integralny osoby

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Odkrywanie własnej indywidualności

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność rozpoznawania i rozwijania własnych talentów

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czym są talenty i umiejętności?
- W jaki sposób rozwijać własne talenty?
- Rozwój talentów, a poczucie spełnionego życia.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Swoje umiejętności należy rozwijać.
- Zdolności i talenty podkreślają wyjątkowość człowieka.
- Indywidualne umiejętności pomagają odnaleźć swoje miejsce w grupie.

→ ZASADY

- Odkrywam i rozwijam własne zdolności.
- Korzystanie z talentów pomaga mi rozpoznać własną drogę życia.
- Wrodzone i nabyte zdolności wykorzystuję, by pomagać innym.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Rodzice jako pierwsi rozpoznają zdolności dziecka.
- Atmosfera rodzinna powinna zachęcać do rozwijania talentów dzieci.
- Kształtowanie zdolności i sprawności służy dobru ogółu.

→ ZASADY

- Przyglądam się dziecku i pomagam mu rozeznąć jego talenty.
- Aprobuję te zachowania, które służą rozwijaniu zdolności dziecka.
- Wspieram dziecko w jego wysiłkach doskonalenia własnych sprawności.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Umiejętnie dobrane programy szkolne pomagają odkryć zdolności uczniów.
- Szkoła wychodzi naprzeciw zainteresowaniom uczniów.
- Szkoła stwarza warunki do rozwoju predyspozycji swoich wychowanków.

→ ZASADY

- Czuwam nad tym, aby szkoła była miejscem rozwijania zainteresowań i pasji.
- Oferuję uczniom szeroką gamę propozycji, które pozwolą im rozeznąć swoje talenty.
- Zwracam uwagę na to, by uczniowie nie zaniedbali się w pracy nad kształtowaniem swoich zdolności.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom dyskusję na temat ich predyspozycji, umiejętności i talentów. Jak je rozumieją i czym mogą być talenty? W ramach komentarza i dyskusji nauczyciel stara się uświadomić uczniom, że nie ma osoby, która nie byłaby obdarzona żadnymi zdolnościami, przez to, że każdy z nas jest indywidualnością i ma inne predyspozycje. Praca nad sobą wymaga, aby talenty w sobie odnaleźć, rozwijać i zrobić z nich użytek dla dobra własnego i innych.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Poprzez odkrywanie, a następnie przypatrywanie się własnym zdolnościom i sprawnościom, młody człowiek potrafi zobaczyć własną indywidualność. Odkrywa jednocześnie, że rozwój talentów nadaje jego życiu pewien określony kierunek. Podążanie tą drogą sprawia, że doznaje uczuć spełnienia i satysfakcji. Wysiłek włożony w rozpoznawanie talentów owocuje rozwojem całego człowieka i wpływa na innych ludzi. Odnajdując swoje powołanie, młody człowiek realizuje siebie i rozwija swoją osobowość.

1.10. ZAGROŻENIA

Na skutek złego odczytania, zlekceważenia lub nieodpowiedniego wykorzystania talentów, młody człowiek może zaniedbać swój własny rozwój, kierując tym samym swoje życie na drogę, która nie przyniesie satysfakcji i spełnienia. Taka postawa może spowodować, że rozwój człowieka ograniczy się do posiadania dóbr materialnych, przy jednoczesnym zaniedbaniu pracy nad kształtowaniem własnego człowieczeństwa.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

ZDAŹYĆ PRZED PANEM BOGIEM

- Dlaczego zostałeś lekarzem?
- Bo musiałem robić to, co wtedy robiłem. Co robiłem w getcie. W getcie za czterdzieści tysięcy ludzi – tyłu było w kwietniu 1943 roku – podjęliśmy decyzję. Postanowiliśmy, że nie pójdą dobrowolnie na śmierć. Jako lekarz mogłem odpowiadać za życie przynajmniej jednego człowieka – więc zostałem lekarzem. [...]
- Dlaczego właściwie musisz odpowiadać za życie ludzkie?
- Pewnie dlatego, że wszystko inne wydaje mi się mniej ważne.
[...]
- Wiesz, w klinice, w której potem pracowałem, była taka wielka palma. Stawałem czasem pod nią – i widziałem sale, na których leżeli moi pacjenci. To były dawne czasy, kiedy nie mieliśmy dzisiejszych lekarstw ani zabiegów, ani aparatów, i większość ludzi w tych moich salach skazana była na śmierć. Moje zadanie polegało na tym, żeby możliwie najwięcej spośród nich ocalić – i uprzytomniłem sobie kiedyś pod tą palmą, że właściwie to jest to samo zadanie, co tam. Na Umschlagplatzu. Wtedy też stałem przy bramie i wyciągałem jednostki z tłumu skazanych.
- I tak stoisz przy tej bramie przez całe życie?
- Właściwie tak. A kiedy nic już nie mogę zrobić – to pozostaje mi jedno: zapewnić im komfortową śmierć. Żeby nie wiedzieli, nie cierpieli, nie bali się. Żeby się nie poniżali. [...]
- Mówiono mi, że kiedy leczysz przypadki banalne i niegroźne – robisz to niejako z obowiązku, ożywasz się prawdziwie, dopiero kiedy zaczyna się gra. Kiedy zaczyna się wyścig ze śmiercią.
- Na tym polega przecież moja rola.

Pan Bóg już chce zgasić świeczkę, a ja muszę szybko osłonić płomień, wykorzystując Jego chwilową nieuwagę. Niech się pali choć trochę dłużej, niż On by sobie życzył. [...]

– Wyścig z Panem Bogiem? Cóż to za pycha!

– Wiesz, kiedy człowiek odprowadza innych ludzi do wagonów, to może mieć z Nim później parę spraw do załatwienia. A wszyscy przechodzili koło mnie, bo stałem przy bramie od pierwszego do ostatniego dnia. Wszyscy, czterysta tysięcy ludzi przeszło koło mnie.

Oczywiście, każde życie kończy się i tak tym samym, ale chodzi o odroczenie wyroku, o osiem, dziesięć, piętnaście lat. To wcale nie jest mało. Kiedy córka Tenenbaumowej przeżyła dzięki numerkowi trzy miesiące – uważałem, że to dużo, bo przez te trzy miesiące zdążyła się dowiedzieć, czym jest miłość. A dziewczynki, które leczylimy na stenozy i na zastawki, zdążyły dorosnąć i kochać się, i urodzić dzieci, więc o ileż więcej zdążyły niż córka Tenenbaumowej.

↑ H. Krall, *Zdążyć przed Panem Bogiem*, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 42.

KOMENTARZ

Wybrany fragment jest zapisem rozmowy Hanny Krall z Markiem Edelmanem – jednym z przywódców powstania w gettcie warszawskim. Edelman po wojnie był działaczem społecznym i lekarzem kardiologiem. Rozmowa dotyczy wyboru zawodu przez Edelmana i tego, jak rozumie on swoją rolę jako lekarz. Jak mówi sam tytuł, jest to praca polegająca na „przechytrzeniu” Boga, na tym, aby pacjentowi zminimalizować cierpienia, przedłużyć życie, choć czasem jego stan bywa beznadziejny, przy jednoczesnym braku odpowiednich środków medycznych. To, co Edelman określa „zdążeniem” przed Panem Bogiem, „wykorzystaniem Jego nieuwagi”, jest w gruncie rzeczy głęboko humanitarnym, altruistycznym działaniem na rzecz człowieka, bliźniego, nieświadomioną pracą dla Boga, w myśl boskich przykazań.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Idea powołania osoby ludzkiej jest pochodną filozoficznej koncepcji człowieka. Jeżeli przyjmiemy, że być człowiekiem oznacza nieustanne stawanie się nim, że osoba ludzka nie jest bytem „gotowym”, ale dynamicznym, powołanym

do nieustannej aktualizacji, zgodzimy się, że odkrywanie własnych predyspozycji, rozwijanie kompetencji oraz wykorzystanie ich na polu zawodowym jest istotną przestrzenią realizacji ludzkiej egzystencji. Poprzez pracę człowiek nie tylko przekształca swoje otoczenie, ale także przekształca, niejako tworzy siebie, urzeczywistnia siebie jako człowiek, w ten sposób bardziej staje się człowiekiem.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Podstawowym obowiązkiem dziecka w wieku szkolnym jest nauka. Można ją wręcz nazwać jego pierwszą pracą. W kontakcie z poszczególnymi przedmiotami szkolnymi uczeń otrzymuje możliwość stopniowego rozpoznania swoich zainteresowań, predyspozycji i talentów. Wyrabia w sobie również takie cechy jak: obowiązkowość, systematyczność czy wytrwałość. W ten sposób nauka szkolna staje się już niejako początkiem przyszłej drogi zawodowej młodego człowieka.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Podstawą przydatności do danego zawodu, możliwości osiągnięcia w nim sukcesów i poczucia satysfakcji jest właściwe rozeznanie zdolności zawodowych zarówno ogólnych, jak i specyficznych dla danej branży. Zdolności takie są w pewnym stopniu wrodzone, ale podlegają jednocześnie wychowaniu i treningowi. Młodzi ludzie potrzebują wsparcia i pomocy w rozeznaniu własnych

zdolności i wyborze profesji zgodnej z nimi. W przyszłości zwiększa to szansę na zadowolenie z wykonywanej pracy i uchronieni przed rozczarowaniami i wypaleniem zawodowym.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Osoba ludzka jest wezwana do odczytania i interpretacji Bożego planu zarówno w makro- jak i mikroskali. W tym drugim znaczeniu winna stać się lektorem i interpretatorem planów Stwórcy wobec własnego życia. Jaki jest plan Stwórcy co do mojego życia? Jakie talenty we mnie zaszczepił? Jak mam je rozwinąć i wykorzystać dla dobra zarówno własnego, jak i dla dobra innych?

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

[...] Biblia nie tylko otwiera nam drogę do zrozumienia tajemniczej relacji między Stwórcą a światem stworzonym, ale rzuca też światło na zadanie, jakie człowiek ma do spełnienia wobec świata. „Praca” Boga jest niejako przykładem dla człowieka. Jest on bowiem powołany nie tylko do tego, by mieszkać w świecie, ale by go „budować”, stając się w ten sposób „współpracownikiem” Boga.

↑ DD 10.

” Świadomość, że przez pracę człowiek uczestniczy w dziele stworzenia, stanowi najgłębszą pobudkę do jej podejmowania na różnych odcinkach.

↑ LE 25.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Podobnie też [jest] jak z pewnym człowiekiem, który mając się udać w podróż, przywołał swoje sługi i przekazał im swój majątek. Jednemu dał pięć talentów, drugiemu dwa, trzeciemu jeden, każdemu według jego zdolności, i odjechał. Zaraz ten, który otrzymał pięć talentów, poszedł, puścił je w obrót i zyskał drugie pięć. Tak samo i ten, który dwa otrzymał; on również zyskał drugie dwa. Ten zaś, który otrzymał jeden, poszedł i rozkopawszy ziemię, ukrył pieniądze swego pana. Po dłuższym czasie powrócił pan owych sług i zaczął rozliczać się z nimi. Wówczas przyszedł ten, który otrzymał pięć talentów. Przyniósł drugie pięć i rzekł: „Panie, przekazałeś mi pięć talentów, oto drugie pięć talentów zyskałem”. Rzekł mu pan: „Dobrze, sługo dobry i wierny! Byłeś wierny w rzeczach niewielu, nad wieloma cię postawię: wejdź do radości twego pana!”. Przyszedł również i ten, który otrzymał dwa talenty, mówiąc: „Panie, przekazałeś mi dwa talenty, oto drugie dwa talenty zyskałem”. Rzekł mu pan: „Dobrze, sługo dobry i wierny! Byłeś wierny w rzeczach niewielu, nad wieloma cię postawię: wejdź do radości twego pana!”. Przyszedł i ten, który otrzymał jeden talent, i rzekł: „Panie, wiedziałem, żeś jest człowiek twardy: zniesz tam, gdzie nie posiałeś, i zbierasz tam, gdzie nie rozsypałeś. Bojąc się więc, poszedłem i ukryłem twój talent w ziemi. Oto masz swoją własność!”. Odrzekł mu pan jego: „Sługo zły i gnuśny! Wiedziałeś, że żnę tam, gdzie nie posiałem, i zbieram tam, gdzie nie rozsypałem. Powinieneś więc być oddać moje pieniądze bankierom, a ja po powrocie byłbym z zyskiem odebrał swoją własność. Dlatego odbierzcie mu ten talent, a dajcie temu, który ma dziesięć talentów. Każdemu bowiem, kto ma, będzie dodane, tak że nadmiar mieć będzie. Temu zaś, kto nie ma, zabiorą nawet to, co ma. A sługę nieużytecznego wyrzucicie na zewnątrz – w ciemności! Tam będzie płacz i zgrzytanie zębów”.

↑ Mt 25,14-30.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” Dostęp do pracy i do zawodu powinien być otwarty, bez niesprawiedliwej dyskryminacji, dla wszystkich, mężczyzn i kobiet, zdrowych i niepełnosprawnych, tubylców i imigrantów. Zależnie od okoliczności społeczeństwo powinno ze swej strony pomóc obywatelom w uzyskaniu pracy i zatrudnienia.

↑ KKK 2433.

V. LITERATURA

Aktywność zawodowa i edukacyjna a obowiązki rodzinne w Polsce. W świetle badań empirycznych, red. I.E. Kotowska, U. Sztanderska, I. Wóycicka, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007.

Etyczna antropologia społeczna wobec nowych wyzwań polskich i europejskich. Materiały z sympozjum naukowego Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku, red. M. Włosiński, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku, Włocławek 2004.

Godzenie życia zawodowego z rodzinnym. Dobre praktyki z Finlandii, Polski i Hiszpanii, red. C. Sadowska-Snarska, E. Brajczewska-Rębowska, E. Skibicka-Sokołowska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Białystok 2007.

Hauk D., *Łagodzenie konfliktów w szkole i w pracy z młodzieżą. Poradnik do treningu mediacji*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2002.

Irek W., *Praca – zawód i powołanie*, wyd. Papieski Wydział Teologiczny, Wrocław 2009.

Jan Paweł II, *Encyklika Laborem exercens*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 101–154.

- Jan Paweł II, *List Dies Domini*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 450–487.
- Krall H., *Zdążyć przed Panem Bogiem*, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 42.
- Poradnik zanim podejmiesz decyzję. Poradnik dla doradców zawodowych nauczycieli i pedagogów szkolnych dla szkół ponadgimnazjalnych*, red. A. Weysenhoff, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2011.
- Wysocka E., *Poradnik „Kim jestem i kim mogę się stać?” Niektóre problemy okresu dorostania związane z wyborem zawodu. Dla szkół ponadgimnazjalnych*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Kraków 2011.
- Wyszyński S., *Uświęcenie pracy zawodowej*, wyd. Société d'Éditions Internationales, Paris 1963.

22. UMIEJĘTNOŚĆ WSPÓŁPRACY Z DRUGIM CZŁOWIEKIEM

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Możliwość pełnego rozwoju zyskuje człowiek przez otwartość na drugiego, w kontakcie z nim. Życie społeczne stwarza możliwość dzielenia się własnymi wartościami z innymi ludźmi i uzupełnienia różnorodnych braków jednostki. Poprzez tak rozumianą swoistą wymianę w społecznej wspólnocie realizuje się indywidualny sens ludzkiego życia i jego pełny rozwój.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współpracy z ludźmi

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność budowania dobrych i trwałych relacji

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Co mi daje prawdziwa przyjaźń i dobre relacje z ludźmi?
- Jak budować przyjaźń?
- Człowiek samotny a człowiek otoczony przyjaciółmi.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Drugi człowiek to drugi „ja”.
- Czynię innym to, co sam uważam za dobre.
- Dobra współpraca z drugim człowiekiem to umiejętność właściwej komunikacji.

→ ZASADY

- Rozwijam przyjaźnie szkolne.
- Dbam o dobre relacje koleżeńskie.
- Zachęcam do współpracy wszystkie moje koleżanki i kolegów.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Przyjaźnie mojego dziecka są ważne i znaczące.
- Przyjaźń uspołecznia moje dziecko.
- Dobre relacje i współpraca w naszej rodzinie.

→ ZASADY

- Dbam o dobre relacje we własnej rodzinie.
- Przyjaciół mojego dziecka traktuję jak własne dzieci.
- Podpowiadam dziecku, jak powinna kształtować się dobrze rozumiana przyjaźń i koleżeństwo.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Tworzenie dobrych, pozytywnych relacji w środowisku szkolnym.
- Dobra współpraca wszystkich uczniów i pracowników szkoły.
- Każdy uczeń jest doceniony i ma swoje miejsce w społeczności szkolnej.

→ ZASADY

- Dokładnie poznaję osobowości moich wychowanków.
- Organizuję integrujące spotkania dla moich uczniów.
- Uczestniczę w zajęciach pozalekcyjnych: wycieczkach, wyjazdach, zabawach, uroczystościach.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Staramy się tworzyć okazje do powstawania autentycznych, a nie powierzchownych relacji międzykoleżeńskich i przyjaźni. Zachęcamy uczniów do tworzenia wspólnych projektów dla dobra lokalnej społeczności, wpisujących się w aktualne potrzeby mieszkańców. Można zachęcić uczniów, by przygotowali autorski program artystyczny z okazji jakiegoś święta lub rocznicy. Do przygotowania tego wydarzenia należy angażować wszystkich uczniów tak, aby każdy, w miarę możliwości, miał jakąś pracę do wykonania, i by były to działania wspólne.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie cieszą się wzajemną sympatią i potrafią budować dobre relacje z innymi, w różnych środowiskach. Uczniowie aktywnie wychodzą naprzeciw potrzebom innych osób, nie pozostają obojętni, gdy ktoś potrzebuje pomocy. Wewnętrzna pewność, że mogą na kogoś liczyć, wpływa na ich osobowość i sprawia, że nie obawiają się pokonywać trudności życiowych. Mają łatwość nawiązywania kontaktów, potrafią słuchać i rozmawiać z drugim człowiekiem.

1.10. ZAGROŻENIA

Zamiast współpracy może powstać niezdrowa rywalizacja pomiędzy młodymi ludźmi, istnieje ryzyko powstawania grup patologicznych, subkultur młodzieżowych lub choćby niezdrowych rywalizacji między uczniami. Mogą oni przyjmować bierną postawę wobec otaczającej rzeczywistości, nie potrafią współpracować z innymi, są indywidualistami dbającymi jedynie o własne sprawy, nie potrafią nawiązywać i utrzymywać dobrych relacji z innymi ludźmi. Nie potrafią współpracować dla wspólnego dobra.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

DŻUMA

Po twarzy Paneloux przemknął cień przerażenia.

– Ach, doktorze – rzekł ze smutkiem – zrozumiałem, co to jest łaska.

Lecz Rieux opadł po raz wtóry na ławkę. Z głębi zmęczenia, które wróciło doń znowu, odpowiedział bardzo łagodnie:

– Tego nie mam, wiem. Lecz nie chcę spierać się z księdzem. Pracujemy razem w imię czegoś, co łączy nas ponad bluźnierstwami i modlitwami. Tylko to jest ważne.

Paneloux usiadł obok Rieux. Twarz miał wzruszoną.

– Tak – powiedział – tak, pan również pracuje dla zbawienia człowieka.

Rieux próbował się uśmiechnąć.

– Zbawienie człowieka to zbyt wielkie słowo dla mnie. Nie idę tak daleko. Interesuje mnie jego zdrowie, przede wszystkim zdrowie.

[...]

– Nienawidzę śmierci i zła, ksiądz wie o tym dobrze. I czy ksiądz tego chce, czy nie, jesteśmy razem, żeby je znosić i żeby z nimi walczyć.

Rieux trzymał rękę Paneloux.

– Ksiądz widzi – rzekł, unikając jego spojrzenia – nawet sam Bóg nie może nas teraz rozłączyć.

↑ A. Camus, *Dżuma*, tłum. J. Guze, wyd. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2020, s. 209-210.

KOMENTARZ

Dżuma jest obrazem świata w egzystencjalnym kryzysie. Wydaje się, że człowiek w obliczu choroby i śmierci pozostaje samotny, jego życie traci dotychczasowy sens. Z drugiej jednak strony ta skrajnie niekorzystna sytuacja wyzwala w ludziach jak najlepsze, humanitarne odruchy. Poszczególni bohaterowie, mimo

wszeghogniającej śmierci i zwątpienia, podejmują trud walki o innych, podejmują współpracę z drugim człowiekiem w imię ratowania bliźniego. Jest to niekiedy walka skazana na przegraną. Jednak bohaterowie *Dzумы* porzucają własne dobro, szczęście lub swoje prywatne bezpieczeństwo, by we współpracy służyć drugiemu człowiekowi.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Każda osoba ludzka jest pełnoprawnym bytem osobowym i niepowtarzalnym indywidualnym fenomenem. Zarazem jednak możliwość pełnego rozwoju uzyskuje przez otwartość na drugiego, w kontakcie z nim. Życie społeczne stwarza możliwość dzielenia się własnymi osobistymi wartościami, a jednocześnie pozwala przekraczać i uzupełniać różnorodne braki indywidualnej jednostki. Poprzez tak rozumianą swoistą wymianę w społecznej wspólnocie realizuje się indywidualny sens ludzkiego życia.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Budowania relacji interpersonalnych zaczynamy się uczyć od najwcześniejszych lat życia. Pierwszym polem tej nauki jest rodzina, kolejnym szkoła, następnie

miejsce pracy. Prawidłowe relacje powinny opierać się na zaufaniu, serdeczności i trosce. Edukacja społeczna i wychowanie do umiejętnego budowania i rozwijania relacji z drugim człowiekiem jest jednym z priorytetów współczesnej szkoły. Pracy włożonej na tym polu nigdy nie będzie za wiele. Większą bowiem stratą i problemem zarówno dla danej jednostki, jak i dla społeczeństwa mogą okazać się w przyszłości braki umiejętności społecznych niż niedostatek wiedzy z poszczególnych dziedzin szkolnych.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Mocne poczucie własnego „ja”, własnej osobowości ma szansę się ukształtować, kiedy człowiek może doświadczyć „bycia w pełni przyjętym”, zaakceptowanym przez drugiego człowieka. Dla własnego rozwoju, zwłaszcza już we wczesnym okresie życia, potrzebujemy relacji z kimś, kto jest gotów nas słuchać z zaangażowaniem i zrozumieniem, poważnie traktując nasze myśli, uczucia i potrzeby. Doświadczenie takie uczy nas, jak samemu budować w przyszłości bliskie relacje oparte na podobnym zaangażowaniu i afirmacji.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Bóg, Stwórca człowieka, nie jest samotnikiem zamkniętym w swej boskiej doskonałości. Objawił się nam jako Ojciec, Syn i Duch Święty – Trójca Osób połączonych doskonałą relacją, komunikacją i miłosną wymianą. Człowiek, zwłaszcza chrześcijanin, jest zaproszony zarówno do wejścia w relację z Bogiem i nieustannego jej pogłębiania, jak i do budowania relacji międzyludzkich według wzoru, jaki znajduje w Trójjedynym Bogu i mocą łaski, jaką od Niego czerpie.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

We wzajemnych stosunkach członkowie wspólnoty są inspirowani i kierują się „prawem bezinteresowności”, które szanując i umacniając we wszystkich i w każdym godność osobistą jako jedyną rację wartości, przybiera postać serdecznego otwarcia się, spotkania i dialogu, bezinteresownej gotowości służenia, wielkodusznej służby i głębokiej solidarności.

↑ FC 43.

Życie jest sztuką spotkania, nawet jeśli w życiu jest tyle konfliktów. Wielokrotnie wzywałem do rozwijania kultury spotkania, która wykraczałaby poza dialektyki, stawiające jednego przeciw drugiemu. Jest to taki styl życia, który dąży do tworzenia owego wielościanu, który ma wiele aspektów, wiele stron, ale wszystkie tworzą jedność bogatą w różne odcienie, ponieważ „całość przewyższa część”. Wielościan przedstawia społeczeństwo, w którym różnice współistnieją ze sobą uzupełniając się, ubogacając i oświetlając nawzajem, nawet jeśli wiąże się to z dyskusjami i nieufnością. Od wszystkich bowiem można się czegoś nauczyć, nikt nie jest bezużyteczny, nikt nie jest zbędny. Oznacza to włączenie peryferii. Ludzie tam żyjący mają inny punkt widzenia [...].

↑ FT 215.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Lecz powiadam wam, którzy słuchacie: Miłujcie waszych nieprzyjaciół; dobrze czyńcie tym, którzy was nienawidzą; błogosławcie tym, którzy was przeklinają, i módlcie się za tych, którzy was oczerniają. Jeśli cię kto uderzy w policzek, nadstaw mu i drugi! Jeśli zabiera ci płaszcz, nie broń mu i szaty. Daj każdemu, kto cię prosi, a nie dopominaj się zwrotu od tego, który bierze twoje. Jak chcecie, żeby ludzie wam czynili, podobnie wy im czyńcie! Jeśli bowiem miłujecie tych tylko, którzy was miłują, jakaż za to należy się wam wdzięczność? Przecież i grzesznicy miłość okazują tym, którzy ich miłują. I jeśli dobrze czynicie tym tylko, którzy wam dobrze czynią, jaka za to dla was wdzięczność? I grzesznicy to samo czynią. Jeśli pożyczek udzielacie tym, od których spodziewacie się zwrotu, jakaż za to należy się wam wdzięczność? I grzesznicy pożyczają grzesznikom, żeby tyleż samo otrzymać. Wy natomiast miłujcie waszych nieprzyjaciół, czyńcie dobrze i pożyczajcie, niczego się za to nie spodziewając. A wasza nagroda będzie wielka i będziecie synami Najwyższego; ponieważ On jest dobry dla niewdzięcznych i złych. Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny.

↑ Łk 6,27-36.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” Osoba ludzka potrzebuje życia społecznego. Nie jest ono dla niej czymś dodanym, lecz jest wymaganiem jej natury. Przez wymianę z innymi, wzajemną służbę i dialog z braćmi człowiek rozwija swoje możliwości; w ten sposób odpowiada na swoje powołanie.

↑ KKK 1879.

V. LITERATURA

Camus A., *Dżuma*, tłum. J. Guze, wyd. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2020.

Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

Goleman D., *Inteligencja emocjonalna w praktyce*, tłum. A. Jankowski, wyd. Media Rodzina, Poznań 2007.

Goleman D., *Inteligencja emocjonalna*, tłum. A. Jankowski, wyd. Media Rodzina, Poznań 2012.

Jan Paweł II, *Adhortacja Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostołskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 91-216.

Knopp K.A., *Inteligencja emocjonalna oraz możliwości jej rozwijania u dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2010.

Kompetencje społeczne w edukacji, pracy socjalnej i relacjach zawodowych, red. A.M. Janiak, K. Jankowska, W. Heller, wyd. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny, Poznań-Kalisz 2012.

McGinnis A.L., *Sztuka przyjaźni, czyli jak zbliżyć się do ludzi, na których nam zależy*, tłum. W. Wojciechowski, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2020.

Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania, Część 4: W porozumieniu z sobą i innymi – Komunikacja i kompetencje społeczne*, tłum. P. Włodyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Serrano-Garrido B., *Inteligencja emocjonalna. Poradnik dla rodziców*, tłum. P. Sobaś-Mikołajczyk, Wydawnictwo eSPe, Kraków 2012.

Smółka P., *Kompetencje społeczne. Metody pomiaru i doskonalenia umiejętności interpersonalnych*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

« ICI JÉSUS ACCUEILLE
LES PÉCHEURS
ET LES INVITE À SON REPAS »
Page 10/100

23. WYCHOWANIE. WARTOŚĆ AUTORYTETÓW

I. PROSPEKT WARTOŚCI

W procesie dydaktycznym i wychowawczym autorytet jest elementem niezbędnym. Jest to jedna z ważniejszych umiejętności, jaką powinien mieć wychowawca. Aby skutecznie oddziaływać na wychowanków, przekazywać im wiedzę, uczyć właściwych postaw czy wartości lub też umiejętnie formować umiejętności, autorytet wychowawcy jest elementem fundamentalnym.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy i intelektualny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Postawa otwartości na autorytety

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Odpowiedzialność za własny rozwój osobowy poprzez autorytety

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czym jest autorytet?
- Czy mam w swoim otoczeniu osobę, którą uznaję za autorytet?
- Potrzeba autorytetu w procesie formowania własnej tożsamości i życia.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Dorosły nie jest konkurentem ani wrogiem, może być dla mnie wzorem.
- Wszystkim dorosłym należy się szacunek.
- Powinno się okazywać wdzięczność i szacunek rodzicom, opiekunom i nauczycielom.

→ ZASADY

- Staram się korzystać z doświadczenia dorosłych.
- Otwieram się na dialog z rodzicami oraz osobami ode mnie starszymi.
- Szanuję rady rodziców i wychowawców, nawet jeśli ich poglądy nie zgadzają się z moimi.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Rodzice powinni być wzorem i autorytetem dla swoich dzieci.
- Szacunek wobec dorosłych młody człowiek wynosi z domu.
- Nie można bezwzględnie narzucać dzieciom swojego zdania.

→ ZASADY

- Staram się żyć tak, aby być autorytetem dla moich dzieci.
- Towarzyszę mojemu dziecku w jego problemach, staram się je wysłuchać bez oceniania.
- Przygotowuję młodego człowieka do dorosłego życia, bazując na własnym doświadczeniu.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Szkoła jest środowiskiem, w którym szanuje się autorytety.
- Nie można podważać autorytetu rodziców, innych nauczycieli i pracowników szkoły.
- Szkoła powinna uczyć szacunku dla wszystkich ludzi, niezależnie od stanowiska i funkcji jakie pełnią.

→ ZASADY

- Dbam o dobre relacje ze swoimi uczniami.
- Staram się być autorytetem dla swoich wychowanków.
- Nie nadużywam swojej przewagi w stosunku do uczniów.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponujemy dyskusję na temat autorytetów dzisiejszej młodzieży. Każdy z uczniów może napisać na tablicy cechę, którą posiada jego autorytet, następnie wyjaśnić, dlaczego właśnie ta cecha jest istotna? Kolejne pytanie może dotyczyć tego, czy młodzież ma w ogóle jakieś autorytety, zwłaszcza wśród najbliższych osób (rodzice, dziadkowie, sąsiedzi, nauczyciele itd.). Czy od rodziców, w okresie dorastania, potrzebujemy autorytetu? Na czym on miałby polegać? W jaki sposób autorytet rodziców się zmienia w zależności od wieku młodego człowieka? Jakich autorytetów młodzież oczekuje?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Relacje międzypokoleniowe w rodzinie i szkole są bezkonfliktowe. Młodzież pozostaje w dialogu z dorosłymi, ma do nich zaufanie, docenia ich rolę w swoim życiu, potrafi czerpać z doświadczenia starszego pokolenia. Odnosi się z szacunkiem do krewnych, nauczycieli. Uznaje najbliższych za swoje autorytety.

Jednocześnie nie jest uzależniona emocjonalnie od rodziców, jest w stanie samodzielnie podejmować decyzje i uczy się brać za nie odpowiedzialność.

1.10. ZAGROŻENIA

Sytuacje przemocy i nadużywania władzy autorytetu w otoczeniu młodego człowieka niszczą naturalną potrzebę stanowienia o sobie czy odwagę podejmowania decyzji. Brak formacji intelektualno-moralnej oraz pozytywnych autorytetów zamyka młodemu człowiekowi drogę do odnalezienia pozytywnych wartości i wzorów, które pokierują jego życiem. Młody człowiek nie widzi w starszym pokoleniu autorytetu, niekiedy nie posiada go w ogóle. Jest wówczas podatny na błędy i niewłaściwe wybory w swoim życiu.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

LEKCJA

Uczennica

Och tak, panie profesorze...

Profesor

Niech się pani nie obawia. Wrócimy jeszcze do tych spraw za chwilę... chyba że nie wrócimy do nich nigdy. Któż to może wiedzieć?

Uczennica (*mimo wszystko zachwycona*)

Och tak, panie profesorze.

Profesor

Każdy język, proszę pani, niech sobie to pani zapamięta aż do godziny swojej śmierci...

Uczennica

Och tak, panie profesorze, nawet w godzinę śmierci... Tak, panie profesorze...

Profesor

...i to również jest fundamentalnym prawem, każdy język jest w istocie tylko mową, co implikuje, że składa się z dźwięków, czyli z...

Uczennica

...fonemów...

Profesor

Właśnie to chciałem powiedzieć. Niech się pani lepiej nie popisuje swoją wiedzą. Proszę słuchać.

Uczennica

Dobrze, panie profesorze. Tak, panie profesorze.

Profesor

Dźwięki zaś, proszę pani, należy chwytać w locie za skrzydełka, aby nie wpadły w uszy głuchych. Skoro więc pani postanawia coś wypowiedzieć, zaleca się, w miarę możliwości, zadrzeć jak najwyżej szyję i podbródek, wspiąć się na palce, o tak, widzi pani...

Uczennica

Tak, panie profesorze.

Profesor

Siedź pani cicho. Proszę nie wstawać i nie przerywać. [...]

[...]

Profesor

Pani mnie słucha? Ach! Zdaje mi się, że się pogniewamy.

Uczennica

Zawraca mi pan głowę, panie profesorze! Zęby mnie bołą.

Profesor

Do kundla brodatego! Słucha mnie pani czy nie?

Uczennica

Już... już... dobrze.. słucham...

Profesor

To, co te języki różni od siebie z jednej strony, od ich rodzica zaś chiszpańskiego przez „cecha”, z drugiej strony to...

Uczennica (*wykrzywiając się z bólu*)

To co?

Profesor

To coś niewymownego. Coś niewymownego, co można dostrzec dopiero po długim czasie, po wielu trudach i wielu doświadczeniach...

Uczennica

Ach?

Profesor

Tak, proszę pani. Nie mogę podać żadnej reguły. Trzeba mieć nosa, i to wszystko. Ale żeby go mieć, musi się pani uczyć i jeszcze raz uczyć.

Uczennica

Zęby mnie bolą.

[...]

Profesor

Nie przerywać! Proszę mnie nie doprowadzać do wściekłości! Stracę panowanie nad sobą. Co ja mówiłem? Aha, mówiłem o przypadkach wyjątkowych, zwanych przypadkami łatwego rozpoznania... albo wygodnego rozpoznania... albo prostego... jak się pani podoba... powtarzam: jak się pani podoba, bowiem stwierdzam, że pani nie uważa...

[...]

Uczennica

Ojej! Moje zęby...

Profesor

Milczeć! Bo ci łeb zgruchoczę!

Uczennica

Spróbuj pan tylko! Ważniak! (*Profesor chwyta ją za przegub i zgniata*) Aj!

Profesor

Cicho bądź! Ani słowa!

↑ E. Ionesco, *Lekcja*, tłum. J. Błoński, w: tegoż, *Łysa śpiewaczka. Lekcja. Krzesła*, tłum. J. Lisowski, J. Błoński, J. Kosiński, Wydawnictwo Świat Literacki, Izabelin b.r., s. 88-100.

KOMENTARZ

Wybrany fragment sztuki francuskiego dramatopisarza wskazuje na znaczenie autorytetu. Odwołując się do groteski, autor ukazuje ów autorytet w krzywym zwierciadle. Autorytet staje się tu czymś, czym w istocie nie jest – dominacją, rodzajem przemocy w relacji ucznia z nauczycielem. Autor porusza tu także kwestię egoistycznej, niezdrowej ambicji, uzasadnianie swojego autorytetu za pomocą poniżania. Jest to odwrotność autorytetu, dowód na jego brak. Abstrakcyjny charakter dialogów w sztuce, intelektualny bełkot profesora odsłaniają jego bezradność wobec zasadniczego pytania stawianego przez uczennicę: „dlaczego?”. Pozostaje ono bez sensownej odpowiedzi.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Podporządkowanie się autorytetowi polega na przyjęciu określonej opinii, tezy za prawdziwą i obowiązującą bez samodzielnego namysłu, refleksji nad tym zagadnieniem. Przyjmujemy czyjąś opinię, ponieważ mamy zaufanie do osoby, która ją wygłosiła. Autorytetem jest dla nas ktoś, kogo darzymy zaufaniem i podporządkowujemy się jej przekonaniom. Gdy mamy do czynienia z autorytetem, nie kierujemy się wówczas zasadami normalnego, krytycznego samodzielnego osądu, lecz zawieszamy go, opierając się na zdaniu tego, kogo

uważamy za autorytet. Niejednokrotnie jest to postawa racjonalna, ponieważ nie sposób podważać każdej opinii, np. w procesie nauki szkolnej. Niektóre opinie musimy przyjąć „na wiarę”, bo jest to najskuteczniejsza i najkrótsza droga prowadząca do określonych celów, np. zdobycia wiedzy. Z drugiej jednak strony taka postawa może nieść ryzyko manipulacji i nadużyć. Dlatego nie możemy się zwolnić z obowiązku racjonalnego namysłu nad tym, kogo i w jakim zakresie obdarzamy zaufaniem. Przyjęcie cudzego autorytetu powinno się odbywać tylko w tej części, do której sięgają kompetencje osoby, uważanej za autorytet¹.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Autorytet, z łacińskiego *auctoritas*, oznacza przykład, wpływ, wzór. W procesie dydaktycznym i wychowawczym jest to element niezbędny w budowaniu właściwych stosunków międzyludzkich i w kształtowaniu zbiorowości. Jest on również konieczny w wychowywaniu poszczególnego człowieka. Jest to jedna z ważniejszych zdolności, jaką powinien mieć nauczyciel i wychowawca. Aby skutecznie oddziaływać na wychowanków, przekazywać im wiedzę, uczyć właściwych postaw czy wartości lub też umiejętnie formować umiejętności, autorytet wychowawcy jest elementem niezbędnym. Należy jednak podkreślić, że budowanie autorytetu wychowawcy powinno opierać się nie na sile czy władzy, lecz na osobistej postawie i własnym przykładzie. W procesie wychowawczym nauczyciel czy wychowawca nie może wymagać i wychowywać ku czemuś czego sam nie reprezentuje własną postawą. Każdy wychowawca powinien przede wszystkim kształtować sam siebie ku wartościom, a następnie ukazywać je swoim wychowankom.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Zagadnienie autorytetu w psychologii było wielokrotnie badane poprzez eksperymenty społeczne, m.in. w eksperymencie Milgrama czy eksperymencie Ascha. Wyniki tych badań jednoznacznie potwierdziły, że, mimo różnic osobowościowych, badani bardzo szybko poddawali się naciskowi autorytetów lub też uznawali autorytet większości osób uczestniczących w eksperymencie. Czynniki, które nasilały posłuszeństwo, mimo że badani musieli działać wbrew swoim wartościom i przekonaniom, była bliskość autorytetu i stopień jego akceptacji przez badanego jako autorytetu. Ponadto, gdy ów autorytet był postrzegany jako naukowiec, urzędnik, lekarz itd. oraz gdy reprezentował on jakąś instytu-

1 Por. S. Gałkowski, *Czy autorytet niszczy naszą autonomię?*, „Filozofuj!” 2017 nr 5(17), s. 9–11, [online:] <https://filozofuj.eu/stanislaw-galkowski-autorytet-niszczy-nasza-autonomie/> [dostęp: 30.03.2022].

cję, poziom posłuszeństwa wobec autorytetu również wzrastał. Posiadając taką wiedzę o człowieku, musimy być ostrożni, przyznając komuś autorytet. Należy rozważyć, czy dana osoba jest wiarygodnym źródłem autorytetu. Jakie wartości reprezentuje i czy są one zgodne z naszymi przekonaniami.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Najwyższym autorytetem w Kościele jest Pan Bóg. Żaden człowiek nie może uzurpować sobie prawa do stanięcia w roli wyższego czy równorzędnego autorytetu niż ten, należny Bogu. Jednakże możemy mówić o autorytecie poszczególnych ludzi w Kościele. Autorytet w Kościele jest specyficzny – polega na przyjęciu postawy służby. Tego oczekuje Jezus od swoich uczniów. „Największy z was niech będzie waszym sługą. Kto się wywyższa, będzie poniżony, a kto się poniża, będzie wywyższony (Mt 23,11-12)” – powiada Jezus. W świecie autorytet kojarzy się z siłą, z władzą. Ktoś, kto ma władzę, może dowolnie decydować, robić, co zechce. Nie tak wygląda Boży autorytet. Wynika on z miłości i z postawy służebnej. Wymownym gestem na potwierdzenie tej tezy jest zachowanie Pana Jezusa podczas Ostatniej Wieczerzy, kiedy to Mistrz, Bóg, Chrystus umywa uczniom nogi. Tym samym ukazuje wszystkim swym uczniom, na czym powinna polegać ich władza w Kościele. Im większy posiada się autorytet, tym bardziej się służy.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Nastąpiło zrozumiałe zamieszanie, ponieważ „początkowo rzecz ta była postrzegana jako wyzwolenie: uwolnienie się od ojca pana i władcy, od ojca będącego przedstawicielem prawa, który narzuca swą władzę z zewnątrz, ojca jako cenzora szczęścia dzieci i przeszkodę na drodze do emancypacji i uniezależnienia się młodych ludzi. Niekiedy w pewnych domach w przeszłości panował despotyzm, a w niektórych przypadkach wręcz ucisk”. Jednakże, „jak często bywa, z jednej skrajności popada się w drugą. Problemem naszych dni wydaje się już nie tyle zbyt natarczywa obecność ojców, ile raczej ich nieobecność, uchylanie się od obowiązków. Ojcowie są niekiedy tak bardzo skoncentrowani na sobie i na swojej pracy, a czasami także na własnej samorealizacji, że zapominają nawet o rodzinie. I zostawiają dzieci i młodzież same”. Obecność ojca, a zatem jego autorytet, okazuje się również nadszarpnięty przez coraz większą ilość czasu, jaki poświęcamy środkom przekazu i technologiom rozrywki. Ponadto autorytet jest dziś postrzegany podejrzliwie, a dorośli są mocno kwestionowani. To

oni sami porzucają to, co pewne i z tego powodu nie dają dzieciom wskazówek pewnych i dobrze uzasadnionych. Nie jest słuszne, aby dochodziło do wymiany ról między rodzicami a dziećmi: zaburza to właściwy proces dojrzewania, jaki dzieci muszą przeżyć i odmawia się im miłości zdolnej, aby je ukierunkować i mogącej im pomóc w dojrzewaniu.

↑ AL 176.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

*Słuchaj, mój ludu, nauki mojej;
nakłońcie wasze uszy na słowa ust moich.
Do przypowieści otworzę me usta,
wyjawię tajemnice zamierzonego wieku.
Cośmy słyszeli i cośmy poznali,
i co nam opowiedzieli nasi ojcowie,
tego nie ukryjemy przed ich synami.
Opowiemy przyszłemu potomstwu
chwałę Pana i Jego potęgę,
i cuda, których dokonał.
Albowiem nadał On w Jakubie przykazania
i ustanowił Prawo w Izraelu,*

aby to, co zlecił naszym ojcom,
 przekazywali swym synom,
 aby to poznało przyszłe pokolenie,
 synowie, co się narodzą,
 że mają pokładać nadzieję w Bogu
 i nie zapominać dzieł Boga,
 lecz strzec Jego poleceń.
 A niech nie będą jak ich ojcowie
 pokoleniem opornym, buntowniczym,
 pokoleniem o niestałym sercu,
 którego duch nie dochowuje Bogu wierności.

↑ Ps 78,1b-8.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Rodzice pierwsi są odpowiedzialni za wychowanie swoich dzieci. Wypełniają tę odpowiedzialność najpierw przez założenie ogniska rodzinnego, w którym panuje czułość, przebaczenie, szacunek, wierność i bezinteresowna służba. Dom rodzinny jest właściwym miejscem kształtowania cnót. Wychowanie to wymaga nauczenia się wyrzeczenia, zdrowego osądu, panowania nad sobą, które są podstawą wszelkiej prawdziwej wolności. Rodzice powinni uczyć dzieci podporządkowywać „wymiary materialne i instynktowne... wymiarom wewnętrznym i duchowym”. Na rodzicach spoczywa poważna odpowiedzialność za dawanie dobrego przykładu swoim dzieciom. Jeśli potrafią przyznać się przed nimi do swoich błędów, będą mogli lepiej kierować dziećmi i je poprawiać.

↑ KKK 2223.

V. LITERATURA

Autorytet prawdy. Wychowanie dzieci i młodzieży, red. M. Ryś, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2006.

Franciszek, *Adhortacja Amoris laetitia*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Gałkowski S., *Czy autorytet niszczy naszą autonomię?*, „Filozofuj!” 2017 nr 5(17), s. 9-11, [online:] <https://filozofuj.eu/stanislaw-galkowski-autorytet-niszczy-nasza-autonomie/> [dostęp: 30.03.2022].

Ionesco E., *Lekcja*, tłum. J. Błoński, w: tegoż, *Łysa śpiewaczka. Lekcja. Krześła*, tłum. J. Lisowski, J. Błoński, J. Kosiński, Wydawnictwo Świat Literacki, Izabelin b.r., s. 61-111.

- Jaroszyński J., *Edukacja medialna w kontekście roli autorytetów moralnych w życiu społecznym: studium teologiczno-pastoralne*, wyd. Polskie Stowarzyszenie Pastoralistów i Duszpasterzy im. Jana Pawła II, Warszawa 2010.
- Koszowy M., *Autorytet w argumentacji i w dialogu. Teorie, modele, aplikacje*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2019.
- Mądrość i autorytet*, red. B. Lipian, wyd. Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego, Jarosław 2003.
- Milgram S., *Posłuszeństwo wobec autorytetu*, tłum. M. Hołda, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.
- Mistrz i uczeń w tradycji biblijnej. Autorytet mistrza*, red. A.S. Jasiński, W.J. Sztyk, wyd. Prowincji Wniebowzięcia NMP Zakonu Braci Mniejszych w Polsce, Katowice Panewniki 2008.
- Węgrzecki J., *Wpływ, autorytet, dominacja. Teorie władzy i ich struktura*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2011.
- Wielkość czy autorytet? Jan Paweł II w przekazach polskich mediów podczas jego kanonizacji. Praca zbiorowa*, red. J. Olędzki, T. Sasińska-Klas, T. Goban-Klas, wyd. Stowarzyszenie Absolwentów Dzieło, Warszawa 2016.
- Wojtyła K., *Promieniowanie ojcostwa*, Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej Tum, Wrocław 2002.
- Zimny J., *Współczesny model autorytetu nauczyciela*, wyd. Katolicki Uniwersytet w Rużomberku. Wydział Pedagogiczny. Katolicki Uniwersytet Lubelski, Rużomberok–Lublin 2006.

24. SAMOWYCHOWANIE. DOJRZAŁE SUMIENIE

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Proces wychowywania we wczesnym etapie życia ma charakter zewnętrzny. W momencie wchodzenia w dojrzałość, kształtowania swojego sumienia, człowiek wychowuje sam siebie. To oznacza, że dojrzały osobowościowo człowiek w większym stopniu kieruje się wewnętrznym systemem wartości, zaś bodźce zewnętrzne mają mniejszy wpływ na jego postawę i czyny. W swym postępowaniu jest on wewnętrzzsterowny, niezależny.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny, rozwój woli

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Autentyczne działanie zgodne z sumieniem, umiejętność stawiania sobie celów i ich osiągnięcie

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie odpowiedzialności za własne sumienie

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czym jest sumienie?
- Jak kształtować sumienie, aby dokonywać właściwych wyborów?
- Czy w swoim postępowaniu jestem wierny dobru i prawdzie?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Celem rozwoju człowieka jest osiągnięcie dojrzałości osobowej i moralnej.
- Stać się dorosłym, to odpowiadać za własne czyny.
- Dojrzałość osobowa zobowiązuje do poszukiwania prawdy.

→ ZASADY

- Akceptuję poszczególne etapy życia i staram się wykorzystać zdobyte doświadczenie.
- Korzystam z doświadczenia życiowego dorosłych.
- Biorę odpowiedzialność za siebie i innych.
- Biorę odpowiedzialność za swój rozwój duchowy i moralny.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Młody człowiek przechodzi etapy rozwoju prowadzące do odpowiedzialnej dorosłości.
- Rodzice są zobowiązani do wychowywania sumień swoich dzieci.
- Prawe sumienie kształtuje się w pierwszym rzędzie poprzez postawy moralne rodziców.

→ ZASADY

- Wychowuję moje dziecko do samodzielności, odpowiedzialności i pełni życia moralnego.
- W wychowywaniu posługuję się zasadą dobrowolności, zasadą dobrego przykładu i racjonalnymi argumentami.
- Ukazuję wartość prawego sumienia opartego na odpowiedzialności i samowychowaniu.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Szkoła jest środowiskiem ukazującym właściwe i dojrzałe postawy moralne.
- Wychowawca i szkoła pełnią zadanie pomocnicze w edukacji i wychowaniu młodego pokolenia.

- Celem edukacji i wychowania jest samodzielne, odpowiedzialne, dobre, obecne i przyszłe życie wychowanków.

→ ZASADY

- Ukazuję moim wychowankom odpowiedzialność za swoje czyny na każdym etapie życia.
- W wychowywaniu młodego pokolenia dostrzegam różnice międzypokoleniowe i szukam sposobów na pełne porozumienie i skuteczne przekazywanie wartości.
- Uczę wychowanków odpowiedzialności za swoje słowa, czyny i decyzje.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom, aby wyobrazili sobie, że są już dorosłymi ludźmi, którzy założyli własne rodziny, są już ludźmi odpowiedzialnymi za siebie, za współmałżonka i za swoje dzieci. Proszę o odpowiedź na postawione pytania: Jakimi wartościami chcielibyście się kierować w waszym dorosłym życiu? Jakich postaw oczekivalibyście od swojego męża/żony? Jakie wartości chcielibyście przekazać swoim dzieciom? Czy w sytuacji, która będzie wymagała poświęcenia jesteście gotowi trwać przy swoich wartościach? Czy warto walczyć o te właśnie wartości, nawet kosztem własnej kariery, sukcesu?

Ta dyskusja ma uświadomić młodzieży, że bycie dorosłym, dojrzałym człowiekiem wiąże się z większą odpowiedzialnością za siebie, za swoją rodzinę. Dojrzałość człowieka wiąże się nieuchronnie z podejmowaniem niekiedy trudnych decyzji w zgodzie ze swoim sumieniem. To sumienie mamy nieustannie kształtować, wychowywać, by nasze życiowe wybory były właściwe. Na koniec stawiam pytanie: Jak wam się wydaje, czy łatwo jest żyć w zgodzie z własnym sumieniem?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek posiada obiektywny osąd swoich wad i zalet. Rozumie procesy, jakie się w nim dokonują i umie spokojnie je przeżywać. Potrafi panować nad swoimi uczuciami, emocjami i podejmować decyzje zgodne z własnym, uewnętrznym sumieniem. Czyni tak nie ze względu na ocenę zewnętrzną, ale właśnie dlatego, że wewnątrz uważa coś za rzecz słuszną. W ten sposób jest przygotowany do życia społecznego, jest odpowiedzialny i zdolny do poświęceń, ale również świadomy swojej wartości. Potrafi kierować się sumieniem i żyć wartościami nawet w sytuacji, gdy spotyka się to z dezaprobatą ze strony innych osób.

1.10. ZAGROŻENIA

Rodzice, roztaczając nad młodym człowiekiem autorytarną opiekę, ograniczają jego wolność samostanowienia, podejmowania decyzji i osobistych wyborów – elementów niezbędnych do osiągnięcia dojrzałości osobowej. W ten sposób hamują jego samorozwój i dojrzałość. Młody człowiek, mimo swojej pełnoletniości, nie potrafi podejmować dojrzałych decyzji, za które ponosi odpowiedzialność. Żyje w poczuciu zależności od rodziców, nie przechodząc od etapu dziecka do etapu dojrzałej osoby, która stanowi sama o sobie.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

Z ZABAW I GIER DZIECIĘCYCH

Gdy ci się wszystko znudzi

spraw sobie aniołka i staruszka

gra się tak:

podstawiasz staruszkowi nogę że wyrżnie mordą o bruk

aniołek spuszcza główkę

dasz staruszkowi 5 groszy

aniotek podnosi główkę
stłuczysz staruszkowi kamieniem okulary
aniotek spuszcza główkę
ustąpisz staruszkowi miejsca w tramwaju
aniotek podnosi główkę
wylejesz staruszkowi na głowę nocnik
aniotek spuszcza główkę
powiesz staruszkowi „szczęść Boże”
aniotek podnosi główkę
i tak dalej
potem idź spać
przyśni ci się aniołek albo diabełek
jak aniołek wygrateś
jak diabełek przegrateś
jak ci się nic nie przyśni
remis

↑ A. Bursa, Z zabaw i gier dziecięcych, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 96.

BALLADA CZARNO-BIAŁA

Mam czarno-biały świata obraz;
 Rzecz ponoć bardzo to niedobra,
 Bo może jeszcze wróg się obra-
 zić, że nie widzę w nim partnera.
 Przez to mozaika mi umyka
 Wewnętrznych wstrząsów polityka,
 Którego bezlitośnie tykam,
 Złazsam, oczerniam, poniewieram.

Cieszy mnie krytyka tak szczerą,
 Bowiem dowodzi, że docieram
 Do tego, o co chcą się spierać
 Ludzie myślący, a więc – żywi.
 Gdy nagła bierze mnie cholera
 Lub kiedy już bezsilność zżera
 Jest coś, w czym łatwo powyierać –
 Wszczętagodzący relatywizm:

Nie całkiem jest cywilem – cywil,
 Nie tacy białowłosi – siwi,
 Nie-obrzydliwi – obrzydliwi,
 Lecz w końcu wszyscy mili Bogu!
 – Zdają się mówić ci poczcwi,
 Jakby nie wiedząc, że ich cywi-
 lizacja każdą myśl wykrzywi,
 A Bóg ich Bogiem – Dekalogu.

Zawsze tęsknotą ludzi małych
 Porządek świata będzie stały,
 Wieczne sojusze i podziały
 Choćby najwyższej ceny warte;
 I to jest obraz czarno-biały,
 Jakby się mrówki dogadały,
 Że wspólnym domem ich wspaniałym
 Ma jedno być mrowisko – martwe.

*A w mojej bieli – migotliwe
 Barwy ratują to, co żywe,
 Co moja czerń obraca wniwecz
 Jak, kiedy światła nagle gasną.
 Dusze subtelne i wrażliwe
 Nie chcą uwierzyć w byt kontrastów –
 Ja z pragnień – jedno mam żarliwe:
 Móc widzieć ciemność,
 Widzieć jasność.
 24.1.1989*

↑ J. Kaczmarek, *Ballada czarno-biała*, w: tegoż, *Między nami. Wiersze zebrane*, red. M. Nalewski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017, s. 393-394.

KOMENTARZ

Przytoczone wiersze ukazują wartość dojrzałego sumienia. Człowiek dojrzały nie może się kierować w swoim życiu egoizmem, postawą konsumpcyjną, samowolą, wolnością „od”. Dojrzały moralnie człowiek nie postępuje według opinii innych ludzi, nie czyni dobra tylko dlatego, że tak wypada, z obawy przed ostracyzmem społecznym. Jego postępowanie wynika z wewnętrznego systemu wartości, który bazuje na samowychowywaniu własnego sumienia. Zacytowane przykłady z literatury ukazują, jakie spustoszenie w psychice, w moralności i w życiu społecznym może spowodować brak: dojrzałej osobowości, pogłębionego własnego wychowania i właściwie ukształtowanego sumienia.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Podejmując pracę samowychowawczą, konieczny jest namysł nad sobą, refleksja nad własną kondycją. Człowiek powinien jasno określić swój wzorzec, ideał, do którego zmierza. Powinien określić swoje cele oraz realistycznie ocenić, na jakim etapie się znajduje. Kierunki jego rozwoju powinny dotyczyć zagadnień intelektualnych, emocjonalnych, stopnia udziału świadomości w działaniu, potrzeb, systemu wartości, uspołecznienia, ocen moralnych, myślenia refleksyjnego i rozwoju religijnego. Ułatwia to wysiłki zmierzające do osiągnięcia równowagi, która umożliwia człowiekowi rzeczywiste kierowanie życiem, rozwijanie swojej dojrzałości i dążenie ku samowychowaniu. Należy przy tym podkreślić, że samowychowanie nie może odbywać się w oderwaniu od życia i od

drugiego człowieka. Człowiek nie może być tylko dla siebie. „A więc wszystko, co ja doświadczam w świecie, doświadcza także «ty»; i jak «ja» jest otwarte, tak otwarte jest również i «ty»; i dlatego całe doświadczenie i bogactwo nabyte można zakomunikować i przekazać w sposób specyficznie osobowy, przez akty poznania i miłości, drugiemu «ty», które będąc bytem w sobie i dla siebie jest zarazem celem samym w sobie działalności osobowej dla «ja»”¹.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Samowychowanie jest bardzo istotnym elementem w procesie wychowawczym, zwłaszcza w późniejszych etapach życia człowieka. Jest to samorzutna praca człowieka nad ukształtowaniem swojej postawy, swojego poglądu na świat. Jest to również kształtowanie osobowości oraz cech własnego charakteru. Ta praca nad sobą przebiega stosownie do założonych uprzednio ideałów, wzorców oraz innych kryteriów. Rozwijanie motywacji, która będzie pobudzać wychowanków do pracy nad sobą jest działaniem, które zwielokrotnia wpływ wychowawczy rodziny i szkoły².

1 M.A. Krapiec, *Ja – człowiek. Zarys antropologii filozoficznej*, wyd. TN KUL, Lublin 1979, s. 281.

2 Por. W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2007, s. 366.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Im większa świadomość człowieka i lepsze uwewnętrznienie systemu wartości, tym ważniejszą rolę pełni samowychowanie. Proces wychowywania do pewnego stopnia jest działaniem zewnętrznym, poprzez oddziaływanie rodziców, nauczycieli, wychowawców. Od pewnego zaś momentu życia, który można utożsamić z dojrzałością moralną i z dojrzałym sumieniem, człowiek wychowuje sam siebie. To oznacza, że człowiek dojrzały osobowościowo bardziej kieruje się wewnętrznym systemem wartości, natomiast mniejszy wpływ na jego postawę i czyny mają bodźce zewnętrzne. W swym postępowaniu jest wewnątrzsterowny, niezależny.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

W teologii moralnej mówimy o rozwoju dojrzałego sumienia. Nauka chrześcijańska zakłada, że każdy człowiek jest wzywany, przynaglany wewnętrznym głosem, który odzywa się z głębi serca. Ten głos to sumienie, które jest jednocześnie głosem samego Boga. Każdy człowiek wsłuchujący się we własne wnętrze jest zdolny do rozpoznania tego głosu. Oczywiście sumienie musi wpiery być prawidłowo ukształtowane. To kształtowanie odbywa się na różnych poziomach i płaszczyznach. Poziom dojrzałości sumienia jest zależny od róż-

nych czynników: wieku, otoczenia, w którym się człowiek wychowuje, własnej pracy itd. Jednym z elementów samowychowywania do dojrzałego sumienia jest chrześcijańska asceza, która zakłada powściągliwość, wyrzekanie się zła, weryfikowanie swoich postaw z przykazaniami, Pismem Świętym, nauką Kościoła. Podejmowane wysiłki powinny być dostosowane do możliwości rozwojowych danego człowieka. W pracy samowychowawczej bardzo istotna jest obecność kierownika duchowego, spowiednika. Może on stanowić ważne wsparcie w drodze do rozwoju dojrzałego sumienia.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

„ Ukształtowana osobowość moralna stanowi [...] najistotniejszy wkład, jaki możecie wnieść do życia wspólnotowego, do rodziny, do społeczeństwa, do działalności zawodowej, a także do działalności kulturalnej czy politycznej – wreszcie do samej wspólnoty Kościoła, z którą jesteście lub będziecie kiedykolwiek związani.

↑ PS 7.

„ Wolność w nas pierwotnie jest charakteryzowana naszym istnieniem i jego ograniczeniami. Nikt nie kształtuje dowolnie swojego sumienia, ale wszyscy budują własne ja na bazie pewnego siebie, które zostało nam dane. Nie tylko inne osoby nie są do dyspozycji, ale również my takimi jesteśmy dla nas samych. Rozwój osoby degraduje się, jeśli zamierza być ona jedynym twórcą siebie samej. Analogicznie rozwój narodów ulega degradacji, jeśli ludzkość uważa, że może stworzyć się na nowo posługując się „cudami” techniki. Podobnie rozwój ekonomiczny okazuje się fikcyjny i szkodliwy, jeśli się powierza „cudom” finansów, by podtrzymać wzrost nienaturalny i konsumistyczny. W obliczu tego prometejskiego roszczenia powinniśmy umocnić zamiłowanie do wolności nie arbitralnej, ale prawdziwie ludzkiej, dzięki uznaniu uprzedzającego ją dobra. W tym celu trzeba, żeby człowiek wszedł w samego siebie, by uznać fundamentalne normy naturalnego prawa moralnego, wpisane przez Boga w jego sercu.

↑ CV 68.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

*Błogosławię Pana, który dał mi rozsądek,
bo nawet w nocy upomina mnie serce.
Stawiam sobie zawsze Pana przed oczy,
nie zachwieję się, bo On jest po mojej prawicy.*

Dlatego się cieszy moje serce, dusza się raduje,
a ciało moje będzie spoczywać z ufnością,
bo nie pozostawisz mojej duszy w Szeolu
i nie dozwolisz, by wierny Tobie zaznał grobu.
Ukażesz mi ścieżkę życia,
pełnię radości u Ciebie,
rozkosze na wieki po Twojej prawicy.

↑ Ps 16,7-11.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Sumienie pozwala wziąć odpowiedzialność za dokonane czyny. Jeżeli człowiek popełnia zło, słuszny sąd sumienia może być w nim świadkiem uniwersalnej prawdy o dobru, a zarazem o złu jego pojedynczego wyboru. Wyrok sądu sumienia stanowi rękojmię nadziei i miłosierdzia. Poświadczając zły czyn, przypomina o przebaczeniu, o które trzeba prosić, o dobru, które należy ciągle praktykować i o cnocie, którą bezustannie należy rozwijać za pomocą łaski Bożej: „Uspokoiemy przed Nim nasze serce. A jeśli nasze serce oskarża nas, to przecież Bóg jest większy niż nasze serce i zna wszystko” (1 J 3,19–20).

↑ KKK 1781.

V. LITERATURA

Augustyn J., *W trosce o czyste sumienie*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2019.

Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Bursa A., *Z zabaw i gier dziecięcych*, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 96.

Derdziuk A., *Prawda, dobro, sumienie*, wyd. TN KUL Jana Pawła II, Lublin 2019.

Grün A., Zeitz J., *Bóg, pieniądze i sumienie. Dialogi mnicha z menedżerem*, tłum. E. Skowrońska, Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2011.

Jan Paweł II, *List do młodych Parati semper*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251–275.

- Kaczmarek J., *Ballada czarno-biała*, w: tegoż, *Między nami. Wiersze zebrane*, red. M. Nalewski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017, s. 393–394.
- Krapiec M.A., *Ja – człowiek. Zarys antropologii filozoficznej*, wyd. TN KUL, Lublin 1979.
- Krokos J., *Sumienie jako poznanie. Fenomenologiczne dopełnienie Tomaszowej nauki o sumieniu*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2004.
- Newman J.H., *Sumienie chrześcijańskie. List do księcia Norfolk*, tłum. A. Gomola, Wydawnictwo WAM, Kraków 2019.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007.
- Pietrzak W., *Literatura sumieniem narodu. Wybór pism*, wstęp i wybór K. Świegocki, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2012.
- Sumienie – głos Boga w duszy. Wybór tekstów*, oprac. M. Czekański, Wydawnictwo M, Kraków 2002.
- Sumienie prawe*, red. A. Rastawicka, wyd. Soli Deo, Warszawa 2002.
- Wanat Z., *Sumienie w blasku Prawdy. Polska teologia sumienia XX wieku*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012.
- Wolicki M., *Dojrzała osobowość – dojrzałe sumienie*, wyd. Tum, Wrocław 2000.
- Zajączkowski R., *Głos prawdy i sumienie. Kościół w pismach Cypriana Norwida*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012.
- Zawitkowski J., *Zapytaj własne sumienie. Przygotowanie do spowiedzi*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

25. ŚWIADOMOŚĆ I DOJRZAŁOŚĆ SEKSUALNA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Świadomość i dojrzałość seksualna są elementami świadomego i dojrzałego przeżywania miłości. Dotyczy to jej wymiaru nie tylko fizycznego, ale też psychicznego, moralnego, społecznego i duchowego. Osiągnięcie zdolności do podjęcia działań seksualnych nie jest równoznaczne z osiągnięciem dojrzałości emocjonalnej czy społecznej. Gotowość do określonych działań musi łączyć się ze świadomością konsekwencji, które się z nimi wiążą oraz zdolnością do wzięcia za nie odpowiedzialności.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny i duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Zrozumienie znaczenia seksualności i dojrzewanie do niej

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Budowanie dojrzałości osobowej

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Znaczenie dojrzewania fizycznego i psychicznego człowieka.
- Znaczenie rozwoju emocjonalnego i kształtowanie się uczuć.
- Rozpoznanie swojej seksualności w kontekście dojrzałości emocjonalnej.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Rozwój fizyczny i psychiczny człowieka świadczy o jego naturalnym powołaniu do relacji międzyosobowych.
- Płeć jest darem i wartością kształtującą osobowość.
- Sensem jednej płci jest ukierunkowanie na płeć przeciwną.

→ ZASADY

- Szanuję swoją seksualność, płeć; staram się zrozumieć płeć odmienną.
- Moje dojrzewanie emocjonalne traktuję jako drogę do osiągnięcia dojrzałości.
- Otaczam się ludźmi, którzy właściwie i odpowiedzialnie traktują własną seksualność.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Seksualność przynależy do natury człowieka i jest jego wartością.
- Dziecko ma określoną płeć: biologiczną i osobową, stanowią one o indywidualności człowieka.
- Do określonej płci przynależy odpowiednie zachowanie, wyrażanie emocji i uczuć oraz relacja z innymi.

→ ZASADY

- Akceptuję płeć mojego dziecka, znam trudności i problemy, jakie pojawiają się w okresie dojrzewania fizycznego i psychicznego.
- Swoim postępowaniem i zachowaniem pokazuję właściwe role osobowe i społeczne danej płci.
- Pilnie obserwuję rozwój psychoseksualny mojego dziecka, rozmawiam z nim na tematy dotyczące seksualności, pomagam mu przezwyciężyć powstające trudności.
- Moja relacja osobowo-seksualna w małżeństwie i rodzinie pomaga dziecku zrozumieć płęknę, znaczenie i godność określonej płci.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Każdy wychowanek ma określoną płeć, zgodnie z nią przeżywa swoją osobowość.
- Seksualność człowieka jest jego wartością.
- Płeć biologiczną dziedziczymy, a płeć osobową kształtujemy poprzez wychowanie.

→ ZASADY

- Poprzez ukazanie różnic pomiędzy kobiecością i męskością, uczyć młodzież wzajemnego szacunku dla płci przeciwnej.
- Ukazują uczniom, że wiek dojrzewania nie musi być okresem buntu, ale czasem świadomego i twórczego formowania osobowości.
- Szkoła koedukacyjna wychowuje ku rozwojowi właściwych relacji z płcią przeciwną.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizujemy warsztaty w grupach niekoedukacyjnych. Chłopcy mają za zadanie określić, co z ich punktu widzenia świadczy o wyjątkowości kobiet, jakie cechy budzą ich szacunek; dziewczęta – analogicznie. Na koniec grupy przedstawiają efekty swoich przemyśleń i wymieniają się spostrzeżeniami.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Rozwój biologiczny, emocjonalny i osobowy młodego człowieka następuje harmonijnie. Młodzież akceptuje własną płć i zarazem rozumie ją jako formę dialogu z innymi ludźmi, jako sposób przeżywania swojego człowieczeństwa. Płć i jej ekspresja nie przybierają tylko podstawowego zachowania seksualnego, biologicznego. Rodzice i wychowawcy pomagają młodemu człowiekowi przeżywać i rozumieć swoją płciowość, rozwiązywać problemy i powstające napięcia w relacjach międzyludzkich. Jednocześnie jest to początek właściwego rozwoju młodego człowieka do osiągnięcia dojrzałości i świadomości seksualnej.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje ryzyko braku akceptacji własnej płci. Młodzież nieudolnie, bez wsparcia pokonuje trudności związane z dojrzewaniem fizycznym i psychicznym. Młodzi nie rozumieją ról płci we własnej rodzinie, odrzucają seksualność jako formę dialogu z innymi. Może występować również zagrożenie brutalizacji zachowań wobec płci odmiennej, postawa użycia drugiego człowieka. Swoją płciowość młodzież może sprowadzać wyłącznie do przeżyć seksualnych. Rodzice i wychowawcy często nie dostrzegają problemów dojrzewającego człowieka. Nie potrafią rozmawiać, dyskutować i ukazywać właściwych form ekspresji płciowości ludzkiej. W ten sposób młodzi wchodzą w dorosłość zupełnie nieprzygotowani i niedojrzali do swych ról.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

LIRYKA PO POLSKU

*Pamiętam – księżyc był wysoko
i spały ptaki w dzikim winie,
i cisza była tak głęboko,
i tylko chrząszcz brzmiał w trzcinie...*

*Tuliłeś w dłoniach moje ręce,
usta szeptały moje imię
i wszystko było jak w piosence,
i tylko chrząszcz brzmiał w trzcinie...*

*Lecz nie trwa miłość nieskończenie,
wiedziałam – przecież wszystko minie,*

został mi smutek i milczenie,
i tylko chrząszcz brzmi w trzcinie,
brzmi w trzcinie,
brzmi w trzcinie,
brzmi w trzcinie...

↑ A. Osiecka, *Liryka po polsku*, w: tejże, *Najpiękniejsze wiersze i piosenki*, wybór M. Włodarski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2016, s. 51.

MIŁOŚĆ I ODPOWIEDZIALNOŚĆ

”

Czystości nie sposób pojąć bez cnoty miłości. Ma ona za zadanie wyzwalać miłość od postawy użycia. Postawa ta, jak wynika z przeprowadzonych poprzednio w ramach niniejszego rozdziału analiz, wypływa i nie tylko (i nie tyle nawet) z samej zmysłowości czy też pożądlivosti ciała, ale z subiektywizmu uczuć, a zwłaszcza subiektywizmu wartości, który zakorzenia się w woli i stwarza bezpośrednio warunki sprzyjające różnym egoizmom – (egoizm uczuć, egoizm zmysłów). To najbliższe dyspozycje do „grzesznej miłości”, w niej zaś zawiera się właśnie owo nastawienie na „używać” osłonięte pozorami miłości. Cnota czystości, której zadaniem jest wyzwalać miłość od postawy użycia, musi uchwycić nie tylko samą zmysłowość i pożądlliwość ciała, ale poniekąd bardziej jeszcze te centra wewnętrzne w człowieku, z których wykluwa się i rozrasta postawa użycia. Nie może być czystości bez przewyciężenia wspomnianych form subiektywizmu w woli oraz ukrytych pod nimi egoizmów: postawa użycia jest tym bardziej niebezpieczna, im bardziej jest zamaskowana w woli; „grzesznej miłości” najczęściej nie nazywa się „grzeszną”, ale po prostu „miłością”, starając się narzucić (sobie i innym) przekonanie, że tak właśnie jest i nie może być inaczej. Być czystym znaczy: mieć „przejrzysty” stosunek do osoby drugiej płci – czystość to tyle, co „przejrzystość” wnętrza, bez której miłość nie jest sobą, nie jest bowiem sobą tak długo, jak długo chęć „używania” nie została podporządkowana gotowości „miłowania” w każdej sytuacji.

↑ K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, red. T. Styczeń, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, wyd. TN KUL, Lublin 2015, s. 153.

KOMENTARZ

Powyższe fragmenty nieco odmiennie opisują omawianą wartość. Pierwszy fragment jest poetyckim przedstawieniem obrazu miłości, która jest zaurazowaniem, silną emocją, doświadczeniem pięknej chwili zakochania. Jednak, jak każda emocja, uczucie, mija. Jeśli miłość nie rozwinie się, pozostając tylko uczuciem, przemienia się w smutek, wspomnienie. Aby miłość rozkwitła ko-

nieczna jest właśnie dojrzałość i świadomość, o których pisze przyszły papież w drugim fragmencie. Dojrzałość do miłości musi iść w parze z wyzbyciem się postawy użycia, egoizmu. Miłość może rozwinąć skrzydła, gdy będzie dojrzewała w czystości, w poczuciu pragnienia dobra drugiej osoby, przede wszystkim ze względu na osobę, którą się kocha.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Świadomość i dojrzałość seksualna powinny być przede wszystkim namysłem nad kondycją ludzkiej płciowości. Sama płciowość i dojrzałość fizyczna nie jest wystarczająca by odpowiedzialnie podjąć zadania, jakie stoją przed człowiekiem w sferze seksualnej. Człowiek jest osobą, co oznacza, że wyraża siebie nie tylko za pośrednictwem cielesności i płciowości, lecz także za pośrednictwem sfery seksualnej. Ludzkie zachowania w tej sferze powinny być wolne, świadome i kierowane wartościami według hierarchii godnej człowieka. Człowiek jako istota wolna nie jest zniewolony popędami ani instynktami. Z tego względu może nauczyć się on kierowania seksualnością w oparciu o świadomość i wolność oraz w zgodzie z przyjętą przez siebie hierarchią wartości i ideałami.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Świadomość i dojrzałość seksualna są elementami większej całości: świadomego i dojrzałego przeżywania miłości w jej wymiarze nie tylko fizycznym, ale też psychicznym, moralnym, społecznym i duchowym. Młody człowiek wczesnie osiąga zdolność do podjęcia działań seksualnych, jednakże do dojrzałości emocjonalnej, w tej sferze, tym bardziej społecznej dochodzi znacznie później. Zdolność do określonych działań to za mało, aby je dojrzałe realizować. Konieczna jest ponadto świadomość związanych z tym konsekwencji oraz zdolność i gotowość do wzięcia za nie odpowiedzialności. Wychowawcy powinni wskazywać wychowankom na fakt, że sposób przeżywania i wyrażania seksualności wiąże się ze wszystkimi innymi wymiarami życia. Dotyczy to zatem zarówno sfery cielesnej, psychicznej, moralnej, jak i duchowej, społecznej, religijnej oraz prawnej czy obyczajowej. Związana jest również ze sferą wolności i wartości.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

O ile dojrzewanie płciowe w sensie biologicznym jest procesem samorzutnym, naturalnym i względnie łatwym do usystematyzowania, o tyle świadomość i dojrzałość seksualna w sensie psychologicznym jest kwestią indywidualną. Wiąże się ona z ogólną dojrzałością psychiczną w sferze poznawczej, emocjonalnej i społecznej. Osobowość, czyli zespół wrodzonych cech z jakimi człowiek przychodzi na świat, podlega rozwojowi pod wpływem środowiska, wychowania i osobistych doświadczeń emocjonalnych i interpersonalnych. Stwarzają one możliwość osiągnięcia określonego poziomu znajomości siebie i swoich potrzeb, poczucia odpowiedzialności i empatii. Osoba dojrzała psychoseksualnie jest w stanie prawidłowo wypełniać swoją rolę seksualną, a to znaczy, że posiada zdolność do tworzenia związku partnerskiego, zdolność *ars amandi* oraz zdolność do rodzicielstwa.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Bóg, stwarzając człowieka, kieruje swoje boskie tchnienie życia w istotę ulepioną z prochu ziemi. To, co boskie, duchowe, ma istnieć i realizować się w ciele i poprzez ciało. Bóg powołuje człowieka do bytu jako mężczyznę i kobietę, a więc jako istotę wyposażoną w określoną płć. Dwoje mają stać się jednym ciałem, aby być płodnymi, rozmnażać się, zaludniać ziemię i czynić ją sobie poddaną. Cieleśność ludzka i jej funkcje są więc ze swojej natury dobre, pochodzą z rąk Bożych. Ten dar połączony jest jednak z zadaniem. Otrzymaliśmy go, aby wypełnić określony przez Stwórcę plan. Dojrzałość ludzka polega na poznaniu

tego planu i zaangażowaniu się weń. Dojrzałe przeżywanie miłości oblubieńczej, łącznie z jej wymiarem intymnym, seksualnym, domaga się rozumienia i przyjęcia Bożego porządku. Łączy się z odpowiedzialnością za kochaną osobę, jest otwarte na płodność i konsekwencje z nią związane, służy dobru nie tylko własnemu, ale również społecznemu.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Zniechęcony do tworzenia autentycznych warunków ludzkiej prokreacji człowiek skłania się do traktowania samego siebie i własnego życia raczej jako zespołu doznań, których należy doświadczyć, aniżeli dzieła, które ma wypełnić. Stąd się wywodzi brak wolności, a w konsekwencji rezygnacja z angażowania się w stały związek z jedną osobą i rodzenie dzieci, lub uważania ich za jedną z wielu „rzeczy”, które można mieć lub nie mieć, według własnych upodobań, i które współzawodniczą z innymi możliwościami.

↑ CA 39.

” W ramach tej pozytywnej wizji seksualności należy umieścić ten temat w jego integralności i ze zdrowym realizmem. Nie możemy bowiem ignorować faktu, że często seksualność ulega depersonalizacji i pełna jest także patologii, tak, że „staje się w coraz większym stopniu okazją i narzędziem afirmacji własnego «ja» oraz samolubnego zaspokajania własnych pragnień i popędów”. W obecnym czasie istnieje duże zagrożenie, że również seksualność zostanie zdominowana przez za-

truwającego ducha „użyj i wyrzuć”. Ciało drugiej osoby jest często manipulowane, jak coś, co trzyma się tak długo, dopóki zapewnia satysfakcję, a ulega pogardzie, kiedy traci swą atrakcyjność. Czy można zignorować lub ukryć ustawiczne formy dominacji, arogancji, wyzysku, perwersji i przemocy seksualnej, które są produktem wypaczonego rozumienia seksualności, grzebiące godność innych osób oraz wezwanie do miłości pod mrocznym poszukiwaniem siebie samych?

↑ AL 153.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

*Na łożu moim nocą szukałam
umiłowanego mej duszy,
szukałam go, lecz nie znalazłam.
Wstanę, obejdę miasto,
po ulicach i placach,
szukać będę ukochanego mej duszy.
Szukałam go, lecz nie znalazłam.
Spotkali mnie strażnicy, którzy obchodzą miasto.
„Czy widzieliście miłego duszy mej?”
Zaledwie ich minęłam,
znalazłam umiłowanego mej duszy,
pochwyciłam go i nie puszczę,
aż go wprowadzę do domu mej matki,
do komnaty mej rodzicielki.
Zaklinam was, córki jerozolimskie,
na gajele i na łanie polne:
nie budźcie ze snu, nie rozbudzajcie ukochanej,
póki sama nie zechce.*

↑ Pnp 3,1-5.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Płciowość, przez którą mężczyzna i kobieta oddają się sobie wzajemnie we właściwych i wyłącznych aktach małżeńskich, nie jest bynajmniej zjawiskiem czysto biologicznym, lecz dotyczy samej wewnętrznej istoty osoby ludzkiej jako takiej. Urzeczywistnia się ona w sposób prawdziwie ludzki tylko wtedy, gdy stanowi integralną część miłości, którą mężczyzna i kobieta wiążą się z sobą aż do śmierci.

↑ KKK 2361.

V. LITERATURA

- Antonelli M., *W poszukiwaniu zagubionego ciała. Zaproszenie do refleksji*, tłum. K. Kozak, wyd. Jedność, Kielce 2006.
- Augustyn J., *Integracja seksualna. Przewodnik w poznawaniu i kształtowaniu własnej seksualności*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1998.
- Dziewiecki M., *Cielesność, płciowość, seksualność*, wyd. Jedność, Kielce 2000.
- Dziewiecki M., *Seksualność – błogosławieństwo czy przekleństwo?*, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2004.
- Franciszek, *Adhortacja Amoris laetitia*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.
- Jan Paweł II, *Encyklika Centesimus annus*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 461–530.
- Gasparino A., *Seksualność darem Boga. Rozmowy z młodzieżą na temat etyki seksualnej*, tłum. T. Chudecki, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1998.
- Góralczyk P., *Wychowawcza etyka seksualna*, wyd. Apostolicum, Ząbki 2000.
- Grześkowiak J., *Ciało, seksualność, cierpienie*, wyd. TN KUL Jana Pawła II, Lublin 2013.
- Jan Paweł II, *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich*, wyd. Katolicka Agencja Informacyjna Hachette Livre Polska, Warszawa 2008.
- Komorowska-Pudło M., *Psychospołeczne uwarunkowania postaw młodzieży wobec seksualności*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015.
- Ombach M., *W drodze do prawdziwej miłości*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2002.
- Osiecka A., *Liryka po polsku*, w: tejże, *Najpiękniejsze wiersze i piosenki*, wybór M. Włodarski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2016, s. 51.
- Pelamatti L., *Bolesna miłość. Kiedy seksualność dzieli małżonków*, tłum. E. Łukaszyk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.
- Półtawska W., *Przygotowanie do małżeństwa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.
- Semen Y., *Seksualność według Jana Pawła II*, tłum. Z. Denkowska, J. Urbaniak, Wydawnictwo Świętego Wojciecha, Poznań 2008.

Skrzydlewski W.B., *Palące problemy seksualności*, Wydawnictwo M, Kraków 2003.

Solano C., *Dojrzewanie i miłość*, tłum. A. Gawecka, Wydawnictwo Wiedza i Życie, Warszawa 2005.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, red. T. Styczeń, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, wyd. TN KUL, Lublin 2015.

Zwoliński A., *Seksualność w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

26. PRZEKAZYWANIE ŻYCIA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Przekazywanie ludzkiego życia ma obok wymiaru biologicznego i społecznego również istotny wymiar psychologiczny i duchowy. Przeżycia i doświadczenia w toku dojrzewania do macierzyństwa i ojcostwa są istotnym czynnikiem w tworzeniu się obrazu własnej osoby i w kształtowaniu się poczucia tożsamości płciowej. Poglądy i postawę danej osoby wobec płodności i przekazywania życia możemy pojmować jako odbicie jej osobowości, stopień jej dojrzałości i hierarchię wartości, jaką się kieruje.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny, moralny i społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność tworzenia trwałych i odpowiedzialnych relacji opartych na miłości

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Odpowiedzialność za przekazywane życie

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Przekazywanie życia przynależy do natury człowieka.
- Życie ludzkie jest owocem ludzkiej miłości.
- Życie jako wartość humanistyczna.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Życie jest jedną z największych wartości, jakie ma człowiek.
- Źródłem życia jest miłość rodziców związanych małżeństwem na całe życie.
- Życie drugiego człowieka ma taką samą wartość i godność jak moje życie.
- Jako człowiek dojrzały fizycznie i duchowo mogę przekazać życie i być za nie odpowiedzialny.

→ ZASADY

- Poznaję swoją płciowość fizyczną i psychiczną.
- Miejszem przekazywania życia jest uczuciowy, miłosny związek rodziców.
- Staram się przygotowywać do podjęcia zadań i funkcji rodzicielskich w przyszłości.
- Wyrabiam w sobie szacunek do życia i zdrowia jako podstawowych wartości.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Życie własne, dzieci i innych ludzi jest największą wartością, jaką posiadam.
- Przekazanie życia powinno dokonywać się w dojrzanym związku małżeńskim.
- Celem małżeństwa jest wzajemna miłość i przekazanie życia.

→ ZASADY

- Kocham i szanuję życie własne i moich dzieci.
- Ukazuję wartość miłości w moim życiu małżeńskim i rodzinnym.
- Biorę pełną odpowiedzialność za życie przekazywane w moim związku małżeńskim.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Naród jest wspólnotą odpowiedzialną za przekazywanie i ochronę życia.
- Edukacja szkolna uczy budowania stałych, silnych związków małżeńskich.
- Szkoła jest miejscem ukazywania nadrzędnej wartości życia ludzkiego.

→ ZASADY

- Przedstawiam, wyjaśniam i wpajam wszystkie argumenty broniące życia ludzkiego.
- Staram się dobrze przygotować moich wychowanków do bycia w przyszłości rodzicami.
- W wychowaniu zwracam uwagę na kształtowanie właściwych ról i postaw w przekazywaniu życia.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Dzielimy klasę na dwie grupy: dziewcząt i chłopców. Każda z grup zastanawia się nad zagadnieniem życia i odpowiedzialności za nie. Czym jest życie? Jak szanować swoje życie i życie innych? Kiedy życie się zaczyna? Dlaczego powinno być chronione od momentu poczęcia? Czym jest szacunek dla życia dziecka? Jakie warunki powinno mieć dziecko do wychowania? Odpowiedzi powinny zostać zapisane na dużych kartkach i porównane ze sobą. Zapewne odpowiedzi będą się różniły w poszczególnych grupach. Jest to przestrzeń do podjęcia dyskusji, uzasadnienia swoich odpowiedzi. Nauczyciel dokonuje podsumowania tematu i podjętych zagadnień.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młodzież właściwie rozumie rolę danej płci, szanuje swoją własną płciowość. Kieruje swoim popędem seksualnym, rozumie jego funkcjonowanie, potrafi dostrzec związek między zagadnieniami płciowości a uczuciem ludzkiej miłości i odpowiedzialnością za nowe życie. Dostrzega wartość życia i konieczność poszanowania go. Swoje przyszłe rodzicielstwo traktuje poważnie i odpowiedzialnie, łącząc je z trwałym, dojrzałym związkiem małżeńskim.

1.10. ZAGROŻENIA

Młodzież oddziela seks od rodzicielstwa i godności przekazywania życia we wspólnocie małżeńskiej. Następuje wczesna inicjacja seksualna, podejmowana bez poczucia odpowiedzialności za nowe życie. Akceptowane są związki pozamałżeńskie, w których nie zakłada się trwałości, a co za tym idzie, nie tworzy się bezpiecznego środowiska do narodzin i wychowywania potomstwa. Młodzież odrzuca małżeństwo jako jedyną właściwą formę godnego przekazywania życia. Akceptuje się patologiczne zachowania seksualne, a także brak odpowiedzialności za rodzicielstwo. W konsekwencji nieodpowiedzialne rodzicielstwo przynosi szkodę nie tylko młodemu człowiekowi, którego świat wartości jest bardzo ubogi, zawężony tylko do odczuwania przyjemności, ale przede wszystkim poczętemu dziecku, które staje się niejako nieplanowanym „wypadkiem”.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

KOMU WESELNE DZIECI

*Lody wanilią pachną, a w pustym porcie słyhać rzeki szum,
kina są jak pałace, gołębie płyną aż do nieba bram.
Bolą mnie te niedziele, gdy idę sama przez odświętny tłum,
idę i szukam kogoś – kto tu wśród ludzi jest tak samo sam...*

*Szukam kogoś, kogoś na stałe,
na długą drogę w dal.
Szukam kogoś na życie całe,
na wspólny śmiech i żal.
Niechby miał choć parę groszy
i w oczach ciepła dość,
i niechby nie był wśród ludzi najgorszy,
i niechby mnie kochał, kochał jak ja jego, ech...*

*Czy znajdę takiego kogoś własnego?
Czy znajdę takiego, kogoś na stałe... ech?*

*Komu rodzic będę weselne dzieci i o kogo drzeć,
komu dom zbuduję, pobielę ściany i rozpalę piec,
przy kim się postarzę i przed kim nigdy mi nie będzie wstyd,*

komu mam dać nadzieję, a zabrać noc i dzień, i świt!

*Szukam kogoś, kogoś na stałe,
na długą drogę w dal.
Szukam kogoś na życie całe,
na długą drogę w dal,
niechby taki miał choć parę groszy
i w oczach ciepła dość,
niechby nie był wśród ludzi najgorszy,
i niechby mnie kochał, kochał jak ja jego,*

ech, szukam kogoś jasnego,

*czy tutaj taki jest?
Szukam kogoś, kogoś własnego*

do śmiechu i do łez!

↑ A. Osiecka, *Komu weselne dzieci*, w: tejsze, *Najpiękniejsze wiersze i piosenki*, wybór M. Włodarski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2016, s. 201-202.

KOMENTARZ

Przywołany wiersz Agnieszki Osieckiej wyraża pragnienie młodej kobiety – podmiotu lirycznego tego utworu. Jest nim chęć odnalezienia osoby, która będzie tworzyła z nią trwałą związek, w którym pojawią się dzieci. Kobieta pragnie mieć obok siebie człowieka dojrzałego, odpowiedzialnego, któremu mogłaby zaufać i spędzić z nim resztę życia. Podmiot liryczny podkreśla, że człowiek, którego pragnie, nie musi być doskonały, satysfakcjonowałby ją ktoś zupełnie przeciętny, zwykły, kto jednakowoż umiałby kochać, byłby osobą delikatną i ciepłą, kto umiałby oddać jej swoje życie na wyłączność. Takiej postawy oczekuje kobieta, która chce wejść w związek wyłączny i nierozzerwalny, w którym bezpiecznie może przyjsć na świat potomstwo.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Filozofowie od wieków poszukują odpowiedzi na pytanie o wartość ludzkiego życia. Czy warto jest żyć i czy w związku z tym warto życie przekazywać? To na myśli miał A. Camus pisząc, że istnieje tylko jeden prawdziwie poważny problem filozoficzny: samobójstwo. Pomimo różnorodnych, a czasami przeciwnych odpowiedzi, większość myślicieli opowiada się po stronie afirmacji życia. Możemy sens życia różnie pojmować i różnie określać jego cele, ale zgodzimy się, że warto jest żyć. A zatem życie domaga się kontynuacji, aby wartości przez nas kochane i realizowane miały szansę przedłużenia i dalszego rozwoju w społeczeństwie. Wydaje się więc, że warto nie tylko żyć, ale i przekazywać życie.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Jedną z najważniejszych funkcji wszelkich żywych organizmów jest przekazywanie życia, bez którego nie byłoby możliwe kontynuowanie istnienia przyrody ożywionej. Istnienie i przyszłość społeczeństwa jest możliwe dzięki posiadaniu przez człowieka zdolności prokreacyjnej. Pomimo wyjaśnienia procesu przekazywania życia przez naukę, pozostaje on źródłem zdumienia i zachwytu. Z jednej mikroskopijnej komórki powstałej przez połączenie komórki rozrodczej męskiej i żeńskiej rozwija się nowy człowiek, podobny do swoich rodziców,

a zarazem niepowtarzalny w swojej indywidualności. Należy dołożyć wszelkich starań, by wzbudzać w młodych ludziach poczucie wartości dla tego „cudu życia”, aby chcieli podejmować decyzję o prokreacji, i aby czynili to w sposób świadomy i odpowiedzialny.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Wydawanie na świat potomstwa przez człowieka ma obok wymiaru biologicznego i społecznego również istotny wymiar psychologiczny. Procesy fizjologiczne i hormonalne zachodzące w związku z prokreacją oddziałują na psychikę człowieka, zwłaszcza kobiety. Z drugiej strony kondycja psychiczna, a zwłaszcza stan emocjonalny oddziałuje pozytywnie lub negatywnie na płodność oraz przebieg ciąży i porodu. Ponadto przeżycia i doświadczenia w toku dojrzewania do macierzyństwa i ojcostwa, radości i trudności z tym związane, są istotnym czynnikiem w tworzeniu się obrazu własnej osoby i w kształtowaniu się poczucia tożsamości płciowej. Poglądy i postawę danej osoby wobec płodności i przekazywania życia możemy pojmować jako odbicie jej osobowości, stopnia jej dojrzałości i hierarchii wartości, jaką się kieruje. Ewentualna decyzja o prokreacji ma wreszcie wpływ na związek kobiety i mężczyzny, jest wyzwaniem do przewartościowania ich relacji i poszerzenia jej o nowe doświadczenie oraz o nowe role – matki i ojca. Stwarza to okazje do głębszego zaangażowania w związek i w rodzinę, ale też odbiera partnerom ich dotychczasową wyłączność ze względu na dzieci, które będą się domagały teraz czasu i zaangażowania.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Z naszego podobieństwa do Stwórcy wynika zdolność i powołanie do kreatywności. Zadanie panowania nad ziemią nie oznacza jej niegraniczonego i nieodpowiedzialnego eksploatowania, ale kreatywne gospodarowanie jej zasobami. Wszelka twórcza działalność człowieka niezależnie od konkretnej dziedziny jest przedłużeniem twórczości samego Boga. Szczególnym rodzajem kreatywności jest prokreacja. Człowiek wierzący przyjmuje, że w wydarzeniu miłosego spotkania mężczyzny i kobiety i w połączeniu ich komórek rozrodczych uczestniczy również Stwórca, który obdarza nowopowstałą istotę ludzką duszą i zaczątkiem bytu osobowego. Tak dane rodzicom dziecko zostaje im zarazem zadane. Prawdziwa i pełna prokreacja to dużo więcej niż jednorazowy akt intymny. „Tworzenie” dziecka jako nowego człowieka to radość i trud wychowania dzień po dniu przez długie lata.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Tutaj właśnie wyłania się problem rodzicielstwa. [...] Rozrodczość wiąże się z biologiczną płodnością, mocą, której dojrzałe jednostki określonego gatunku stają się rodzicami, wydając na świat potomstwo, czyli nowe jednostki tegoż gatunku. W obrębie gatunku *Homo sapiens* dzieje się podobnie. Człowiek jednak jest osobą i dlatego prosty, naturalny fakt stawania się ojcem czy matką posiada znaczenie głębsze: nie tylko „przyrodnicze”, ale również osobowe. Fakt ten znajduje – winien znaleźć – swe gruntowne odzwierciedlenie we „wnętrzu” osoby. Odzwierciedlenie to zawiera się właśnie w treści pojęcia „rodzicielstwo”. Rodzicielstwo ludzkie zakłada, bowiem cały ów proces świadomości i wyboru woli związany z małżeństwem, a w szczególności ze współżyciem małżeńskim osób. Ponieważ zaś współżycie małżeńskie jest – i powinno być – realizacją miłości, i to na poziomie osobowym, przeto w niej też trzeba szukać właściwego miejsca dla rodzicielstwa. Współżycie płciowe mężczyzny i kobiety w małżeństwie wtedy tylko posiada pełną wartość zjednoczenia osobowego, kiedy zawiera się w nim świadomą akceptację możliwości rodzicielstwa. Jest to prosty wynik syntezy tych dwóch porządków: porządku natury i osoby. Mężczyzna i kobieta we współżyciu małżeńskim nie pozostają tylko i wyłącznie we wzajemnej relacji do siebie, ale siłą faktu pozostają w relacji do nowej osoby, która właśnie dzięki ich zjednoczeniu może być stworzona (*procreatio*).

Należy tu szczególnie podkreślić słowo „może” ono, bowiem wskazuje na potencjalny charakter tej nowej relacji. Małżeński stosunek dwojga osób

„może” dać życie nowej osobie. Kiedy zatem mężczyzna i kobieta zdolni do prokreacji jednoczą się z sobą we współżyciu małżeńskim, wówczas ich zjednoczeniu musi towarzyszyć ten stan świadomości i woli: „mogę być ojcem”, „mogę być matką”. [...] Afirmacji wartości osoby nie można, bowiem odrywać u obojga, u kobiety i u mężczyzny, od tego stanu świadomości i woli: „mogę być matką”, „mogę być ojcem”.

↑ K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, red. T. Styczeń, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, wyd. TN KUL, Lublin 2015, s. 204-205.

Przychodzące dziecko nie przybywa „z zewnątrz jako dodane do wzajemnej miłości małżonków; wyłania się w samym centrum tego wzajemnego daru, którego jest owocem i wypełnieniem”. Nie pojawia się pod koniec procesu, ale jest obecne od początku miłości, jako istotna cecha, której nie można zaprzeczać bez okaleczenia samej miłości. Od początku miłość odrzuca wszelkie impulsy do zamykania się w sobie i otwiera się na płodność, która ją przedłuża, wykraczając poza swoją własną egzystencję. Zatem żaden akt płciowy małżonków nie może zaprzeczyć temu znaczeniu, chociaż z różnych powodów nie zawsze może rzeczywiście prowadzić do zapoczątkowania nowego życia.

↑ AL 80.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

A wreszcie rzekł Bóg: „Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam. Niech panuje nad rybami morskimi, nad ptactwem powietrznym, nad bydłem, nad ziemią i nad wszystkimi zwierzętami pełzającymi po ziemi!”. Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył: stworzył mężczyznę i niewiastę. Po czym Bóg im błogosławił, mówiąc do nich: „Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną”.

↑ Rdz 1,26-28.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Małżonkowie, powołani do dawania życia, uczestniczą w stwórczej mocy i w ojcostwie Boga. „W spełnianiu obowiązku, jakim jest przekazywanie życia i wychowywanie, obowiązku, który trzeba uważać za główną ich misję, są współpracownikami miłości Boga-Stwórcy i jakby jej wyrazicielami. Przeto mają wypełniać zadanie swoje w poczuciu ludzkiej i chrześcijańskiej odpowiedzialności”.

↑ KKK 2367.

V. LITERATURA

Ciąża i narodziny fundamentem przyszłości dziecka. Zagadnienie interdyscyplinarne, red. E. Lichtenberg-Kokoszka, E. Janiuk, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012.

Człowiek, osoba, płęć. Praca zbiorowa, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998.

Dudziak U., *Edukacja czy wychowanie seksualne?*, „Wychowawca” 2009, nr 4, s. 8-9.

Franciszek, *Adhortacja Amoris laetitia*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Kornas-Biela D., *Wokół początku życia ludzkiego*, wyd. Pax, Warszawa 2004.

Kwiek M., Nowak I., *Dorastanie do miłości. Scenariusze zajęć wychowawczych i pro-rodziny dla uczniów gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych*, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2010.

Lichtenberg-Kokoszka E., *Ciąża zagadnieniem biomedycznym i psychopedagogicznym*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008.

- Osiecka A., *Komu weselne dzieci*, w: tejże, *Najpiękniejsze wiersze i piosenki*, wybór M. Włodarski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2016, s. 201-202.
- Papieska Rada ds. Rodziny, *Rodzina a ludzka prokreacja*, tłum. K. Lubowicki, wyd. Fundacja Vita Familiae, Warszawa 2008.
- Papis W.E., *Busola życia. Ćwiczenia dla młodzieży i rodziców. Wychowanie do życia w rodzinie: autorski program wychowania Życie i Miłość nagrodzony w konkursie MEN w 1993 r.*, Wydawnictwo Busola, Warszawa 2001.
- Pulikowscy J.J., *Jak wygrać macierzyństwo. Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2006.
- Pulikowski J., *Jak wygrać ojcostwo. Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2005.
- Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, red. T. Styczeń, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, wyd. TN KUL, Lublin 2015.
- Zakrzewska M., *Miłość i przekazywanie życia jako główne cele małżeństwa*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 1895-3204, nr 19(2013), s. 265-280.

27. ŚWIATOPOGLĄD A POSTAWA ŻYCIOWA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Dojrzałość osoby zakłada dążenie do coraz większej spójności pomiędzy jej światopoglądem, a postawą życiową, to znaczy konkretnymi decyzjami i działaniami przez nią podejmowanymi. Wychowawca ma wpływ na kształtowanie i zmianę światopoglądu wychowanka, poprzez zapewnienie mu możliwości poszerzania wiedzy i zdobywania nowych doświadczeń tak, aby owa dojrzałość i integracja osobowa mogły się realizować.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowo-moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność poznawania prawdy o samym sobie

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie integralnej postawy życiowej

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czy istnieją wartości powszechne, niezależne od danej kultury?
- Czy wraz z rozwojem cywilizacyjnym zmieniają się fundamentalne ludzkie wartości?
- Czym jest integralność postawy człowieka?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Każda osoba jest podmiotem swoich postaw i działań.
- Prawo naturalne opiera się na naturze osoby, która jest jednością duszy ciała, intelektu i woli.
- Osoba wyraża siebie poprzez swój światopogląd i życiowe postawy.

→ ZASADY

- Kształtuję wszystkie wymiary swojego człowieczeństwa.
- Nieustannie pogłębiam własną filozofię życiową i postawę.
- Zachowuję integralną wizję swojej osoby jako podmiotu postaw i działań.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Postawa i światopogląd to sfery życia osobowego człowieka, dążące do ustawicznego rozwoju.
- Rodzina jest pierwszą szkołą wartości i przyjmowanych postaw.
- Dorastanie młodego człowieka w prawidłowo funkcjonującej rodzinie przygotowuje go do odpowiedzialności za swoją życiową postawę.

→ ZASADY

- Wychowuję dziecko do odpowiedzialnego korzystania z wolności tak, aby potrafiło prawidłowo ukształtować swój światopogląd.
- Angażuję się w życie wspólnot religijnych.
- Razem z dziećmi pomagamy sobie na drodze do spotkania i zjednoczenia z Jezusem Chrystusem.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- W procesie kształcenia ogromną rolę odgrywa wychowanie postaw społecznych: współdziałania, życzliwości, sprawiedliwości oraz altruizmu.
- Odpowiedzialność nauczyciela za wychowanie ucznia ma znaczenie w dalszym życiu wychowanka.
- Wychowanie do wartości musi być połączone ze świadectwem własnego życia.

→ ZASADY

- Szkoła stanowi grupę społeczną, w której młodzież przyswaja sobie normy społeczne, zasady współżycia i prawidłowe postawy społeczne.
- Szkoła uczy kształtowania prawidłowych postaw młodego człowieka i światopoglądu zgodnego z przekonaniami.
- Wychowawca szanuje wolność osoby, która jest jego wychowankiem i uznaje jej prawo do własnych przekonań.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie są proszeni o zajęcie stanowiska na temat światopoglądu. Odpowiadają na pytanie, jak wpływa on na postawę życiową. Proszą także o wytłumaczenie zagadnienia integralności osoby ludzkiej. W jaki sposób wyraża się ona w postępowaniu człowieka, w jego relacjach z innymi, do jakich wartości się odnosi? Przedmiotem analizy może być zarówno własna osobowość, jak i analiza osoby historycznej, bohatera filmu czy postaci z literatury. Ważne jest dostrzeżenie czynników wpływających na kształtowanie się osobowości człowieka, jego postawy i światopoglądu.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek rozumie siebie, istotę swojego człowieczeństwa. Rozumie, że nie jest anonimowym elementem społeczeństwa, lecz świadomą swych postaw jednostką. Jego czyny wyrażają integralność światopoglądu z postawą życiową. Szanuje on drugą osobę, traktuje ją podmiotowo. Świadomie i odpowiedzialnie kieruje swoim postępowaniem. Dostrzega swoje prawa, ale także obowiązki, jakie nakłada na niego poczucie własnej godności.

1.10. ZAGROŻENIA

Człowiek może przestać rozumieć samego siebie jako osobę integralnie traktującą swoją postawę i światopogląd, może nie umieć rozoznawać swoich prawdziwych potrzeb. Jego postawy zmieniają się w zależności od okoliczności. Istnieje zagrożenie, że brak integralnej wizji osoby ludzkiej spowoduje, iż postępowanie młodego człowieka nie będzie spójne z tym, kim jest jako osoba. Dezintegracja taka może prowadzić do poszukiwania negatywnych idoli, wzorców, a nawet nierzeczywistych planów, sprzecznych z podstawowymi wartościami, które wyznaje. Młody człowiek może podążać za modami i powszechnymi opiniami wbrew własnym wartościom.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

WYWIAD Z EMERYTEM

– Młody człowieku, niech pan mi nie baja
Co złe, co niesłuszne, a co niewłaściwe.
Myśmy oddali siebie w służbę kraju
Nie po to by nas karcić, albo by podziwiać.

Państwo – to ład, a ład – to jest władza.
Proszę nie zgrywać Hamleta przede mną.
Hamlet dla prywaty swą ojczyznę zdradzał,
Jego protest był tylko histerią daremną.

My psychikę ludzką widzimy na wylot.
Każdy w sobie kryje szal i niepokorę.
Najtrwalsze się państwa do upadku chylą,
Jeżeli się przed tym nie obronią w porę.

*Po to my jesteśmy. Byliśmy, będziemy,
Sumienie społeczeństwa i karząca ręka.
Naprawdę o wszystkich nazbyt wiele wiemy,
Żeby się zawahać, gdy fundament pęka.*

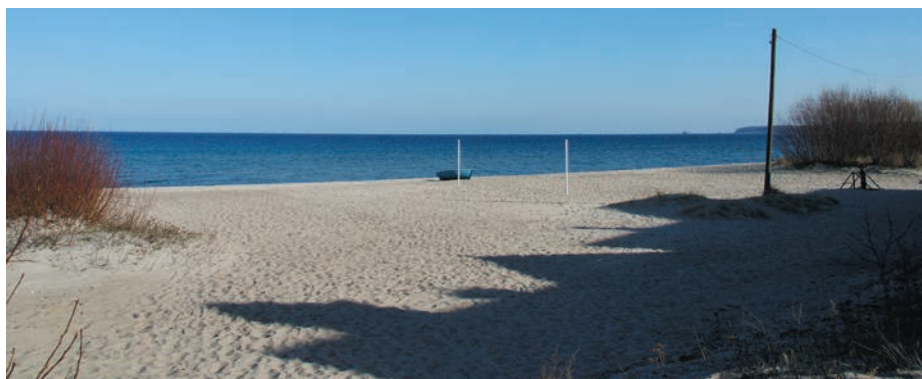
*Kara stołka? Paznokcie? Bicie? Twarde łóżce?
Nadużycie siły? Kapturowe sądy?
Jeśli ktoś dla przekonań życie oddać może –
Cóż mu po paznokciach, kiedy ma poglądy?*

*Owszem, czuję gorycz, gdy się nas oskarża,
Gdy się nienawidzi, albo nie docenia.
Ale to naszej pracy nieodłączna marża,
Którą płacimy za rację istnienia.*

*Nasz czas zawsze wraca, bo nasz idealizm
To jedna wielka czynu filozofia.
Od początku świata świat ciągle się wali,
A nie da się powstrzymać upadku bez ofiar.*

*To wszystko na razie, młody przyjacielu.
Jest pan dowodem na to, że to my rację mamy.
Niech każdy po swojemu podąży do celu.
Tymczasem – do widzenia. Jeszcze się spotkamy.
15.9.1987*

↑ J. Kaczmarski, Wywiad z emerytem, w: tegoż, *Między nami. Wiersze zebrane*, red. M. Nalewski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017, s. 378.

DYKTANDO

Pod dyktando.

Żeby tylko nie popełnić błędu.

Naród

nie napisać przez tłum otwarty.

Wiedzieć

*kiedy zamykać a kiedy otwierać
usta.*

Milczeć –

ale z jakiej litery?

Odmienić się

ale nie przez przypadek.

Uważać

*aby miłość nie napisać oddzielnie
tak jak czarna jagoda albo pierwszy lepszy.*

Czujnie

po pewnych datach postawić kropkę.

Przy innych

minutę ciszy.

Uważać

aby życia nie napisać przez skrót.

Pamiętać

aby nie popełnić błędu przy śmierci.

Umrzeć

ortograficznie.

↑ E. Lipska, *Dyktando*, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 99.

KOMENTARZ

Wiersz Jacka Kaczmarskiego jest dialogiem młodego człowieka ze starym. W gruncie rzeczy jest to monolog tego ostatniego. Starszy człowiek jest przedstawicielem pokolenia, które budowało w Polsce system komunistyczny. Człowiek ten broni siebie i ludzi sobie podobnych, mimo że dokonali oni wielu nieprawości, a czasem nawet zbrodni, nie czują się winni. Ludzie ci nie mają poczucia, że kogoś skrzywdzili, że nadużyli władzy. Postawa życiowa starszego człowieka jest usztywniona, nie podlegała w minionych latach żadnej refleksji

czy ocenie moralnej. Autor wiersza, który prowadzi swoisty dialog, a nawet spór ze starcem, ukazuje, że jego argumenty, które są istotne i powinny być brane pod uwagę u schyłku życia, nie mają żadnego znaczenia. Autor ukazuje także cynizm takiej postawy, bohater wiersza traktuje młodego człowieka protekcjonalnie, jak naiwnego idealistę, który nie zna życia i nie rozumie czym jest tak zwana „wyższa” konieczność i walka o własne ideały.

Wiersz Ewy Lipskiej jest opisem człowieka rozdartego na dwie w pewnym sensie sprzeczne postawy. Z jednej strony jego przekonania są dostosowane do otoczenia, do oczekiwań innych ludzi. Człowiek ten pragnie żyć, a nawet umrzeć zgodnie z oczekiwaniami swojego środowiska, jak to określa autorka – chciałby „umrzeć ortograficznie”. Z drugiej strony przebija się tu postawa kogoś, kto pragnie autentyczności życia, szczerości swojej postawy: chciałaby uniknąć napisania swego życia „na skróty”, chciałaby uniknąć braku miłości i samotności, pragnie wiedzieć, kiedy otwierać usta, a kiedy milczeć. A zatem domaga się dla siebie autonomii, wolnego wyboru i życia zgodnego z własnymi przekonaniem.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Światopogląd będący całościową wizją siebie i otaczającej nas rzeczywistości, zawiera zbiór przekonań o naturze i sensie ludzkiego życia oraz funkcjonowania świata i społeczeństwa. W jego skład wchodzi zbiór wartości wyznaczających postawę życiową danej osoby i wytyczne jej postępowania wobec samego siebie i innych. Jest więc światopogląd nie tylko teoretycznym przekonaniem, lecz ma istotny wymiar praktyczny. Czym się kierować w codziennym życiu? W co się zaangażować? Jakie działania podejmować? Uzasadnienie określonych przekonań światopoglądowych może być bardzo różne. Niektóre z nich są oparte na doświadczeniu, inne mają swoje uzasadnienie teoretyczne, inne jeszcze przyjmowane są w oparciu o tradycję czy wiarę¹.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Dojrzałość i odpowiedzialność, jakie stawiamy za cel wychowania młodego człowieka, zakłada dążenie do coraz większej spójności pomiędzy światopo-

1 Por. N. Chmielnicki, *Praktyka życiowa a światopogląd*, „Folia Philosophica” 4, 1987, s. 123-136, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Folia_Philosophica/Folia_Philosophica-r1987-t4/Folia_Philosophica-r1987-t4-s123-136/Folia_Philosophica-r1987-t4-s123-136.pdf [dostęp: 30.03.2022].

glądem rozumianym jako zbiór ideałów i przekonań, jakie posiada dana osoba, a jej postawą życiową, konkretnymi decyzjami i działaniami przez nią podejmowanymi. Wychowawca ma możliwość wpływu na kształtowanie i zmianę światopoglądu wychowanka, poprzez zapewnienie mu możliwości poszerzania wiedzy i zdobywania nowych doświadczeń. Oprócz oddziaływania na świadomość ważniejsze jest jednak budzenie i wzmacnianie odpowiedniej motywacji i siły charakteru. Doskonale bowiem zdajemy sobie sprawę, że „wiedzieć i rozumieć” nie prowadzi automatycznie do „stosować i działać”. Potrzebne jest jeszcze „chcieć i być w stanie”.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

W postawie życiowej każdej osoby można wyróżnić cztery zasadnicze komponenty: poznawczy, afektywny, ewaluatywny i motywacyjny. Komponent poznawczy oznacza określone przekonania, jakimi się kierujemy, afektywny – zabarwienie emocjonalne, ewaluatywny – pozytywną lub negatywną ocenę, wreszcie motywacyjny – dyspozycje do działania. Psychologowie poznawczy kluczowe znaczenie przypisują przekonaniom jako leżącym u podstaw ludzkich zachowań, z kolei behawioryści pierwsze miejsce dają aspektom motywacyjnym, wielu innych psychologów skupia się na kombinacji czynników ewaluatywnych i afektywnych².

2 Por. A.S. Reber, E.S. Reber, *Słownik psychologii*, tłum. B. Janasiewicz-Kruszyńska, J. Kowalczevska, J. Kubicka-Daab i in., Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005, s. 555.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Skutkiem grzechu pierworodnego, którego każdy z nas wielokrotnie doświadcza we własnym życiu, jest wewnętrzna dysharmonia, rozdarcie pomiędzy wiarą i światopoglądem z jednej strony, a konkretnymi postawami i codziennym postępowaniem z drugiej. W sposób bardzo osobisty dzieli się takim doświadczeniem sam św. Paweł Apostoł, gdy w Liście do Rzymian nazywa siebie nieszczęsnym człowiekiem, gdyż, jak pisze, łatwo jest mu rozumieć, co jest dobre i tego chcieć, natomiast wcielić w czyn już takim łatwym nie jest. Chce czynić dobro, a narzuca mu się zło. „Wewnętrzny człowiek” ma upodobanie w prawie Bożym, jednak w swoim ciełe doświadcza tendencji grzesznych, przeciwnych przekonaniom jego umysłu (por. Rz 7,14–23). W swoim poczuciu nieszczęścia, z takiego właśnie doświadczenia Apostoł zwraca się z dziękczynieniem ku Chrystusowi. W Jego łasce pokłada nadzieję na ostateczne pokonanie tej dychotomii (por. Rz 7,24).

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

W różnych częściach świata, gdzie rozwijały się różne kultury, ludzie równocześnie zaczęli stawiać sobie podstawowe pytania towarzyszące całej ludzkiej egzystencji: Kim jestem? Skąd przychodzę i dokąd zmierzam? Dlaczego istnieje zło? Co czeka mnie po tym życiu? Pytania te są obecne w świętych pismach Izraela, znajdujemy je w Wedach, jak również w Awestach; spotykamy je w pismach Konfucjusza czy Lao-tse, w przepowiadaniu Tirthankhary i Buddy; są obecne w poematach Homera czy w tragediach Eurypidesa i Sofoklesa, podobnie jak w pismach filozoficznych Platona i Arystotelesa. Wspólnym źródłem tych pytań jest potrzeba sensu, którą człowiek od początku bardzo mocno odczuwa w swoim sercu: od odpowiedzi na te pytania zależy bowiem, jaki kierunek winien nadać własnemu życiu. Ten proces poszukiwania nie jest – i nie może być – obcy Kościołowi. Od chwili, kiedy w tajemnicy Paschalnej otrzymał w darze ostateczną prawdę o życiu człowieka, Kościół pielgrzymuje drogami świata, aby głosić, że Jezus Chrystus jest „drogą i prawdą, i życiem” (J 14,6). Pośród różnych posług, jakie winien pełnić dla dobra ludzkości, jedna nakłada nań odpowiedzialność całkiem szczególną: jest to diakonia prawdy. Misja ta z jednej strony łączy społeczność wierzących we wspólny wysiłek, jaki podejmuje ludzkość, aby dotrzeć do prawdy, z drugiej zaś zobowiązuje ją, by głosiła innym zdobytą wiedzę, zachowując wszakże świadomość, że każda odkryta prawda jest zawsze tylko etapem drogi ku owej pełnej prawdzie, która zostanie ukazana w ostatecz-

nym objawieniu Bożym: „teraz widzimy jakby w zwierciadle, niejasno; wtedy zaś zobaczymy twarzą w twarz. Teraz poznaję po części, wtedy zaś poznam tak, jak i zostałem poznany” (1 Kor 13,12).

↑ FR 1-2.

” Postać Chrystusa przedstawiają na antycznych sarkofagach przede wszystkim dwa obrazy: filozofa i pasterza. Na ogół filozofia nie była wówczas rozumiana jako trudna dyscyplina akademicka, jak przedstawia się ją dzisiaj. Filozof był raczej tym, który potrafił nauczać podstawowej sztuki: sztuki bycia prawym człowiekiem, sztuki życia i umierania. Oczywiście, ludzie od dawna zdawali sobie sprawę, że wielu z tych, którzy podawali się za filozofów, za mistrzów życia, było jedynie szarlatanami, dla których nauka była tylko źródłem utrzymania, podczas gdy o prawdziwym życiu nie mieli nic do powiedzenia. Tym bardziej poszukiwano prawdziwego filozofa, który rzeczywiście potrafiłby wskazać drogę życia. Pod koniec trzeciego wieku po raz pierwszy spotykamy w Rzymie (...) postać Chrystusa jako prawdziwego filozofa, który w jednej ręce trzyma Ewangelię a w drugiej kij wędrowca, typowy dla filozofa. Za pomocą tej laski zwycięża śmierć; Ewangelia niesie w sobie prawdę, jakiej wędrowni filozofowie daremnie szukali.

↑ SPS 6.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” To bowiem, co o Bogu można poznać, jawne jest wśród nich, gdyż Bóg im to ujawnił. Albowiem od stworzenia świata niewidzialne Jego przymioty – wiekuista Jego potęga oraz bóstwo – stają się widzialne dla umysłu przez Jego dzieła, tak że nie mogą się wymówić od winy, ponieważ, choć Boga poznali, nie oddali Mu czci jako Bogu ani Mu nie dziękowali, lecz znikczemnieli w swoich myślach i zaćmione zostało bezrozumne ich serce. Podając się za mądrych stali się głupimi.

↑ Rz 1,19-22.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” Od początku wiara chrześcijańska została poddana konfrontacji z odpowiedziami na pytanie o pochodzenie świata, różniącymi się od jej odpowiedzi. W starożytnych religiach i kulturach znajdują się liczne mity dotyczące tego zagadnienia. Niektórzy filozofowie utrzymywali, że wszystko jest Bogiem, że świat jest Bogiem lub że stawanie się świata jest stawaniem się Boga (pan-teizm). Inni stwierdzali, że świat jest konieczną emanacją Boga, wpływa z tego

źródła i powraca do niego. Inni jeszcze przyjmowali istnienie dwóch wiecznych zasad, Dobra i Zła, Światła i Ciemności, nieustannie walczących ze sobą (dualizm, manicheizm). Według niektórych z tych koncepcji świat (a przynajmniej świat materialny) jest zły, powstał w wyniku upadku, a zatem należałoby go odrzucić lub oderwać się od niego (gnoza); inni przyjmują, że świat został uczyniony przez Boga, ale w taki sposób, jak zegar przez zegarmistrza, który uczyniwszy go, pozostawił go samemu sobie (deizm). Są wreszcie tacy, którzy nie przyjmują żadnego transcendentnego początku świata, ale widzą w nim czystą grę materii, która istniała wiecznie (materializm). Wszystkie te próby interpretacji świadczą, jak trwałe i powszechne są pytania dotyczące początków świata. Poszukiwania te są właściwe człowiekowi.

↑ KKK 285.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Encyklika Spe salvi*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Biernat T., *Społeczno-kulturowe uwarunkowania światopoglądu młodzieży w okresie transformacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2006.

Chapman E.N., *Postawa życiowa twoją najcenniejszą wartością. Praktyczny poradnik stosunków międzyludzkich*, tłum. H. Rudowicz, wyd. Studio Emka, Warszawa 1995.

Chmielnicki N., *Praktyka życiowa a światopogląd*, „Folia Philosophica” 4, 1987, s. 123-136, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Folia_Philosophica/Folia_Philosophica-r1987-t4/Folia_Philosophica-r1987-t4-s123-136/Folia_Philosophica-r1987-t4-s123-136.pdf [dostęp: 30.03.2022].

Fabjański M., *Stoicyzm uliczny*, wyd. Znak Litera Nova, Kraków 2021.

Granat W., *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.

Gurycka A., *Światopogląd młodzieży*, wyd. Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa 1991.

Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małyśiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 823-920.

- Kaczmarek J., *Wywiad z emerytem*, w: tegoż, *Między nami. Wiersze zebrane*, red. M. Nalewski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017, s. 378.
- Koralewicz J., Ziółkowski M., *Mentalność Polaków. Sposoby myślenia o polityce, gospodarce i życiu społecznym 1988-2000*, wyd. Scholar, Collegium Civitas Press, Warszawa 2003.
- Kowalczyk S., *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.
- Lipska E., *Dyktando*, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 99.
- Pokolenie JP II. Dylematy światopoglądowe młodzieży. Praca zbiorowa*, red. J. Koralewicz i in., wyd. Zysk i S-ka, Collegium Civitas, Poznań–Warszawa 2009.
- Reber A.S., Reber E.S., *Słownik psychologii*, tłum. B. Janasiewicz-Kruszyńska, J. Kowalczevska, J. Kubicka-Daab i in., Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005.
- Spółeczna przestrzeń internetu*, red. D. Batorski, M. Marody, A. Nowak, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej Academica, Warszawa 2006.
- Stankiewicz P., *Sztuka życia według stoików*, wyd. W.A.B. – Grupa Wydawnicza Foksal, Warszawa 2014.
- Szkoła w dobie Internetu*, red. A. Nowak, K. Winkowska-Nowak, L. Rycielska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

28. WARTOŚĆ RELIGII. CZŁOWIEK – ISTOTA RELIGIJNA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Człowiek jest istotą religijną. Zawsze będzie dążył do czegoś, co go przekracza, będzie poszukiwał Boga. W dzisiejszych nowoczesnych czasach szczególnie widać, jak bardzo człowiekowi potrzeby jest Bóg. Żadna rzecz, technologia, nauka nie jest w stanie wypełnić tej fundamentalnej potrzeby w człowieku. Gdy jej zabraknie, człowiek traci sens swojego istnienia, a rozwój staje się niemożliwy.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie siebie jako istoty religijnej

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozwój religijności

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Pragnienie transcendencji w człowieku.
- Historia religii na świecie.
- Wartości uniwersalne łączące różne wyznania i religie.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Człowiek jest istotą religijną.
- Zgodność rozumu poznającego z wyznawaną wiarą.
- Konieczność i obowiązek rozwijania religijności.

→ ZASADY

- Wyznaję wiarę duchowo i w sposób publiczny.
- Zasady religii staram się wprowadzać w życie.
- Rozmawiam o wartościach wynikających z religii.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Wątpliwości i wyostrzony krytycyzm religijny młodego człowieka nie musi świadczyć o negacji wartości wiary.
- Rodzina jest miejscem wychowania religijnego i praktykowania wiary.
- Jestem odpowiedzialny za rozwój religijny w mojej rodzinie.

→ ZASADY

- Podejmuję dialog z dzieckiem w sytuacji jego buntu religijnego.
- Rozwijam moją religijność, by być przykładem dla dzieci.
- Znam zasady mojej wiary, pogłębiam swoją wiedzę na ten temat.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Religia i wiara odgrywają zasadniczą i podstawową rolę wychowawczą.
- Uczestnictwo we wspólnocie zakłada pluralizm poglądów religijnych i prawo do własnych przekonań religijnych.
- Formacja szkolna nie może godzić w zasady religijnego wychowania ucznia.

→ ZASADY

- Rozmawiam z wychowankami na temat wartości wyznawanej wiary.
- Dbam o to, aby żaden z uczniów nie był dyskryminowany z powodu swoich poglądów religijnych.
- Integruję uczniów wokół wspólnych wartości religijnych.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

W miarę możliwości organizujemy wycieczki do świątyń różnych wyznań chrześcijańskich i innych religii obecnych w naszej okolicy. Wcześniej uczniowie przygotowują krótkie referaty na temat zasad wiary i specyfiki danej religii czy wyznania chrześcijańskiego innej denominacji niż katolicka.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie akceptują wartości różnych wiar i religii. Potrafią rozmawiać o nich z otwartością, analizują swoje życie w świetle zasad wiary. Zaangażowanie religijne przejawia się w pogłębianiu wiedzy religijnej i w publicznym wyznawaniu wiary. Wiara nie jest jedynie sprawą prywatną. Uczniowie rozumieją, że w każdej religii jest jakiś element prawdy, a także to, że człowiek jest istotą religijną, zawsze i w każdej sytuacji poszukującą Bytu transcendentnego.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje zagrożenie indyferentyzmu religijnego, braku wiedzy o własnej religii, niechęć do uczestniczenia w praktykach religijnych. Wiarę traktuje się jedynie jako część kultury opartej na zwyczaju, nieistotnej w życiu człowieka. Oddziela się życie wewnętrzne od sfery społecznej. Zanika kult i osobowa relacja z Bogiem jako wyraz osobistej wiary. To samo może dotyczyć uczniów innego wyznania lub religii. Młody człowiek nie odczuwa potrzeby religijności, pragnienia bliskości z Bogiem, kontaktu z nim.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

KATEDRA

” Acheiropieta – oto, czym jest Katedra. Naturalny artefakt sakralny. Kiedyś tak nacieki wapienne formowały się na ścianach kamiennych – w piety; kiedyś to w przydrożnych formacjach skalnych widzieli ludzie sylwetki świętych, twarze Jezusa i Marii na szybach, w przebarwieniach fabrycznych, w płatach smogu. Relikwie natury; sztuka cudowna spod niczyjej ręki. Teraz mamy żywokryst. Acheiropietos oznacza rzecz nie wykonaną ludzkimi rękami. Pozbawiony autora przedmiot o oczywistej teleologii. Bo kto mi poda nazwisko twórcy Katedry? Kto mi wskaże architekta, z którego zamysłu powstała ta porażająca wyobraźnię kompozycja kształtów? Komu złożyć hołd? Programiści żywokrystu wiedzieli jedynie, czym Katedra ma n i e być: zakreślili warunki brzegowe. Katedra jako taka nie istniała w ich myślach. Kto zatem jest autorem tego dzieła sztuki?

Izmiraidy?

Przypadek?

Bóg?

Nikt?

Teoria chaosu?

↑ J. Dukaj, *Katedra*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2020, s. 87.

KOMENTARZ

Fragment powieści science fiction *Katedra* Jacka Dukaja opisuje fenomen katedry – tytułowej budowli. Katedra jest dla wszystkich czymś tajemniczym i niezrozumiałym. Powstała z żywokrystu – sztucznej tkanki, będącej produktem programistów, która miała tworzyć zaplanowane przez człowieka budowle. Jednakże w tym przypadku coś wymknęło się ludzkiemu intelektowi – żywokryst, zupełnie niespodziewanie, zaczął tworzyć fantastyczne kształty sakralne, układające się w katedrę. Ludzki intelekt nie zdołał przewidzieć, że tkanka będzie dążyła do sacrum, do jakiejś tajemnicy, której człowiek nie mógł pojąć.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

W filozofii wiele miejsca poświęca się refleksji nad religią i religijnością: czym jest religijność i jakie są jej racjonalne podstawy, jak można uzasadnić jej twierdzenia, jaką rolę pełni w kulturze i w życiu pojedynczego człowieka. Na to ważne filozoficzne pytanie na przestrzeni dziejów myśli ludzkiej udzielano

przeróżnych, nieraz skrajnych odpowiedzi. Według klasycznej filozofii religii występowanie faktów religijnych indywidualnych i społecznych, takich jak wierzenia religijne, akty kultu, modlitwy, ofiary itp. wskazują na zachodzenie relacji pomiędzy ich podmiotem a przedmiotem – człowiekiem i Bogiem. Zatem istotą bytowania religijnego jest bytowanie relacyjne. Człowiek religijny pojmuje siebie jako pozostającego w zależności od Istoty wyższej, transcendentnej, którą traktuje jako przyczynę oraz ostateczny cel i sens własnego istnienia. Ludzka transcendencja ujawnia się i realizuje w relacji do najwyższego Transcendensu, Boga.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Pojęcie religijności stanowi jeden z ważniejszych przedmiotów rozważań pedagogiki. Przemiany religijności we współczesnym świecie powinny być uwzględniane w budowaniu koncepcji pedagogicznych, jak również w praktycznym wychowaniu. Podmioty edukacyjne muszą być wrażliwe na nowe zjawiska religijne i kościelne, na zmieniające się nieustannie nowe uwarunkowania społeczno-kulturowe. W procesie wychowawczym konieczna jest współpraca między pedagogiką i teologią, religiologią i katechetyką. Te aspekty wiary mają zasadniczy wpływ na rozwój osobowości człowieka. Czymś absurdalnym byłoby oderwanie ich od siebie, gdyż wiara zakłada istnienie pewnego rodzaju pedagogiki, pozwalającej rozwinąć się człowiekowi i dojrzewać ku pełnej osobowości oraz relacji z Bogiem.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Problem ontologicznej realności Boga przekracza granice teoriopoznawcze psychologii. Jednocześnie jednak wielu psychologów uznaje religijność za istotną cechę osobowości człowieka, przejawiającą się w jego potrzebach, postawach i w obrazie Boga, jaki posiada. Współcześnie niewielu już psychologów podziela opinię Freuda, jakoby religijność była cechą nerwicową, przejawem patologii. Uznanie zyskuje raczej stanowisko, że odrzucanie religijności i duchowości, zaprzeczanie swoim potrzebom w tej sferze czy zaniedbanie ich jest przeszkodą do pełnego zdrowia psychicznego i rozwoju osobowości. Religijność nie jest wyłącznie produktem wychowania, ale elementarną potrzebą i fundamentem jakości życia psychicznego. Badania nad czynnikami skuteczności psychoterapii dowodzą, że osoby pielęgnujące wiarę religijną i otwarte na duchowość szybciej pokonują problemy, z którymi się zmagają i osiągają wyższy poziom integracji psychicznej niż osoby uważające się za niewierzące i niepraktykujące. Tak więc psychologia, która chce

traktować człowieka całościowo, nie może przejść obojętnie wobec fenomenu jego religijności.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Człowiek jest nazywany *homo religiosus*, to oznacza, że jest istotą religijną. Istota ludzka zawsze będzie dążyła do czegoś, co ją przekracza, transcenduje, zawsze będzie szukała Boga. Nie jest prawdą, że tylko pierwotni ludzie, ze względu na swoją niewiedzę i prymitywne myślenie, potrzebowali istoty, którą nazwali Bogiem. Także w dzisiejszych czasach – nowoczesnych, bardzo skomplikowanych, przy ogromnym rozwoju technologii i nauki, widać jak bardzo człowiekowi potrzeby jest Absolut. Żadna technologia nie jest w stanie wypełnić tej fundamentalnej potrzeby w człowieku. Gdy jej zabraknie, człowiek traci sens swojego istnienia, a rozwój ludzi nie jest możliwy.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” Człowiek, który chce zrozumieć siebie do końca – nie wedle jakichś tylko do-
 rażnych, częściowych, czasem powierzchownych, a nawet pozornych kryteriów
 i miar swojej własnej istoty – musi ze swoim niepokojem, niepewnością, a także
 słabością i grzesznością, ze swoim życiem i śmiercią, przybliżyć się do Chry-
 stusa. Musi niejako w Niego wejść z sobą samym, musi sobie „przyswoić”, za-
 symilować całą rzeczywistość Wcielenia i Odkupienia, aby siebie odnaleźć. Jeśli
 dokona się w człowieku ów dogłębny proces, wówczas owocuje on nie tylko
 uwielbieniem Boga, ale także głębokim zdumieniem nad sobą samym.

↑ RH 10.

” Światło wiary ma bowiem szczególny charakter, ponieważ jest zdolne oświetlić
 całe życie człowieka. Żeby zaś światło było tak potężne, nie może pochodzić od
 nas samych, musi pochodzić z bardziej pierwotnego źródła, musi ostatecznie
 pochodzić od Boga. Wiara rodzi się w spotkaniu z Bogiem żywym, który nas
 wzywa i ukazuje nam swoją miłość, miłość nas uprzedzającą, na której możemy
 się oprzeć, by trwać niezłomnie i budować życie. Przemienieni przez tę miłość,
 otrzymujemy nowe oczy, doświadczamy, że jest w niej zawarta wielka obietnica
 pełni i kierujemy spojrzenie w przyszłość. Wiara, którą przyjmujemy od Boga
 jako dar nadprzyrodzony, jawi się jako światło na drodze, wskazujące kieru-
 nek naszej wędrówki w czasie. Z jednej strony pochodzi ona z przeszłości, jest
 światłem pamięci o Założycielu, o życiu Jezusa, gdzie objawiła się Jego w pełni

wiarygodna miłość, zdolna zwyciężyć śmierć. Lecz jednocześnie, ze względu na to, że Chrystus zmartwychwstał i przeprowadza nas poza próg śmierci, wiara jest światłem bijącym z przyszłości, które otwiera przed nami wielkie horyzonty i kieruje nas poza nasze odosobnione „ja” ku szerokiej komunii. Rozumiemy więc, że wiara nie mieszka w mroku; jest ona światłem dla naszych ciemności.

↑ LF 4.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

*O Panie, nasz Boże,
jak przedziwne Twe imię po wszystkiej ziemi!
Tyś swój majestat wyniósł nad niebiosą.
Sprawiłeś, że [nawet] usta dzieci i niemowląt oddają Ci chwałę,
na przekór Twym przeciwnikom,
aby poskromić nieprzyjaciela i wroga.
Gdy patrzę na Twe niebo, dzieło Twych palców,
księżyc i gwiazdy, któreś Ty utwierdził:
czym jest człowiek, że o nim pamiętasz,
i czym – syn człowieczy, że się nim zajmujesz?
Uczyliś go niewiele mniejszym od istot niebieskich,
chwałą i czcią go uwieńczyłeś.*

*Obdarzyłeś go władzą nad dziełami rąk Twoich;
złożyłeś wszystko pod jego stopy:
owce i bydło wszelakie,
a nadto i polne stada,
ptactwo podniebne oraz ryby morskie,
wszystko, co szlaki mórz przemierza.
O Panie, nasz Panie,
jak przedziwne Twe imię po wszystkiej ziemi!*

↑ Ps 8,2-10.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

W ciągu historii, aż do naszych czasów, ludzie w rozmaity sposób wyrażali swoje poszukiwanie Boga przez wierzenia i akty religijne (modlitwy, ofiary, kultury, medytacje itd.). Mimo niejednoznaczności, jaką one mogą w sobie zawierać, te formy wyrazu są tak powszechne, że człowiek może być nazwany istotą religijną. On z jednego [człowieka] wyprowadził cały rodzaj ludzki, aby zamieszkiwał całą powierzchnię ziemi. Określił właściwe czasy i granice ich zamieszkania, aby szukali Boga, czy nie znajdą Go niejako po omacku. Bo w rzeczywistości jest On niedaleko od każdego z nas. Bo w Nim żyjemy, poruszamy się i jesteśmy (Dz 17,26-28).

↑ KKK 28.

V. LITERATURA

Adamski F., *Człowiek – istota religijna i rodzinna. Analizy socjologiczne*, Wydawnictwo Petrus, Kraków 2013.

Dukaj J., *Katedra*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2020.

Franciszek, *Encyklika Lumen fidei*, Wydawnictwo św. Stanisława BM, Kraków 2013.

Homo religiosus a psychologia, red. A. Pankalla, wyd. Kunke Poligrafia, Poznań 2015.

Jan Paweł II, *Encyklika Redemptor hominis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małyśiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 1-53.

Krasiński J., *Homo religiosus. Podmiotowo-personalistyczne ujęcie fenomenu religijnego*, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz 2002.

Krzemiński K., Beszterda R., Pilarz K. i in., *Człowiek – istota religijna. Religijność w ujęciu teologicznym*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014.

Krzemiński K., Beszterda R., Pilarz K. i in., *Człowiek – istota religijna. Religijność w ujęciu etnologicznym*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014.

Krzemiński K., Beszterda R., Pilarz K. i in., *Człowiek – istota religijna. Religijność w ujęciu humanistycznym*, t. 3, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014.

Odasso G., *Biblia i religie. Biblijne perspektywy teologii religii*, tłum. S. Obirek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Zimnica-Kuzioła E., *Polski homo religiosus. Doświadczenie religijne w relacjach potocznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.

29. NAUKA. WARTOŚĆ POSZCZEGÓLNYCH NAUK

I. PROSPEKT WARTOŚCI

W procesie przemian cywilizacyjnych i kulturowych mamy do czynienia z występowaniem dynamicznych zjawisk. Ich efekty nie pozostają obojętne dla każdej z dyscyplin naukowych zwłaszcza tych, których problematyka badawcza wiąże się z człowiekiem. Doświadczamy jednak, że mimo niewątpliwych osiągnięć nauki, człowiek nadal pozostaje tajemnicą, wciąż do końca nieodkrytą, nauka zaś pozostaje bezradna wobec fundamentalnych pytań.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poszukiwanie prawdy

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozwijanie talentów, sens nauki

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Nauka prowadzi do poznania prawdy.
- Znaczenie nauki dla całego społeczeństwa.
- Społeczny charakter nauki.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE**→ NORMY**

- Nauka pomaga zrozumieć samego siebie, drugiego człowieka oraz otaczający świat.
- Nauka kształtuje osobowość.
- Postęp naukowy i techniczny świadczy o poziomie rozwoju danego społeczeństwa.

→ ZASADY

- Staram się rzetelnie przygotowywać do zajęć, korzystam ze zdobytej wiedzy.
- Uczestniczę w kołach zainteresowań, zajęciach pozalekcyjnych.
- Poszerzam wiedzę zgodnie z moimi zainteresowaniami i talentami.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW**→ NORMY**

- Obowiązkiem rodzica jest interesowanie się postępami dziecka w szkole.
- Rozwój nauki przyczynia się do poszanowania praw człowieka.
- Nauka wspomaga człowieka w oddziaływaniu na życie społeczne.

→ ZASADY

- Dzielę się z dzieckiem moją wiedzą i doświadczeniem.
- W miarę możliwości staram się stworzyć dziecku warunki do pogłębiania jego wiedzy.
- Dostrzegam w dziecku zdolności i talenty, wspieram je.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY**→ NORMY**

- Na nauczycielu spoczywa odpowiedzialność za prawdę zawartą w przekazywanej wiedzy.
- Nauczanie nie jest tylko przekazywaniem wiedzy, ale także przekazywaniem wartości.
- Nauki humanistyczne (psychologia, pedagogika, socjologia, antropologia) pomagają w zrozumieniu i wychowaniu uczniów.

→ ZASADY

- Pomagam rozwijać talenty i zainteresowania uczniów.
- Stale się dokształcam, by moja wiedza była wyczerpująca.
- Pokazuję zagrożenia wynikające z niewłaściwego korzystania ze zdoby-
czy wiedzy.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie, którym nauka przychodzi bez trudu, wspomagają, w ramach poza-
lekcyjnych spotkań, mniej zdolnych kolegów. Zajęcia mogą odbywać się w do-
mach, w warunkach bardziej kameralnych niż w szkole, przez co spotkania
zyskują również wymiar integracyjny. Uczniowie, jako wolontariusze, mogą
wspomagać także uczniów klas młodszych lub ze szkoły podstawowej.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie odpowiedzialnie podchodzą do nauki. Starają się być zawsze przy-
gotowani do zajęć. Potrafią dzielić się swoją wiedzą i zdolnościami z kolegami.
Rozwijają swoje kompetencje również poza szkołą, uczestnicząc w kołach zain-
teresowań. Poszerzają swoje horyzonty, korzystając z oferty kulturalnej dziel-
nicy, miasta, regionu.

1.10. ZAGROŻENIA

Uczniowie traktują naukę wyłącznie w kategoriach teoretycznej wiedzy szkolnej.
Nie dostrzegają możliwości jej praktycznego zastosowania. Często nie pogłę-
biają swojej wiedzy, nie rozwijają zainteresowań i talentów. Uczą się dla ocen,
nie dostrzegając sensu i wartości nauki. Szkoła ogranicza swoją rolę jedynie
do przekazywania wiedzy. Nie ma aspiracji, żeby również wychowywać i wska-
zywać wartości. Rodzice nie dzielą się z dziećmi swoją wiedzą i doświadczeniem.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM**ALTERNATYWA**

*Uczony – myślą przeniknął pustynię
I skarb ukryty w głębi ujrzął jasno,
Lecz skarbu tego strzegły trzy świątynie,
Których wzrok mędrca nawet nie zadrasnął.*

*Więc zniszczył jednej polichromie złote,
Na strzepy porwał drugiej srebrne blachy,*

*Sklepienie trzeciej rozłupał kilofem,
By garść krwi suchej wygrzebać spod piachu.*

*Czy proch sprzed wieków owe gruzy splotą –
Niech skrupulatni wyliczą uczeni.
Poszukiwanie wszelki sens swój traci,
Gdy zwą szukaniem to – co jest niszczeniem.
13.2.1986*

↑ J. Kaczmarski, *Alternatywa*, w: tegoż, *Między nami. Wiersze zebrane*, red. M. Nalewski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017, s. 338.

KOMENTARZ

Wiersz Jacka Kaczmarskiego traktuje o problemie wartości nauki i o jej sensie. Nauka jest w stanie odpowiedzieć na wiele problemów, rozwiązać wiele tajemnic, poprawić jakość życia ludzkiego. Nauka jest niewątpliwie cennym elementem naszego życia. Jak sugeruje autor wiersza, naukowiec, prowadzący badania, powinien mieć przede wszystkim jedną, najważniejszą cechę osobowości – być człowiekiem pokornym.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Nauka, technologia i nowe odkrycia zmieniają człowieka, jego postawy i mentalność. Z jednej strony technologia ułatwia człowiekowi życie: przyspiesza podróże, ułatwia kontaktowanie się ze sobą, podnosi poziom i jakość życia, z drugiej strony rodzi nowe pytania natury etycznej, pojawiają się nowe problemy moralne (dotyczące klonowania, inwigilowania obywateli za pomocą urządzeń elektronicznych, cyberprzemoc itp.). Z tymi problemami człowiek musi się zmierzyć w sferze duchowej, na gruncie swojego rozumu. Interdyscyplinarną dziedziną nauki, która powstała z refleksji nad wymiarem etycznym działań biologii i medycyny jest bioetyka. Tu szczególnie widać pilną potrzebę uwzględnienia etyki w badaniach naukowych. „Prawo regulujące biomedyczne ingerencje tak w odniesieniu do człowieka jak i do środowiska naturalnego jest bezwzględnie konieczne, co nie znaczy że wystarczające do stanowienia moralnego porządku”¹.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

W procesie współczesnych przemian cywilizacyjnych i kulturowych mamy do czynienia z występowaniem przeróżnych zjawisk, które przebiegają bardzo dynamicznie. Efekty tych przemian nie pozostają obojętne dla człowieka, nie są też obojętne dla wszystkich dyscyplin naukowych, których problematyka

1 B. Chyrowicz, *Metodologia bioetyki*, „Diametros” 42(2014), s. 1-29, [online:] <https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Diametros/Diametros-r2014-t-n42/Diametros-r2014-t-n42-s1-28/Diametros-r2014-t-n42-s1-28.pdf> [dostęp: 7.03.2022].

badawcza wiąże się z człowiekiem. Podobnie jest z pedagogiką. Doświadczamy bardzo często, że mimo niewątpliwych osiągnięć naukowych w tej dziedzinie, człowiek nadal pozostaje tajemnicą, wciąż do końca nieodkrytą. Wydawałoby się, że wiemy o budowie ludzkiego organizmu absolutnie wszystko, a jednak w kwestii wychowania, prowadzenia człowieka ku dojrzałości osobowej, nauki pedagogiczne wciąż poszukują rozwiązań, teorii, badań i odkryć. Kluczowym stwierdzeniem na polu tej nauki pozostaje to, iż człowiek jest wciąż nieodkrytym łądem.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Odkrycia naukowe powinny prowadzić do prawdy, dobra i piękna. Ma to swoje konsekwencje dla rozwoju osobowego ludzi, jakości ich życia. Nauka, która dostrzega piękno i dobro w człowieku buduje jego godność i siłę wewnętrzną. Nauka dostrzegając i doceniając te wartości, przynosi dobre owoce człowiekowi. Staje się on zintegrowany i spójny wewnątrz. Psychologia jako nauka musi bardzo uważnie strzec zakresu swoich dociekań i kompetencji. Jako nauka o człowieku może bardzo pomóc w jego osobowym rozwoju. Zagrożenie pojawia się, gdy psychologia zaczyna rościć sobie prawo do wchodzenia w obszary, które przekraczają jej kompetencje: sfera duchowa, doświadczenia religijne, relacja z Bogiem. Są to działania nieuprawnione.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Każda nauka powinna w swych odkryciach prowadzić człowieka do prawdy, dobra, piękna. Wówczas ma ona sens, prowadzi we właściwym kierunku. Co więcej, gdy człowiek dochodzi do tych trzech wartości na gruncie swoich badań w rzeczywistości odkrywa Stwórcę, który jest samym Dobrem, Pięknem i Prawdą. Człowiek ze swej natury szuka prawdy. Jego poszukiwania prowadzą nie tylko do poznania prawd częściowych, dotyczących zagadnień naukowych czy faktów. Poszukiwania ludzkie zmierzają ku głębszej prawdzie, ku prawdzie, która może człowiekowi ukazać sens życia. Poszukiwanie to zatem może osiągnąć cel jedynie w Absolucie². W tym sensie nie ma sprzeczności pomiędzy nauką a wiarą. Pytania, na które odpowiada nauka, nie są wyczerpujące. Wyczerpująco odpowiada na nie tylko wiara, prowadząc człowieka do Stwórcy.

² Por. FR 33.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

” W tej perspektywie należy dowartościować rozum, nie trzeba go jednak przeceniać. Wiedza przez niego zdobyta może bowiem być prawdziwa, ale zyskuje pełne znaczenie tylko wówczas, jeśli jej treść zostaje wpisana w szerszy kontekst wiary. „Pan kieruje krokami człowieka, jakżeby człowiek pojął własną drogę?” (Prz 20,24). Dlatego wedle Starego Testamentu wiara uwalnia rozum, ponieważ pozwala mu dotrzeć w sposób zgodny z jego własnymi zasadami do przedmiotu poznania i wpisać go w ów najwyższy porządek rzeczy, w którym wszystko zyskuje sens. Jednym słowem, człowiek przy pomocy rozumu dociera do prawdy, ponieważ oświecony przez wiarę odkrywa głęboki sens wszystkich rzeczy, a w szczególności własnego istnienia.

↑ FR 20.

” W obliczu zjawisk, które mamy przed sobą, miłość w prawdzie wymaga przede wszystkim poznania i zrozumienia, ze świadomością i poszanowaniem specyficznej kompetencji każdego poziomu wiedzy. Miłość nie jest późniejszym

dotadkiem, załącznikiem do zakończonej już pracy różnych dyscyplin, lecz prowadzi z nimi dialog od samego początku. Wymogi miłości nie sprzeciwiają się wymogom rozumu. Wiedza ludzka jest niewystarczająca, a konkluzje płynące z wiedzy nie będą nigdy wskazywać samodzielnie drogi prowadzącej do integralnego rozwoju człowieka. Trzeba zawsze iść dalej: wymaga tego miłość w prawdzie. Jednak pójście dalej nie oznacza nigdy abstrahowania od konkluzji rozumu, zaprzeczania jego wyników. Nie ma inteligencji, a potem miłości: istnieje miłość ubogacona inteligencją oraz inteligencja pełna miłości.

↑ CV 30.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

*Mądrość jest wspaniała i nie wędnie,
ci łatwo ją dostrzegą, którzy ją miłują,
ci ją znajdą, którzy jej szukają,
uprzedza bowiem tych, co jej pragną, wpieryw dając się im poznać.
Kto dla niej wstanie o świcie, ten się nie natrudzi,
znajdzie ją bowiem siedzącą u drzwi swoich.
O niej rozmyślać – to szczyt roztropności,
a kto z jej powodu nie śpi, wnet się trosk pozbędzie,
sama bowiem obchodzi i szuka tych, co są jej godni,
objawia się im łaskawie na ścieżkach*

*i wychodzi naprzeciw wszystkim ich zamysłom.
Początkiem jej najprawdziwszym – pragnienie nauki,
a staranie o naukę – to miłość,
miłość zaś – to przestrzeganie jej praw,
a poszanowanie praw – to rękojmia nieśmiertelności,
nieśmiertelność zaś przybliża do Boga.
Tak więc pragnienie Mądrości wiedzie do królestwa.
Zatem jeśli wam miłe trony i berła, o władcy ludów,
czcicie Mądrość, byście królowali na wieki.*

↑ Mdr 6,12-21.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Za pośrednictwem rozumu człowiek poznaje głos Boga, który przynagla go do „czynienia dobra, a unikania zła”. Każdy człowiek jest zobowiązany do kierowania się tym prawem, które rozbrzmiewa w sumieniu i które wypełnia się w miłości Boga i bliźniego. Życie moralne świadczy o godności osoby.

↑ KKK 1706.

V. LITERATURA

- Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.
- Chyrowicz B., *Metodologia bioetyki*, „Diametros” 42(2014), s. 1–29, [online:] <https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Diametros/Diametros-r2014-t-n42/Diametros-r2014-t-n42-s1-28/Diametros-r2014-t-n42-s1-28.pdf> [dostęp: 7.03.2022].
- Collins H., *Czy wszyscy jesteśmy ekspertami?*, tłum. i oprac. naukowe E. Bińczyk, J. Grygieńć, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018.
- Gross F., *Wartości, nauka i świadectwa epoki*, wyd. IFIS PAN, Warszawa 2002.
- Hajduk Z., *Nauka a wartości. Aksjologia nauki, aksjologia epistemiczna*, wyd. TN KUL, Lublin 2008.
- Houghton J., *Poszukiwanie Boga. Czy nauka może pomóc?*, tłum. A. Wójcik, wyd. W drodze, Poznań 2000.
- Ideaty nauki i konflikty wartości*, red. E. Chmielecka, J. Jedlicki, A. Rychard, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Szkoła Nauk Społecznych przy IFIS PAN, Warszawa 2005.
- Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 823–920.
- Kaczmarek J., *Alternatywa*, w: tegoż, *Między nami. Wiersze zebrane*, red. M. Nalewski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017, s. 338.
- Rapley T., *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*, tłum. A. Gąsior-Niemiec, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
- Wartość nauki w społecznej świadomości. Praca zbiorowa*, red. S. Kowalewska, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1989.

30. NAUKA I MĄDROŚĆ

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Nauka jest w gruncie rzeczy dochodzeniem do prawdy. W nauce istotne jest również otwarcie się na wymianę myśli z innymi ludźmi i współpracę. Przynosi ona wówczas satysfakcję ze wspólnych osiągnięć. Nie mniej ważnym aspektem jest rozumienie nauki jako odkrywania prawdy o świecie i o samym sobie. A to określić możemy jako mądrość. Bez tego elementu jakakolwiek nauka nie miałaby sensu.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualny i moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poszukiwanie prawdy, rozwój dojrzałości osobowej

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie mądrości

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Wiedza teoretyczna a mądrość życiowa.
- Nauka środkiem do tworzenia się więzi międzyludzkich.
- Nauka i mądrość w budowaniu „cywilizacji miłości”.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Nie tylko szkoła jest miejscem poszerzania horyzontów myślowych.
- Wiedza opiera się na prawdzie, zawiera prawdę i dąży do prawdy.
- Wiedza powinna iść w parze z mądrością w życiu.

→ ZASADY

- Szukam innych, pozaszkolnych form zdobywania wiedzy i umiejętności.
- W zdobywaniu wiedzy kieruję się poszukiwaniem prawdy.
- Wspólne zdobywanie wiedzy w szkole jest dla mnie okazją do tworzenia przyjaźni i głębokich relacji międzyludzkich.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Dzięki wspólnej nauce młody człowiek otwiera się na drugą osobę.
- Dom rodzinny powinien być miejscem sprzyjającym wymianie myśli i otwartym dla ludzi.
- Wiek dorastania jest czasem nauki, ale także szczególnego poznawania świata.

→ ZASADY

- Wspólne z dzieckiem poszerzam wiedzę.
- Zachęcam moje dziecko do różnych form zdobywania wiedzy.
- Dzielę się z dzieckiem mądrością i zdobytym doświadczeniem.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Wspólne zdobywanie wiedzy przez uczniów kształtuje ich mądrość i doświadczenie życiowe.
- Głównym celem szkoły jest wychowywanie i przekazywanie wiedzy.
- Nauka powinna stanowić drogę ku głębszemu dochodzeniu do prawdy.

→ ZASADY

- Zachęcam uczniów do wspólnych inicjatyw pozaszkolnych o charakterze naukowym, w których sam biorę udział.
- Staram się, żeby lekcje szkolne opierały się na pogłębianiu wiedzy i mądrości.

- Naukę w szkole prowadzę tak, aby była jednocześnie poszukiwaniem prawdy, dobra i piękna.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Prosimy uczniów o przygotowanie krótkiej prezentacji na temat wybranej postaci, która w swoim życiu ukazywała swoim postępowaniem dobro. Może to być święty, uczony, polityk, artysta lub inna, znana powszechnie osoba. Zapraszamy uczniów do dyskusji na temat: Na czym polegała mądrość tej osoby? W jaki sposób ona ją rozumiała? Czego możemy się nauczyć, biorąc z niej przykład?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczniowie dostrzegają wartość nauki w kontekście przybliżania się do prawdy. Dzięki temu ucząc się, rozumieją, że ich trud jest w gruncie rzeczy dochodzeniem do prawdy i mądrości, są otwarci na wymianę myśli z innymi ludźmi, współpracę i odczuwają satysfakcję ze wspólnych osiągnięć. Szkoła stwarza przyjazną atmosferę, w której uczniowie chętnie dociekają prawdy i chcą się rozwijać osobowo. Rodzice i nauczyciele sprzyjają zainteresowaniom młodych ludzi i pokazują im wartość nauki jako odkrywanie prawdy o świecie i o samym sobie.

1.10. ZAGROŻENIA

Szkoła wymusza na uczniach niezdrową rywalizację, gdzie bardziej liczą się osobiste osiągnięcia niż dobro, płynące ze wspólnych poszukiwań i dążenia do prawdy. Młodzież nie jest zainteresowana rozwojem pełnej dojrzałej osobowości i mądrości własnych postaw. Wywiązuje się niekoleżeńska rywalizacja w osiąganiu jedynie wymiernych sukcesów.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

PAN COGITO SZUKA RADY

*Tyle książek słowników
opaste encyklopedie
ale nie ma kto poradzić*

*zbadano słońce
księżyc gwiazdy
zgubiono mnie*

*moja dusza
odmawia pociechy
wiedzy*

*wędruje tedy nocą
po drogach ojców*

*i oto
miasteczko Braclaw
wśród czarnych słoneczników*

*to miejsce które opuściliśmy
to miejsce które krzyczy*

*jest szabas
jak zawsze w szabas
ukazuje się Nowe Niebo*

– szukam cię rabi

*– nie ma go tutaj –
mówią chasydzi
– jest w świecie szeolu*

*– miał piękną śmierć
mówią chasydzi
– bardzo piękną
tak jakby przeszedł
z jednego kąta
do drugiego kąta*

*cały czarny
w ręku miał
Torę płonąca*

– szukam cię rabi

*– za którym firmamentem
ukryłeś mądre ucho*

*– boli mnie serce rabi
– mam kłopoty*

*może by mi poradził
rabi Nachman
ale jak mam go znaleźć
wśród tyłu popiołów*

↑ Z. Herbert, *Pan Cogito szuka rady. Mr. Cogito Seeks Advice*, Wydawnictwo a5, Kraków 2019, s. 74.

KOMENTARZ

Wiersz Zbigniewa Herberta ukazuje różnicę pomiędzy mądrością a nauką. Podmiot liryczny, którego możemy utożsamić z autorem, jest człowiekiem wykształconym, wiele wie o świecie z książek, zna odpowiedzi naukowe dotyczące świata. Jednak autor odczuwa brak, pustkę, niedosyt tych odpowiedzi. Nie znajduje w nich pociechy. Intuicja podpowiada mu, że nauka jest w niektórych przypadkach niewystarczająca, nie daje ostatecznych, satysfakcjonujących człowieka odpowiedzi. Tu potrzeba czegoś więcej niż wiedzy naukowej. Potrzeba mądrości, doświadczenia, wiary, zaufania. Autor szuka jakiegoś nauczyciela, przewodnika, kogoś, kto przeprowadzi go przez zwątpienie, pustkę i cierpienie, które go ogarnęło. Rabi Nachman, którego wspomina jako człowieka mądrego, u którego znalazłby pocieszenie, jest dawno w świecie umarłych. Autor nie potrafi odwołać się do niego po wszystkim, co przeżył.

III. NAUCZANIE

3.1. NAUCZANIE FILOZOFICZNE

Mądrość była pojmowana w filozofii w bardzo odmienny sposób. U Platona była równoznaczna z wiedzą oraz z umiejętnością podejmowania właściwych decyzji. Te poglądy odrzucił Arystoteles, który zauważył, że sama wiedza zazwyczaj jest niewystarczająca, potrzeba również określonych predyspozycji psychicznych. Stoicy pojmowali mądrość jako wiedzę, którą mogą nabyć nieliczni poprzez naukę. Chrześcijańscy filozofowie utożsamiali mądrość z miłością do Boga i ludzi,

lub jako jeden z Bożych przymiotów. Dla św. Augustyna była rodzajem daru, który otrzymują od Boga wybrani. Święty Tomasz z Akwinu uważał, że mądrości nabywa się poprzez cnotliwe i pracowite życie. Od Kartezjusza było to pojęcie rzadko używane w filozofii ze względu na jego niejasność i niedefiniowalność. Podejście racjonalistyczne ujmuje mądrość jako połączenie naszych indywidualnych zdolności, potencjału z okolicznościami, z którymi przyszło nam się zmierzyć. To intuicyjnie ujęcie wydaje się bardzo bliskie cywilizacji zachodnio-europejskiej, ponieważ uwzględnia rolę doświadczenia w nabywaniu mądrości. Stanisław Kamiński, metodolog i filozof, zgrupował wiedzę racjonalną w trzy typy: wiedzę potoczną, wiedzę naukową i wiedzę mądrościową. „Nie da się zaprzeczyć, iż wiele z istniejących nauk wyrosło z praktycznych zainteresowań życia codziennego, choć z pewnością były też inne bodźce ich rozwoju (E. Nagel). Na podstawie zdrowego rozsądku kształtował się sposób racjonalnego badania jako rozszerzenie i zorganizowanie tego pierwszego (T.H. Huxley). Nauka w tym kontekście jawi się jako niekończące się usiłowanie wyjścia w poznaniu poza konkretność, fragmentaryczność, niedokładność i codzienność w celu dopełnienia i powiązania wiedzy potocznej (K. Holzkamp)”¹.

3.2. NAUCZANIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Mądrość jest taką cechą osobowości człowieka, która polega na ukierunkowaniu jego rozumu na system wartości uniwersalnych, wartości ogólnoludzkich. Mądrością jest zarówno wybór tychże wartości, jak i posługiwanie się rozumem w ich realizowaniu². Młody człowiek, wchodząc w dorosłość, rozwija się pod względem edukacyjnym, nabiera mądrości i wiedzy. Zdobywa zawód i kompetencje przydatne w dorosłym życiu. Jest to rozwój o charakterze intelektualnym. Jednocześnie jego rozwój powinien dotyczyć sfery moralnej, umiejętności dobrego, prawnego życia (mądrość). Bardzo istotne jest, aby obie te sfery szły w parze i się uzupełniały, co nie zawsze ma miejsce. Dojrzałość człowieka polega na tym, że zarówno sfera moralna, jak i intelektualna są rozwinięte.

3.3. NAUCZANIE PSYCHOLOGICZNE

Psychologia nie ma jednoznacznej definicji mądrości. Wydaje się, że mądrość jest czymś niejednoznacznym, co umyka rozumieniu naukowemu. W psychologii znane jest pojęcie inteligencji, choć jest to pojęcie naturalne, wtórnie zaadaptowane do nauki. Potoczne rozumienie inteligencji obejmuje: umiejętność

1 S. Kamiński, *Nauka i metoda. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, wyd. TN KUL, Lublin 1998, s. 26.

2 Por. W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007.

rozwiązywania problemów praktycznych, zdolności werbalne i kompetencje społeczne. Jednakże mądrość jest czymś więcej niż tylko tym, co zostało powyżej wymienione. Mądrość obejmuje również sferę duchową, dojrzałość osobową, moralną, wewnątrzsterowność, empatię itp. Mądrość to również umiejętność podejmowania trafnych działań w najtrudniejszych sytuacjach, z uwzględnieniem wielu czynników. Podstawą mądrości jest bogata wiedza, zarówno wyuczona, jak i będąca efektem głębokiego przetworzenia doświadczeń życiowych, potrafiąca uwzględnić jednoczesny wpływ wielu czynników na efekt określonego działania. Zarówno inteligencja, jak i mądrość opierają się na zdolności abstrahowania i wyobraźni. Uczenie się z doświadczenia również wymaga abstrahowania, które sprowadza się do sformułowania pewnej ogólnej reguły. A to moglibyśmy nazwać mądrością.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Słowo Boże mówi nam, że Bóg jest Mądrością. Poza tym, że Bóg posiada wszelką wiedzę na temat świata, jest On przede wszystkim Mądrością. Wierzymy, że wszystkie Jego decyzje są dobre i właściwe. Bóg jest Panem świata, jest jego Stwórcą, a jednocześnie zarządza nim mądrze i z miłością. W Księdze Hioba czytamy, że Bóg ma mądre serce i wielką moc. Nikt nie jest w stanie mu się przeciwstawić (por. Hi 9,4). W dwunastym rozdziale tej Księgi czytamy zaś: „U Niego jest mądrość i potęga, On ma radę i rozum” (Hi 12,13). Prorok Izajasz przedstawia swoje rozumienie darów Ducha Bożego (por. Iz 11,2). Jest to duch mądrości, rozumu, rady i mocy, duch poznania i bojaźni Pana. Widzimy więc, że Mądrość Boża jest czym innym niż to, co zwykle człowiek zwykł nazywać mądrością. Jest to mądrość przewyższająca wszelką wiedzę czy intelekt. Dla nas, ludzi niezbadane są Jego drogi. Powinniśmy podążać ścieżką mądrości Bożej. Szukać tej Bożej, nie ludzkiej, mądrości.

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Cechą wyróżniającą tekst biblijny jest przeświadczenie, że istnieje głęboka i nierozzerwalna jedność między poznaniem rozumowym a poznaniem wiary. Świat i to, co w nim zachodzi, a także historia i różne doświadczenia w życiu narodu to rzeczywistości, które należy postrzegać, analizować i oceniać przy pomocy środków właściwych rozumowi, tak jednak, aby wiara nie została wyłączona z tego procesu. Wiara wkracza nie po to, by pozbawić rozum autonomii albo ograniczyć przestrzeń jego działania, lecz po to tylko, by uzmysłowić człowiekowi, że w tych

wydarzeniach objawia się i działa Bóg Izraela. Dogłębne poznanie świata i dziejowych wydarzeń nie jest zatem możliwe, jeśli człowiek nie wyznaje zarazem wiary w Boga, który w nich działa. Wiara wyostreza wewnętrzny wzrok i otwiera umysł, pozwalając mu dostrzec w strumieniu wydarzeń czynną obecność Opatrzności.

↑ FR 16.

Dołącza się do tego dynamika mediów i świata cyfrowego, gdy staje się wszechobecna, nie sprzyjając rozwojowi zdolności do mądrego życia, głębokiego myślenia, wielkodusznego miłowania. Wielkim mędrcom przeszłości groziłoby w tym kontekście, że będą świadkami, jak ich mądrość jest przytłumiana pośród rozpraszającego zgiełku informacyjnego. Konieczny jest wysiłek, aby środki te stały się bodźcem do nowego rozwoju kulturalnego ludzkości, a nie degradacją jej najgłębszego bogactwa. Prawdziwej mądrości, owocu refleksji, dialogu i wielkodusznego spotkania między ludźmi, nie osiąga się jedynie na drodze gromadzenia danych, prowadzącego do przesytu i zamętu w swego rodzaju skażeniu umysłowym.

↑ LS 47.

4.3. PISMO ŚWIĘTE

*Szczęśliwy mąż, który się troszczy o mądrość
i który rozumnie się zastanawia,
który rozważa drogi jej w swym sercu
i zastanawia się nad jej tajnikami.
Wyjdź za nią jak tropiciel
i na drogach jej przygotuj zasadzkę!
Kto zaglądać będzie przez jej okna,
kto słuchać przy jej drzwiach;
kto zamieszka blisko jej domu
i wbije kołek w jej ściany;
kto postawi blisko niej swój namiot
i zajmie miejsce w siedzibie szczęścia,
umieści swe dzieci pod jej dachem
i pod jej gałęziami będzie przebywał,
tego zastoni ona przed żarem,
a on odpoczywać będzie w jej chwale.*

↑ Syr 14,20-27.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Prawda Boga jest Jego mądrością, która kieruje całym porządkiem stworzenia i rządzenia światem. Tylko Bóg, który stworzył niebo i ziemię, może sam dać prawdziwe poznanie każdej rzeczy stworzonej w jej relacji do Niego.

↑ KKK 216.

V. LITERATURA

Buczyńska-Garewicz H., *Uczucia i rozum w świecie wartości*, wyd. IFiS PAN, Warszawa 2003.

Collins H., *Czy wszyscy jesteśmy ekspertami?*, tłum. i oprac. naukowe E. Bińczyk, J. Grygieńć, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018.

Greenspan S.I., Benderly B.L., *Rozwój umysłu. Emocjonalne podstawy inteligencji*, tłum. M. Koraszewska, wyd. Rebis, Poznań 2000.

Herbert Z., *Pan Cogito szuka rady. Mr. Cogito Seeks Advice*, Wydawnictwo a5, Kraków 2019.

Houghton J., *Poszukiwanie Boga. Czy nauka może pomóc?*, tłum. A. Wójcik, wyd. W drodze, Poznań 2000.

Franciszek, *Encyklika Laudato si'*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.

Idee i ludzie demokracji. Nauka i mądrość, red. P. Bytniewski, M. Kuszyk-Bytniewska, J. Mizińska, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004.

Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 823-920.

Kamiński S., *Nauka i metoda. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, wyd. TN KUL, Lublin 1998.

Maritain J., *Nauka i mądrość*, tłum. M. Reutt, wyd. Fronda i Apostolicum, Warszawa-Ząbki 2005.

Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007.

Świat nauki współczesnej 2, tłum. A. Bernat, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.

BIBLIOGRAFIA

I. LITERATURA PODMIOTU

1. DOKUMENTY PAŃSTWOWE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, ze zm.

Konwencja o prawach dziecka. Przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526, ze zm.

Ministerstwo Edukacji i Nauki, *Działania edukacyjno-wychowawcze w szkołach*, 17.01.2019, „Serwis Rzeczypospolitej Polskiej”, [online:] <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/dzialania-edukacyjno-wychowawcze-w-szkolach> [dostęp: 30.03.2022].

Ministerstwo Edukacji Narodowej o programie wychowawczym szkoły, red. J. Dobrzyńska, „Biblioteczka Reformy” nr 37, wyd. MEN. Biuro Administracyjne, Warszawa 2001.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. 2017, poz. 356, [online:] <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000356/O/D20170356.pdf> [dostęp: 14.03.2022].

Ustawa z dnia 25.02.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jedn. Dz.U. 2020, poz. 1359.

2. NAUCZANIE KOŚCIOŁA

2.1. PISMO ŚWIĘTE

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

2.2. DOKUMENTY KOŚCIOŁA POWSZECHNEGO

Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej*, w: *Służyć wzrastaniu w prawdzie i miłości. Wybór dokumentów Kościoła na temat szkoły katolickiej i wychowania*, wyd. AA, Kraków 2009, s. 431–476.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Papieska Rada ds. Rodziny, *Rodzina a ludzka prokreacja*, tłum. K. Lubowicki, wyd. Fundacja Vita Familiae, Warszawa 2008.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, red. K. Ryczan, J. Kupny, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim [Gravissimum educationis]*, w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, red. M. Przybył, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314–324.

2.3. DOKUMENTY I NAUCZANIE PAPIESKIE

Benedykt XVI, *Adhortacja Verbum domini. O Słowie Bożym w życiu i misji Kościoła*, Wydawnictwo M, Kraków 2010.

Benedykt XVI, *Bądźcie zwiastunami i świadkami nadziei. Przemówienie podczas spotkania z artystami*, 21.11.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/artystyści_21112009.html [dostęp: 20.01.2022].

Benedykt XVI, *Dzieci i środki komunikowania: wyzwanie dla wychowania. Orędzie Benedykta XVI na 41. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, 20.05.2007, [online:] <https://papież.wiara.pl/doc/380215.Orędzie-Benedykta-XVI-na-41-Swiatowy-Dzień-Srodkow-Spolecznego/3> [dostęp: 20.01.2022].

Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Benedykt XVI, *Encyklika Deus Caritas est*, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2006.

Benedykt XVI, *Encyklika Spe salvi*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Benedykt XVI, *Już nie służy, ale przyjaciele. Homilia w uroczystość Świętych Apostołów Piotra i Pawła i 60. rocznicę święceń kapłańskich Benedykta XVI*, 29.06.2011, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/ppawła_29062011.html [dostęp: 29.03.2022].

- Benedykt XVI, *Kontemplacja piękna dzieł sztuki drogą do Boga*, [online:] <https://papiez.wiara.pl/doc/934657.Kontemplacja-piekna-dziel-sztuki-droga-do-Boga> [dostęp: 14.02.2022].
- Benedykt XVI, *Przyjście Pana. Rozważania papieskie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2018.
- Benedykt XVI, *Rodzina niezastąpionym dobrem dla narodów. Homilia Benedykta XVI wygłoszona podczas czuwania modlitewnego w Walencji – podróż na Światowe Spotkanie Rodzin*, 8.07.2006, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/walencja_czuwanie_08072006.html [dostęp: 30.03.2022].
- Benedykt XVI, *Zawierzamy się Maryi, Matce Łaskawej*, 1.09.2006 – *Altötting. Msza św. w sanktuarium maryjnym*, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/bawaria_altotting_11092006.html [dostęp: 19.01.2022].
- Franciszek, *Adhortacja Amoris laetitia*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.
- Franciszek, *Audiencja generalna. Tydzień młodzieży w Rio de Janeiro*, 21.07.2013, w: *Co Franciszek myśli o...?*, wybór i oprac. K. Pytlarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 78.
- Franciszek, *Być artystą*, 28.03.2001, w: J.M. Bergoglio, *Kwiatki papieża Franciszka*, tłum. X. Bordas i in., Wydawnictwo M, Kraków 2013, s. 19.
- Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.
- Franciszek, *Encyklika Laudato si'*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2015.
- Franciszek, *Encyklika Lumen fidei*, Wydawnictwo św. Stanisława BM, Kraków 2013.
- Franciszek, *Miłosierdzie drogą sprawiedliwości. Katecheza podczas audiencji generalnej. Cykl katechez o miłosierdziu w perspektywie biblijnej*, 3.02.2016, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/audiencje/ag_03022016.html [dostęp: 18.01.2022].
- Franciszek, *Miłość do ojczyzny jest miłością do matki. Przemówienie do Młodych, Chile*, 17.01.2018, [online:] https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2018/january/documents/papa-francesco_20180117_cile-maipu-giovani.html [dostęp: 13.01.2022].
- Franciszek, *Msza św. w Domu św. Marty. Bez gadaniny, bez lęku*, 13.04.2013, w: *Co Franciszek myśli o...?*, wybór i oprac. K. Pytlarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 50.

- Franciszek, *Prawda, Dobro i Piękno*, 19.03.2013, w: J.M. Bergoglio, *Kwiatki papieża Franciszka*, tłum. X. Bordas i in., Wydawnictwo M, Kraków 2013, s. 99.
- Franciszek, *Słowo: objawiające i twórcze*, 28.03.2001, w: J.M. Bergoglio, *Kwiatki papieża Franciszka*, tłum. X. Bordas i in., Wydawnictwo M, Kraków 2013, s. 18.
- Franciszek, *Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuskami. Wiarygodni i konsekwentni*, 6.07.2013, w: *Co Franciszek myśli o...?*, wybór i oprac. K. Pytlarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 138.
- Franciszek, *Wielka sztuka sakralna najlepszą drogą do wiary*, [online:] <https://www.ekai.pl/wielka-sztuka-sakralna-najlepsza-droga-do-wiary/> [dostęp: 14.02.2022].
- Jan Paweł II, *Adhortacja Ecclesia in Eucharistia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 859-914.
- Jan Paweł II, *Adhortacja Familiaris consortio*, w: tegoż, *Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. M. Romanek, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 91-216.
- Jan Paweł II, *Encyklika Centesimus annus*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 461-530.
- Jan Paweł II, *Encyklika Dives in misericordia*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 57-99.
- Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 639-752.
- Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 823-920.
- Jan Paweł II, *Encyklika Laborem exercens*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 101-154.
- Jan Paweł II, *Encyklika Redemptor hominis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 1-53.

- Jan Paweł II, *Encyklika Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1996, s. 319–376.
- Jan Paweł II, *Encyklika Veritatis splendor*, w: tegoż, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, red. S. Małysiak, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2005, s. 531–637.
- Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Olsztyn, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 665–673.
- Jan Paweł II, *List apostolski Mulieris dignitatem z okazji Roku Maryjnego o godności i powołaniu kobiety*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 290–330.
- Jan Paweł II, *List Dies Domini*, w: tegoż, *Dzieła zebrane. Listy*, t. 3, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 450–487.
- Jan Paweł II, *List do artystów*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 490–501.
- Jan Paweł II, *List do młodych Parati semper*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251–275.
- Jan Paweł II, *List do rodzin Gratissimam sane*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358–399.
- Jan Paweł II, *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich*, wyd. Katolicka Agencja Informacyjna Hachette Livre Polska, Warszawa 2008.
- Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, rozm. przepr. V. Messori, Wydawnictwo KUL, Lublin 2018.
- Jan Paweł II, *Pokój i młodzi idą razem. Orędzie na XVIII ŚDP – 1985 r.*, Watykan, 1.01.1985, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 4, *Konstytucje apostolskie. Listy motu proprio i bulle. Orędzia na światowe dni*, red. P. Ptasznik, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 716–717.
- Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w Parlamencie*, Warszawa, 11.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 1080–1087.
- Jan Paweł II, *Rola kina w kształtowaniu osobowości człowieka. Przemówienie do uczestników sympozjum nt. Kino nośnikiem wartości duchowych i kulturowych.*

1.12.1997, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/kino_01121997.html [dostęp: 7.02.2022].

Jan Paweł II, *Świat kultury i sztuki jest powołany do budowania człowieka. Przemówienie po wystuchaniu koncertu w teatrze „La Scala”, Mediolan, 21.05.1983*, w: tegoż, *Wiara i kultura*, oprac. red. M. Radwan, S. Wylęzek, T. Gorzkula, wyd. RW KUL, Rzym-Lublin 1988, s. 200-204.

Jan Paweł II, *Świat pozbawiony sztuki z trudem otwiera się na wiarę i na miłość. Homilia wygłoszona w czasie Mszy świętej dla artystów*, Bruksela, 20.05.1985, wybór i oprac. M. Radwan, S. Wylęzek, T. Gorzkula, Wydawnictwo RW KUL, Rzym-Lublin 1988, s. 276-285.

Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury. Przemówienie w UNESCO*, Paryż, 2.06.1980, w: tegoż, *Wiara i kultura*, oprac. red. M. Radwan, S. Wylęzek, T. Gorzkula, wyd. RW KUL, Rzym-Lublin 1988, s. 51-68.

II. LEKTURY SZKOLNE

Białoszewski M., *„Oho” i inne wiersze: opublikowane po roku 1980*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2017.

Borges J.L., *Alef*, tłum. A. Sobol-Jurczykowski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2020.

Borges J.L., *Fikcje*, tłum. A. Sobol-Jurczykowski, S. Zembuszki, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2019.

Bursa A., *Z zabaw i gier dziecięcych*, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 96.

Camus A., *Dzuma*, tłum. J. Guze, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2020.

Czapski J., *Na nieludzkiej ziemi*, wyd. Editions Spotkania, Paryż 1984.

Dukaj J., *Katedra*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2020.

Eco U., *Dzieło otwarte*, tłum. J. Gałuszka, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 67.

- Eco U., *Imię Róży*, tłum. A. Szymanowski, Wydawnictwo Noir Sur Blanc, Warszawa 2017.
- Herbert Z., *Mona Liza*, w: tegoż, *Wiersze wybrane*, wybór i oprac. R. Krynicki, Wydawnictwo a5, Kraków 2005, s. 114-115.
- Herbert Z., *Pan Cogito szuka rady. Mr. Cogito Seeks Advice*, Wydawnictwo a5, Kraków 2019.
- Hrabal B., *Czuły barbarzyńca: teksty pedagogiczne*, tłum. A. Kaczorowski, wyd. Czuły Barbarzyńca Press, Warszawa 2014.
- Hrabal B., *Przerwy*, tłum. P. Godlewski, wyd. Czuły Barbarzyńca Press, Warszawa 2011.
- Ionesco E., *Lekcja*, tłum. J. Błoński, w: tegoż, *Łysa śpiewaczka. Lekcja. Krzesła*, tłum. J. Lisowski, J. Błoński, J. Kosiński, Wydawnictwo Świat Literacki, Izabelin b.r., s. 97-100.
- Ionesco E., *Łysa śpiewaczka. Lekcja. Krzesła*, tłum. J. Lisowski, J. Błoński, J. Kosiński, Wydawnictwo Świat Literacki, Izabelin b.r.
- Kaczmarek J., *Alternatywa*, w: tegoż, *Między nami. Wiersze zebrane*, red. M. Nalewski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017, s. 338.
- Kaczmarek J., *Ballada czarno-biała*, w: tegoż, *Między nami. Wiersze zebrane*, red. M. Nalewski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017, s. 393-394.
- Kaczmarek J., *Ci wszyscy ludzie*, w: tegoż, *Między nami. Wiersze zebrane*, red. M. Nalewski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017, s. 477.
- Kaczmarek J., *Pięć głosów z kraju. Protest*, w: tegoż, *Między nami. Wiersze zebrane*, red. M. Nalewski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017, s. 474.
- Kaczmarek J., *Wywiad z emerytem*, w: tegoż, *Między nami. Wiersze zebrane*, red. M. Nalewski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017, s. 378.
- Kapuściński R., *Podróże z Herodotem*, wyd. Czytelnik, Warszawa 2021.
- Konwicki T., *Mała apokalipsa*, wyd. Mediasat Poland, Kraków 2004.
- Kotarbiński T., *Medytacje o życiu godziwym*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1986.
- Krall H., *Zdążyć przed Panem Bogiem*, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 42.

- Lem S., *Wizja lokalna*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2020.
- Libera A., *Madame*, wyd. Znak, Kraków 2004.
- Lipska E., *Dyktando*, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 99.
- Mackiewicz J., *Droga donikąd*, wyd. Kontra, Londyn 1993.
- Mill J.S., *Utylitaryzm o wolności*, tłum. M. Ossowska, A. Kurlandzka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Miłosz Cz., *Moja wierna mowa*, w: tegoż, *Wiersze wszystkie*, red. A. Szulczyńska, wyd. Znak, Kraków 2018, s. 608–609.
- Mrożek S., *Artysta*, wyd. Noir Sur Blanc, Warszawa 2020.
- Mrożek S., *Tango*, wyd. Noir Sur Blanc, Warszawa 2020.
- Nowakowski M., *Raport o stanie wojennym*, Zakłady Wydawnicze Versus, Białystok 1990.
- Orwell G., *Rok 1984*, tłum. K. Mazurek, Wydawnictwo Greg, Kraków 2021.
- Osiecka A., *Komu weselne dzieci*, w: tejże, *Najpiękniejsze wiersze i piosenki*, wybór M. Włodarski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2016, s. 201–202.
- Osiecka A., *Liryka po polsku*, w: tejże, *Najpiękniejsze wiersze i piosenki*, wybór M. Włodarski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2016, s. 51.
- Osiecka B., *Dajmy zaskoczyć się miłości*, w: tejże, *Najpiękniejsze wiersze i piosenki*, wybór M. Włodarski, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2016, s. 177–179.
- Poświatowska H., *Wszystkie wiersze*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2020.
- Shore D., *Dr House*, w: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 151.
- Stachura E., *Życie to nie teatr*, w: tegoż: M. Chmiel, R. Pruszczyński, A. Równy, *Ponad słowami. Podręcznik do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony. Klasa 3*, wyd. Nowa Era, Warszawa 2020, s. 97–98.
- Stasiuk A., *Opowieści galicyjskie*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2018.
- Strykowski J., *Austeria*, Wydawnictwo Austeria, Kraków–Budapeszt–Syrakuzy 2020.

Szyborska W., *Koniec i początek*, wyd. Znak, Kraków 2015.

Szyborska W., *Nic dwa razy*, w: tejże, *Wiersze wybrane*, wybór i układ Autorki, Wydawnictwo a5, Kraków 2020, s. 28–29.

Tokarczuk O., *Profesor Andrews w Warszawie. Wyspa*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2020.

Tyrmand L., *Dziennik 1954*, wyd. Polonia Book Fund, Londyn 1980.

III. LITERATURA PRZEDMIOTU

Abbadie L., Baudouin M., *Las. Środowisko żywe*, tłum. J. Proćków, wyd. Ossolineum, Warszawa 2017.

Adamski F., *Człowiek – istota religijna i rodzinna. Analizy socjologiczne*, Wydawnictwo Petrus, Kraków 2013.

Aktywność zawodowa i edukacyjna a obowiązki rodzinne w Polsce. W świetle badań empirycznych, red. I.E. Kotowska, U. Sztanderska, I. Wóycicka, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007.

Albińska E., *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.

Ambroziak K., Kołakowski A., Siwek K., *Depresja nastolatków. Jak rozpoznać, zrozumieć i pokonać*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2019.

Antonelli M., *W poszukiwaniu zagubionego ciała. Zaproszenie do refleksji*, tłum. K. Kozak, wyd. Jedność, Kielce 2006.

Aronson E., *Człowiek istota społeczna*, tłum. J. Radzicki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, t. I, tłum. D. Gromska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Arystoteles, *Retoryka. Poetyka*, tłum. H. Podbielski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1988.

Augustyn J., *Integracja seksualna. Przewodnik w poznawaniu i kształtowaniu własnej seksualności*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1998.

Augustyn J., *Przewodnik po przyjaźni*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Augustyn J., *W trosce o czyste sumienie*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2019.

- Autorytet prawdy. Wychowanie dzieci i młodzieży*, red. M. Ryś, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2006.
- Babik M., *Słownik biblijny. Matężństwo, rodzina, seksualność*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.
- Bajda J., *Rodzina miejscem Boga i człowieka. Wokół zagadnienia integralnego powołania rodziny*, wyd. Fundacja „Pomoc Rodzinie”, Łomianki 2005.
- Balthasar H.U. von, *Wieńczysz rok darami swojej dobroci*, tłum. E. Marszał, J. Zakrzewski, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999.
- Bauman Z., *Sztuka życia*, tłum. T. Kunz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2009.
- Bejda H., *Jan Paweł II. Rozmowy z Matką Bożą*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2011.
- Białobok J., *Heroiczność cnót w aspekcie prawa kanonicznego*, „Prawo Kanoniczne” 19/3-4, 1976, s. 327-336.
- Biernat T., *Społeczno-kulturowe uwarunkowania światopoglądu młodzieży w okresie transformacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2006.
- Birch A., Malim T., *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, tłum. J. Łuczyński, M. Olejnik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Błasiak A., *Aksjologiczne aspekty procesu wychowania. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.
- Błaszczyk I., *Seneka o wychowaniu w rodzinie rzymskiej*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2003.
- Boczar M., *Wartości w kulturze czynnikami ukierunkowującymi edukację (w kontekście pedagogiki B. Nawroczyńskiego)*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukułowicz, M. Nowak, wyd. TN KUL, Lublin 1997, s. 157-158.
- Bonhoeffer D., *O odpowiedzialności*, tłum. J. Filek, wyd. Znak, Kraków 2001.
- Bonowicz W., *W stronę Nazaretu – rozmowa ze Stefanem Swieżawskim*, [online:] <https://tischner.pl/w-strone-nazaretu-rozmowa-ze-stefanem-swiezawskim/> [dostęp: 25.01.2022].
- Buczyńska-Garewicz H., *Uczucia i rozum w świecie wartości*, wyd. IFiS PAN, Warszawa 2003.
- Burghardt W.J., *Sprawiedliwość. Globalna perspektywa*, tłum. A. Krzynówek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

- Chałas K., Kowalczyk S., *Wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym. Naród. Ojczyzna. Patriotyzm. Państwo. Pokój*, wyd. Jedność, Kielce 2006.
- Chałas K., *Wartość prawdy czynnikiem wzmacniania bezpieczeństwa szkolnego/edukacyjnego*, w: *Edukacyjne wymiary bezpieczeństwa*, red. J. Michalski, M. Wolińska, Wydawnictwo Naukowe Mazowieckiej Uczelni Publicznej w Płocku, Płock 2021, s. 17-31.
- Chapman E.N., *Postawa życiowa twoją najcenniejszą wartością. Praktyczny poradnik stosunków międzyludzkich*, tłum. H. Rudowicz, wyd. Studio Emka, Warszawa 1995.
- Chmielnicki N., *Praktyka życiowa a światopogląd*, „Folia Philosophica” 4, 1987, s. 123-136, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Folia_Philosophica/Folia_Philosophica-r1987-t4/Folia_Philosophica-r1987-t4-s123-136/Folia_Philosophica-r1987-t4-s123-136.pdf [dostęp: 30.03.2022].
- Chrostowski W., *Bo piękno na to jest by zachwycało. Jan Paweł II w kulturze polskiej*, wyd. Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 2004.
- Chyrowicz B., *Metodologia bioetyki*, „Diametros” 42(2014), s. 1-29, [online:] <https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Diametros/Diametros-r2014-t-n42/Diametros-r2014-t-n42-s1-28/Diametros-r2014-t-n42-s1-28.pdf> [dostęp: 7.03.2022].
- Ciąża i narodziny fundamentem przyszłości dziecka. Zagadnienie interdyscyplinarne*, red. E. Lichtenberg-Kokoszka, E. Janiuk, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012.
- Collins H., *Czy wszyscy jesteśmy ekspertami?*, tłum. i oprac. naukowe E. Bińczyk, J. Grygieńć, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018.
- Cotton Ch., *Fotografia jako sztuka współczesna*, tłum. M. Buchta, P. Nowakowski, P. Paliwoda, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2010.
- Cudak H., *Rola matki w zaspokajaniu potrzeb emocjonalnych dzieci*, „Pedagogika Rodziny” 2012,2/1, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pedagogika_Rodziny/Pedagogika_Rodziny-r2012-t2-n1/Pedagogika_Rodziny-r2012-t2-n1-s21-29/Pedagogika_Rodziny-r2012-t2-n1-s21-29.pdf [dostęp: 8.03.2022].

- Cucci G., *Siła słabości. Depresja. Kryzys. Agresja*, tłum. K. Stopa, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2016.
- Czapiński J., *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2021.
- Człowiek, osoba, płęć. Praca zbiorowa*, red. M. Wójcik, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 1998.
- Czyżowska D., *Sprawiedliwość i troska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.
- Dantini M., *Sztuka współczesna*, tłum. T. Łozińska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Danto A.C., *Świat sztuki: pisma z filozofii sztuki*, tłum., oprac. i wstępem opatrzył L. Sosnowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.
- Danto A.C., *Po końcu sztuki. Sztuka współczesna i zatarcie się granic tradycji*, tłum. M. Salwa, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2013.
- Dayton T., *Szczęśliwe macierzyństwo*, tłum. A. Tomala, wyd. Esprit, Kraków 2006.
- Derdziuk A., *Prawda, dobro, sumienie*, wyd. TN KUL Jana Pawła II, Lublin 2019.
- Dobro i zło z perspektywy psychologii społecznej*, zebrali i oprac. A.G. Miller, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.
- Doubinin N., *Świętego Franciszka z Asyżu braterstwo z przyrodą*, wyd. Bamka Studio Komputerowo-Wydawnicze, Lublin-Łódź-Moskwa 2000.
- Dudziak U., *Edukacja czy wychowanie seksualne?*, „Wychowawca” 2009, nr 4, s. 8-9.
- Dudziak U., *Wychowanie do miłości. Materiały dla nastolatków, ich rodziców i nauczycieli*, wyd. Educator, Częstochowa 2002.
- Dzidek T., *Funkcje sztuki w teologii*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013.
- Dziemidok B., *Tatarkiewicz*, [online:] http://www.ptta.pl/pef/pdf/t/tatarkiewicz_w.pdf [dostęp: 7.03.2022].
- Dziewiecki M., *Cielesność, płciowość, seksualność*, wyd. Jedność, Kielce 2000.
- Dziewiecki M., *Seksualność – błogostawieństwo czy przekleństwo?*, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2004.

- Edukacyjna wspólnota na rzecz społeczeństwa dla wszystkich*, red. A. Sajdak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.
- Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003.
- Etyczna antropologia społeczna wobec nowych wyzwań polskich i europejskich. Materiały z sympozjum naukowego Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku*, red. M. Włosiński, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku, Włocławek 2004.
- Fabjański M., *Stoicyzm uliczny*, wyd. Znak Litera Nova, Kraków 2021.
- Fromm E., *O sztuce miłości*, tłum. A. Bogdański, wyd. Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2008.
- Galarowicz J., *Blask godności. O etyce Karola Wojtyły i nie tylko*, wyd. Antyk, Warszawa 2005.
- Gałkowski J., *Ziemski los człowieka. Jana Pawła II myśl o pracy*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2004.
- Gałkowski S., *Czy autorytet niszczy naszą autonomię?*, „Filozofuj!” 2017 nr 5(17), s. 9-11, [online:] <https://filozofuj.eu/stanislaw-galkowski-autorytet-niszczy-nasza-autonomie/> [dostęp: 30.03.2022].
- Gasparino A., *Seksualność darem Boga. Rozmowy z młodzieżą na temat etyki seksualnej*, tłum. T. Chudecki, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1998.
- Gelsinger P., *Tajniki żonglerki: jak znaleźć równowagę między pracą, wiarą i rodziną?*, tłum. A. Gomola, wyd. W drodze, Poznań 2010.
- Godzenie życia zawodowego z rodzinnym. Dobre praktyki z Finlandii, Polski i Hiszpanii*, red. C. Sadowska-Snarska, E. Brajczewska-Rębowska, E. Skibicka-Sokołowska, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Białystok 2007.
- Gogacz M., *Człowiek i jego relacje (materiały do filozofii człowieka)*, wyd. Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1985.
- Goleman D., *Inteligencja emocjonalna w praktyce*, tłum. A. Jankowski, wyd. Media Rodzina, Poznań 2007.
- Goleman D., *Inteligencja emocjonalna*, tłum. A. Jankowski, wyd. Media Rodzina, Poznań 2012.
- Gołębski F., *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Góralczyk P., *Wychowawcza etyka seksualna*, wyd. Apostolicum, Ząbki 2000.

- Grabarska T., *A bliźniego swego...*, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz 2001.
- Granat W., *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.
- Greenspan S.I., Benderly B.L., *Rozwój umysłu. Emocjonalne podstawy inteligencji*, tłum. M. Koraszewska, wyd. Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2000.
- Gross F., *Wartości, nauka i świadectwa epoki*, wyd. IFIS PAN, Warszawa 2002.
- Grün A., *Mała książeczka o prawdziwej radości życia*, tłum. E.A. Piasta, wyd. Jedność, Kielce 2010.
- Grün A., *Odnaleźć radość życia – nadać sens codzienności. Duchowe drogi do uporządkowania życia*, tłum. A. Sibilak, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2007.
- Grün A., Zeitz J., *Bóg, pieniądze i sumienie. Dialogi mnicha z menedżerem*, tłum. E. Skowrońska, Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2011.
- Grześkowiak J., *Ciało, seksualność, cierpienie*, wyd. TN KUL Jana Pawła II, Lublin 2013.
- Gurycka A., *Światopogląd młodzieży*, wyd. Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa 1991.
- Hajduk Z., *Nauka a wartości. Aksjologia nauki, aksjologia epistemiczna*, wyd. TN KUL, Lublin 2008.
- Harris J.R., *Każdy inny. O naturze ludzi i niepowtarzalności człowieka*, tłum. A. Nowak, wyd. Smak Słowa, Sopot 2010.
- Hass M., *Niezniszczalni. Rozwój po traumie*, tłum. L. Białek, wyd. Charaktery, Kielce 2017.
- Hauk D., *Łagodzenie konfliktów w szkole i w pracy z młodzieżą. Poradnik do treningu mediacji*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2002.
- Hayes L., Bailey A., Ciarrochi J., *W pułapce myśli – dla nastolatków. Jak skutecznie poradzić sobie z depresją, stresem i lękiem*, tłum. A. Cioch, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2020.
- Heidegger M., *Bycie i czas. Biblioteka współczesnych filozofów*, tłum. B. Baran, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Heller M., *Czas i przyczynowość*, wyd. TN KUL, Lublin 2002.
- Heller M., *Filozofia przyrody. Zarys historyczny*, wyd. Znak, Kraków 2004.

- Historia piękna*, red. U. Eco, tłum. A. Kuciak, wyd. Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2005.
- Hoggazrd L., *Jak być szczęśliwym?*, tłum. E. Jagła, wyd. Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2010.
- Homo religiosus a psychologia*, red. A. Pankalla, wyd. Kunke Poligrafia, Poznań 2015.
- Houghton J., *Poszukiwanie Boga. Czy nauka może pomóc?*, tłum. A. Wójcik, wyd. W drodze, Poznań 2000.
- Ideały nauki i konflikty wartości*, red. E. Chmielecka, J. Jedlicki, A. Rychard, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Szkoła Nauk Społecznych przy IFiS PAN, Warszawa 2005.
- Idee i ludzie demokracji. Nauka i mądrość*, red. P. Bytniewski, M. Kuszyk-Bytniewska, J. Mizińska, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004.
- Łowiecki M., *Krzywe zwierciadło. O manipulacji w mediach*, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Lublin 2010.
- Irek W., *Praca – zawód i powołanie*, wyd. Papieski Wydział Teologiczny, Wrocław 2009.
- Jabłoński F., *Rodzina otwarta na świat*, wyd. Inny, Gniezno 2018.
- Jacher W., *Koncepcja pracy ludzkiej w ujęciu św. Tomasza z Akwinu*, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne-r1970-t3/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne-r1970-t3-s65-76/Slaskie_Studia_Historyczno_Teologiczne-r1970-t3-s65-76.pdf [dostęp: 7.03.2022].
- Jadacka H., *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005.
- Jan Paweł II, *Wiara i kultura*, wyd. RW KUL, Rzym-Lublin 1988.
- Janik A., *Sprawiedliwość w szkole*, „Edukacja i Dialog” 2007 nr 2, s. 2-7.
- Jank A., *Istota prawdy w myśli Martina Heideggera*, [online:] <https://radikalnyslon.org/2018/05/31/istota-prawdy-w-mysli-martina-heideggera> [dostęp: 8.03.2022].
- Jarmoch E., *Człowiek pracy w filozofii Jana Pawła II*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2003.

- Jaroszyński J., *Edukacja medialna w kontekście roli autorytetów moralnych w życiu społecznym: studium teologicznopastoralne*, wyd. Polskie Stowarzyszenie Pastoralistów i Duszpasterzy im. Jana Pawła II, Warszawa 2010.
- Jaroszyński P., *Spór o piękno*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2002.
- Jelonek T., *Biblia w kulturze świata*, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2007.
- Jelonek T., *Biblijne pojęcie sacrum*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.
- Kamiński K., „Uprawa intelektu” odkrywaniem prawdy – stanowisko Stefana Swieżawskiego, „Łódzkie Studia Teologiczne” 13(2004), s. 85–94, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Lodzkie_Studia_Teologiczne/Lodzkie_Studia_Teologiczne-r2004-t13/Lodzkie_Studia_Teologiczne-r2004-t13-s85-94/Lodzkie_Studia_Teologiczne-r2004-t13-s85-94.pdf [dostęp: 25.01.2022].
- Kamiński S., *Nauka i metoda. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, wyd. TN KUL, Lublin 1998.
- Kanasz T., *Uwarunkowania szczęścia. Socjologiczna analiza wyobrażeń młodzieży akademickiej o szczęściu i udanym życiu*, Wydawnictwo APS, Warszawa 2015.
- Kawecki W., *Teologia piękna. Poszukiwanie locus theologicus w kulturze współczesnej*, wyd. Flos Carmeli Wydawnictwo Warszawskiej Prowincji Karmelitów Bosych, Poznań 2013.
- Kądziołka W., *Dialog źródłem wychowania w rodzinie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012.
- Kiereś H., *Filozofia sztuki*, s. 5, [online:] <http://www.ptta.pl/pef/pdf/f/filozofias.pdf> [dostęp: 25.01.2022].
- H. Kiereś, *Klasyczna teoria sztuki*, [online:] <http://ptta.pl/lsf/publikacje/klasycznateoriasztuki.pdf> [dostęp: 4.03.2022].
- Kiereś H., *Klasyczna („prywatywna”) teoria sztuki*, „Człowiek w Kulturze” 6–7(1995), s. 151–183, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Czlowiek_w_Kulturze/Czlowiek_w_Kulturze-r1995-t6_7/Czlowiek_w_Kulturze-r1995-t6_7-s313-330/Czlowiek_w_Kulturze-r1995-t6_7-s313-330.pdf [dostęp: 25.01.2022].
- Kiereś H., *Sztuka religijna czy sacrum w sztuce?*, „Człowiek w Kulturze” 6–7(1995), s. 313–330, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Czlowiek_w_Kulturze/Czlowiek_w_Kulturze-r1995-t6_7/Czlowiek_w_Kulturze-r1995-t6_7-s313-330.pdf

r1995-t6_7-s313-330/Czlowiek_w_Kulturze-r1995-t6_7-s313-330.pdf
[dostęp: 25.01.2022].

- Kiliszek E., *Rodzina wobec zagrożeń, rodzina wobec szans. Socjopsychopedagogika rodziny. Studium rodziny pełnej*, wyd. Difin, Warszawa 2019.
- Kisiel-Dorohinicki W., *Tylko bez nerwów. Zarządzanie stresem w pracy*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2012.
- Kluz Z., Poźniczek M., *Poznajemy tajemnice przyrody*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.
- Knopp K.A., *Inteligencja emocjonalna oraz możliwości jej rozwijania u dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2010.
- Kokoszka A., *Teologia moralna fundamentalna*, wyd. Biblos, Tarnów 2005.
- Kołąkowski L., *Mini-wykłady o maxi-sprawach. Trzy serie*, wyd. Znak, Kraków 2003.
- Kołąkowski L., *Moje słuszne poglądy na wszystko*, wyd. Znak, Kraków 2011.
- Kołąkowski L., *O co nas pytają wielcy filozofowie*, wyd. Znak, Kraków 2005.
- Komorowska-Pudło M., *Psychospołeczne uwarunkowania postaw młodzieży wobec seksualności*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015.
- Kompetencje społeczne w edukacji, pracy socjalnej i relacjach zawodowych*, red. A. M. Janiak, K. Jankowska, W. Heller, wyd. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny, Poznań–Kalisz 2012.
- Koralewicz J., Ziółkowski M., *Mentalność Polaków. Sposoby myślenia o polityce, gospodarce i życiu społecznym 1988–2000*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Collegium Civitas Press, Warszawa 2003.
- Kornas-Biela D., *Wokół początku życia ludzkiego*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2004.
- Koszowy M., *Autorytet w argumentacji i w dialogu. Teorie, modele, aplikacje*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2019.
- Kościelska M., *Sens odpowiedzialności. Perspektywa psychologa klinicznego*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Kowalczyk S., *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.

- Krasiński J., *Homo religiosus. Podmiotowo-personalistyczne ujęcie fenomenu religijnego*, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz 2002.
- Krąpiec M.A., *Człowiek i prawo naturalne*, wyd. TN KUL, Lublin 1986.
- Krąpiec M.A., *Ja – człowiek. Zarys antropologii filozoficznej*, wyd. TN KUL, Lublin 1979.
- Krąpiec M.A., *Spełniać dobro*, wyd. Fundacja Servire Veritati, Wydawnictwo Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2000.
- Krąpiec M.A., *Wolność*, w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, [online:] <http://www.ptta.pl/pef/pdf/w/wolnosc.pdf> [dostęp: 7.03.2022].
- Krokos J., *Sumienie jako poznanie. Fenomenologiczne dopełnienie Tomaszowej nauki o sumieniu*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2004.
- Krzemiński K., Beszterda R., Pilarz K. i in., *Człowiek – istota religijna. Religijność w ujęciu teologicznym*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014.
- Krzemiński K., Beszterda R., Pilarz K. i in., *Człowiek – istota religijna. Religijność w ujęciu etnologicznym*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014.
- Krzemiński K., Beszterda R., Pilarz K. i in., *Człowiek – istota religijna. Religijność w ujęciu humanistycznym*, t. 3, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014.
- Krzysztofik M., *Od Biblii do literatury. Siedemnastowieczne dzieła literackie z ksiąg Starego Testamentu*, wyd. Collegium Columbinum, Kraków 2003.
- Kulik R., *Człowiek wobec natury. Psychologia ochrony przyrody*, Wydawnictwo Klubu Przyrodników, Świebodzin 2014.
- Kultura wizualna – teologia wizualna*, red. W. Kawecki, J.S. Wojciechowski, D. Żukowska-Gardzińska, wyd. IPJPII, Instytut Wiedzy o Kulturze UKSW, Warszawa 2011.
- Kwaterna A., Łukasik J.M., Kowal S., *Odpowiedzialność, wspólnotowość, współpraca w szkole. Nauczyciele i rodzice*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2018.
- Kwiatki świętego Franciszka z Asyżu*, tłum. P. Jabłońska, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.

- Kwiek M., Nowak I., *Dorastanie do miłości. Scenariusze zajęć wychowawczych i rodzinnych dla uczniów gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych*, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2010.
- Lichtenberg-Kokoszka E., *Ciąża zagadnieniem biomedycznym i psychopedagogicznym*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008.
- Lisik A., *Symbolika w architekturze sakralnej*, Śląsk Wydawnictwo Naukowe, Katowice 2017.
- Lowen A., *Radość. Naucz się wyzwalać energię stłumionych uczuć*, tłum. K. Jakimowicz, wyd. Czarna Owca, Warszawa 2015.
- Lyubomirsky S., *Mity o szczęściu. Co powinno nam dawać szczęście, ale nie daje. Co nie powinno nam dawać szczęścia, ale daje*, tłum. M. Witkowska, wyd. Laurum, Warszawa 2013.
- Łastowska S., *Rodzina jako wspólnota życia i miłości wobec wyzwań współczesności: krytyczna analiza wybranych materiałów dydaktycznych do nauczania religii w gimnazjum i liceum powstałych po 2001 roku*, wyd. Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2019.
- Łęcicki G., *Małżeństwo i rodzina w nauczaniu oraz doświadczeniu Kościoła*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia, Sandomierz 2011.
- Łukasiewicz-Wieleba J., Jabłonowska M., *Zdolności i twórczość*, Wydawnictwo APS, Warszawa 2010.
- Marcel G., *Mądrość i poczucie sacrum*, tłum. K. Chodacki, P. Chołda, wyd. Arcana, Kraków 2011.
- Maritain J., *Nauka i mądrość*, tłum. M. Reutt, wyd. Fronda i Apostolicum, Warszawa–Ząbki 2005.
- Maryja – Matka życia, red. G.M. Bartosik, I. Klimczyk, I. Krysiak, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2020.
- Matczak A., *Zarys psychologii rozwoju*, ŻAK Wydawnictwo Akademickie, Warszawa 2003.
- Mądrość i autorytet*, red. B. Lipian, wyd. Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego, Jarosław 2003.
- McGinnis A.L., *Sztuka przyjaźni, czyli jak zbliżyć się do ludzi, na których nam zależy*, tłum. W. Wojciechowski, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2020.

- Milgram S., *Postuszeństwo wobec autorytetu*, tłum. M. Hołda, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.
- Miodek J., *Słownik ojczyzny polszczyzny*, wyd. Europa, Kraków 2005.
- Miras J., Bañares J.I., *Małżeństwo i rodzina. Wprowadzenie teologiczne*, tłum. B. Jakubowski, Drukarnia i Księgarnia Świętego Wojciecha Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009.
- Mistrz i uczeń w tradycji biblijnej. Autorytet mistrza*, red. A.S. Jasiński, W.J. Szytyk, wyd. Prowincji Wniebowzięcia NMP Zakonu Braci Mniejszych w Polsce, Katowice Panewniki 2008.
- Muldoon T., Muldoon S., *Duchowość dla domu: sześć reguł życia rodzinnego*, tłum. M. Figurna-Rogalińska, wyd. W drodze, Poznań 2015.
- Myśliwski W., *Widnokrąg*, wyd. Znak, Kraków 2008.
- Nagórny J., *Dziecko wśród mediów. Wychowanie w rodzinie do korzystania ze środków społecznego przekazu*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.
- Nawroczyński B., *Zasady nauczania*, w: tegoż, *Dzieła wybrane*, t. 2, WSiP, Warszawa 1987, s. 86–91.
- Newman J.H., *Sumienie chrześcijańskie. List do księcia Norfolk*, tłum. A. Gomola, Wydawnictwo WAM, Kraków 2019.
- Nyczaj-Drąg M., *Edukacja dziecka w narracjach rodziców z klasy średniej*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2015.
- Odasso G., *Biblia i religie. Biblijne perspektywy teologii religii*, tłum. S. Obirek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007.
- Olszewski M., *Dekalog. Proste słowa o miłości*, Wydawnictwo eSPe, Kraków 2018.
- Ombach M., *W drodze do prawdziwej miłości*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2002.
- Osińska I., *Rola poezji we współczesnym świecie*, „Poezja Dzisiaj” 1508–9398, nr 35/36 (2004), s. 256–259.
- Owsiak T., *W duchu dobroci i miłości. Homilie i kazania*, zebr. i oprac. J. Żimny, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz 2003.

- Papis W.E., *Busola życia. Ćwiczenia dla młodzieży i rodziców. Wychowanie do życia w rodzinie: autorski program wychowania Życie i Miłość nagrodzony w konkursie MEN w 1993 r.*, Wydawnictwo Busola, Warszawa 2001.
- Parkinson M., Reynolds Sh., *Depresja u nastolatka. Poradnik dla rodziców*, tłum. G. Chamielec, wyd. Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2018.
- Pawlaczyk B., *Matka i dziecko w świecie Biblii*, wyd. Pallottinum, Poznań 2013.
- Pelamatti L., *Bolesna miłość. Kiedy seksualność dzieli małżonków*, tłum. E. Łukaszyk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.
- Pieper J., *O miłości, nadziei i wierze*, tłum. I. Gano, K. Michalski, wyd. W drodze, Poznań 2000.
- Pietrzak W., *Literatura sumieniem narodu. Wybór pism*, wstęp i wybór K. Świegocki, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2012.
- Plutarch, *Dialog o miłości*, tłum. Z. Abramowiczówna, wstęp i oprac. K. Korus, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1997.
- Pokolenie JP II. *Dylematy światopoglądowe młodzieży. Praca zbiorowa*, red. J. Koralewicz i in., wyd. Zysk i S-ka, Collegium Civitas, Poznań–Warszawa 2009.
- Pöltner G., *Estetyka filozoficzna*, tłum. J. Zychowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2011.
- Popek S., *Człowiek jako jednostka twórcza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003.
- Poradnik zanim podejmiesz decyzję. Poradnik dla doradców zawodowych nauczycieli i pedagogów szkolnych dla szkół ponadgimnazjalnych*, red. A. Weysenhoff, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2011.
- Potoczek G., *Twórczy rozwój uczniów*, „Życie Szkoły” 2002, nr 9, s. 555–557.
- Póltawska W., *Przygotowanie do małżeństwa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.
- Prawda w życiu moralnym i duchowym*, red. D. Probuca, Instytut Wydawniczy Maximum, Kraków 2009.
- Przetacznik-Gierowska M., *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

- Przybylska N., *Ujrzyć niewyraźne. O językowej etyce u Lévinasa*, „Sztuka i Filozofia” 38-39(2011), s. 101-109, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media//files/Sztuka_i_Filozofia/Sztuka_i_Filozofia-r2011-t38_39/Sztuka_i_Filozofia-r2011-t38_39-s101-109/Sztuka_i_Filozofia-r2011-t38_39-s101-109.pdf [dostęp: 25.01.2022].
- Pulikowscy J.J., *Jak wygrać macierzyństwo. Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2006.
- Pulikowski J., *Jak budować więzi w rodzinie?*, wyd. Fides, Kraków 2011.
- Pulikowski J., *Jak wygrać ojcostwo. Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2005.
- Rapley T., *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*, tłum. A. Gąsior-Niemiec, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
- Raszkiewicz H., *Szczęście a prawda i autentyczność*, „Kultura – Media – Teologia” 2018(35) nr 4, s. 42.
- Reber A.S., Reber E.S., *Słownik psychologii*, tłum. B. Janasiewicz-Kruszyńska, J. Kowalczevska, J. Kubicka-Daab i in., Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005.
- Reroń T., *Media na usługach moralności chrześcijańskiej*, wyd. Papieski Wydział Teologiczny, Wrocław 2002.
- Rodzina *bezczenny dar i zadanie. Praca zbiorowa*, red. E. Osewska, J. Stala, wyd. Polwen, Radom 2006.
- Rusecki M., *Być chrześcijaninem. Teologia dla szkół średnich*, wyd. TN KUL, Lublin 2006.
- Rutowski T., *Heroizm w nauce i życiu św. Tomasza z Akwinu*, „Studia Płockie” 2010(38), s. 193-198.
- Sacrum i sztuka*, oprac. N. Cieślińska, wyd. Znak, Kraków 1989.
- Sacrum w architekturze i przestrzeni życiowej człowieka*, red. A. Bańka, wyd. Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań 2005.
- Safjan M., *Prawo, wartości i demokracja*, „Chrześcijaństwo – Świat – Polityka. Zeszyty Społecznej Myśli Kościoła” 2008, nr 1(5), s. 5-23.
- Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. Część 1: Analiza zaburzeń*, tłum. P. Wołydyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

- Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. Część 4: W porozumieniu z sobą i innymi – Komunikacja i kompetencje społeczne*, tłum. P. Włodyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.
- Semen Y., *Seksualność według Jana Pawła II*, tłum. Z. Denkowska, J. Urbaniak, Wydawnictwo Świętego Wojciecha, Poznań 2008.
- Serrano-Garrido B., *Inteligencja emocjonalna. Poradnik dla rodziców*, tłum. P. Sobaś-Mikołajczyk, Wydawnictwo eSPe, Kraków 2012.
- Siemianowski A., *Szkice z etyki wartości*, wyd. Gaudentinum, Gniezno 2006.
- Siudy T., *Z Maryją ku miłosiernemu Bogu*, Wydawnictwo Misericordia, Kraków 2015.
- Skrzydlewski P., *Dobro a wolność woli człowieka*, w: Tomasz z Akwinu św., *Dysputy o dobru. Dysputy problemowe o prawdzie. Kwestie 21-22*, tłum. A. Białek, wyd. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2019, s. 283-296.
- Skrzydlewski W.B., *Palące problemy seksualności*, Wydawnictwo M, Kraków 2003.
- Słomski W., *Pojęcie sacrum w ekofilozofii Henryka Skolimowskiego = The Conception of Sacrum in Eco Philosophy by Henryk Skolimowski*, „Humanistyka i Przyrodoznawstwo” 7(2001), s. 151-183, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo-r2001-t7/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo-r2001-t7-s123-135/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo-r2001-t7-s123-135.pdf [dostęp: 6.02.2022].
- Słotwińska H., *Samokształcenie i samowychowanie elementami autoformacji*, „Paedagogia Christiana” 2007, nr 1(19), s. 65-81.
- Słownik języka polskiego*, t. 3, red. M. Szymczak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Smółka P., *Kompetencje społeczne. Metody pomiaru i doskonalenia umiejętności interpersonalnych*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Solano C., *Dojrzewanie i miłość*, tłum. A. Gawecka, Wydawnictwo Wiedza i Życie, Warszawa 2005.
- Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II*, red. A. Rynio, wyd. Fundacja Servire Veritatis. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2005.

- Sosnowski L., *Dzieło jako „rzecz teoretyczna”*. *Koncepcja sztuki Arthura C. Danto*, „*Filozofia i Sztuka*” 30(2007), s. 42-54, [online:] https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Sztuka_i_Filozofia/Sztuka_i_Filozofia-r2007-t30/Sztuka_i_Filozofia-r2007-t30-s42-54/Sztuka_i_Filozofia-r2007-t30-s42-54.pdf [dostęp: 25.01.2022].
- Spółeczna przestrzeń internetu*, red. D. Batorski, M. Marody, A. Nowak, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej *Academica*, Warszawa 2006.
- Stankiewicz P., *Sztuka życia według stoików*, wyd. W.A.B. – Grupa Wydawnicza Foksal, Warszawa 2014.
- Starnawski W., *Prawda podstawą wspólnoty. Wychowawcza rola prawdy według Karola Wojtyły*, Wydawnictwo Salezjańskie, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2005.
- Starzec T., *Św. Franciszek z Asyżu i jego reguła życia w pustelni*, wyd. Serafin, Kraków 2011.
- Stępień K., *W poszukiwaniu racji dobra. Komentarz do art. 6 kwestii XXI De Dono św. Tomasza z Akwinu*, w: *Tomasz z Akwinu św., Dysputy o dobru. Dysputy problemowe o prawdzie. Kwestie 21-22*, tłum. A. Białek, wyd. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2019, s. 297-313.
- Struzik Z., *Dziękujemy za wartości. Katechezy na Dzień Dziękczynienia według nauczania Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2009.
- Struzik Z., *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918-2018*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018.
- Struzik Z., *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018.
- Struzik Z., *Przesłanie Świętego Jana Pawła II. Materiały edukacyjne. Encykliki i adhortacje*, wyd. IPJPII, Warszawa 2015.
- Struzik Z., *Wprowadzenie do programu wychowawczego opartego na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2017.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 0*, wyd. IPJPII, Warszawa 2020.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 1*, wyd. IPJPII, Warszawa 2020.

- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 2*, wyd. IPJPII, Warszawa 2020.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 3*, wyd. IPJPII, Warszawa 2020.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 4*, wyd. IPJPII, Warszawa 2020.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 5*, wyd. IPJPII, Warszawa 2021.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 6*, wyd. IPJPII, Warszawa 2021.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 7*, wyd. IPJPII, Warszawa 2019.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 8*, wyd. IPJPII, Warszawa 2021.
- Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 10. Teologia ciała w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018.
- Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 11. Macierzyństwo wyrazem miłości Ojczyzny w nauczaniu papieskim*, wyd. IPJPII, Warszawa 2019.
- Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 12. Wartość i ważność wieku dojrzałego*, wyd. IPJPII, Warszawa 2019.
- Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 5. Wartość i godność rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2017.
- Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 6. Dzieciństwo Boże w nauczaniu księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego i Jana Pawła II*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018.
- Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 8. Wartość przestania encykliki *Humanae vitae*. Nauczania papieskie*, wyd. IPJPII, Warszawa 2018.
- Styczeń T., *Wolność w prawdzie*, w: *Dzieła zebrane*, t. 4, red. A.M. Wierzbicki, wyd. TN KUL, Lublin 2013.
- Sumienie – głos Boga w duszy. Wybór tekstów*, oprac. M. Czeakański, Wydawnictwo M, Kraków 2002.
- Sumienie prawe*, red. A. Rastawicka, wyd. Soli Deo, Warszawa 2002.

- Suzman J., *Praca. Historia tego, jak spędzamy swój czas*, wyd. Zysk i S-ka, Warszawa 2021.
- Szczepańska M., Gaweł-Luty E., *Przyjaźń jako wartość w relacjach dzieci i młodzieży*, wyd. Impuls, Kraków 2009.
- Szczerek S., *Posługa rodzinie w nauczaniu Jana Pawła II*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia, Sandomierz 2006.
- Szkodoń J., *Odpowiedzi na 101 pytań o duchowość w życiu codziennym*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.
- Szkoła w dobie Internetu*, red. A. Nowak, K. Winkowska-Nowak, L. Rycielska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Szmidt K.J., *Pedagogika twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk 2007.
- Sztuka i estetyka po awangardzie a filozofia postmodernistyczna*, red. A. Zeidler-Janiszewska, wyd. Instytut Kultury, Warszawa 1994.
- Śledzianowski J., *Z polskiej rodziny wyszedł i miłością ogarnął świat*, wyd. Jedność, Kielce 2020.
- Ślipko T., *Zarys etyki szczegółowej. Etyka osobowa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.
- Świat nauki współczesnej 2*, tłum. A. Bernat, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.
- Świdrak E., *Świadomość wychowawcza we współczesnej rodzinie*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013.
- Tatarkiewicz W., *Dobro i oczywistość. Pisma etyczne*, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1989.
- Tatarkiewicz W., *Dzieje sześciu pojęć*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Taylor Ch., *Etyka autentyczności*, tłum. A. Pawelec, wyd. Znak, Kraków 2002.
- Tischner o nadziei: Nadzieja proponuje nowy świat*, [online:] <https://tischner.pl/tischner-o-nadziei-nadzieja-proponuje-nowy-swiat/> [dostęp: 26.01.2022].
- Tischner J., *Myślenie według wartości*, wyd. Znak, Kraków 2011.
- Tokarczyk R., *Współczesne kultury prawne*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012.

- Tomasz z Akwinu św., *Dysputy o dobru. Dysputy problemowe o prawdzie. Kwestie 21-22*, tłum. A. Białek, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2019.
- Trzeźniowski D., *W stronę człowieka. Biblia w literaturze polskiej (1863-1918)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005.
- Tuchańska B., *Dlaczego prawda? Prawda jako wartość w sztuce, nauce i codzienności*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2012.
- Uszyńska-Jarmoc J., *Twórcza aktywność dziecka: teoria, rzeczywistość, perspektywy rozwoju*, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok 2003.
- Vavillon F., *Radość wiary, radość życia*, tłum. M. Książek, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1989.
- Vertemate L.D., *Błogosławione braterstwo. Rozważania biblijno-duchowe*, tłum. J. Chapska, wyd. Apostolicum, Ząbki 2004.
- W nurcie polskiej mariologii*, red. nauk. K. Pek, T. Siudy, wyd. Polskie Towarzystwo Mariologiczne, Częstochowa 2008.
- Wachowiak A., *Chrześcijańska etyka pracy*, wyd. Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 2006.
- Wanat Z., *Sumienie w blasku Prawdy. Polska teologia sumienia XX wieku*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012.
- Wartość nauki w społecznej świadomości. Praca zbiorowa*, red. S. Kowalewska, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1989.
- Warzeszek S., *Etyka odpowiedzialności za życie. Studium analityczno-krytyczne bioetycznej myśli Hansa Jonasa*, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 2008.
- Weigel G., *Czym jest katolicyzm? Dziesięć kontrowersyjnych pytań*, tłum. A. Gomola, wyd. Znak, Kraków 2003.
- Węgrzecki J., *Wpływ, autorytet, dominacja. Teorie władzy i ich struktura*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2011.
- Wiącek A., *Prawo pracownika do wypoczynku a regulacja prawna czasu pracy*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015.
- Wielek M., *Jan Paweł II, Jan XXIII. Radość i uśmiech*, Wydawnictwo M, Kraków 2014.
- Wielkość czy autorytet? Jan Paweł II w przekazach polskich mediów podczas jego kanonizacji. Praca zbiorowa*, red. J. Olędzki, T. Sasińska-Klas, T. Goban-Klas, wyd. Stowarzyszenie Absolwentów Dzieło, Warszawa 2016.

- Williams M., Penman D., *Mindfulness. Trening uważności*, tłum. K. Zimnoch, wyd. Edgard, Warszawa 2014.
- Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.
- Wojciszke B., *Psychologia miłości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2009.
- Wojtyła K., *Elementarz etyczny*, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Wydawnictwo św. Stanisława BM, Lublin–Kraków 2008.
- Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, red. T. Styczeń, J.W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek, wyd. TN KUL, Lublin 2015.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, red. T. Styczeń, W. Chudy, J.W. Gałkowski, wyd. TN KUL, Lublin 2000.
- Wojtyła K., *Promieniowanie ojcostwa*, Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej Tum, Wrocław 2002.
- Wolicki M., *Dojrzała osobowość – dojrzałe sumienie*, wyd. Tum, Wrocław 2000.
- Wróblewski Z., *Natura i cele. Dyskusja argumentu teleologicznego na rzecz ochrony przyrody*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010.
- Wysocka E., *Poradnik „Kim jestem i kim mogę się stać?”. Niektóre problemy okresu dorastania związane z wyborem zawodu. Dla szkół ponadgimnazjalnych*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Kraków 2011.
- Wyszyński S., *A była tam Matka...*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2001.
- Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2020.
- Wyszyński S., *Godność kobiety*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001.
- Wyszyński S., *Kocham Ojczyznę więcej niż własne serce*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2020.
- Wyszyński S., *Uświęcenie pracy zawodowej*, wyd. Société d'Éditions Internationales, Paris 1963.
- Wyszyński S., *W sercu stolicy*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.
- Young S., *Jezus na zawsze. Radość w Jego obecności*, tłum. J. Gorzkowska, wyd. Esprit, Kraków 2017.

- Zajączkowski R., *Głos prawdy i sumienie. Kościół w pismach Cypriana Norwida*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012.
- Zakrzewska M., *Miłość i przekazywanie życia jako główne cele małżeństwa*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 1895–3204, nr 19(2013), s. 265–280.
- Zatorski W., *Prawda w życiu człowieka*, Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków 2013.
- Zawitkowski J., *Zapytaj własne sumienie. Przygotowanie do spowiedzi*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.
- Zdrowa i mocna rodzina fundamentem społeczeństwa*, red. Józef Stala, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, Kraków 2019.
- Zimbardo P.G., Gerring R.J., *Psychologia i życie*, tłum. J. Radzicki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016.
- Zimnica-Kuzioła E., *Polski homo religiosus. Doświadczenie religijne w relacjach potocznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.
- Zimny J., *Współczesny model autorytetu nauczyciela*, wyd. Katolicki Uniwersytet w Rużomberku. Wydział Pedagogiczny. Katolicki Uniwersytet Lubelski, Rużomberok–Lublin 2006.
- Ziółkowska-Juś A., *Doświadczenie estetyczne i sztuka współczesna w hermeneutycznych horyzontach rozumienia*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2017.
- Zrozumieć malarstwo. Najważniejsze tematy w sztuce*, red. A. Sturgis, tłum. E. Hornowska, wyd. Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2006.
- Zuchniewicz P., *Papież rodzin*, Wydawnictwo M, Kraków 2002.
- Zwoliński A., *Seksualność w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.
- Zwoliński A., *Słowo w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.
- Zwycięstwo przychodzi przez Maryję*, red. nauk. Z.S. Jabłoński, T. Siudy, wyd. Towarzystwo Mariologiczne, Częstochowa 2006.
- Żulińska B., *Nie tylko dla matek*, Oficyna Wydawnicza Viator, Warszawa 2003.

WYCHOWANIE DO WARTOŚCI poziom 4

Książka [...] doskonale wpisuje się w nurt działań pedagogicznych ukierunkowanych na kształcenie i wychowanie młodzieży, gdyż zawiera komplementarny zbiór materiału dydaktycznego do procesu formacyjnego i wychowawczego dostosowany do poziomu rozwoju uczniów szkoły ponadpodstawowej (liceum i technikum). Nauczyciele, wychowawcy, rodzice odnajdą w tym podręczniku materiał dydaktyczny, który może być podstawą podejmowania oddziaływań wychowawczych kształtujących fundamentalne wartości.

Dr hab. Agnieszka Regulska, prof. UKSW

Podjęto tu istotne zagadnienia wychowania osoby do życia wartościami. Poza szerokimi teoretycznymi wyjaśnieniami dotyczącymi zasadności zaproponowanych działań, zaproponowano praktyczne sugestie pokierowania przebiegiem tego procesu. Sam program wychowania aksjologicznego ma na celu przywracanie w życiu społecznym znaczenia wartości uniwersalnych, jako że one w sposób znaczący kształtują osobowość człowieka oraz stają się fundamentem istnienia i rozwoju dla wszelkich wspólnot, a także stawania się podstawą dla kultury prawa każdej społeczności państwowej.

Ks. prof. dr hab. Zbigniew Marek SJ

Instytut Papieża Jana Pawła II
ul. Ks. Prymasa Augusta Hlonda 1
02-972 Warszawa
tel. 22 213 11 90
e-mail: instytut@ipjp2.pl
www.ipjp2.pl

